mitoloji ve ikonografi

Hangi türden olursa olsun, bir sanat ürününün tadılması, onun kavranılmasıyla doğru orantılıdır. Eseri ne kadar anlamışsak, elde edeceğimiz [illegible] aklın dışındaki güçlere elverdiğince az pay bırakmakla, sezgi ve izlenimlerimizi dile döküp başkalarına iletir hale getirmekle gerçekleşebilir. Her gerçek sanat eseri, geleneğe bağlılığı oranında, onu yadsıyıcı bir özellik taşır. Bu nedenledir ki, bir yandan tarihsel süreç içinde yer alır; bir yandan da, eşi olmayan, benzersiz, tek bir olgudur. Yani hem toplumsaldır, hem de alabildiğine bireyseldir.

BEDRETTİN CÖMERT

AYRAÇ

mitoloji ve ikonografi

bedrettin cömert

Sanat / 02

AYRAÇ YAYINEVİ
Selanik Cad. 78/1 06640 Kızılay/ANKARA
Tel & Fax: (0 312) 418 22 63

MİTOLOJİ VE İKONOGRAFİ • Bedrettin Cömert • Sanat / 02 • © **AYRAÇ YAYINEVİ** • ISBN 975-8087-26-6 • Kapak Tasarımı: Ümit Öğmel - Ülkü Ovat • Baskı: Öteki Matbaası, Ocak 1999, Ankara

mitoloji ve ikonografi

bedrettin cömert

Ankara-1999

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

GİRİŞ 9

I. BÖLÜM: YUNAN MİTOLOJİSİ 15

Evrenin Ve Tanrıların Yaratılışı 17
İnsanın Yaratılışı 21
Olymposlu Büyükler 24
Zeus'un Çevresindeki Tanrılar 44
Gök ve Atmosfer Tanrıları 47
Su Tanrıları 50
Orman ve Kır Tanrıları 54
Toprak ve Cehennem Tanrıları 57
İnsan Hayatı ve Kaderiyle İlgili Tanrılar 58
Kahramanlar ve Bölgesel Efsaneler 59

II. BÖLÜM: TEVRAT 87

YARADILIŞ 89

III. BÖLÜM: İNCİLLER 111

Vaftizci Yahya'nın Hayatı 113
Meryem'in Hayatı 115
İsa'nın Hayatı 121

IV. BÖLÜM: BAZI AZİZ VE AZİZELER 143

RESİMLER 153

RESİM YAZILARI 233

YARARLANILAN KAYNAKLAR 270

DİZİN 272

Bu kitap, Doç. Dr. Bedrettin Cömert'in H.Ü. Sanat Tarihi Bölümünde verdiği **Mitoloji ve İkonografi** ders notlarından oluşturulmuştur.

Bedrettin Cömert'in 1978 yılında öldürülmesinden sonra, Sanat Tarihi Bölümü, kimi düzenlemeler ve resimlerle bu notları *Mitoloji ve İkonografi* adıyla yayımlamıştır.

Elinizdeki, bu kitabın ikinci baskısıdır. Bu baskıda, ilk basımdaki yazım yanlışları düzeltilmiş, metinle ilgili resimler çoğaltılmış, bir de dizin eklenmiştir.

AYRAÇ YAYINEVİ

ÖNSÖZ

Mitoloji ve İkonografi, Doç. Dr. Bedrettin Cömert'in Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nde verdiği ders notlarıdır. Kendisi bu notları bir ders kitabına dönüştürmek istemiş ancak buna fırsat kalmamıştı. Ölümünden sonra Sanat Tarihi Bölümü, bu notları düzenleyip metni açıklayıcı fotoğraflar da ekleyerek yayımlamıştı. Çoktan tükenen bu kitabın yeniden basılmasıyla bu kaynak yapıt sanat dünyasına kazandırılmış olacaktır.

Bedrettin Cömert Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'ne 1970 yılında katılmıştı. Ne yazık ki ancak sekiz yıl bu bölüme hizmet verebildi ve 1978 yılında acımasız bir saldırı sonucu yaşamını yitirdi. Fakat bu kısa süre içinde bir yandan yazarlığını, eleştirmenliğini ve denemeciliğini sürdürdü bir yandan da Türkiye'deki sanat tarihi alanına büyük katkıları oldu. Türkiye'de sanat tarihçiliğine yeni bir boyut kazandırmayı amaçlıyordu. Sanat tarihçisini, bilgi birikiminin yanında duyarlığı ve yorum gücü olan, tarih bilgisinin yanı sıra estetik bilgisi ve sanat kuramıyla donanımlı bir aydın olarak görmek istiyordu. Bedrettin Cömert, gerçek bir bilim adamının, titiz bir araştırmacının nesnelliği ile yazar-sanatçı duyarlığını bir araya getirebilmişti. Felsefeciliği, dilciliği, sanat tarihçiliği ve eleştirmenliği ile bir yandan şiir eleştiri ve denemeler yazarken, bir yandan da *Giotto'nun Sanatı*, *Croce'nin Estetiği* gibi kitaplarıyla Estetik ve Sanat Tarihi alanlarına yeni bir çizgi getirdi. Şöyle ki, Avrupa sanatının Türk araştırmacılar tarafından araştırılabileceğini ve yorumlanabileceğini ortaya koydu. Çalışmalarının hepsi uzun araştırma ürünleriydi ve hiçbir zaman ikinci elden bilgilerle yetinmedi. Türk okurunda bilgi birikimi ve beğeni gelişimi sağlayacak yayınlar yapmayı hedefliyordu. Sanat tarihçiliğinin geniş bir okur kitlesine ulaşması en büyük dileğiydi. Önemli yabancı yapıtları adeta kendisiyle yarışırcasına dilimize çevirmesi bunun sonucuydu. Nitekim Gombrich'in *Sanatın Öyküsü*'nü bu amaçla çevirdi ve önemli birkaç kaynak kitabı da dilimize çevirmek üzereydi.

Sanat Tarihi Bölümü'nde Mitoloji ve İkonografi derslerini o başlattı. Türk üniversitelerinde ilk kez böyle bir ders, Sanat Tarihi lisans programında yer alıyordu. Kitabının girişinde belirttiği gibi sanat tarihine 20. Yüzyıl başlarında Erwin Panofsky gibi sanat kuramcıları tarafından sunulan ikonolojik yöntemi benimsemek ve ikonografik çözümlemeler yapabilmek için sanat yapıtının işlediği konu ve içerdiği motiflerin tanınması gerekliydi. İşte sanat tarihi öğrencisine bu birikimi sağlamak için böyle bir dersi programına koymak istemişti ve bu ders için ayrıntılı ders notları hazırladı. Bedrettin Cömert'in Roma Üniversitesi'ndeki öğrenim yıllarında klasik edebiyatla ve Hıristiyan kültürüyle olan yakın ilişkisi, bu konuda ayrıntılı bir kaynak çalışması yapabilmesi-

ni sağlamıştı. Ancak ders örneklemlerini daha çok Anadolu'da yoğunlaştırmaya gayret etti. İşte ilk baskısı 1980 yılında yapılan bu kitabın, Bedrettin Cömert'in 20. ölüm yıldönümünde, daha zengin görsel malzemeyle basılarak okura sunulması, en verimli çağında yitirdiğimiz bu değerli bilim adamını sanat dünyasında tekrar yaşatacaktır. Kitabın ikinci baskısını gerçekleştiren Ayraç yayınlarına Sanat Tarihi Bölümü adına teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Günsel Renda
Hacettepe Üniversitesi
Sanat Tarihi Bölümü Başkanı

GİRİŞ

Hangi türden olursa olsun, bir sanat ürününün tadılması, onun kavranılmasıyla doğru orantılıdır. Eseri ne kadar çok anlamışsak, elde edeceğimiz haz da o kadar yüksek olacaktır. Anlamak ise, araştırmakla, irdelemekle, aklın dışındaki güçlere elverdiğince az pay bırakmakla, sezgi ve izlenimlerimizi dile döküp başkalarına iletir hale getirmekle gerçekleşebilir.

Her gerçek sanat eseri, geleneğe bağlılığı oranında, onu yadsıyıcı bir özellik de taşır. Bu nedenledir ki, bir yandan tarihsel bir süreç içinde yer alır, bir yandan da, eşi olmayan, benzersiz, tek bir olgudur. Yani hem *toplumsaldır*, hem de alabildiğine *bireyseldir*. Sanatçının özgün kişiliğinden gelen ve alışılmış biçimlere, kalıplara ters düşen, ama aslında yeni bir gelenek oluşturacak unsurlar taşıyan yeni anlatım yollarından haz alabilmek, her zaman kolayca gerçekleşen bir ilişki değildir. Çünkü "beğeni" dediğimiz yetenek, doğuştan getirdiğimiz gibi kalan durgun bir eğilim değildir. "Beğeni" gelişen, ilerleyen, zamanla tamamlanan bir özellik taşır. Bu bakımdan, alışılmış beğeni ölçülerimizi zorlayan, hatta ilk karşılaşmada bize olumsuz estetik yargılar bile verdirten birçok yenilik, onları tabanda besleyen ilke ve gerekçeler anlaşıldıktan sonra, içimize yeni kapılar açarlar, beğenimizin sınırlarını biraz daha genişletirler, yenilikleri daha sağlıklı ve gerçeğe uygun bir biçimde kabul edebileceğimiz bir düzeye ulaştırırlar bizi.

Sanat ürünleriyle sürekli düşüp kalkmaktan öte, kuramsal bir çaba da isteyen bu beğeni gelişiminin canlı örneğini, her şeyden önce pratik yaşantımızda, kendiliğinden oluşan kimi davranış ve yargılarımızda kolayca gözlemleyebiliriz. Sinemaya gide gide, iyi örnekler göre göre, kötülerine katlanamaz oluruz. Şiir okuya okuya, sağlam şiir eserleriyle tanışa tanışa güzeli, hem güzel olmayandan, hem de çirkinden ayırdedebilecek pratik bir yetenek kazanırız. Sanatçı olmaya hevesli kişilere gösterilebilecek tek yolun, sürekli olarak sanat eseriyle düşüp kalkmak olduğunu, yaratıcılığın okulu bulunmadığını yineleyip dururuz hep. Bu kadarı, belki de normal bir okur, sıradan bir sanatçı için yeterlidir, ama işin burada bittiğini kimse savunamaz. Yalnızca pratik eğitim, yalnızca tek tek sanat eseriyle karşılaşmaktan elde ettiğimiz ölçme, ayırdetme ve değerlendirme yeteneği, her eseri en az yanılgıyla tartabilme yetkisini veremiyor bize. Bir eserin gerekçesi, yalnızca o eserle karşı karşıya gelmekle kurulan okur -eser veya seyirci (dinleyici)- eser ilişkisiyle açıklanamıyor. Eser üzerinde düşünmek gerekiyor; kimi karşılaştırmalar, oranlamalar yapmak gerekiyor; başkalarının düşünce ve yargılarını dikkate almak gerekiyor; yaratma işlemine ilke olan tutum ve davranışları, eserin sınırlarını sanatdışı endişelerle zorlamamak koşuluyla, çeşitli yollardan öğrenmek gere-

kiyor. Ancak böyle bir yöntemle, çetin ama önemli sanat olgularına iç düzeyimizi yükseltme olanağı vardır. Örneğin, şiir sanatını yalnızca sözcüklerin kulağa hoş gelen uyumlarında gören romantik beğeni anlayışı; gücünü ve etkinliğini, düşüncenin ve anlamın belirlediği sert vurucu şiir ürünlerini anlamakta ve tadmakta güçlük çekecektir ister istemez.

Bir akım olarak romantizmin çağı geçmiştir. Çağımız insanının genel duyarlığı böyle davranışı güç kabul eder. Ama romantizm, genel bir insan eğilimi olarak her zaman vardır. Ne var ki, insan yapımızdaki bu genel romantik eğilim, bir akım olarak romantizmi anlamaya yeterli değildir. Onu, ancak yeşerdiği, oluştuğu, geliştiği dönemin tarih, kültür ve beğeni koşulları içinde kavrayarak tadabiliriz. Çünkü ancak bu yolla, temellendirilmiş bir beğeniye sahip oluruz; ancak bu yolla, çağımızın baskın duyarlığına yenilmeyerek, başka dönemlere özgü sanat gösterilerine yaklaşabiliriz; ancak bu yolla, sanat olgusunun bireysel niteliğini tarihsel ortamında gerekçelendirip temellendirerek, evrensel kılmak olanaklı olur. Yoksa sanat eserinin çağları ve kuşakları aşan etkililiğini, yani evrensellik dediğimiz özelliğini, akılla açıklanması olanaksız metafizik ilkelere bağlamak tehlikesi vardır.

Fakat özellikle resim sanatında, resim sanatının yüzyılları aşan uzun dönemlerinde, bu tarihsel bakış açılı yöntemi uygulamak, kimi önkoşullara bağlıdır. Estetik hazzı anlamaya, kavramaya dayandıran bu gerçekçi ve kaçınılmaz yöntem, resim (ve heykel) sanatında zorunlu birkaç evrede gerçekleşebiliyor.

Sanat tarihinin yüz akını oluşturan eserlerin çoğunluğu, tarihsel ve kültürel ortamları içinde anlaşılmaktan önce, işledikleri konu bakımından açıklanmak ve anlaşılmak zorundadırlar. Bu eserlerde, sanatçı tarafından istenerek, bilerek konulmuş, *anlaşmalı* bir *anlam* bulunmaktadır. Eserlerin değerlendirilmesi ve tadılması için, her şeyden önce bu anlaşmalı anlamın bulunması, çözümlenmesi gerekmektedir.

Gittiğimiz önemli sanat merkezlerinde, "şu galeriyi gezdin mi, bu müzeyi gördün mü?" diye sorarlar hep. Birçoklarımız sıkılır böyle yerlerde. Çoğun da, salt gitmiş olmak için, soranlara "Evet" diyebilmek için gidilir bu gibi yerlere. Bu tutumu, her zaman olumsuz bir davranış, sanata karşı ilgisizlik diye yorumlamak yanlıştır. Çünkü sanat eserlerini ilginç kılacak, onları bize yaklaştıracak gerekli araçlar verilmemiştir elimize. Bizler Türküz ve İslam geleneğine bağlı bir ulusuz. Oysa topraklarımız, bu geleneğe yabancı olan eserlerle dolup taşmaktadır ve bu eserler, içerik bakımından, "Batı" dediğimiz dünyanın geleneğine bağlanmaktadır. Bu eserleri, yetersiz turistik amaçlar dışında, bize gerçek yönleriyle yakınlaştıracak, onları tanımamızı, ne olduğunu bilmemizi sağlayacak; ama her şeyden önce kendi arı Türkçemizle yazılmış araçlar konulmamıştır önümüze (müze katalogları dışında). İşte bunun içindir ki, kendi geleneğimizin ve bu geleneğin belirlediği duyarlığımızın dışına çıkan eserler karşısında, haklı olarak sıkılmışızdır; resim ve heykel sanatını öcü sanıp kaçmışızdır; tek çare olarak da, ulusça yalnızca şiire sığınmışızdır. Bugünkü çağdaş sanatımıza ilgisizliğin ve tepkinin nedenini de, ya eleştirmene ya da seyirciye yüklemişizdir. Bu işin, şimdiye dek sorumsuzca sav-

saklanmış bir de eğitim yönü olduğunu düşünmemişizdir; düşündüğümüz zamanlar da sadece suçlamakla yetinmişizdir; kendimiz gerekli girişimlerde bulunmadan, her şeyi hep başkasından beklemişizdir.

Yukarıda, tarihsel bakış açılı yöntemin uygulanmasının, resim sanatında kimi koşullara bağlı olduğunu belirtmiştik. Bu koşulların, aydınlık bir biçimde, kuramsal açıklamasını ve uygulamasını, ünlü sanat tarihçisi ve estetikçi Erwin Panofsky'ye borçluyuz. Panofsky, bir resim eserinin algılanabilmesi, dolayısıyla estetik bakımdan tadılabilmesi için, üç ayrı evrede gerçekleşen anlamların saptanması gerektiğini söylüyor.

1. Doğal anlam,
   a) olgusal anlam,
   b) ifadesel anlam;
2. Anlaşmalı anlam;
3. Asıl anlam veya içerik.

Doğal Anlam: Bir resimde gördüğümüz biçimleri, tanıdığımız kimi nesnelere benzetmekle; bu biçimler arasındaki ilişkileri belirtmekle, yani biçimlerin hangi hareketler içinde olduklarını saptamakla elde ettiğimiz anlam, *olgusal anlam*dır. Belirli nesnelere benzetip adlandırdığımız, peşinden hangi hareketler içinde bulunduğunu saptadığımız bu biçimlerin ifadesel niteliklerini bulmakla, eserin *ifadesel anlamı*nı elde ederiz. Bir duruşun, bir davranışın acılı veya sevinçli özelliği; bir çevrenin, bir ortamın bizde hemen uyandırdığı sakin, hareketli veya kasvetli hava, ifadesel niteliklerdir. O halde *olgusal* ve *ifadesel* anlamlar, bize, eserin *doğal konusu*nu vermektedir.

Örnek olarak, Michelangelo'nun 1508-1512 yıllarında resimlediği *Cappella Sistina*'nın tavanından bir fresko alalım (bkz. 57. resim). Önce, bu eserde gördüğümüz biçimleri, tanıdığımız kimi nesnelere benzetelim. Solda bir kaya parçası, bu kaya parçasının üzerinde iki çıplak insan figürü, bunlardan soldaki erkek, sağdaki kadın. Ortada bir ağaç, ağacın yeşil yapraklı dalı sol bölümde yer alıyor, ağaca asılı bir yılan, yılanın üstünü çıplak bir kadın gövdesi ve başı oluşturuyor, onun hemen arkasında bir kadın figürü daha, bu kez giyinik ve sol elinde bir kılıç tutuyor. Sağda iki figür daha, ikisi de çıplak, soldaki erkek, sağdaki kadın.

Şimdi, tanıdığımız nesnelere benzettiğimiz biçimler arasındaki ilişkileri saptayalım: Sol bölümdeki erkek figürü ayakta duruyor, sol eliyle ağacın dalından tutmuş, sağ eliyle de meyve koparmaya çalışıyor. Onun hemen yanındaki kadın figürü ise, dizlerini kıvırıp oturmuş sağ yanıyla kaya parçasına yaslanmış, sol kolunu yukarı uzatmış, bakışlarını da kolunu uzattığı yere çevirmiş ve kendisine, kadınbaşlı yılanın sağ kolunu uzatarak verdiği meyveyi almak üzere. Ağaca sarılmış yılanın başını oluşturan kadın, sağ koluyla ağacın dalına tutunmuş, sol kolunu uzatmış, sözünü ettiğimiz meyveyi veriyor. Onun arkasındaki giysili kadın figürü ise uçar durumda, sol kolunu uzatmış, tuttuğu kılıcı önünde giden çıplak erkek figürünün boynuna doğru uzatıyor.

Bu erkek figürü ise, kılıcın darbesini önlemek istercesine, ellerini geriye çevirmiş, vücudunu hafifçe sol yana eğmiş. Yanındaki çıplak kadın, aynı korkuyu, başını elleri arasına almakla geçiştirmeye çalışıyor.

Böylece, Michelangelo'nun bu eserinin olgusal anlamını bulmuş olduk.

İfadesel anlama gelince, sol bölüm, doğasal unsurların canlılığı bakımından, yaşayan ve diri bir ortam oluşturuyor; bu doğal unsurlardan yoksun olan sağ bölüm, hüzün dolu bir kuruluk ve çıplaklık içinde. Sol bölümdeki çıplak kadının, almakta olduğu meyveye iştahla bakışından doğan sabırsızlık ve umursamazlığına karşılık, sağ bölümdeki çıplak erkekle kadının yaşlanmış yüzlerinde korku, acı ve hüzün okunuyor. Böylece, Panofsky'nin doğal konu dediği anlamı saptamış olduk.

Panofsky, bu doğal anlamın taşıyıcısı olan, onu bize ileten unsurlara, *sanatsal motifler* adını veriyor. Bu motiflerin bulunmasına ise, eserin *önikonografik* tasviri diyor.

Anlaşmalı anlam: Hemen söyle bir soru gelebilir akla: Sanatçı, niçin biri erkek, biri kadın olmak üzere, iki çıplak figürü yanyana koymuş; niçin bir yılan, bir kadına bir meyve uzatıyor? Niçin ağaç var? Niçin hemen bu sahnenin yanında bir süreği (devamı) olarak, yine biri erkek, biri kadın olmak üzere iki çıplak figür, elinde kılıç taşıyan birisi tarafından kovuluyor? Sanatçı bu unsurları rastgele yanyana koymuş diyebilir miyiz? Peki bu durumu açıklamak için ne yapmalıyız?

İşte Panofsky, eserin, bize ilk bakışta kapalı kalan ve gündelik pratik deneylerimizle açıklayamadığımız bu anlamına, *anlaşmalı anlam* diyor. Anlaşmalı anlamın bulunması ise gündelik pratik deneylerimizin dışına çıkmakla, onları başka bilgilerle tamamlamakla mümkün oluyor.

Peki, bu bilgileri nerede bulacağız? Bu sorunun bir tek karşılığı var: Araştıracağız. Hem sonra, ressam ve heykelcilere, sanatın tarihi boyunca bitmeyen hazine olmuş geleneksel kaynaklar vardır. Yunan-Roma mitolojisi, Tevrat, İnciller, Azizlerin yaşamıyla ilgili eserler vb., bunların başlıcalarıdır. Michelangelo'nun, niçin biri erkek, biri kadın olan iki çıplak figürü yanyana koyduğunu; bir ağacı, bir meyveyi ve bir yılanı, niçin bu iki figürle ilişkili gördüğünü; eserin sağ bölümündeki eli kılıçlı bir figürün, niçin bu iki çıplak figürü bir yerden kovduğunu ve bu yerin neresi olduğunu bize söyleyen kaynak Kutsal Kitap'tır. Kutsal Kitap'ın *Yaratılış* bölümünde şu bilgilere rastlıyoruz: "Tanrının yarattığı bütün kır hayvanları arasında en hilecisi yılandı. Yılan, Tanrı'nın, bilgi ağacının meyvesinden yenilmesini yasakladığını biliyordu. Bunu yiyen insanın öleceğini de biliyordu. Tam tersini söyledi kadına, onu kandırmaya çalıştı: 'İnanmayın, ölmeyeceksiniz! Ondan yiyince gözleriniz açılacak; tanrı gibi, iyiliği ve kötülüğü bileceksiniz!' Kadın, ağacın yemesi güzel, görünüşü hoş ve bilgi arzusu uyandırıcı olduğunu sezmişti zaten. Dayanamadı. Koparıp yedi meyveyi. Kocasına da verdi. O da yedi. O zaman ikisinin de gözleri açıldı, ikisi de çıplaklıklarını gördüler. İncir yapraklarını birbirine dikerek önlerini örttüler" (**Tekvin-Yaratılış 3:** 1-7).

Kutsal Kitap'tan edindiğimiz bu bilgilerle, ele aldığımız eserin sol bölümünü açıklamış oluyoruz. O halde, soldaki iki çıplak figürden erkek olanı Adem, kadın olanı da Havva'dır. Havva, kadın biçiminde tasvir edilmiş Yılan'ın verdiği meyveyi alıyor, almakla da Tanrı'nın yasağına karşı geliyor ve böylece de ilk günah işlenmiş oluyor. Burada, kaynak metnin, yani Kutsal Kitap'ın saptadığı unsurlardan değişik durumlar da görüyoruz. Yasak meyveyi, Adem'e, karısı Havva'nın verdiğini biliyoruz; ama bu eserde Adem, yasak meyveyi doğrudan doğruya kendisi koparıyor. Yılan, tanıdığımız biçimde tasvir edilmemiş; yalnızca alt tarafı yılan biçiminde çizilmiş; üst tarafı ise, bir kadın gövdesi ve başı oluşturmuş. Bu değiştirimler, sanatçının gelenekten aldığı verileri, olayın tanınmasını engellemiyecek biçimde yorumladığını gösteriyor. Ama her şeye karşın, bu eserle, andığımız kaynak arasında kuracağımız ilişki, bu esere, hiç yanılmadan, "İlk Günah" adını vermemizi sağlıyacak kesinliktedir.

Yine Kutsal Kitap'ta şöyle deniliyor: "İnsan, iyiliği ve kötülüğü bilmişti artık. Bir daha hayat ağacına uzanmıyacaktı eli. Sonsuzca yaşamak için onun meyvesinden yiyemiyecekti. Bunun için tanrı kovdu Adem'i cennetten, bir daha yaklaşmasın diye de hayat ağacına, Aden Bahçesinin önüne Kerubi melekleri koydu" (**Tekvin-Yaratılış 3:** 20-24).

Bu bilgilerle, eserin sağ bölümü arasında kuracağımız ilişki de, bize kolayca, bu öykünün, "Adem'le Havva'nın cennetten kovuluşu" olduğunu gösterecektir. Melek, elinde kılıçla, ilk iki günahkârı cennetten kovuyor. Adem ve Havva, yüzlerinde ve davranışlarında, yaptıklarının pişmanlığını taşıyarak, korku, yılgı ve eziklik içinde uzaklaşıyorlar. Burada da geleneksel unsurların değişikliğe uğratıldığını görüyoruz. Kaynak metin, Adem'le Havva'nın çıplaklıklarını gördükleri zaman, incir yapraklarıyla önlerini örttüklerini yazıyor. Yine Michelangelo'nun müdahalesi söz konusu burada: Onları örtük değil, anadan doğma bırakıyor.

Biz bu yolla, sanatsal motiflerle kimi kavramlar arasında bir bağ kurduk; bu bağı belirlemekle de, sanatçının eserine bilerek, bilinçli olarak koyduğu, anlaşmalı anlamı bulmuş olduk. Böyle yapmakla da *İkonografik çözümleme* adı verilen bir işlem gerçekleştirdik.

Eserin *önikonografik* tasviri için, kimi düzeltmelerle de olsa (bu düzeltmelerin ne olduğuna girmiyoruz), pratik yaşantımızdan elde ettiğimiz deneyler yeterli olduğu halde, *İkonografik çözümlemesi* için, sanatsal motiflerle kimi kaynaklar, metinler, kavramlar arasında bir bağ, bir ilişki kurmak zorunda kaldık ve ancak bu yolla, sanatçının eserinde vermek istediği konuyu öğrenebildik.

Asıl anlam veya **içerik**: Bu noktada, önemli bir soru çıkıyor karşımıza: Biz, bir esere sanatçısı tarafından bilinçli olarak konulan, ama günlük deneylerimiz içine girmeyen anlamı bilmezsek, o eseri tadabilir miyiz? Onu dramatikliği, trajikliği veya güldürücülüğü içinde algılayabilir miyiz? Bu soruya verilecek, akla uygun cevap herhalde "Hayır" olmalı. Peki, bir eseri gereğince anlıyamazsak, ona estetik bir değer biçebilir miyiz? Onu, beğeninin tarihsel gelişimi içinde, lâyık olduğu yere yerleştirebilir miyiz? Kısaca eleştiri ve sanat

tarihi mümkün olabilir mi? Bu koşul elbette, anlaşmalı konuların yer almadığı ve motiflerden doğrudan doğruya içeriğe geçilen eserler için söz konusu değildir.

Panofsky'nin, bir resim eserinin algılanmasında sıraladığı üç anlam evresinin sonuncusunu, eserin *asıl anlamı, içsel anlamı* veya *içerik*'i oluşturmaktadır. Bir resim eserinin içeriği, başka bir deyişle asıl anlamı, bir ulusun, bir dönemin, bir sınıfın, bir dinsel veya felsefi anlayışın, bir sanatçı kişiliği tarafından nitelenmiş ve bir eserde yoğunlaşmış temel davranışını belirten temel değerlendirilmesi, insanlığın ulaştığı düşünce ve beğeni aşamasındaki yerinin belirlenmesi, yani gerçek anlamda algılanıp, estetik bir bütünlük içinde yaşanılması, insanın öteki etkinlikleriyle uyum içinde bir ilişkiye sokulmasının sağlanması için uygulanan işleme *ikonolojik yorum* adı verilir. O halde, ikonografi ne kadar çözümlemeye dayanıyorsa, ikonoloji de o kadar birleştirme yöntemine dayanmaktadır. Bir eserin doğru bir biçimde yapılmış önikonografik tasviri, o eserin doğru ikonografik çözümlemesi için nasıl gerekliyse, aynı şekilde, doğru bir ikonolojik yorum için de, doğru bir ikonografik çözümleme gereklidir.

İşte, elinizdeki bu ders notlarının amacı da, eserin doğru bir estetik değerlendirmesini olanaklı kılacak konu çözümlemesi için yararlı bir araç olmaktır.

Bedrettin CÖMERT

I. BÖLÜM

YUNAN MİTOLOJİSİ

EVRENİN VE TANRILARIN YARATILIŞI

Hesiodos'a göre başlangıçta Khaos vardı. Sonsuz bir boşluktu Khaos. Bu boşluktan Gaia (Toprak Ana) doğdu ilkin; sonra ölüler ülkesinin en derin yeri Tartaros; sonra Eros (Aşk); sonra yeraltı karanlığı Erebos'la yeryüzü karanlığı Nyks (Gece) doğdu. Erebos ve Nyks birleşerek Aither'i (Esîr), yani dünyayı saran hava tabakasının üstündeki arı ve ışıklı Gök'ü ve Hemera'yı (Gün) meydana getirdiler.

Toprak Ana tek başına Uranos'u (Gök), Pontos'u (Deniz) ve Dağlar'ı yarattı. Peşinden, oğulları Uranos ve Pontos'la birleşerek, artık yaratılmış olan evreni tanrısal varlıklarla doldurdu.

Gaia'nın Uranos'la birleşmesinden, altısı erkek altısı dişi olmak üzere on iki tane Titan, üç Kyklop, üç tane de Hekatonkheir (Yüz Kollu) doğdu.

Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, İapetos ve Kronos erkek Titanlardı. Titanides denilen dişi Titanlar ise şunlardı: Theia, Rheia, Themis, Phoibe, Mnemosyne ve Tethys. Her yönden tanrılara benzeyen Kyklopların ayırıcı özellikleri, alınlarında bir tek göz taşımalarıydı. Tepegöz diyebileceğimiz bu dev yaratıkların adları şöyleydi: Brontes (Gök gürültüsü), Steropes (Şimşek) ve Arges (Yıldırım). Hekatonkheirlerin ise ellişer tane başı, yüzer tane kolu vardı. Bunlar da, Kottos, Briareus ve Gyes'di.

Bu korkunç çocuklardan hem iğrenen hem kuşkulanan Uranos baba, onları doğar doğmaz toprağın derinliğine kapattı. Kahırlandı Gaia ve müthiş bir oyun düzenledi Uranos'a. Ak çelikten koca bir tırpan yapıp, kışkırttı oğullarını babalarına karşı. Böylesine bir öneri karşısında titredi hepsi korkudan. Yalnızca kurnaz Kronos, kötü bir babaya acımayacağını, bu işi kendisinin üstleneceğini söyledi. Sevindi Gaia. Pusuya yattı Kronos. Arzudan yanıp tutuşan Uranos, gelip kara geceyle boydan boya sarınca Toprak Ana'yı, uzattı sol elini pusuda bekleyen oğlu ve sağ elindeki keskin tırpanla kesip attı bir anda babasının hayalarını.

Fışkıran kanlar saçıldı Toprağa. Gebe kalan Toprak, yıllar sonra öç tanrıçaları Erinys'leri; parlak zırhlı, uzun kargılı Gigant'ları (Devler) ve bir de Orman Perileri'ni doğurdu.

Tırpanın kestiği hayalar ise denize düştü ve kaldı enginde uzun zaman. Ak köpükler çıkıyordu tanrısal uzuvdan. Güzel Aphrodite türedi bu ak köpükten. Geçip Kythera'dan, Kıbrıs'ta karaya çıktı. Yürüdükçe yeşil çimenler fışkırıyordu narin ayaklarının altından.

Böylece son buldu Uranos yönetimi.

Kronos, çok kalabalık bir dünya üzerinde egemenlik sürdü. Nyks (Gece), Pontos (Deniz) ve Kronos'un kardeşleri Titanlar, sürüyle çocuk sahibi olmuşlardı.

Nkys (Gece): Thanatos'u (Ölüm), Hypnos'u (Uyku), Düşler'i, Okeanos ırmağının ötesinde altın elmaların yetiştiği bahçeye bekçilik eden Hesperid'leri, kader tanrıçaları olan üç tane Moira'yı (Klotho, Lakhesis, Atropos), "İnsanlarda ölçüsüzlüğü, kendine ve talihine aşırı güveni cezalandıran" Nemesis'i, İhtiyarlık'ı, kavga tanrıçası Eris'i doğurdu.

Annesi Gaia ile birleşen Pontos'dan deniz tanrıları ve tanrıçaları meydana geldi. Nereus, Thaumas ve Phorkys, Toprak Ana ile Deniz'in üç oğluydu. Keto ve Eurybie adında iki de kızları vardı.

Nereus'la Titan Okeanos'un kızı Doris'in evlenmesinden elli kız doğdu. Bunlara Nereus Kızları denir. Thaumas'la Okeanos kızı Elektra'nın birleşmesinden gökkuşağını simgeleyen hızlı İris ve kadın yüzlü, yaygın kanatlı, sivri pençeli, kapıp kaçan Harpya'lar oluştu. Phorkys'le kardeşi Keto'nun birleşmesinden, doğdukları günden beri kocakarı olan Graia'larla Hesperid'ler ülkesinde yaşayan Gorgo'lar (Sthenno, Euryale, Medusa) meydana geldi. Perseus tarafından başı vurulan Medusa'nın kanından Khrysaor'la kanatlı at Pegasos doğdu. Khrysaor, Okeanos kızı Kallirhoe ile evlendi. Bu evlilikten üç kafalı bir dev olan Geryoneus ve yarısı kadın, yarısı yılan, azman yaratık Ekhidna meydana geldi. Ayrıca Ekhidna'nın dev Typhon'la çiftleşmesinden bir sürü korkunç köpek ve canavar türedi: Hades'in köpeği Kerberos, bataklıklar canavarı Hydra, ağzından ateş püskürten Khimaira vb. gibi.

Kronos'un kardeşi Titanların çocuklarına gelince: Okeanos'la Titan kızkardeşi Tethys'den üç bin ırmak tanrıyla, Okeanos Kızları denilen üç bin dişi varlık meydana geldi.

Hyperion'la kızkardeşi Theia'nın evliliğinden Helios (Güneş), Selene (Ay) ve Eos (Şafak) doğdu.

Gaia ile Pontos'un kızı Eurybie'nin, Titan Krios'la birleşmesinden üç oğlan meydana geldi: Astraios, Pallas ve Perses.

Astraios'un şafak tanrıçası Eos'la birleşmesinden rüzgârlar oluştu: Zephyros (Batı Rüzgârı, karayel), Boreas (Poyraz), Notos (Lodos), Euros (Doğu Rüzgârı, keşişleme).

Koios'la Phoibe'nin çiftleşmesinden Apollon ve Artemis'in anası Leto ile yıldızlı gece Asterie meydana geldi.

Rheia ise kardeşi Kronos'un yatağına girdi ve üçüncü tanrı kuşağı olan Olympos'luları doğurdu. Ne var ki korktu Kronos, oğullarından biri kral olup kendisini alaşağı edecek diye. Bunun için de Rheia'nın doğurduğu her çocuğu yutmaya başladı. Hestia, Demeter, Hera, Hades ve Poseidon doğar doğmaz doğruca babalarının midesine gittiler. Buna çok üzülen Rheia, son çocuğu Zeus doğduğu zaman yaman bir kurnazlığa başvurdu: kocasına, yeni doğan oğlu yerine, koca bir taşı beleyip verdi.

Zeus büyüyünce, babası Kronos'a karşı eyleme geçti. Yuttuğu bütün çocukları birer birer kusturttu ona.

İkiye ayrılmıştı Titanlar. Okeanos, Hyperion, Themis, Mnemosyne Zeus'un tarafını tuttular. Ötekiler ise Kronos'un. Tesalya'da Othrys'te yerleşmiş olan Titan tanrılarla, yine Tesalya'da Olympos'ta cephe kuran Kronos oğulları arasındaki cenkleşme on yıl sürdü. Zeus, egemenliğini kabul ettirmek için her araca başvurdu. Ölüler ülkesinin en derin yeri olan Tartaros'a inerek, orada tutsak tutulan Kykloplarla Hekatonkheir'leri serbest bıraktı. Kykloplar Zeus'a gök gürlemesini, şimşek ve yıldırımı verdiler. Yüz Kolluların kapkara saldırılarıyla ezildi Titanlar. Toprağın altına tıkılıp, zincire vuruldular. Zeus'un buyruğuyla, üç tane Hekatonkheir (Yüz Kollu) bekçi konuldu başlarına.

Kronos'u alteden Zeus'un daha işi bitmemişti. Çocuklarının yenilgisine ve tutuklanmalarına öfkelenen Toprak Ana Gaia, Tartaros'la birleşerek, dev canavar Typhon'u doğurdu. Yüz tane yılan başı vardı Typhon'un. Her bir başından kara bir dil çıkıyordu ve gözleri ateş saçıyordu. Zeus toparladı gücünü, saldı canavarın üstüne bütün şimşeklerini ve yıldırımlarını; bir anda ateşe boğdu korkunç canavarın inanılmaz başlarını. Yıkıldı yere Typhon ve inim inim inledi Toprak.

Zeus, Titanları ve Typhon'u yenerek Kronos'un en son umudunu da suya düşürdükten sonra, artık evrenin tek egemeni olarak, kardeşleri arasında yetki bölümü yaptı. Kendisi gök'ü aldı. Kardeşi Poseidon'a deniz'i, Hades'e de yeraltı ülkeleri'ni verdi. Yeryüzü ve özellikle Olympos, ortak mülkiyet sayıldı.

Çok geçmeden Kronos oğullarına, Zeus'un çeşitli birleşmelerden sahip olduğu çocukları eklendi.

Homeros, Zeus'un tek geçerli karısı olarak Hera'yı tanır. Oysa Hesiodos, Zeus'un birden çok evliliği bulunduğunu anlatır.

Zeus'un ilk eşi, Okeanos kızı Metis'dir. Fakat Metis'den doğacak bir erkek çocuğun, babasını yenip onun yerine tahta geçeceğinin bildirilmesi üzerine Zeus, bilgeliği simgeleyen Metis'i, doğum yaptığı anda yutar.

Zeus'un ikinci eşi, adaleti simgeleyen Themis'tir. Themis'ten Hora'lar (Eunomia/Disiplin, Dike/Adalet, Eirene/Barış) ve Moira'lar doğar.

Okeanos kızı Eurynome ile evlenmesinden Kharitler (Üç Güzeller) meydana gelir: Aglaie, Euphrosyne, Thalia.

Dördüncü karısı Mnemosyne'den ise dokuz esin perisi Musa'lar doğar.

Zeus'un asıl bundan sonraki evlilikleri Olympos kuşağının oluşmasını sağlar.

Kardeşi Demeter'den, sonradan Hades'in karısı olacak olan Persephone doğar. Leto, Zeus'a Apollon ve Artemis'i verir.

Hesiodos'un, "en son karısı" dediği Hera'dan, savaş tanrısı Ares, ateş tanrısı Hephaistos, gençlik tanrıçası Hebe ve doğumlara bakan ebe tanrıça Eileithyia doğar.

Zeus kendi alnından Athena'yı yaratır. Atlas'ın kızı Maia'dan Hermes; Kadmos'la Harmonia'nın kızı Semele'den Dionysos doğar.

Evrenin bu yeni egemenleri, Devler'in (Gigant'lar) saldırısına uğrarlar.

Gaia, Uranos'un kesilen hayalarından akan kandan gebe kalmış ve Devleri doğurmuştu. Hesiodos, *Theogonia*'da, parlak zırhlı ve uzun kargılı Devleri Gaia'nın doğurduğunu söyledikten sonra, bir daha söz etmez onlardan. Devler, Büyük İskender çağından itibaren, bedenleri birer yılan kuyruğuyla biten varlıklar olarak tasvir edilmişlerdir.

Devler, dağları üstüste yığarak Olympos'a saldırırlar. Kehanete göre, onları yalnızca ölümlü bir insan yenebilecektir. Zeus, bu yüzden Herakles'e başvurur. Tanrılarla Devler Savaşı'na (Gigantomakhia) birçok tanrı katılır: Apollon, Ares, Artemis, Hekate, Hephaistos, Hermes, hatta Moiralar. Devlerden Enkelados kaçarken, Athena, üstüne Sicilya adasını fırlatır. Bir başka dev olan Pallas'ın ise derisini yüzüp savaşta zırh olarak kullanır. Kısaca, Titanların başına gelen, Devlerin de başına gelir.

İNSANIN YARATILIŞI

Titan İapetos'un, Okeanos kızı Klymene'den dört erkek çocuğu oldu. Bunlar Atlas, Prometheus, Epimetheus ve Menoithios'tur.

İnsanın Prometheus tarafından, maddeden yaratıldığı, daha doğru bir deyimle 'yapıldığı' efsanesi, geç bir dönemde, İ.Ö. IV. yüzyılda ortaya çıkar. Belki de yalnızca Tûfandan sonraki insanlık için geçerlidir. Bu efsaneye göre Prometheus, suya ya da gözyaşlarına kil karıştırarak, ölümlü ilk varlığın bedenine biçim verir. Sonra çamurdan yapılmış bu bedene yaşam soluğunu üfler. Bir başka söylenceye göre Prometheus, ilk insanın yalnızca yapıcısıdır, onu yalnızca biçimleyen kişidir. İlk insana hayatı, ruhu, Athena vermiştir.

Oysa Prometheus'a, insanların dostu olarak ta başlangıçtan beri rastlıyoruz. Hesiodos şöyle bir olay anlatır: Tanrılarla ölümlü insanlar Mekone'de tolanmışlar, kesilen her kurbanda tanrılara ait payı saptıyorlarmış. Kurnaz Prometheus, koca bir öküzü keserek ikiye bölmüş. Bir yana etini koymuş, üstünü işkembeyle örtmüş; bir yana kemikleri koymuş, üstünü parlak yağla örtmüş. Zeus kötü tarafı seçerse, aslan payı insanların olacaktır; tersi olursa, üstünlük yine tanrılarda kalacaktır. Prometheus, Zeus'a, iki parçadan birini seçmesini söylemiş. Zeus yağla kaplı olan iyi görünüşlü parçayı seçmiş. Aldatılıp, kemik yığınını seçtiğinin farkına varınca da öfkelenmiş, insanları cezalandırmak için ellerinden ateşi almış. Prometheus bunun da bir çaresini bulmuş hemen. Olympos'a çıkmış, bir kamışın içine bir kıvılcım saklayarak, yeryüzüne, insanlara getirmiş. İnsanları yeniden ateşe kavuşmuş görünce Zeus'un öfkesi daha bir artmış. Hem insanları, hem de tanrılar babasına karşı gelen Prometheus'u cezalandırmak, onu kendi isteğine boyun eğdirtmek için yeni çareler düşünmüş.

Önce insanlara belâ olsun diye, ilk kadını, Pandora'yı göndermiş.

İşler ve Günler'de bu öyküyü şöyle anlatır Hesiodos: Hephaistos, Zeus'un buyruğu üzre, bir parça toprak alıp suyla karıştırır. Yüzü ölümsüz tanrıçalara, bedeni ise güzel genç kızlara benzeyen bir kız biçimine sokar toprağı. Athena elişlerini, renk renk kumaşlar dokumasını öğretir ona ve süslü kuşağını sarar beline. Kharitler altın gerdanlıklar takarlar boynuna. Hora'lar bahar çiçekleriyle donatırlar saçlarını. Hermeias bir köpek yüreği, bir tilki huyu koyar içine ve doldurur göğsüne yalan dolanı. İşte bu güzel ve belalı yaratığa 'tanrılar armağanı' anlamına, Pandora denildi.

Zeus, Pandora'yı, Prometheus'un kardeşi Epimetheus'a gönderdi. Prometheus'un bilge ve kurnaz olmasına karşın, kardeşi Epimetheus aptal ve ihtiyatsızdı. Prometheus, "Zeus'tan armağan alma sakın" demişti ona; "alırsan, ölümlüleri derde sokarsın". Dinlemedi Epimetheus, dayanamadı Pandora'nın güzelliğine, evlendi onunla. Ne ki, açınca yanında getirdiği kutunun kapağını

meraklı Pandora, dağıldı insanlara acılarla dertler. Tam Umut da çıkıp gitmek üzereydi ki, kapattı Pandora kutuyu. Kapağı açılan dert kutusundan, bir tek umut kalmıştı dışarı çıkmadık.

Prometheus'a gelince: Tanrılar kralının onu cezalandırışı müthiş oldu. Onu zincirlerle kayalara bağlatarak karaciğerini bir kartala yedirtti. Kartal yedikçe, karaciğer büyüyordu. Bu konuda Hesiodos'ta olmayan ayrıntıları Aiskhylos'tan öğreniyoruz: Zeus'un geleceği ile ilgili bir gizi yalnızca Prometheus biliyordu. Bir kadınla çiftleşecekti Zeus. Bu çiftleşmeden bir çocuk doğacaktı. Kadere göre bu çocuk, babasının krallığına son verecekti. Zeus bu kadının kim olduğunu öğrenip, başında dolaşan tehlikeyi savuşturmak için, zincire vurdurttuğu Prometheus'u salıvermek zorunda kaldı, zincirlerini çözdü. Kahramanın ciğerini kemiren kartalı öldürsün diye de Herakles'i yolladı. Yeniden tanrılar katına kabul edilen Prometheus, gizi açıkladı: Zeus Nereus Kızı Thetis'e gönül vermişti. Ne var ki, Thetis'in doğuracağı çocuk babasından daha güçlü olacaktı. Zeus Thetis'le birleştiği takdirde, krallığı son bulacaktı.

Prometheus'tan bu gizi öğrenen Zeus, Thetis'i bir ölümlüyle evlendirmeğe karar verdi. Thetis ise, kendisine koca olarak seçilen Peleus'a varmamak için deniz kızlarına özgü niteliğini kullanarak kılıktan kılığa girdi, ama sonunda Peleus'a varmağa boyun eğdi. Peleus'la Thetis'in düğünü, Olympos'ta tanrılar sofrasında kutlandı ve bu evlilikten Akhilleus doğdu.

Prometheus ve Pandora efsanelerinden başka iki efsane daha biliyoruz.

Hesiodos, *İşler ve Günler*'de, birbirini izleyen beş insan soyunu anlatmaktadır.

Olympos'ta oturan ölümsüzlerin yarattığı ilk soy olan *altın soy*, Kronos zamanında yaşadı. Tanrılar gibi yaşıyordu insanlar: Kaygısız, rahat, acısız, dertsiz. Yaşlılık nedir bilmiyorlardı, uykuya dalar gibi ölüyorlardı. Dünyanın varı yoğu onlarındı. Sayısız nimetler ortasında yaşayıp gidiyorlardı. Dünyada hep ilkbahar vardı. Bitkiler kendiliğinden büyüyor, çamlardan ballar süzülüyor, yeryüzünde süt ve nektar ırmakları akıyordu. Bu ilk insanlar ölüp toprağa karışınca, toprağı ve insanları koruyan iyi birer cin oldular.

Zeus, Kronos'u altedip Tartaros'a atınca, tanrılar *gümüş soyu*nu yarattılar. Yüz yıl çocuk olarak kalıyordu çocuklar. Büyüyüp ergin çağa gelince de pek uzun sürmüyordu hayatları. Coşkunlukları ölçüsüzdü. Ölümsüzleri saymıyordu. Ölümsüzleri cezalandırmak için de ilkbaharın süresini kısalttı ve yılı dört mevsime böldü. Böylece insan, soğuktan ve sıcaktan korunabilmek için mağara ve kulübelere sığındı. Karnını doyurabilmek için de toprağı işlemek zorunda kaldı. Zeus bu kuşağı da gömdü toprağa. Yeraltı cinleri oldu gümüş soylular.

Bir üçüncü kuşak yarattı tanrılar babası: *Tunç soyu*. Tunçtan silahları, tunçtan evleri vardı. Tunçla kazıyorlardı toprağı. Korkunç kuvvetli olan bu tunç soyluların işleri güçleri saldırmak, öldürmekti. Taş gibi yürekleri vardı, kana susamışlardı. Hep birbirleriyle savaşır, birbirlerini öldürürlerdi. Sonunda, yokolup gittiler Hades'in ürpertili karanlıklarında.

Yarı tanrı ***kahramanlar soyu***ydu dördüncüsü. Büyük işler becererek, insanlığın adını yücelten bu kahramanlar da çetin savaşlar sonucu yokolup gittiler.

Beşinci soy hepsinden beter oldu. *Demir çağı* denildi adına. Bu çağda, hiç yakasını bırakmadı insanların, acılar ve felaketler.

Böyle gittikçe kötüleşen insanlık karşısında, Zeus'un yeryüzüne gönderdiği Tûfandan Hesiodos söz etmiyor. Tûfan, Apollodoros'a göre tunç çağında, Ovidius'a göre ise demir çağında olmuştur.

Apollodoros'a bakılırsa Deukalion, Prometheus'un oğludur ve Ephimetheus'un Pandora'dan olan kızı Pyrrha'nın kocasıdır. Zeus'un, günahkar insanları bir Tûfanla yoketmek istediğini Prometheus, oğlu Deukalion'a bildirir; Deukalion, bunun üzerine bir tekne yapar, bütün gerekenleri de yanına alarak, karısıyla birlikte bu tekneye sığınır. Hemen bütün Yunanistan sular altında kalır. Deukalion'un teknesi dokuz gün dokuz gece sular üzerinde yüzdükten sonra Parnassos dağının tepesinde durur. Burada Deukalion, kaçanların koruyucusu Zeus'a kurban keser. Tanrılar kralı, elçisi Hermes'i Deukalion'a gönderir, ondan ne istediğini sordurtur. Deukalion, yok olan insan soyunun yeniden yaratılmasını diler. Dileği kabul eden Zeus, Karı kocaya "Ana'nın kemiklerini arkalarına atmalarını" söyler.

Ovidius'a göre Deukalion ve Pyrrha, dünyada yapayalnız kaldılar. Deukalion dünyada kalan tek erkekti. Pyrrha dünyada kalan tek kadındı. Korktular bu ıssız dünyada. Dua için Delphoi'daki Themis tapınağına gittiler. Themis bilicisi şu karşılığı verdi yalvarılarına: "Başınızı örtün, giysinizin bağını çözün ve Büyük Ana'nın kemiklerini arkanıza atın!" Deukalion bu sözlerin anlamını çözmeyi başardı. Büyük Ana dediği, Toprak Ana olmalıydı, kemikler de taş. Bunun üzerine yerden taşları alıp, arkalarına atmaya başladılar. Onlar attıkça, taşlar taş olmaktan çıkıp insan biçimini alıyordu. Deukalion'un attığı taşlar erkek, Pyrrha'nın attıkları ise kadın oldular.

OLYMPOSLU BÜYÜKLER

Zeus (Lat. **Jupiter**): Tanrıların tanrısı, tanrıların ve insanların babasıdır Zeus. Kronos'la Rheia'nın altıncı ve son çocuğudur. Ne var ki Kronos, babası Uranos'un başına gelenlerin kendi başına da geleceğini bilir ve çocuklarından birinin kendisini devirip yerine geçmesini önlemek için, Rheia'nın doğurduğu her çocuğu yutar. Yaslara bürünür Rheia. Zeus'u gizli doğurabilmek için yalvarır Gaia ile Uranos'a. Toprak Ana Gaia ve yıldızlı Gök Uranos, kızları Rheia'yı, Zeus'u doğuracağı gün Girit adasında Lyktos'a gönderirler. Rheia bu adada doğurduğu Zeus'u ulaşılması olanaksız bir mağaraya saklar. Kimi savaşerleri, oklarını kalkanlarına vurarak çıkardıkları gürültüyle, küçük tanrının ağlamalarının duyulmamasını sağlarlar. Amaltheia adında bir keçi de Zeus'u besler. Başka bir söylenceye göre ise Amaltheia, Zeus'a dadılık eden bir perinin (nympha) adıdır. Çocuk Zeus'u İda dağında bir mağaraya götürmüş ve bir keçinin sütüyle beslemiş. Güneş tanrı Helios'tan doğma korkunç bir yaratıkmış bu keçi. Titanlar bile korkarmış ondan. Bunun için Gaia, keçiyi Girit mağaralarında saklamak zorunda kalmış. Zeus, büyüdükten sonra, egemenliği ele geçirmek için bu keçinin postundan bir kalkan yapmış. Sonraları Athena, bu kalkana, Gorgo canavarının, saçları yılanlarla örülü kafasını da eklemiş.

Rheia, Zeus'u doğurup sakladıktan sonra, koca bir taşı bezlere sarıp Kronos'a yutturur. (Zeus'un Kronos'a açtığı egemenlik savaşının öyküsünün süreğini EVRENİN VE TANRILARIN YARATILIŞI adlı bölümde anlatmıştık.

Zeus'un birçok sıfatı vardır: "Bulutları devşiren"dir, "göklerde gürleyen"dir, "şimşeksavuran"dır, "uzaktan duyulan gök gürültüsü"dür, "keçi derisinden kalkan taşıyan"dır, "yağmur yağdıran"dır, "rüzgarları estiren"dir, "göğe gökkuşağını asan"dır Zeus.

Zeus, evrenin egemenliğini eline geçirdikten sonra Olympos'a taht kurar, oğlu demirci Hephaistos'un yaptığı krallık asasını taşır.

Ölümlü ölümsüz birçok sevgilisi olmuştur Zeus'un. Şurası kuşkusuz ki, tanrılar içinde kadınlara en düşkün olanı Zeus'tur. Başlıca ilişkileri şunlardır:

a) Zeus ve **Aigina**: Zeus, Irmak tanrı Asopos'un kızı Aigina'ya tutulur. Kartal veya ateş biçimine girip sevgilisini, Oinone adasına kaçırır. Aigina burada Aiakos'u dünyaya getirir. Apollodoros'a göre Sisyphos, kayınbabası Asopos'u bu kaçırma olayından haberdar eder. Irmak tanrı Asopos, kaçmakta olan Zeus'la Aigina'yı izlemeğe koyulur. Fakat tanrılar tanrısı, Asopos'u yıldırımlarıyla durdurur ve yatağına çekilmeye zorlar. Başka yazarlara göre Asopos, iki sevgiliyi suçüstü yakalamayı başarmıştır. Zeus, bunun üzerine, sevgilisi Aigina'yı bir adaya, kendisini de bir kayaya dönüştürür.

b) Zeus ve **Antiope**: Antiope, ya Irmak tanrı Asopos'un kızı, yani Aigina'nın kızkardeşidir, ya da Thebai kralı Nykteus'un kızıdır. Güzeller güzeli Antiope'ye vurulan Zeus, satyr biçimine girerek, uyumakta olan kıza yanaşır. Bu çiftleşmeden Amphion ve Zethos ikizleri doğar.

c) Zeus ve **Kallisto**: Kallisto, Arkadia kralı Lykaon'un kızıdır. Avcı tanrıça Artemis'in izleyicisidir. Zeus da, göz koyduğu Kallisto'ya sahip olabilmek için Artemis'in biçimini alır. Gebeliği görünür hale gelen Kallisto, ya onu tehlikelerden korumak isteyen Zeus, ya kıskanç Hera, ya da kızgın Artemis tarafından bir ayıya dönüştürülür.

Kallisto'nun Zeus'tan, Arkas adında bir oğlu olur. Zeus büyütsün diye Arkas'ı, Hermes'in anası Maia'ya verir.

Arkas büyüyüp delikanlı olunca, ya bir rastlantı sonucu, ya da Hera'nın kıskançlığı nedeniyle, bir gün avlanırken ayı kılığındaki anasına rastlar. Anaoğula acıyan Zeus, Arkas daha anasını öldürmeden, ikisini de göğe alır ve birer yıldız yapar. Kallisto "Büyük Ayı", Arkas "Küçük Ayı" olur.

d) Zeus ve **İo**: Argos kralı İnakhos'un kızı İo, Argos şehrindeki Hera tapınağının rahibesidir. Zeus, İo'yu bulut biçimine girerek elde eder. Bunun farkına varan kıskanç Hera, kocasından hesap sorunca, Zeus, bu güzel kızı tanımadığını söyler. Ama bu arada İo'yu beyaz bir ineğe dönüştürmüştür. Bu yalana kanmış görünen Hera, bu güzel ineği kendisine armağan etmesini söyler kocasına, Zeus, ister istemez yerine getirir bu dileği. Hera ise, yüz gözlü Argos'u bekçi diker İo'nun başına. Argos, uyuduğu zaman bile yalnızca elli gözüyle İo'yu gözlüyordu. Zeus, sevgilisini kurtarma yollarını arar. Bir zeytin ağacına bağlı olan İo'yu canavardan kurtarsın diye Hermes'i yollar. Hermes, üstüne taş yağdırarak canavarı öldürür. Ovidius'un anlatımında ise Hermes, köylü kılığına girerek yeryüzüne iner. Elinde büyülü değneği ve kavalıyla Argos'un yanına gider. Canavar, Hermes'in anlattığı öykülerden, çaldığı parçalardan o denli hoşlanır ki, sonunda yüz gözünü de yumarak uykuya dalar. Hermes, bu fırsatı kaçırmayıp canavarı öldürür.

Argos'un gözleri kaybolmaz. Hera, görev kurbanı olan Argos'un gözlerini alarak kendisine kutsal olan tavuskuşunun kuyruğuna serpiştirir.

Ak inek de kaçmıştır bu arada. Ama Hera bir at sineği takar hayvanın peşine. İnek kaçar, sinek kovalar. Bir yandan da durmadan sokar. İo ise, çılgınlar gibi, bir oraya bir buraya koşar. Böylece bir çok ülke dolaşır, pek çok deniz geçer. Geçtiği ilk denize İonya, ilk boğaza da "İnek Geçidi" anlamına gelen Bosporos denir. Sonunda Nil kıyılarına varır. Orada Zeus tarafından tekrar insan kılığına sokulur ve Ephapos adlı bir de çocuğu olur.

e) Zeus ve **Danae**: Argos kralı Akrisios'un kızıdır Danae. Bir bilici, Akrisios'a Danae'den bir torunu olacağını, çocuğun büyüyerek ileride kralı öldüreceğini haber verir. Akrisios bunun üzerine, kızı Danae'nin insanlarla ilişkisini önlemek için, onu tunç kaplamalı bir odaya kapatır. Danae'yi elde etmek isteyen Zeus'u bu tedbirler de engelleyemez. Tavandaki bir delikten, altın yağmuru olup Danae'nin kucağına düşer ve onu döller. Bu birleşmeden Perseus doğar. Kızına Zeus'un yaklaştığına bir türlü inanamayan Akrisios, a-

nayla çocuğu delikli bir sandığa kapatıp denize atar. Dalgalar sandığı Seriphos adasına çıkartır. Danae burada, kral Polydektes'in kardeşi Diktys'in yanına sığınır.

f) Zeus ve **Europa**: Europa, Fenikye kralı Agenor'un kızıdır. Bir gün arkadaşlarıyla birlikte deniz kıyısında eğlenirken, güzel ve uysal bir boğa görür. Yaklaşıp okşar boğayı. Hayvanın, okşandıkça yere çöktüğünü görünce, üstüne biner ve boynuzlarını çiçeklerle süsler. Oysa bunca güzel ve çekici boğa, hayvan kılığına girmiş Zeus'tan başkası değildir. Nitekim birden doğrulur, sırtında çığlıklar atan avıyla, dalgalara atılır. Büyük bir hızla koşmaya başlar. O koştukça dalgalar iki yana açılıp yol verir. Peşinden Deniz tanrıları Nereid'ler, borularını öttüren Triton'lar ve Poseidon onlara eşlik eder. Sulardan ve çevresinde kaynaşan bu yaratıklardan korkan Europa, düşmemek için bir eliyle boğanın boynuzuna sarılır, öteki eliyle de ıslanmasın diye mor eteğini tutar.

Girit adasında dururlar. Orada sevişirler. Bu birleşmeden Minos ve Rhadamanthys doğar.

g) Zeus ve **Leda**: Aitolia kralı Thestios'un kızı ve Sparta kralı Tyndareos'un karısı Leda'yı, bir gölde yıkanırken, bembeyaz bir kuğukuşu okşar. Zeus, bu kez de Leda'ya, kuğukuşu kılığına girerek sahip olur. Bu birleşmeden kimilerine göre bir, kimilerine göre de iki yumurta meydana gelir. Yumurtaların herbirinden ikiz çocuk doğar.

Çocuklardan ikisinin babası olarak Zeus, öteki ikisinin babası olarak da Tyndareos kabul edilir. Helene ile Kastor, Zeus'un; Klytaimestra ile Polydeukes (veya Polluks) ise Leda'nın asıl kocası Tyndareos'un dölleridir.

h) Zeus ve **Alkmene**: Alkmene Amphitryon'un karısıdır. Güzel ve erdemli bir kadındır. Zeus, bu kez Amphitryon kılığına girerek amacına ulaşır. Amphitryon'un zaferle sonuçlanan bir savaştan dönmesinin beklendiği bir gece, Zeus, o gelmeden bir kaç saat önce Alkmene'nin koynuna girer. Bir kaç saat sonra asıl kocası yatar Alkmene ile. Bu birleşmeden ikiz çocuk doğar. Herakles Zeus'un, İphikles ise Amphitryon'un oğlu sayılır.

i) Zeus ve **Ganymedes**: Zeus'un güzel oğlan Ganymedes ile ilişkisi, ZEUS'UN ÇEVRESİNDEKİ TANRILAR bölümünde anlatılmıştır.

Zeus, tasvirlerinde, güçlü bir vücuda sahiptir; olgun bir adam görünüşündedir. Geniş alnı, ciddi ve derin bakışları vardır. Saçları gür ve dalgalıdır. Sakalları kıvırcıktır.

İlk tasvirleri dışında, çok seyrek olarak çıplak görülür. Çıplak tasvirlerde, sağ kolunu ve göğsünü açık bırakan bir pelerin taşır. Bir elinde asa ve bir elinde yıldırım tutar. Kutsal hayvanı kartal, kutsal bitkisi meşedir.

Zeus'un bilicilik merkezi, bir meşeler ülkesi olan Dodona'da bulunur. Bu nedenle, kimi zaman alnında meşe yapraklarından yapılmış bir taç vardır.

Hera (Lat. **Iuno**): Zeus'un karısı ve kızkardeşidir. Zeus, bir kış günü, soğuktan titreyen bir kuş biçiminde görünür kardeşine. Kuşa acıyan Hera, onu avuçlarına alıp göğsüne bastırır. Hemen asıl kılığına giren Zeus, fırsatı değer-

lendirmeye kalkışır. Hera direnir önce. Sonunda, Zeus'un kendisiyle evlenmesi koşuluyla teslim olur.

Bir başka efsaneye göre Zeus ile Hera'nın düğünü, Batı Kızları Hesperidler'in bahçesinde olmuştur. Gaia, bu vesileyle, Batı Kızları'nın bahçesinden gelen altın elmaları (bir başka söylentiye göre, doğurganlık simgesi olan narları) Hera'ya armağan eder. Hera da, bu elmaları kendi eliyle Batı Kızları'nın bahçesine eker.

Bütün bu değişik anlatımlara karşın, gerçek olan şudur ki, Hera, Zeus'un ilişkide bulunduğu dişiler arasında, tanrılar tanrısının tek resmî karısı olmayı başarmıştır.

Kıskanç, hırçın, inatçı, kavgacı kadın örneğini temsil eder Hera. Ciddi, olgun ve namuslu bir güzelliğe sahiptir. Güzelliğine çok önem verir. Bunun için de her yıl Kanathos ırmağına yıkanmaya gider. Kaynağın büyülü suları, ona her yıl bakireliğini geri verir.

Paris kendisini en güzel seçmedi diye Troyalılara kini büyüktür. Bu dırdırcı kadına Zeus da tahammül edemez. Herakles'in peşini bir türlü bırakmadığı için, örs bağlar ayaklarına inek gözlü karısının, ellerine de altından zincir vurup, asar havaya başaşağı.

Hera, evliliğin ve gebeliğin koruyucusudur.

Dolgun vücutlu genç kadın şeklinde tasvir edilir. Azametli ve vakur bir yüzü, ciddi ve düşünceli bakışları vardır. Çıplaklığını göstermeyen kıvrımlı bir giysi içindedir.

Üstünde guguk kuşu bulunan bir asa taşır. Bu kuş, Zeus'la evlenişinin simgesidir. Tavus kuşu ve nar, işaretleri arasındadır.

Athena (Lat. **Minerva**): Athena'yı, öteki adıyla Pallas'ı Zeus kendi doğurmuştur. Metis, Zeus'un ilk karısıdır. Çakır gözlü bu tanrıçayı Zeus, Athena'yı doğuracağı sırada yutmuştur; çünkü Gaia ile Uranos, Metis'den doğacak erkek çocuğun babasını tahttan indireceğini bildirmişlerdir. Zeus, Metis'in karnındaki Athena'yı yuttuktan bir süre sonra, Hephaistos'a alnını yardırır. Başka bir geleneğe göre, Zeus'un alnını baltayla Prometheus yarar. Bu yarıktan pırıl pırıl zırhlara bürünmüş olarak Athena doğar.

Zeus'un, çocukları içinde en çok Athena'yı sevdiği söylenir. Bu nedenle, kalkanını ve yakıcı şimşeğini yalnız onun taşımasına izin verirmiş.

Athena, doğru, haklı savaşın tanrıçasıdır. Onun için kullanılan Pallas sıfatının kökeni pek açık değildir. Yunanca 'pallo'/kargı sallamak, atmak kökünden gelebileceği gibi, bakire anlamına gelen bir kökle de ilişkili olabilir.

Attika bölgesinin topraktan bittiği söylenen efsanevi ilk kralı Kekrops zamanında, tanrılar yeryüzündeki kentleri aralarında paylaşmak isterler. Ama Athena ile Posedion arasında anlaşmazlık çıkar. Her ikisi de Atina'nın koruyuculuğunu üstlenmek istediklerinden, anlaşmazlık bir yarışmayla çözümlenir. Deniz tanrı Poseidon Akropol'de üç çatallı zıpkınını yere vurur ve bir tuzlu su kaynağı fışkırır. Vergilius'un kabul ettiği daha geç bir geleneğe göre ise bir at çıkartır. Athena da bir zeytin ağacı diker. Tanrılar, yarışma sonunda

Athena'nın üstünlüğüne karar verirler; çünkü zeytin ağacı, Atina kenti için daha yararlı bir şey kabul edilmiştir. Athena, böylece, Atina kentinin koruyucusu olur. Bu sonuca öfkelenen Poseidon, Attika bölgesini sular altında bırakarak öç alır.

Pallas Athena'nın sihirli nitelikler taşıyan heykeline Palladion adı verilir.

Athena, bakireliğini kıskançlıkla koruyan bir tanrıçadır. Ama güzelliğine yine de çok düşkündür. Nitekim, kendisinin yarattığı söylenen kavalı çalarken, suda yansıyan imgesini görür. Şişen avurtlarının güzel yüzünü çirkinleştirdiğini farkedince, çalgı aletini fırlatıp atar. Marsyas bu kavalı alacak ve başına bir sürü bela gelecektir.

Athena, tasvirlerinde genellikle baştan aşağı silahlıdır. Başında miğfer; sol elinde, ortasında Perseus'un öldürdüğü Medusa'nın başı bulunan bir kalkan; göğsünde yine Medusa başlı bir zırh bulunur.

Bir savaş yağmasından elde edilen tunçla Fidias'ın yaptığı Athena Promakhos (Önde Döğüşen Athena) heykelinde, tanrıça ayakta dimdik durmakta, miğfer, mızrak ve kalkanla tasvir edilmekteymiş. Öylesine kocaman bir heykelmiş ki bu, miğferle mızrağın parıltısı, Pire'ye yaklaşan gemicilere yol göstericilik edermiş.

Athena Parthenos (Bakire Athena) örneğini de Fidias saptamıştır. Fidias'ın altın ve fildişinden yaptığı bu dev heykelde de aynı silahlar yer alıyormuş. Dokuz metre kadar yüksek olan Athena Parthenos heykeli, Parthenon'da yükseliyordu.

Şimdi Atina Müzesi'nde bulunan ve kimi değişikliklerle Fidias'ın Athena Parthenos heykelini kopya eden eserde, tanrıça başında miğferi, sağ elinde tuttuğu bir Nike (Zafer) heykelciği, sol elini dayadığı bir kalkan ve göğsünde Medusa başlı ve *aigis* denilen bir zırhla tasvir edilmiştir.

Kimi heykellerinde ise sol elinde bir mızrak tutar veya mızrağa dayanır durumdadır.

Münih Müzesi'nde bulunan bir savaşçı Athena heykelinde, tanrıça sol elinde kalkan, sağ elinde mızrak tutar.

Athena, bilgelik tanrıçası olarak Pronoia (temkinli, ihtiyatlı) sıfatına sahipti. Simgesi baykuştur.

Apollon (Lat. **Apollo**): Bu öyküye Azra Erhat'ın şu sözleriyle girmek kaçınılmaz görünüyor:

> Apollon tanrının asıl doğuş yeri Anadolu kıyıları, yani Lykia ve özellikle Lykia'da tanrının doğduğu kent sayılan Patara'dır, ama sonradan önce adalarda, sonra Yunanistan'da kültür yayılınca birçok yerler tanrıya beşik olma şerefini elde etmek için efsaneler düzdürmüşlerdir, bunların arasında başta gelen ve en çok tutulan Delos efsanesi... (Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* 1972, s. 58).

Titanlardan Koios ile Phoibe'nin kızı Leto (Lat. Latona), Zeus'la birleşerek, Apollon ve Artemis'i doğurur.

Leto gebe kalınca, ya doğacak güçlü tanrıdan, ya da amansız Hera'nın hışmından korktukları için, hiçbir ülke kabul etmez onu. Bir sığınak bulamadan oradan oraya sürüklenen Leto'yu sadece Delos adası kabul eder. Fakat bir koşulla: Delos, kıyılarını denizin döğdüğü, kayalık ve kısır bir topraktır. Doğacak tanrının ilk tapınağı burada kurulacaktır ve tanrı, adadan hiçbir şey esirgemeyecektir. Leto, bütün bunların gerçekleşeceğine, Gaia, Uranos ve Styks adına andiçer.

Leto'nun çilesi bununla da bitmez. Tam dokuz gün dokuz gece doğum sancıları çeker. Yine de doğuramaz. Birçok tanrıçanın, Leto'nun başında sevgiyle beklemesine karşın, Hera'nın alıkoyduğu ebe tanrıça Eileithya bir türlü gelmez. Sonunda Olympos tanrıları 'ayağı tez' İris'i göndererek, ebe tanrıçayı getirtirler.

Doğumda hazır bulunan tanrıçalar, yeni doğan küçük tanrıyı yıkarlar; ince apak bir kundağa sararlar. Anası emzirmez Apollon'u. Tanrıça Themis, nektar ve ambrosia ile besler onu. Çiçeklere bürünür kayalık Delos.

Apollon adının kaynağı bilinmese de, bu ona eklenen Phoibos sıfatının 'parlak, ışık saçan, ışıtan' anlamına geldiği konusunda kuşku yok. Ne ki Apollon, güneş veya ışık tanrısı değildir. Asıl güneş tanrısı Helios'tur.

Apollon adına çok sık eklenen bir başka sıfat da 'okçu, hedefi vuran, gümüş yaylı'dır. *İlyada*'nın ilk dizelerinde "omuzlarında yayı, iki ucu kapalı okluğu ile" tanıtılır. Kardeşi Artemis'le paylaştığı bu okçuluk yeteneği, Apollon tanrıya büyük bir üstünlük sağlar. Apollon veya Artemis'in okuyla ölmek, tatlı, acısız, ani bir ölüme kavuşmak demektir. 'Sarışın sıfatı' da Apollon'undur. Bu sıfat, tanrının -Apollon'un- yaydığı ışığa işaret edebileceği gibi, doğrudan doğruya onun saçlarının rengiyle de ilgili olabilir.

Apollon, biliciliğin ve mûsikinin de tanrısıdır.

'Altın kılıçlı', 'altın saçlı'dır.

Pek fazla savaş macerası yoktur.

Gaia, Python adında bir ejder doğurmuş ve bunu Delphoi yöresinde bulunan Themis bilicilik merkezine bekçi koymuş. Parnassos tepesinin üstünde yer alan Delphoi'un adı başlangıçta Pytho imiş. Apollon, doğduktan dört gün sonra, Hephaistos'un oklarıyla silahlanmış olarak Delphoi'a gider ve Python'u öldürür. Sonra da burada kendi bilicilik merkezini kurar.

Kardeşi Artemis'in de yardımıyla, Niobe'nin çocuklarını oktan geçirir.

Kimi yetenekleri konusunda Apollon'un çok kıskanç olduğu da bir gerçek. Phrygia'lı bir silenos olan Marsyas'a karşı öfkesi ve acımasızlığı şöyle anlatılır: Athena, bir gün, kendi yarattığı söylenen kavalı çalarken suda imgesini görür. Kaval, yanaklarını şişirip çirkinleştirdiği için, onu alıp dereye atar. Marsyas, çalgı aletini alır, çalmaya başlar. Çala çala bu sanatta o kadar ilerler ki, Apollon tanrının *lyra*sıyla yarışmayı bile göze alır. Apollon ise yarışmayı bir koşulla kabullenir: Kim yenerse, yenilene istediği cezayı uygulayacak. Bu müzik yarışması, Lydia'da Tmolos dağında (Bozdağ) yapılır. Yargıç olarak da Musa'lar ve Phrygia kralı Midas hazır bulunur. Musa'lar Apollon'u birinci ilan ederken, Midas oyunu Marsyas için kullanır. Bunun üzerine tanrı -Apollon-,

Midas'ın kulaklarını eşek kulağı haline sokar, Marsyas'ı da bir çam ağacına bağlayıp, diri diri derisini yüzer. Derisini de bir mağaranın girişine asar. Böylece bir işkenceyle can veren Marsyas'ın derisi o kadar duyarlı imiş ki, yakınında çalan her kavalın sesi titretirmiş onu.

Apollon tanrının daha çok aşk serüvenleri ünlüdür. Bunlardan en önemlisi, güzel peri kızı Daphne ile ilgilidir.

Teselya ırmağı Peneus'un kızı Daphne'ye tutulur Apollon tanrı. Ne ki, yüz bulamaz kızdan. Korkup kaçmaya başlayan güzel periyle Apollon arasında çılgınca bir kovalamaca başlar. Daphne kaçar, Apollon kovalar. Daphne, tam yakalanmak üzereyken, Toprak Ana'nın, Gaia'nın yardımını diler. Dilediği anda da bir defne ağacına dönüşür. Hemen oracıkta açılan toprağa saplanan kızın ayakları kök, saçları filiz olur. Apollon, kızın soğuk kabuklu gövdesini kucakladığında, hala çarpan yüreğini duyar.

Apollon, çeşitli özelliklere sahip olsa da, tasvirlerinde genellikle tek bir biçimde gösterilir. Güçlü ama zarif vücuduyla, geniş göğsü, dar kalçaları, uzun saçları ve sakalsız yüzüyle, idealleştirilmiş genç erkek güzelini temsil eder. Genellikle çıplaktır.

Çalgıcı olarak tasvir edildiğinde, geniş kıvrımlı bir *khiton* giyer.

Plastik tasvirinin tek örnek olmasına karşın, karıştığı efsanelere göre işaretleri çeşitlidir: Aletlerden ok ve okluk veya *lyra*; hayvanlardan kurt, yunus balığı, kuğu, karga; bitkilerden defne, palmiye, zeytin ağacı.

Artemis (Lat. **Diana**): Zeus'un Leto'dan olma kızıdır. Kardeşi Apollon nasıl Güneş'le bir tutuluyorsa, Artemis de Ay'la bir tutulur. Üçlek bir tanrıçadır: 1) Avcılık ve bakirelikle ilgili efsanelerde yer alan Artemis; 2) Ay tanrıçası Selene; 3) Gecenin karanlık gücüne egemen Hekate.

Artemis'i *İlyada*'da ok, yay, at ve arabayla ilgili olarak görüyoruz. Ne ki bu araçlar, sonraki kaynaklarda olduğu gibi av ve avlanma amacıyla değil, insanlara hızlı ve acısız ölüm vermek için kullanılır. Nitekim erkeklerin ani ölümü Apollon eliyle, kadınlarınki ise Artemis eliyle olur. Apollon gümüş yaylı olmasına karşın, bu okçu tanrıça altın yaylıdır.

Evreleri açıkça belirlenmesi güç tanrıça kavramından, doğanın koynunda su perileriyle ve hayvanlarla birlikte yaşayan avcı bakire kız kavramına geçilmiştir.

Bakireliğine çok düşkün olan Artemis'in hışmına zavallı bir avcı olan Aktaion uğramış. Aristaios'la Autonoe'nin oğlu Aktaion, Kentaur (At Adam) Kheiron tarafından yaman bir avcı olarak yetiştirilmiş. Thebai'nin en iyi avcısı olmuş. Kendine o kadar güvenir olmuş ki, Tanrça Artemis'le boy ölçüşmeye kalkmış. Bu da yetmiyormuş gibi, tanrıça bir derede yıkanırken Aktaion onu seyretmek gafletinde bulunmuş. Bu işe çok kızan tanrıça, Aktaion'u geyik haline sokuvermiş, sonra da zavallıyı kendi köpeklerinin ağzına atmış. Köpekler, tanımadıkları sahiplerini parça parça etmişler, peşinden de, uluyarak onu aramağa koyulmuşlar. Bu duruma çok üzülen Kheiron, Aktaion'un heykelini yapmış ve onunla köpekleri avutmağa çalışmış.

Efes'li Artemis dışında, Artemis'i genellikle çevik ve narin bir kız olarak, kısa ve açık bir giysi içinde, sandallarla, ok, yay ve oklukla, bir köpek veya geyik eşliğinde, kimi zaman da Ay'ı simgeleme niteliğine ilişkin olarak meşaleyle tasvir edilmiş görürüz. Bakireliğinin simgesi olarak da başında gebe kalmamış Ay anlamında, bir hilâl taşır.

Kaynağını Anadolu'lu Ana tanrıça'nın oluşturduğu, bereket tanrıçası Efes'li Artemis ise, başı taçlı, gövdesi birçok figürle örtülü, göğsünde dizi dizi dolu memeyle, ayakta tasvir edilmiştir.

Karanlık tanrıçası Hekate'nin Artemis'le ilgisine az önce değinilmişti. Ama, hemen hiçbir efsaneye adı karışmayan bir varlıktır Hekate. Homeros, sözünü etmez onun. Hesiodos ise onu, *Theogonia*'da, toprak, deniz ve yıldızlı gök üzerinde egemenliği olan üstün bir tanrıça olarak över. Hekate, aslında bir Ay tanrıçası olarak görülmüş ve çoğun Artemis'le bir tutulmuştur. Sonradan ise, cehennem güçlerinin ve büyücülüğün tanrıçası olduğunu görüyoruz.

Belirttiğimiz gibi, öyle pek bir efsaneye adı karışmamıştır. Kimi kara inançlarla ilgili görülmüştür. Ona Styks'ın köpeklerinin, ölülerin ruhlarının, hayalet alaylarının eşlik ettiğine inanılırdı. Büyücülere yardım ettiği kabul edilirdi.

Hekate'nin tasvirleri ya üç başlı tek bir vücut, ya da sırttan birleşmiş üç vücut halindedir. Her figürün işareti genellikle ayrıdır (meşale, anahtar, kılıç, urgan, yılan, köpek). Kimi zaman yalnızca elde meşaleyle gösterilir.

Ares (Lat. **Mars**): Athena aklın yönettiği savaşı simgelediği halde, Ares çılgın savaşı, körü körüne çarpışmayı, amaçsız kıyımı simgeler. Zeus Hera'dan olma bu uğursuz oğlunu şöyle niteler *İlyada*'da:

> En iğrendiğim tanrısın sen,
> hep hırgür, kavga, savaş işin gücün
> ele avuca sığmaz huysuzluğun, biliyorum,
> anadan gelme sana, Hera'dan.

Aphrodite, topal ve çirkin kocası Hephaistos'u Ares'le aldatır. Aphrodite'nin evlilik dışı bu ilişkisini, kocası Hephaistos'a, her şeyi gören güneş tanrı Helios haber verir. Hephaistos ise bunun öcünü şöyle alır: Görünmez ve kopmaz iplerden bir ağ yapar. Yalancıktan gidiyormuş gibi yaparak evden çıkar, iki sevgiliyi kendi yatağında suçüstü yakalar ve onları görsünler diye bütün Olympos'luları çağırır. Aldatıldığını tanıklarla ispatladıktan sonra, Zeus'tan, ona düğününde verdiği armağanları geri ister ve Ares'ten zinanın karşılığını alır.

Ares, savaş alanlarında, ölüm saçan varlıkların eşliğinde dolaşıp durur. Yanında kızkardeşi Eris (Kavga), Aphrodite'den olma iki oğlu Deimos (Korku, Yılgı) ve Phobos (Bozgun), savaş ve yıkım tanrıçası Enyo, şiddetli ölüm tanrıçaları Keres'ler ve kargaşanın simgesi Kudoimos bulunur.

Homeros'ta "dev cüsseli" diye anlatılır Ares. Başlıca işareti, mızraktır.

Arkaik vazolarda sakallı ve tepeden tırnağa silahlı olarak gösterilir.

Daha sonraki heykellerde, idealleştirilmiş çıplak bir gençtir. Savaş niteliğinden sadece miğferi kalmıştır. Daha çok oturmuş olarak ve düşünceli düşünceli önüne bakar durumda tasvir edilir.

Hermes (Lat. **Mercurius**): Zeus'un Maia'dan olma oğludur. Arkadia'da Kyllene dağındaki bir mağarada dünyaya gelir. Doğar doğmaz da inanılmayacak bir olgunluk ve gelişme gösterir. Daha doğduğu günün sabahı beşiğinden kendi kendine kalkarak mağaranın dışına çıkar. Gözüne bir kaplumbağa ilişir ve hemen aklına bir şeytanlık gelir: Bir bıçakla hayvanın kabuğunu boşaltır, koyun bağırsaklarından yapılmış yedi tel gerer. Böylece ilk ***kitara***yı yaptıktan sonra, güzel güzel çalmağa başlar.

Öğleye doğru karnı acıkır. Her yeni doğan çocuk gibi yaygarayı basıp ağlayacak yerde, yiyeceğini kendi aramaya koyulur. Akşama doğru, Pieria'da Apollon'un hayvanlarını otlattığı yere varır. Oradan elli inek çalar. Hırsızlığı belli olup da peşine düşmesinler diye, ineklerin nallarını söküp ters çakar. Kendisi de ağaç dallarından ördüğü sandalları giyerek gerisin geri yürür. Yolda rastladığı bir ihtiyara onu gördüğünü söylediği takdirde, başına gelecekleri hatırlatır. Sonunda, ay doğarken, ineklerle birlikte Alpheios ırmağına varır. İnekleri suvardıktan sonra bir mağaraya kapatır. En semizlerinden ikisini kesip on iki eşit parçaya ayırır. Kızartıp on iki büyük tanrıya sunar. Kızarmış etin hoş kokusu ağzının suyunu akıtmasına karşın, nefsine hakim olmayı başarır. Hayvanların derisini bir kayaya asar. Geri kalan etleri bırakır, kelle ve bacakları yakar, ateşi söndürür, sandallarını Alpheios'un sularına atar ve eve dönmeğe karar verir.

"Bir sonbahar rüzgarı veya bir sis gibi" odaya, anahtar deliğinden girip, doğruca beşikte kundağına uzanır. Dünyadan habersiz, yeni doğmuş bir bebeğe benzer. Ama sol elinde, vazgeçemediği oyuncağı sevgili kitarasını saklar.

Apollon, hırsızlığın aynı gün farkına varır. Bu işi kimin yaptığını öğrenir öğrenmez de, Kyllene mağarasında alır soluğu. Küçük hırsızı açıkça suçlar, ama o bu işi yapmadığına ant içmeye devam eder. Sabrı tükenen Apollon, arsız ufaklığı tutup Zeus'un önüne çıkarır.

Hermes, Zeus'a da aynı yalanları söyler, çalınan ineklerden hiç mi hiç haberi olmadığını anlatır. Hermes'in kutsal babası Zeus, oğlunun bu sevimli kurnazlığını içten içe sevinerek seyreder. Ama öte yandan adeletin de yerini bulması gerekmektedir. Bunun için iki üvey kardeşe, elli ineği hemencecik bulmalarını emreder. Hermes ise kılavuzluk edecektir. İnekler bulunur, fakat Apollon kayaya asılmış hayvan postlarını görünce korkudan ödü kopar. O zaman Hermes, kitarasını çalarak Apollon'u yatıştırır. Apollon, bu çalgının, elli inekten daha değerli olduğunu söyler. Kurnaz ufaklık, aleti hemen ona armağan eder ve karşılığında da bolluk ve habercilik simgesi olan altın bir değnekle, sığırları gütmek için bir kamçı alır.

Hermes'in ilk niteliği, çobanların ve hayvan bereketliliğinin tanrısı olmasıdır. Bu niteliğini anımsatan görünümü, Hermes Kriophoros'tur (Koç Taşıyan Hermes).

Hermes, Homeros destanlarında, tanrının habercisidir, babası Zeus'un güvenilir elçisidir. Ölülerin ruhlarını Hades'e götüren de odur. Bu görevi nedeniyle adı Psykhopompos'tur, yani "Ruhlar Kılavuzu".

Bir yerden bir yere haber götürerek hızla yer değiştirmesi nedeniyle yolların tanrısı, yolcuların piri olmuştur. Eski çağlarda gezmekten çok ticaret için yolculuk edinildiği düşünülürse, Hermes'in, ticaretin, tacirlerin, dolayısıyla hırsızların tanrısı olması doğaldır.

Hermes'in değişik görevlerine göre değişik tasvirleri yapılmışır.

Genellikle, başında Hades'in görünmez kılan başlığını taşır, ayaklarında kanatlı sandallar, elinde iki yılan sarılı bir asa vardır.

Arkaik tasvirlerinde, sakallı olgun insan görünümündedir.

Klasik dönem tasvirlerinde ise çevik ve kıvrak vücutlu tıfıl bir delikanlıdır.

Hephaistos (Lat. **Vulcanus**): Ateş tanrısı Hephaistos, Homeros'a göre Zeus'la Hera'nın oğludur. Hesiodos, onun sadece Hera'dan doğduğunu söyler. Zeus'un alnından Athena'yı çıkarmasına öfkelenen Hera, hiç kimseyle çiftleşmeden, yalnızca hıncının ve öfkesinin bir ürünü olarak, ateş tanrısını doğurmuştur.

Hephaistos, Troya savaşıyla ilgili bir tartışmada annesinin tarafını tutar. Buna kızan tanrılar kralı, Hephaistos'u bacağından yakaladığı gibi gökten aşağı atar. Hephaistos, tam bir gün yuvarlandıktan sonra, güneş batarken düşer Lemnos adasına. Bu kaza sonunda topal kalır Ateş tanrısı.

Ayrıca, çirkindir de. Ama topallığına ve çirkinliğine rağmen, üç güzel tanrıçaya kocalık etmiştir. *İlyada*'da onu, Kharit'lerden Kharis'le (Zerafet) evli olarak görüyoruz. *Odysseia*'da Aphrodite'nin kocasıdır. Ares'le ilgili bölümde, Aphrodite'in, kocası Hephaistos'u savaş tanrısı Ares'le nasıl aldattığını anlatmıştık. Hesiodos, Kharit'lerin en genci Aglaie ile evli gösterir Hephaistos'u.

Bir başka efsaneye göre, Ateş tanrısını yalnızca babası Zeus değil, annesi Hera da gökten aşağı fırlatır. Hera, böylesi çirkin bir çocuğa sahip olmaktan utanır ve Hephaistos'u kaptığı gibi Okeanos'a atar. Okeanos kızı Eurynome ile Nereus kızı Thetis, onu alıp derin bir mağaraya saklarlar. Ateş tanrısı, bu mağarada, bir yandan, görülmedik yetkinlikte araçlar yaparak, bir yandan da annesinden alacağı intikamı kurarak dokuz yıl yaşar. Sonunda, altından şahane bir taht yapıp annesine yollar. Hera, tahta sevinçle oturur, ama kalkmak istediğinde, görülmeyen zincirlerin kendisini kıskıvrak tuttuğunu görür. Bütün tanrılar seferber olur; ne var ki Hera'yı kurtarmak için yapılanlar bir sonuç vermez. Hephaistos'a başvurulur. Ateş tanrısı, Okeanos'un derinliklerinden kımıldamaya hiç de niyetli olmadığını bildirir. O zaman, Hephaistos'u getirmeğe Ares iner, ama karşılaştığı kor yağmuru karşısında geri çekilmek zorunda kalır. Sonunda ancak Dionysos'un girişimi sonuç verir. Dionysos, tatlı şarabıyla Hephaistos'u sarhoş ederek Olympos'a çıkarır da, Hera da kurtulur.

Maden işçiliğinde üstüne yoktur Hephaistos'un. Kendine ve tanrılara, görülmemiş güzellikte ve tunçtan evler yapmıştır. Kendi evi en güzeliydi. Tunçtan, yaldızlı bir evdi.

Zeus'la Hera'nın yatak odasını, Zeus'un kalkanıyla asasını, Poseidon'un üç çatallı zıpkınını, Helios'un kanatlı arabasını, Apollon'la Artemis'in oklarını, Akhilleus'un zırh ve silahlarını hep o yapmıştır.

Troya savaşı sırasında, çok kanlı bir çarpışmada, Troyalıların önderi Hektor, Akhilleus'un en sevdiği arkadaşı Patroklos'u öldürür. Yunanlı önder Agememnon'a kızgın olan Akhilleus, savaştan çekilmiş ve silahlarını ve zırhını Patroklos'a vermiştir. Hektor, Patroklos'u öldürdükten sonra, silahlarını ve zırhını soyar ve zafer işareti olarak kendisi giyinir. Akhilleus, arkadaşının öcünü almak için bile savaşa giremez, çünkü silahsızdır.

Bunun üzerine annesi Thetis, ateş tanrısı Hephaistos'a gider ve şöyle der:

> İşte dizlerine sarılıyorum, yalvarıyorum sana şimdi
> kısa ömürlü oğluma bir kalkan, bir tolga ver,
> bir zırh yap ona, iyi uyan topukluklar, güzel dizlikler.
> Troyalılar elinde can veren dostu hepsinden etti onu
> Oğlum da şimdi yere serilmiş kıvranıyor yas içinde.

Hephaistos, kendisini kurtarıp büyüten gümüş ayaklı tanrıça Thetis için elinden geleni esirgemez. Dört yanı işli büyük bir kalkan yapar önce; sonra ateşin ışıltısından daha parlak bir zırh Sonra sağlam bir tolga, Akhilleus'un şakaklarına tıpatıp uyacak, Altın'dan bir sorguç koyar tepesine ve esnek kalkandan dizlikler yapar.

Hephaistos'un işlerine Kykloplar yardım ederdi. Ne ki bunlar, Hesiodos'un *Theogonia*'sında gördüklerimiz gibi değildir. Bunlar, çalışkan ve efendilerine çok bağlı kişilerdir.

Hephaistos, tasvirlerinde güçlü kuvvetli, sakallı bir adamdır. Elinde kimi zaman çekiç ve kerpeten; üzerindeyse, sağ omuzunu açıkta bırakan, işçi giysisi vardır. Kimi zaman da koni biçiminde bir takke giyer. Bacaklarının sakatlığı, arkaik heykellerde (İ.Ö. VI. yy.) belirtildiği halde, sonraki eserlerde gösterilmez.

Hestia (Lat. **Vesta**): Hestia da ateşle ilgilidir. Aile ocağını, daha geniş anlamda insan topluluğunu, kenti simgeler. Bu bakımdan, ailenin koruyucusu olduğu kadar soyun ve devletin de koruyucusu sayılır.

Kronos'la Rheia'nın kızı, Zeus'la Hera'nın kızkardeşidir Hestia. Evlenmemiş ve ömrü boyunca kız oğlan kız kalmak istemiştir. İnsanlık dünyasının merkezi sayılan Delphoi'de, Apollon tapınağındaki ateşi, Yunanistan'ın dinsel birliğini temsil ediyordu.

Yuvarlak planlı olan Hestia tapınaklarının sayısı fazla değildir. Heykellerine de az rastlanır. Tanrıça, ayakta veya otururak, sakin ve ciddi tavırlı genç bir kadın olarak, belirli bir işareti olmaksızın, kimi zaman başından omuzlarına inen bir örtüyle tasvir edilir.

Aphrodite (Lat. **Venus**): Homeros'a göre, Zeus'la Dione'nin kızıdır. Hesiodos ise *Theogonia*'sında onun, Uranos'un Kronos tarafından kesilen erkeklik organlarından doğduğunu söyler.

> Ak çeliğin kestiği hayalara gelince,
> Dalgalı denize atar atmaz onları,
> Gittiler engine doğru uzun zaman.
> Ak köpükler çıkıyordu tanrısal uzuvdan:
> Bir kız türeyiverdi bu ak köpükten.
> Önce kutsal Kythera'ya uğradı bu kız,
> Oradan da denizle çevrili Kıbrıs'a gitti.
> Orada karaya çıktı güzeller güzeli tanrıça,
> Yürüdükçe yeşil çimenler fışkırıyordu
> Narin ayaklarının bastığı yerden.
> Aphrodite dediler ona tanrılar ve insanlar
> Bir köpükten doğmuş olduğu için.
> (Çev.: A. Erhat-S. Eyüboğlu)

Aphrodite doğup da yürüyünce tanrılara doğru, Eros'la (Aşk, Sevgi) Himeros (Arzu) takılırlar hemen peşine.

Aphrodite'nin, ateş tanrısı Hephaistos'la evliliğinden ve kocasını savaş tanrısı Ares'le aldatmasından başka maceraları da olmuştur.

Aphrodite, Phrygia'da, İda Dağı'nın (Kazdağı) eteklerinde sığırlarını otlatan çok güzel bir gençle karşılaşır. Adı Ankhises'tir bu gencin, Troya kral soyundandır. Kharit'lerin süsleyip kokular sürdüğü tanrıça, başka bir kılığa girerek bu gence gözükür. Onu gören Ankhises şöyle konuşur: "Selam sana, tanrılar katını bırakıp evime gelen ey kadın! Mutlaka bir tanrıçasın sen. Ya da bu dağın zengin kaynaklarında, sık ormanlarında yaşayan bir perisin. Sana bir sunak diktireceğim, bol adaklar adayacağım, yeter ki Troyalıların en ünlüsü yap sen beni, yeter ki bütün halkların sayacağı bir çocuk ver bana!" Kimliğini saklayan Aphrodite, bir tanrıça değil, sadece bir kadın olduğunu ve tanrılar tarafından gönderildiğini söyler Ankhises'e. O zaman tutar elinden Aphrodite'yi, eve götürür Ankhises. Seviştikten sonra, bütün kutsal parlaklığı içinde görünür. Tanrıça, Ankhises'in şaşkınlığı ve korkusu karşısında, merak etmemesini, bu gizi saklamasını bildiği takdirde kendisine bir şey olmayacağını söyler ona. Ne var ki Ankhises, bu öğüdü tutmaz, tanrıçaya sahip olmakla övünür bir gün. Buna kızan Zeus, bir yıldırımla kral Ankhises'i kötürüm eder.

Aphrodite'nin Hermes'le ilişkisinden Hermaphroditos, Dionysos'la ilişkisinden ise Priapos dünyaya gelir.

Hermaphroditos masalını, Azra Erhat'ın tutkulu duyarlılığı, coşkun üslubu ve şiirli diliyle kısaltarak veriyoruz:

> Bodrum'un hemen yanında, deniz kıyısında, bir zamanlar 'Salmakis' denilen, bugün 'Bardakçı' diye anılan yerde, gökten düşme bir cennet parçası gibi küçücük, berrak bir göl varmış. Mersin ve yabani sakız ağaçları bu göle yeşil bir çelenk olurlarmış. Bu güzel gölde

Salmakis adlı bir su perisi yaşarmış. İşi gücü gölün yemyeşil sularında çırpınıp yıkanmak, çırılçıplak cümbüş etmekmiş. Suya daldığı zaman su olur akar, takındığı çiçeklerle dağda gezerken dağ yamacının canı olur, ağaçlara karışır, türküsü de salınan dalların yaprak fısıltısı haline gelirmiş.
Bir gün Salmakis göl kıyısında çiçek toplarken güzel bir delikanlı görmüş. Hermaphroditos adındaki bu körpe delikanlıyı görünce Salmakis'in gönlü sevgiyle harlanmış ve yanına varıp şöyle demiş ona: "Ne mutlu seni doğuran anaya, seni emziren sütnineye! Ama gelin olarak sana varan kız onlardan yüz kere, bin kere daha mutlu. Nice zevkler tadacaktır o! Bugüne değin evlenmedinse, gel birbirimize varalım; yok, bir gelinle gerdeğe girdinse, yine de sevişelim şuracıkta, duyacağımız zevk hırsızlama bir zevk olsun." Ama çocukluk çağından yeni çıkmış olan Hermaphroditos çekingen, sıkılgan bir gençmiş. Salmakis'in dediklerini duyunca yanakları utançla kızarmış ve "Git oradan!" diye dürtmüş peri kızını. Salmakis, içi acıyla burkularak, bir çalının ardına çekilip gizlenmiş. Hermaphroditos ise soyunmuş, çırılçıplak göle dalmış. Dibi görünen derin suda fildişi bir heykel gibi yüzüyormuş. Peri kızının gözleri arzu ateşiyle yanıp çakmış ve "Artık benimsin!" diye bir sevinç çığlığı atarak, kınından sıyrılan bir kılıç gibi çıplak ve parlak gövdesiyle göle atlamış. Hermaphroditos'u elleri, kolları, bacaklarıyla sarmış, acıtırcasına kavramış. Dudaklarını dudaklarına kenetlemiş. Hermaphroditos kurtulayım diye çırpınırken, peri kızı, tanrılara seslenmiş, "Size yalvarırım, ikimizi birbirimize kavuşturun!" diye yakarmış. Tanrılar dileğini yerine getirmişler. Kızla erkeğin iki gövdesini tek bir gövdede birleştirmişler, öyle ki, o gövde ne erkek ne dişi, aynı zamanda hem erkek hem dişi olmuş... (***Mitoloji Sözlüğü***, 1972, s. 338-340; ***Mavi Anadolu***, 1960, s. 165-173.)

Aphrodite'nin bir başka sevgilisi de, Adonis olmuştur.

Suriye kralı Theias veya Kıbrıs kralı Kinyras'ın Myrrha veya Smyrna adında bir kızı varmış. Apollodoros'a göre bu kız, Aphrodite'ye gereğince saygı göstermediği için, tanrıçanın hışmına uğramış. Tanrıça, kızın içine, önüne geçilmez bir baba arzusu koymuş. Kral ve kızı çiftleşmişler. Ne var ki, farkında olmadan işlediği bu günahı öğrenen kral, kılıcıyla kızının peşine düşmüş, onu öldürmek istemiş. Kız tanrılara yalvararak, kendisini görünmez kılmalarını dilemiş. Kıza acıyan tanrılar, onu mersin ağacına dönüştürmüşler. Dokuz ay sonra ağacın kabuğu çatlamış ve Adonis doğmuş. Adonis, daha çocuk olduğu halde, güzelliğiyle Aphrodite'yi büyülemiş. Tanrıça, bebeği bir sandığa saklamış, "kimselere gösterme" diyerek Persephone'ye vermiş. Bu kez de Persephone vurulmuş çocuğa ve onu Aphrodite'ye geri vermek istememiş. Olay Zeus'a iletilmiş. Tanrılar tanrısı, Musa'lardan Kalliope'yi yargıç yapmış. Karar şöyle olmuş: Paylaşılamayan genç Adonis, yılın yarısını Aphrodite'yle, öteki yarısını da Persephone ile geçirecektir. Ne var ki Adonis, sonraları, avlanmaktayken, bir yaban domuzunun saldırısına uğrayarak hayatını kaybetmiş.

Aphrodite'ye daha birçok efsanede rastlıyoruz: Kıbrıs'lı heykelci Pygmalion, kadınlardan nefret edermiş. Bir gün, fildişinden yaptığı çok güzel bir kadın heykeline vurulur. Sevgi tanrıçası Aphrodite'ye yalvarır, bu güzel kadın heykeline can vermesini ister. Dileği kabul edilir. Pygmalion, Galateia adındaki bu dirilen heykeliyle evlenir. Pahos adında bir de çocukları olur.

Pyramus ve Thisbe öyküsünü latin ozanı Ovidius anlatır bütün ayrıntılarıyla:

> Aphrodite, Babylon'lu Pyramus ile Thisbe'nin içine, birbirine düşman iki ayrı aileden olmalarına karşın, karşılıklı bir sevgi koyar. İki sevgili, bir gece kentin dışında, bir dut ağacının dibinde, ıssızlıkta buluşmak için sözleşirler. Önce gelen Thisbe, oralarda beliriveren bir aslandan korkup geri kaçar. Kaçarken de, hayvanın yırtıp kanla lekelediği örtüsünü düşürür. Ondan sonra buluşma yerine gelen Pyramus, kanlı örtüyü görünce sevgilisinin aslanlar tarafından parçalandığını sanır ve büyük bir umutsuzluk içinde kılıcını kendi göğsüne saplar. Tekrar aynı yere dönüp sevgilisinin ölüsünü bulunca, Thisbe de canına kıyar.

Aphrodite'ye eşlik eden, onun alayını oluşturan varlıklar arasında Eros (Aşk, Sevgi) başta gelmektedir. Eros adına Homeros'ta rastlamıyoruz. Hesiodos, *Theogonia*'da, Eros'un Khaos'tan doğduğunu söyler. Başka efsaneler onu, Aphrodite'yle Ares'in oğlu olarak gösterirler.

Efsane, kesin biçimini geç bir çağda kazanır. Annesine karşı bile acımasız olan bu ikinci Eros, duygusal, kaprisli, çekici, büyüleyici bir varlıktır. Cinsel sevginin tanrısıdır. Genellikle, Zeus'un armağanı olan yay ve okla, kanatlı olarak tasvir edilir. Kimi zaman tutkunun simgesi olan meşaleyle görülür.

Aphrodite'nin kendisine gelince: Yunanlı sanatçılar, yüzyıllar boyunca, yetkin bir kadın güzelliği gerçekleştirmek amacıyla, yavaş yavaş ideal bir Aphrodite tipi geliştirmişlerdir. Ne ki, bu yetkin güzelliğe ne kadar çok yaklaşılmışsa, tanrıçanın tanrısal özelliği de o kadar azalmış ve dünyasal-insansal tip üstün gelmiştir; çünkü bu saptayışta, sanatçıların kullandıkları hafifmeşrep kadın modellerinin etkisi de olmuştur.

Tanrıçayı, arkaik heykellerde tümden giyinik olarak görüyoruz. Hatta başı bile örtüktür. İ.Ö. V. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, vücudunun kimi bölümleri açılmağa başlar. Örneğin bir omuz, bir meme, bacağın bir parçası. Helenistik dönemde ise, en cinsel ve dürtücü çıplaklık üstün gelir.

Aphrodite'nin belirgin işaretleri şunlardır: Bitkilerden mersin, gül, elma; hayvanlardan güvercin, serçe, keçi, istiridye, yunusbalığı, kaplumbağa.

Poseidon (Lat. **Neptunus**): Denizlerin tanrısı Poseidon, Zeus'un kardeşidir. Kronos yenildikten ve Zeus'un egemenliği kesinlikle gerçekleştikten sonra, Poseidon'a denizler üstünde egemenlik yetkisi düşmüştü. Zeus'tan sonra en önemli tanrıydı. Yunanlıların üç yanı denizle çevrili bir bölgede oturdukları düşünülürse, bu tanrıya ne kadar saygı besledikleri ortaya çıkar. Özellikle

kıyı kentlerinde ve adalarda, denizcilerin, balıkçıların ve tacirlerin piri olarak görülmüştür. En ünlü tapınağı, Korinthos'ta bulunuyordu.

Poseidon, denizlerden başka toprağın da sahibiydi. Hesiodos onu, 'toprağın efendisi', 'yeri sarsan' diye niteler. Yeryüzünün görünümünü değiştiren depremlerin yaratıcısı oydu. Bu bakımdan, iç bölgelerde yaşayanlar, özellikle yanardağ bölgeleri halkı ona özel bir tapınç gösteriyorlardı.

Posedion böylece, elinde tuttuğu üç çatallı zıpkınıyla hem dalgaları kabartır, hem de toprağı sarsardı.

Üçlü yabası topraktan ve kayalardan su fışkırttığı için, bol su kaynaklarının tanrısı da sayılmıştır. Ayrıca atın yaratıcısı veya evcilleştiricisi olarak kabul edilir. Dört ayaklı bu kara hayvanıyla deniz tanrısı arasındaki bu ilişki, kabaran dalgaların uyandırdığı imgeden doğmuş olabilir. Şu gerçek ki, yunusbalığıyla birlikte at da Poseidon için kutsaldı. Yunus yerine kimi zaman tonbalığı geçer. Bitkilerden de çam ağacı kutsaldır.

Poseidon'un deniz dibindeki sarayı, Ege denizi derinliklerinde, Tenedos ile kayalık İmroz adası arasında geniş, kocaman bir mağaradadır. Poseidon, baştan aşağı altından olan ve hiç eskimeyen bu saraydan çıkınca, tunç ayaklı ve altın yeleli atların çektiği arabasına binerdi. Tanrının giysisi de altındı, kamçısı da. Şaha kalkarcasına fırlardı atlar. Çevresinde, deniz canavarları hoplayıp zıplayarak sevinç gösterilerinde bulunurlardı. Öylesine hızla koşardı ki atlar, arabanın altındaki tunç dingil ıslanmazdı bile.

Poseidon, Okeanos kızı Doris'in, deniz tanrılarından Nereus'la birleşmesinden doğan elli kızdan birisi olan Amphitrite ile evliydi. Amphitrite önceleri, utangaçlığı nedeniyle, kendisine vurulan Poseidon'dan kaçar, Atlas'ın dünyayı omuzlarında taşıdığı uzak ülkeye varır. Poseidon ise Amphitrite'nin peşinden bir yunusbalığı gönderir. Balık onu sırtına attığı gibi Poseidon'a getirir. Evlenirler ve deniz dibindeki altın saraylarında mutlu bir yaşam sürerler.

Bu evlilikten deniz tanrısı Triton ve Helios'la evlenecek olan Rhodos meydana gelir.

Poseidon'un evlilik dışı ilişkilerinden birçok varlık doğar.

Gaia ile birleşmesinden dev Antaios olur. Bu dev, yolcuları çevirip, onlarla çarpışmaktan zevk duyarmış. Yendikten sonra da, yolcuların kafataslarıyla kutsal babasının tapınağının çatısını örtermiş. Antaios'un hakkından yalnızca Herakles gelmiş. Devin toprağa her değişinde gücünün arttığını görünce, onu kolları arasına alıp havaya kaldırmış ve ezerek öldürmüş.

Poseidon, Demeter ile birleşmek istemişse de, tanrıça buna razı olmamış; deniz tanrısının elinden kurtulmak için at kılığına girmiş. Poseidon bu oyunu farkedince, kendisi de at kılığına girmiş ve Demeter'e sahip olmuş.

Gorgo Medusa ile bahar çiçekleri arasında, pamuk gibi çimenler üstünde çiftleşirlermiş.

Poseidon'un Thoosa adındaki bir nympha ile olan ilişkisinden Tepegöz Polyphemos doğar. Odysseus, bu tek gözlü devin tek gözünü kör ettiği için, denizler egemeni Poseidon'un öfkesini çekmiştir üstüne.

Poseidon'un, Troizen kralı Pittheus'un kızı Aithra ile birleşmesinden Theseus doğar.

Poseidon, tasvirlerinde Zeus'a çok benzer. Çoğun dik olarak, çıplak ve üçlü yabasına dayanır durumda gösterilir. Kimi zaman bir ayağını bir kaya parçasına veya yunusbalığının sırtına dayar.

Karışık saçları ve sakalı, yüzüne bir acı ifadesi verir. Güçlü kuvvetli kasların egemen olduğu çıplaklığı, vakardan çok, kaba kuvvet izlenimi bırakır.

Amphitrite ise, ıslak saçları bir ağ içinde toplanmış olarak ve yunusbalıkları, tritonlar, istiridyeler, yengeç vs. eşliğinde tasvir edilir.

Hades (öteki adı: **Pluton**): Hades adı 'görünmez' anlamına gelir. Bu tanrıyı görünmez kılan şey ise taşıdığı başlıktır. Aynı başlığı, Hades'ten başka, Athena, Hermes ve Perseus'la Herakles de takmışlardır.

Ölüler ülkesinin adına da Hades denirdi. Yani, Hades hem ölüler ülkesinin, hem de bu ülkenin yöneticisi ve mutlak egemeni olan tanrının adıydı.

Yerin altında oturan ve yüreği acımak nedir bilmeyen bu tanrı, karısı Persephone'ye genellikle bağlı kalmıştır. Karısını yalnızca iki kez aldatmıştır. İlkin, Mintha adında bir ırmak perisiyle ilişkisi olmuş. Persephone'nin hışmına uğrayan bu periyi, sevgilisi Hades, naneye dönüştürmüş. İkinci kaçamağını ise Okeanos kızı Leuke ile yapmış. Leuke de sonunda gümüşten bir kavak olmuş.

Hades'in karısı Persephone (Lat. Proserpina), toprak ve bereket tanrıçası Demeter'in kızıdır. Ölüler ülkesi kralının Persephone'yi elde etmesi kolay olmamıştır.

Demeter (Lat. **Ceres**): Kronos'la Rheia'nın kızıdır. Zeus, canlıları doyuran bu tarlalar tanrıçasının yatağına girer. Bu birleşmeden ak kollu Persephone doğar. Kimi zaman 'Kore' (Genç Kız) diye de anılan Persephone, bir gün çayırda çiçek toplarken, yeraltı dünyasının kralı Hades tarafından kaçırılır. O an yer yarılır ve zavallı kız, açılan yarıkta kaybolup gider. Kızın çığlıklarını işiten annesi Demeter koşar gelir ama, artık iş işten geçmiştir. Tam dokuz gün, kara ve deniz demeden arar kızını. Onuncu günün şafağında Hekate'yle karşılaşır. Karanlık tanrıçası Hekate, Helios'a gidip sormasını salık verir ona. Helios ise şöyle konuşur: "Zeus'tur suçlu olan, çünkü kızını, Hades'e verdi karı diye". Üzgün ve kızgın Demeter, ölümlü bir kocakarı kılığına girerek bütün kentleri dolaşmağa başlar. Atina yakınlarında Eleusis adında bir kasabaya varır. Bakireler çeşmesinin yanında üzgün üzgün otururken, kral Keleos'un dört kızı çeşmeye su almağa gelirler. İhtiyar kadınla ilgilenirler. Demeter, korsanların elinden kaçtığını söyleyerek, acıklı bir öykü uydurur. Duygulanan kızlar, ihtiyar kadının iş isteğinin gerçekleşmesini sağlarlar. Anneleri Metaneira, yeni bir oğlan çocuğu doğurmuştur. Küçük Demophon'u bakıp beslemesi için Demeter'e verirler. Demeter çocuğu Olympos usullerine göre besler: Ne süt, ne de başka yiyecek verir ona. Yalnızca nektar ve *ambrosia* ile besler onu. Ne var ki analık sevgisinde çok aşırı giden tanrıça çocuğa sürekli gençliği de ar-

mağan etmek ister, bunun için de geceleri onu ateşin içinde saklar. Meraklı anne, bir keresinde gizlice, olanları gözler. Alevleri görünce bir çığlık atar. Büyü bozulur; tanrıça çocuğu yere bırakır, insanların aptallığından, artık bir daha gerçekleşmiyecek olan kendi iyi niyetlerinden söz eder ve bütün kutsal parlaklığı içinde görünür. Olanlara çok üzülen ve korkan Metaneira ile kızları, bütün gece, öfkeli tanrıçayı yatıştırmaya çalışırlar. Güzel saçlı, güzel örgülü Demeter, kendisi için altarlı bir tapınağın kurulmasını ister. En kısa zamanda isteği yerine getirilir. Burada *mysteria* denilen gizli bir tapınç merkezi doğar.

Ne var ki, kaybolan kızının bulunamayışı, tanrıçayı gittikçe daha çok üzer, Olympos'a öteki tanrıların yanına gitmeyi reddeder; günlerini, adına yapılan tapınakta geçirmeye başlar. Üzüntüsü öfkeye dönüşür. Toprağın tüm bereketini keser. O ana dek görülmemiş bir kıtlık olur. Bütün insanların kırılması tehlikesi baş gösterince, Zeus duruma müdahale eder. Önce İris'i gönderir Demeter'e. Sonra bütün Olympos'lular iner. Bütün yalvarılara rağmen kılı kıpırdamaz Demeter'in. Kızına kavuşuncaya dek toprağın bereketsiz kalacağını söyler. Persephone'yi alıp getirsin diye Hermes'i Erebos'a gönderir Zeus. Hades anlayışlı davranır. Kardeşi Zeus'un çağrısına uyar. Persephone'nin gün ışığına çıkmasına izin verir. Fakat her ihtimale karşı, karısına bir nar tanesi yedirir. Böylece, sevdiği ve karısı olan kadın, annesiyle sürekli kalamayacaktır. Hermes'in sürdüğü araba, içinde Persephone olduğu halde Eleusis'e varır. Demeter sevinçten çıldıracak gibidir. Kızına doğru sabırsızlıkla koşar. Persephone arabadan iner. Ana-kız kucaklaşırlar. Ne ki, bu sevinç kucaklaşmasını hüzün izler. Çünkü Kore, yılın kışa denk gelen üçte birini ölüler ülkesinde kocasıyla geçirecektir. Bahar gelince de gün ışığına çıkacaktır. Persephone'nin yeryüzüne çıkışıyla toprak yeşermeğe, ağaçlar çiçek açmağa başlar. Demeter, Attika krallarına kendi tapıncının gizlerini öğretir. Sonra kızıyla birlikte Olympos'a çıkar.

Demeter, Triptolemos'a hayvan kullanma ve tarla sürme sanatını öğretmiştir. Triptolemos, bir geleneğe göre, kral Keleos'un arkadaşı, bir başka geleneğe göre büyük oğlu, daha başka bir geleneğe göre de Eleusis kentinin kurucusu Eleusis soyundandır. Demeter ona, kanatlı ejderlerin çektiği bir arabayla tohumluk buğday da armağan eder. Triptolemos, bu tohumluğu uçan arabasıyla bütün yeryüzüne dağıtarak, insanlara tarımı öğretir.

Demeter ve Persephone tipleri, sanatta ancak İ.Ö. IV. yüzyıldan itibaren birbirlerinden ayrılarak özerk özellikler kazanmağa başlamışlardır.

Demeter, oturmuş veya ayakta, heybetli bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Yüzünde sakin bir hüzün, anlayışlı bir iyilik hissedilir.

İşaretleri: Kızını arayışının simgesi olarak meşale; başaktan bir demet veya bir taç; bir kadeh; içinde meyva bulunan bir sepet; mistik kutu ***kiste***; asa; domuz yavrusu veya yılan. (Yılanla ilgili olarak, **AİAKOS VE PELOPS** Soyları bölümünde, Kykhreus efsanesine bakınız.)

Persephone ise hem beden özelliklerinde, hem de giysisinde genç kız görünüşü taşır. Çoğunluk şu işaretlerle ayrılır: Nar, nergis (çünkü Hades tara-

fından kaçırıldığı zaman nergis toplamakta olduğu söylenir), kocasının sıfatlarından biri olan bolluk boynuzu, horoz, kimi zaman meşale veya asa.

Doğaldır ki, sayılan bütün bu işaretlerin mutlaka hepsini bir arada görme gerekliliği yoktur.

Hades ülkesi Tartaros ve Erebos olmak üzere iki bölümden oluşurdu. Tartaros, Erobos'a göre daha derinlerde yer alırdı. İnsanlar öldükten sonra önce Erebos'a, sonra da Tartaros'a giderlerdi. Erebos, genellikle, yeraltı karanlığının adıdır. Hesiodos, Erebos'u Khaos'tan doğmuş gösterir. Tartaros ise, bu karanlığın dibindeki tutsaklar yeridir.

Latin ozanı Vergilius, Hades'i ayrıntıyla tasvir etmiştir. Yeraltı ülkesinin kayıkçısı Kharon, iniltiler ırmağı Kokytos'la üzüntü ırmağı Akheron'un birleştiği yerde ölüleri karşılar, karşı kıyıya, yani Tartaros'a geçirirdi. Suratsız, sert, kaba bir ihtiyar olan Kharon, ölü ruhlarına ırmağı geçirtmek için ücret alır, geçiş parasını vermeyenleri de kayığına almazdı.

Tartaros'un kapısında Kerberos adı verilen bir köpek beklerdi. Bu köpek Tartaros'a gelen herkesi içeri bıraktığı halde, kimsenin dışarı çıkmasına izin vermezdi. Üç başlı, ejder kuyruklu bir yaratıktı. Kimi zaman elli ya da yüz başlı olduğu da düşünülürdü.

Burada ölüleri Minos, Rhadamanthys ve Aiakos adında üç yargıç sorguya çekerdi. Kötüler, sonsuz acı çekmek için cehennemin derinliklerine fırlatılırlar, iyiler ise sonsuz bir mutluluk içinde ömür sürmek için Eylsion kırlarına gönderilirlerdi.

Hades, ölü ruhlardan başka, bütün yeraltı kaynak ve zenginliklerinin de egemenidir. Bu bakımdan, istediğini zengin eder, istediğinin elinden malını mülkünü alarak yoksul bırakırdı.

Hades ülkesi, karanlık ve hüzün dolu bir yer olarak düşünülürdü. Hades'in yüzü de aynı şekilde, gülmeyen, sert bir yüzdür. Sert sakalları, karışık saçları vardır. Yanında, üç başlı cehennem köpeği Kerberos bulunur.

Buraya dek, Olympos'lu on iki tanrıyı ve yeri geldikçe daha başka tanrı ve tanrıçaları anlatmaya çalıştık. Önemi daha az olan tanrılara geçmeden önce, büyük bir yeryüzü tanrısından sözetmek gerekecek:

Dionysos (Lat. **Bacchus**): Kadmos ve Harmonia'nın kızı Semele de Zeus'un vurulduğu kadınlardan biridir. Fakat Hera'nın bitmeyen kıskançlığı, zavallı Semele'yi beklenmedik bir yazgıya iter. Hera, ihtiyar bir sütnine kılığına girerek, Semele'ye şöyle der: "Zeus'a yalvar da sana kendini tanrı olarak bütün görkemiyle göstersin". Buna kanan Semele, Zeus'tan böyle bir dilekte bulunur. Zeus, şimşek ve yıldırımlarıyla kendini gösterince, Semele yanar. Karnındaki yedi aylık çocuğunu düşürür. Bu çocuk Zeus'tan olma Bakkhos, yani Dionysos'tur. Zeus, Semele'nin düşürdüğü ve mucizevi olarak orada biten sık yapraklı bir sarmaşığın yanmaktan koruduğu Dionysos'u baldırına koyar ve onu ikinci bir doğumla meydana getirir. Sonra da Hermes'e vererek, onu, Boiotia'da kocası Athamas'la birlikte yaşayan ve Semele'nin kızkardeşi olan İno'ya gönderir. Fakat kıskanç Hera yine kendini gösterir, Karı kocayı

çıldırtır. İno, oğlu Melikertes'i bir kaynar su kazanına atıp boğar. Athamas ise Learkhos'u bir geyik sanarak kargıyla vurur. İno, yaptığı işin korkunçluğunu anladığı zaman Melkertes'in ölüsüyle birlikte kendini denize atar, ama tanrılar ona acırlar. İno, bir deniz kızına dönüşür. Adı, Ak tanrıça anlamına gelen Leukothea olur. Oğlu ise, Palaimon adıyla küçük bir tanrıya dönüşür.

Zeus, oğlunu kıskanç karısının elinden zor kurtarır, bir keçiye dönüştürmek zorunda kalır onu. Hermes, Dionysos'u, yeri pek bilinmeyen Nysa dağına, nympha'lar arasına götürür. Bu periler, Dionysos'u büyütüp eğitirler. Eğiticileri arasında Silenos da vardır. Dionysos, gençlik yaşına gelince üzümü ve şarap yapma sanatını bulur. Bir söylenceye göre, bu tatlı içkiden biraz fazla kaçırdığı için Hera'nın hışmına uğrayarak delirir. Sonra, nympha'lardan, satyr'lerden, silenos'lardan oluşan alayıyla dünyayı dolaşmaya başlar. Her gittiği yere asmayı götürür. Apollodoros'a göre, Şarap tanrısı, Mısır'a gittiğinde, delilikten hala kurtulamamıştır. Phrygia'ya gidince, Rheia tarafından iyileştirilir.

Peşinden Trakya'ya geçer. Kral Lykurgos, üzüm ve şarap düşmanıdır. Dionysos'un bütün alayını tutuklar. Dionysos'un kendisi ise, deniz dibinde Thetis'in yanına zor sığınır. Ama kutsal öç gecikmez: Lykurgos delirir. Asma ağacı sanarak oğluna saldırır ve onu bacaklarından yoksun ettikten sonradır ki kendine gelir.

Şarap tanrısı Dionysos, adalara geçer. Bu yolculukla ilgili olarak şu efsane anlatılır: Dionysos, kayalık bir adanın sahilindeyken, kimi korsanlarca yakalanıp, Mısır'a veya Kıbrıs'a götürülmek, orada bir köle gibi satılmak istenir. Ama tanrıyı her bağlayışlarında, üstünden iplerin kendiliğinden düşmesi, dümencinin dikkatini çeker; bu gencin bir tanrı olabileceğini düşünür, onu salıvermeleri için arkadaşlarını uyarmağa çalışır. Ne ki, dinlenmez dümencinin sözü. Bütün gemi şarap terler; yelken ve direklerini asma dalları, üzüm salkımları kaplamağa başlar. Tutsak genç ise, kaptanın üstüne atlayan, kükreyen bir aslan oluverir. Bunu gören korsanlar korkudan denize atlarlar. Atlamalarıyla yunusbalığına dönüşmeleri bir olur. Yalnızca dümenci kurtulur bu felaketten.

Naksos adasında ise Theseus'un bırakıp gittiği Ariadne'yi bulur. Apollodoros, Dionysos'un, Minos'un kızı güzel Ariadne'yi Lemnos adasına götürdüğünü, ondan üç veya dört çocuğu olduğunu söyler. Ariadne, sonunda, Zeus'tan ölümsüzlük armağanını elde eder ve Şarap tanrısının sürekli eşi haline gelir.

Dionysos, Kalydon kralı Oineus'a ilk kez asma kütüğünü armağan eder. Ama daha çok kralın karısı Althaia'dan ilgi görür. Onunla birleşmesinden, Herakles'e karı olacak olan kız, Deianeira doğar.

Dionysos'un alayına *thiosos* denirdi. Bu alayı silenos'lar, satyr'ler ve nympha'lardan başka Bakkha'lar oluştururdu. Bakkha'lar,

> Tanrı Dionysos-Bakkhos'un dinsel törenlerini kutlayan kadınlar alayı" idi. Bunlar "tıpkı tanrının kendisi gibi çıplak bedenlerini nebris

> denilen benekli ceylan postlarıyla örter, başlarına sarmaşık çelenklerini sarar ve ellerinde thyrsos, ucunda çam kozalağı bulunan sarmaşık ve asma yaprakları sarılı uzun değnekleri ve Prometheus'un insanlara ateşi taşıdığı nartheks kamışıyla tanrının peşinden koşarlar, geceleri dağda, bayırda, ormanlarda kendilerinden geçerek tanrıya karışırlar[dı]. O sırada doğa ile birlik olan Bakkhalar üstün bir güçle önlerine gelen vahşi hayvanları parçalarlar[dı]. Dionysos dinini benimsemiş bu kadınlara olgun ermişlik anlarında Thyas (thyo, vecd halinde olmak), çılgınca kendilerinden geçtikleri zaman da Mainas (mainomai: çıldırmak, taşkın bir coşkuya kapılmak) denir[di] (A. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 1972, s. 88).

Dionysos'un tasvirleri yüzyıllar boyunca değişikliğe uğramıştır. Phallos biçimindeki tahta imgeleri en eski dönemlere aittir ve üreme gücünü simgelemektedir. Sonra güçlü, sakallı ve giysili olarak hayal edildiğini görüyoruz. Başını asma veya sarmaşık dalları çevreler. Daha sonra çıplak ve zarif bir oğlan tipine dönüşür. Artık cinsel ve kadınsal unsurları ağırlık kazanmıştır. Çoğunlukla, elinde *thyrsos* (ucunda bir çam kozalağı bulunan sarmaşık ve asma yaprakları sarılı uzun değnek) ve bir kadehle görülür. Yanında alayından kimseler ve onunla ilgili kişiler (İno, Ariadne vb.) bulunur.

Ona kutsal bitkiler, asma ve sarmaşıktır. Hayvanlar ise aslan, kaplan, vaşak, yunusbalığı, boğa ve keçidir.

ZEUS'UN ÇEVRESİNDEKİ TANRILAR

Themis: Uranos'la Gaia'nın kızı, dolayısıyla dişi bir titan. Hesiodos'a göre Metis'ten sonra Zeus'un ikinci karısıdır. Homeros'ta ise durum değişiktir. Zeus'un tek karısı vardır; o da Hera'dır. Themis, Zeus'un danışmanlığını ve yardımcılığını yapar, törenleri düzenler, tanrıları toplantıya çağırır, insanlar arasındaki ahlak düzenini korur ve bu nedenle de hiçbir zaman Hera'nın kıskançlığını depreştirmez. Tapınmada, adalet tanrıçası olarak, Homeros'un Themis'i üstün gelmiştir. Soteira (Kurtarıcı) Themis, ezilenleri korurdu. Themis, gelip geçici olmayan tanrısal yasadır.

Heykellerinde görkemli, ciddi ve ağırbaşlı bir kadın olarak görülür. Ayırıcı işareti terazidir.

Hesiodos geleneğine bağlı Themis, aynı zamanda Hora'ların annesi olarak gösterilir. Yunancada, zamanın bir bölümü demek olan 'hora' sözcüğü, mevsim, yıl, günün bölümü (saat) anlamına gelir. Hora'lar iklim ve zamanın üç tanrıçasıdır. Homeros'ta, Olympos'un kapılarını açıp kapamak ve Hera'ya hizmet etmek gibi görevler yüklenirler.

Hesiodos'a göre bu üç Hora şunlardır: Eunomia (iyi düzen), Dike (hak ve adalet), Eirene (Barış). Hora'ların sayı ve adları zamanla değişmiştir. Örneğin, Helenistik dönemde, dört mevsime karşılık dört Hora olmuştur.

Ellerinde birer çiçek, ya da yemişle canlandırılırlar.

Kharit'ler (Üç Güzeller): Zeus'un Okeanos kızı Eurynome'den olma üç kızı. Çiçek ve yemiş veren doğanın olduğu kadar, insan yaşantısını güzelleştiren, hoş kılan şeyin de kişileştirimidir. Birinci özellikleri nedeniyle çoğun Hora'larla karıştırılırlar. İkinci özellikleri nedeniyle Aphrodite'nin ve Apollon'un alaylarında yer alırlar. Kharit'ler, sanat etkinliklerini esinleyen tanrıçalardır.

Sayıları ve adları, çağlara ve bölgelere göre değişir. Hesiodos geleneğine bağlı kalınarak bunda da "üç" sayısı üstün gelmiştir. Aglaie (parlaklık) Kharit'lerin en gencidir; Euphrosyne (sevinci, neşeyi) ve Thalia (çiçeklenmeyi) temsil eder.

Her türlü sanatın koruyucusu olan bu genç ve sevimli kadınlar, önceleri uzun giysiler içinde ve çiçekten taçla resmedilirlerdi. İ.Ö. IV. yüzyıldan itibaren çıplak olarak ve zarif bir kucaklaşma içinde tasvir edilmeğe başlandılar.

Musa'lar: Zeus'un Uranos kızı Mnemosyne (Bellek) ile birleşmesinden Musa'lar doğmuştur. Homeros'ta ne sayıları ne de adları kesindir. Homeros, Musa'ları, tanrıların sofralarını şenlendiren ezgi tanrıçaları olarak kabul eder.

Hesiodos, *Theogonia*'da, onlara "şiir perileri" der ve dokuz tanesinin adlarını sayar. Bu dokuz eş yürekli kızın bütün işleri, ezgiler söylemektir. Yeryüzündeki bütün ozanları ve çalgıcıları Musa'larla Apollon esinler. Musa'ların sevdiği insanın, bal akar ağzından.

Başlangıçta nympha niteliği taşıdıkları kuşkusuzdur Musaların. Nitekim kaynakların, derelerin, kısaca, uyumlu bir mırıltıyla akan suların nympha'larından şiir ve müzik tanrılığına geçiş kolay olmuştur. *Müzik* ve *müze* sözcükleri onların adından gelmektedir. Bu dokuz peri, önceleri, hep birlikte yalnızca şiire ve müziğe esin verirlerdi; sonraları edebiyat ve sanat alanında her birine bir görev verilmiştir.

Musa'nın adı	Yetkili olduğu dal	İşaretleri
1) Kalliope	destan şiiri, güzel söz söyleme sanatı	levha ve sivri kalem
2) Klio	tarih	tomar, borazan, kum saati
3) Euterpe	lirik şiir	çift flüt
4) Thalia	çoban şiiri, komedya	komedya maskesi, sarmaşıktan taç, çoban değneği
5) Melpomene	tragedya	tragedya maskesi, Herakles'in sopası
6) Terpsikhore	korolu şiir, dans	*lyra*
7) Urato	cinsel şiir	*ketra*
8) Urania	gökbilimi	yer küre
9) Polpymnia	dinsel şiir	

Nike: Pallas'la Okeanos kızı Styks'ten doğmadır. Zeus'a titanlara karşı savaşında yardımcı olduğu için, her zaman onun yanında veya savaşçı kızı Athena'nın yanında zaferin simgesi, kişileştirimi olarak yer alır.

Genellikle kanatlı olarak, defneden bir taç ve bir palmiye dalıyla, hızla uçan bir kız biçiminde tasvir edilir. Atinalı'lar, zaferin kentlerini hiç bırakmaması için, *apteros* denilen kanatsız bir Nike'ye taparlardı.

İris: Yerle göğü birleştiren gökkuşağını simgeler. Zeus'un her an hazır ve hızlı ulağıdır. Altın kanatları, rüzgar gibi hızlı ayakları vardır. Öteki tanrılar veya insanlarla Zeus arasında habercilik eder. Yeryüzüne inerek, denize dalarak, Hades'e girerek kutsal buyrukları iletir.

Hebe: Zeus'la Hera'nın kızıdır. Gençliğin kişileştirimidir. Asıl görevi tanrılara içki sunmaktır. Daha çok ev işlerine eli yatkın bir kızdır. Annesi Hera'nın

arabasını hazırlar, savaştan döndüğünde kardeşi Ares'i yıkardı. Ne var ki, tanrılara içki sunma görevi, sonradan, Zeus'un kaçırttığı Ganymedes'e geçmiştir.

Hebe, Herakles'in karısı olmuştur. Güçlülüğün simgesi olan Herakles'in yanında, solmayan güzelliği temsil etmiştir.

Eileithyia: Zeus'la Hera'nın kızı, Doğum tanrıçasıdır. Doğumun iyi veya kötü sonucu ona bağlıydı. Gebe kadınlara hem doğum sancısını, hem de kurtuluşu götürürdü. O gecikince, doğum zorlaşırdı. Nitekim Leto ve Alkmene onu çok iyi tanırlar.

Tasvirlerinde baştan aşağı tülle örtülüdür. Bir elini yardım için uzatır, öteki elinde meşale vardır. Kimi zaman da diz çökmüş olarak gösterilir.

Ganymedes: Phrygia kralı Tros'un oğlu ve ölümlü insanların en güzelidir. Zeus ona aşık olmuş ve oğlan sevgilisini bir kartal sırtında kaçırmıştır. Başka bir söylenceye göre Zeus, Ganymedes'i, kendisi bir kartal biçimine girerek kaçırmıştır. Böylece ölümsüzlüğe ulaşmıştır Ganymedes ve tanrıların şarap sunucusu olmuştur. Babası ise, çocuğuna karşılık Zeus'tan tanrıların kullandığı atlara benzer iki at armağan almıştır.

Tasvirlerinde, anlattığımız öykünün unsurlarını taşır.

GÖK VE ATMOSFER TANRILARI

Hyperion'un kızkardeşi Theia ile birleşmesinden Helios (Güneş), Selene (Ay) ve Eos (Şafak) doğar.

Helios: Güneş tanrı Helios her sabah, doğuda, Okeanos ırmağının oluşturduğu bir bataklıktan çıkar, bütün gök yayını geçtikten sonra, akşamleyin Okeanos'un karşı tarafına iner. Bu yolculuğunu, ateş saçan, çok hızlı dört atın çektiği altın bir arabayla yapar. Geceleyin ise, ertesi sabah tekrar doğmak üzere, Hephaistos'un yaptığı altın bir kadeh veya kayıkla, doğduğu yere geri döner; çünkü yeryüzü, Okeanos üzerinde yüzen bir tabak şeklinde tasarlanıyordu.

Helios, her şeyi görendi; bu nedenle suçları ortaya çıkarıp, suçluları cezalandırırdı. Her biri elli baş hayvandan oluşan, yedi inek, yedi de koyun sürüsü vardı. Toplam, 350 + 350= 700 hayvan. Bir adada otlayan bu hayvanların sayısı ne azalır, ne çoğalırdı. Aristoteles, 350 hayvanın, ilkel güneş yılının gündüzlerini, geri kalan 350 hayvanın ise, gecelerini temsil ettiğini öne sürmüştür.

Helios'un birden çok karısı olmuştur. En eski karısı Rhodos'tur. Bu nympha'dan, bir kızla yedi oğlan çocuğu olmuştur. Oğlanlara Heliades (Helios Oğulları) denir.

Helios'un, Okeanos kızı Perseis'le evliliğinden olan çocuları arasında büyücü Kirke, Minos'un karısı Pasiphae de vardır. Bir ara, Okeanos Kızı Klymene ile de birleşir Helios. Bu ilişkiden yedi Heiadai (Helios Kızları) ile talihsiz Phaethon doğmuştur.

Helios'a kutsal hayvanlar beyaz at, horoz; kutsal bitki de kavaktır.

Sanatta, şahlanan dört atın çektiği arabayla, güçlü ve yakışıklı bir genç olarak tasvir edilir. Başı ışınlarla çevrilidir.

Phaethon: Helios'un oğludur. Epaphos'a kendisinin kutsal bir çocuk olduğunu göstermek amacıyla, babası Helios'tan, güneş arabasını bir günlüğüne sürmek için izin alır. Ateş saçan atlar, sürücülerinin acemiliğini hemen farkederler ve deliler gibi koşmağa başlarlar. Yeryüzüne o kadar yaklaşırlar ki, güneşin ısısından Libya çöl olur. Koca nehirler kurur. Zeus, dünyayı bu tehlikeden kurtarmak için gözüpek delikanlıyı yıldırımla çarpar. Zavallı Phaethon, Eridanos ırmağının sularında kaybolur.

Selene: Helios'un kızkardeşidir. Ay'ı simgeler. Helios gibi o da bir arabayla gezer. Fakat Selene'nin arabasını iki at (veya katır, boğa) çeker. Zeus'la sevişmesinden, Pandia adında bir kızı olmuştur. Endymion'la ilişkisi ünlüdür.

Endymion, Latmos (Beşparmak) dağında sürülerini otlatan bir çoban veya bir avcıymış. Ay tanrıça Selene, onu bir mağarada uyurken öpmüş. Sonra her gece gelir, sevgilisinin gövdesini ışınlarla sarar, tekrar tekrar öpermiş. Her keresinde sanki aşka yeniden başlıyormuş gibi olurlarmış. Bundan hoşlanan Zeus, Endymion'a, yaşlılıktan uzak, sonsuz uykuyla ölüm arasında bir seçim yapmasını önermiş, Endymion da, ölümsüz uykuyu seçmiş. Böylece Ay tanrıçasının aşkına sonrasızca sahip olmuş.

Sanatta Endymion uyurken, Selene de onu ziyaret ederken gösterilir. Kimi zaman Selene tek başına, at üstünde görülür. Alnında yarımay, elinde meşale vardır.

Eos: Şafağı simgeler. Homeros'un 'gül parmaklı' dediği Eos, sabahın tatlı rüzgârını estirir, bitkilere çiy tanelerini serper. Geçtiği yerden ışıklı renkler doğar.

Sonraları, sırtında ve ayaklarında kanatlar olan, saçları rüzgârda savrularak uçan, çevik bir kadın olarak düşünülmüştür.

Hesiodos'a göre, Astraios'la evlenmesinden, ilkin coşkun yürekli rüzgârlar, peşinden şafak yıldızıyla göklerin çelenk çelenk yıldızları doğmuştur.

Aphrodite onu, Ares'le seviştiği için sürekli aşık olmakla cezalandırmış. Sevgililerini hep kaçırırmış. İlk sevgilisi Orion olmuş. Habeşistan'a kaçırdığı Tithonos için Zeus'tan ölümsüzlük elde etmiş, fakat sürekli gençliği de istemeyi unutmuş. Tithonos yaşlanmış, buruştukça buruşmuş, küçüldükçe küçülmüş. Sonunda, bu bücür ve bunak sevgiliyi kimseler görmesin diye, bir saraya kapatmış, peşinden de çekirgeye dönüştürmüş.

Eos'un Tithonos'tan üç çocuğu olmuş. Bunlardan, Habeşistan kralı Memnon, Hektor'un ölümünden sonra Troya'ya yardıma koşmuş, fakat Akhilleus tarafından öldürülmüş. Oğluna durmadan ağlayan Eos'un gözyaşları ise, yeryüzüne çiy taneleri halinde düşermiş.

Astraios: Şafak tanrıçası Eos'un kocasıdır. Kimi yıldız ve rüzgârların babasıdır.

Heosphoros ve **Phosphoros** sabah yıldızını, **Hesperos** ise akşam yıldızını temsil eder.

Eos'la Astraios'un oğulları olduğu söylenen başlıca rüzgarlar:

Boreas: Poyraz ya da Yıldız dediğimiz kuzey rüzgârı. Trakya'da, Karadeniz kıyısında oturan gür sakallı, kanatlı bir yaratıkmış. Bir gün, Atina kralı Erektheus'un kızı Oreithyia'yı, nehir kıyısında oynarken, kızıl kanatlarıyla sardığı gibi Trakya'ya kaçırır. Oreithyia'dan Zetes ve Kalais adında ikiz çocuğu olur. "Boreas Oğulları" denilen bu çocuklar, Argonaut'lar seferine katılırlar, Harpya'ları yenerek kral Phineus'u kurtarırlar; fakat sonunda Herakles'in

okuyla can verirler ve öğle sıcağından önce kuzey-doğudan esen rüzgârlara dönüşürler.

Zephyros: Karayel dediğimiz bu batı rüzgârını, başlangıçta Boreas'ın eşi ve onun kadar şiddetli bir rüzgar olarak görüyoruz. Boreas gibi o da Trakya'nın mağaralarında otururdu. Harpya'lardan Podarge ile birleşip, Akhilleus'un arabasının ölümsüz atları olan Ksanthos ve Balios'u meydana getirir. Fakat sonraları, baharı muştulayan tatlı ve kokulu rüzgâr kimliğini kazanır.

Tasvirlerinde, uçarak çiçekler taşıyan güzel bir delikanlı olarak görülür.

Euros: Doğu rüzgarı.

Notos: Lodos.

Bu rüzgârlardan daha çok Boreas ve Zephyros belirgin bir kişilik kazanmışlardır.

Aiolos: Yeller yöneticisidir. Altı erkek, altı kız çocuğu ve karısıyla birlikte Aiolia adasında mutlu bir hayat sürmektedir. Dört büyük rüzgarı bir tulum içinde saklı tutar. Azgın rüzgârlarla dolu bir tulumu **Odysseus**'a verişi, *Odysseia*'nın 10. bölümünde anlatılmaktadır.

Harpya'lar: Kasırga tanrıçaları. Adları Yunanca 'kapıp kaçıranlar' anlamına gelmektedir. Okeanos kızı Elektra ile Thaumas'ın kızlarıdırlar.

Homeros yalnızca, Zephyros'la birleşen 'tez ayaklı' harpya Podarge'den söz ediyor. Hesiodos, Aello (kasırga) ve Okypete'yi (hızlı uçan), kuşlar ve rüzgârlarla yarışan, güzel saçlı, hızlı kanatlı kuşlar olarak tasvir ediyor. Sonraları hem sayıları artmağa başlamış, hem de korkunç bir kimlik kazanmışlardır. Kadın yüzlü, üstü kadın, altı kuş, el ve ayakları sivri pençeli bu yaratıklar, Phineus efsanesinde rol oynarlar.

SU TANRILARI

Okeanos: Homeros'a göre hem karayı ve denizi çevreleyen koca ırmak, hem de her şeyin ilk ilkesidir. Deniz sularının, göl, nehir ve kaynak sularının başlangıcı odur. Güneş, Okeanos'un dalgalarından doğup Okeanos'un dalgalarında batar. Doğu ve batı kıyılarında kavruk yüzlü, efsanevi bir ulus oturur: Okeanos'un ötesinde, Hades'e giriş yerinin bulunduğu bir bölgede Kimmerler (*Kimmeroi*) oturur. Sıvı çemberin batı sınırında ise, insanların barış ve mutluluk içinde yaşadıkları "Mutluluk ovası", (*Elysion pedion*) uzanır. Burada, iyi yürekli, yaşlı tanrı Okeanos, dünyanın gürültü ve patırtısından uzak, karısı Tethys'le birlikte yaşar. Olympos'taki hiçbir toplantıya katılmaz. Yalnızca Zeus'un üstünlüğünü tanır.

Hesiodos'a bakılırsa, Okeanos, Toprak Ana Gaia ile Uranos'un oğludur. Kızkardeşi Titan Tethys'le evlidir. Çocuklarının sayısı, üç bin ırmak-tanrı, üç bin tanrıça olmak üzere altı bini bulmaktadır.

Theogonia'da yaşlı bir tanrı olarak tasvir edilmektedir.

Plâstik tasvirlerinde yaşlı, ama heybetli bir görünüşe sahiptir. Başında nehir tanrılarının değişmez sıfatı olan boğa boynuzu veya deniz tanrılarının işareti sayılan kabuklu hayvan ayağı bulunur.

Akheloos: Okeanos'un en yaşlı oğlu, Yunanistan'ın en büyük ırmağıdır; Deianeira'yı elde etmek için Herakles'le boğuşmuş, yenilince, ilkin yılan, peşinden boğa kılığına girmiş, fakat Herakles'in elinden yine de kurtulamamış... Herakles onu yendikten sonra bir de boynuzunu koparmış. Akheloos, boynuzunu geri alabilmek için, karşılık olarak bolluk boynuzunu vermek zorunda kalmış.

Kimi tasvirlerinde vücudu boğa, başı sakallı insan başıdır. Kimi tasvirlerinde ise insan vücutlu, fakat boğa başlıdır.

Alpheios: Bu nehir tanrısının, Artemis'in çevresindeki avcı kızlardan Arethusa'ya aşkından söz edilir. Su perisi Arethusa, Alpheios'tan kaça kaça Sicilya adasına dek varmış. Orada Artemis'e yalvarmış. Tanrıça da onu bir kaynağa dönüştürmüş.

Nympha'lar: Kırlarda, sularda, ormanlarda yaşayan peri tanrıçalar.

Naias'lar (*Naiades*) dere, ırmak nympha'larıdır. Kreniad'lar (*Kreniades*) kaynak ve çeşme; Limned'lar ise gölcük nympha'larıdır.

Nympha'lar ölümsüz değillerdi. Ama halkın hayalinde *ambrosia* ile beslenirler, tükenmeyen bir gençlik, solmayan bir güzelliğe sahiptirler.

Yaşadıkları yerleri korurlar; Artemis, Dionysos, Apollon, Hermes ve Pan gibi tanrılara eşlik ederler, kimi zaman da insanlarla evlenirlerdi.

Bir çanak veya kurbağayla tasvir edilen Naias'lar özellikle bitkileri ve sürüleri korurlardı. Kimi nympha'ların hastalıkları iyi etme gücü vardı. Kimileri, şiirsel esin ve geleceği bilme yetisi aşılarlardı.

Nympha'ları tehlikeli gösteren tek efsane, Herakles'in gönül verdiği yakışıklı bir genç olan Hylas'la ilgilidir. Argonaut'lar seferi sırasında Mysia bölgesinde karaya çıkılınca, Hylas bir çeşmeden su almak için uzaklaşır ve bir daha da geri dönmez; çünkü nympha'lar güzel delikanlıya tutulmuşlar ve onu alıkoymuşlardır.

Styks: Okeanos'un kızları arasında en yaşlısıdır. Zeus, Titanları yenip tanrılara paylarını dağıtırken, Olympos'a ilk o gelmişti. Ona düşen pay da, tanrıların Styks adına and içmeleri oldu. Bundan sonra tanrılar, bir yeraltı ırmağı olarak görülen Styks üzerine yemin ederlerdi.

Nereus: Pontos'un, annesi Gaia ile birleşmesinden oldu. Kendisine 'Deniz İhtiyarı' deniliyordu. Öteki su tanrıları gibi Nereus da, hem geleceği bilme gücüne sahipti, hem de istediği kılığa girebiliyordu. Nitekim Herakles ona, Hesperid'lerin (Batı Kızları) koruduğu altın elmalar bahçesine giden yolu sorunca, söylememek için binbir kılığa girmiş ancak, Herakles onu tutup bağladıktan sonra söylemeğe razı olmuştur.

Nereus, Okeanos kızı Doris'le evlidir. Doris'ten, Nereus Kızları denilen elli kızı doğmuştur.

Sanatta, yosundan saçları bulunan bir ihtiyar olarak ve elinde bir asâ veya bir üçlü yabayla gösterilir.

Nereus Kızları: Okeanos kızı Doris'le Nereus'un birbirinden güzel elli kızı. Nereus kimi zaman su yüzüne yarı beline kadar çıktığında, Nereus Kızları da oynayıp şarkı söyliyerek babalarını çepeçevre sararlarmış. Günlerini iplik dokumak, dalgalarla oynaşmak, yunusbalıkları ve efsanevi yaratıklarla birlikte yüzmekle geçirirlermiş.

Nereus Kızları'ndan en ünlüleri **Psamethe, Galateia** ve **Thetis**'tir.

Thetis: Nereus Kızları'ndan en ünlüsüdür. Zeus ve Poseidon'un vurulduğu Thetis, doğuracağı bir oğlan çocuğunun babasını alaşağı edeceği haber verildiği için, Tesalya kralı Peleus'la evlendirilmek istenmiş; fakat tanrıla-

rın bu kararına karşı çıkmış, ölümlü Peleus'la evlenmemek için bütün yollara başvurmuş; ateş, su, ağaç, kuş, aslan, yılan, vs. kılığına girmiş, ne var ki At Adam (*Kentaur*) Kheiron'un Peleus'a yardımıyla, onunla evlenmeğe razı olmuş.

Thetis'le Peleus'un düğününe bütün tanrılar katılmış. Herhangi bir olay çıkmasın diye de kavga tanrıçası Eris düğüne çağrılmamış. Ama Eris, üstüne "en güzeline" diye yazdığı altın elmayı ortaya atarak büyük bir kavgaya yol açmış. "En güzel"in kim olduğunu seçme yetkisi Paris'e verilmiş. O da Hera, Aphrodite ve Athena arasında Aphrodite'yi seçip elmayı ona vermiş.

Thetis'le Peleus'un bu evliliğinden Yunan kahramanlarının en güzeli, en güçlüsü, ama ne yazık ki ölümlüsü Akhilleus doğar.

Triton: Poseidon'la Amphitrite'nin biricik oğulları. Hesiodos'un sözlerine bakılırsa, dalgaların dibinde, anasının ve soylu babasının yanında, altından bir sarayda çevreye korkular saçarak, otururdu.

Triton, yarısı insan, yarısı da balık veya yunusbalığı olarak tasarlanırdı. Atların çektiği bir arabayla dalgalar üzerinde gezerdi. Denizi dalgalandırmak istediği zaman elindeki kavkıyı hızlıca; sakinleştirmek istediği zaman ise, hafifçe üflerdi.

Ne ki, İ.Ö. IV. yüzyıldan itibaren birçok Triton görülmeğe başladı. Bunlar, Nereus Kızları'nın neşeli alayını oluştururdu. Biçimleri de değişikti; göğüsleri ve ön ayakları at biçimindeydi. Bu yolla, "Deniz Kentaurları" denilen, üç doğalı canavarlar da doğmuş oldu.

Siren'ler (**Seiren**'ler): Başlangıçta, kanatlı ölüm tanrıçaları olmaları olasıdır. Tasvirlerine mezar kabartmalarında sık sık rastlanır. Kuş vücutlu ve kadın başlı oluşları, ölü ruhu simgeleyen Mısır çakırdoğanını anımsatır.

İlk olarak Homeros, onları denizle ilişkili göstermiştir. Homeros'a göre Siren'ler,

> büyüler yakınlarına gelen bütün insanları
> bilmeden kim yaklaşırsa onların yanına ve dinlerse onları
> yandı demektir o kişi, çünkü dönemez bir daha evine.

Siren'ler denilen bu deniz kızlarının ezgisine doyum olmaz. Öyle bir ezgi ki, dayanılmaz bir çekişle çağırır insanı; öyle bir ezgi ki, ölüme doğrudur bütün çağrısı.

Siren'lerin bundan sonra, belden yukarısı kadın, belden aşağısı balık olarak tasvir edildiğini görüyoruz. Vazo resimlerinde genellikle üç tane Siren'e rastlanır. Sonra da sayıları dörde, giderek on bire çıkmıştır.

Bugün de Siren veya Denizkızı denilince, belden yukarısı kadın, belden aşağısı balık olan yaratıklar düşünülür.

Skylla ve **Kharybdis**: En korkunç iki deniz canavarı.

Skylla'nın biçimsiz ve güdük on iki ayağı, altı tane de upuzun boynu vardır. Her boyun üzerinde korkunç bir baş, her başta da üç sıra sımsıkı diş ve ölüm saçan kapkara ağız bulunur. Önceleri güzel bir tanrıça olan Skylla, Amphitrite tarafından, kıskançlık yüzünden, böyle bir deniz canavarı haline getirilmiştir.

Skylla'dan daha az korkunç görünen Kharybdis de önceleri böyle değilmiş. Oburluğu yüzünden Zeus'un yıldırımlarını üstüne çekmiş ve bir deniz canavarına dönüşmüş. Kharybdis, günde üç kez kusar, üç kez de suları içine çekip yutarmış.

Messina boğazında oturduklarına İ.Ö. V. yüzyıldan itibaren inanılan Skylla ile Kharybdis, orada karşılıklı dururlar ve kimsenin geçmesine izin vermezlermiş.

ORMAN VE KIR TANRILARI

Oreas'lar: Dağ perileri.

Auloniad'lar: Vâdi perileri.

Dryad'lar (**Dryades**): Korudukları ağaçlardan pek ayrılamayan perilerdir.

Hamadryas'lar: Korudukları ağaca en çok bağlı olan perilerdir. Hayatları o ağaçla başlayıp o ağaçla biter.

Ekho da bir Oreas'dır, dağ perisidir. Üç ayrı biçimde anlatılır bu öykü: 1) Ekho, geveze ve oyuncu bir periymiş. Zeus, dağ ve orman perileriyle oynaşmaya gittiği zaman, çenesi düşüklüğüyle Hera'nın dikkatini dağıtır, kocasını izlemesini önlermiş. Hera, bu oyunun farkına varınca Ekho'yu cezalandırmış; Onu, duyduğu her sözün son sözcüğünü tekrarlamağa tutsak etmiş. 2) Ekho, kendisine yüz vermeyen Narkissos'un aşkından erimeğe başlamış, vücudu bir kayaya dönüşmüş, geriye yalnızca sesi kalmış. 3) Pan'a yüz vermediği için onun hışmına uğramış ve çobanlar tarafından parçalanmış. Gaia, Ekho'nun kemiklerini topladığı zaman bile sesi hâlâ duyuluyormuş ve durmadan Pan'ı istemediğini haykırıyormuş.

Birinci anlatışın süreği ise şöyle:

Ekho, Narkissos'u seviyordu. Issız bir kırda dolaşırken görmüştü onu ve hemen güçlü bir arzu kaplamıştı gönlünü. Kaç kez ona sokulmak, kaç kez içini açmak istemiş, beceremmişti bir türlü; çünkü yaradılışı izin vermiyordu buna. Hera, konuşmamaya tutsak etmişti Ekho'yu. Konuşabilmesi için başkasının konuşması gerekiyordu önce.

Ekho durmadan izliyordu sevdiğini. Narkissos bir gün arkadaşlarına, "Orada kim var?"diye bağırınca, ancak "Var" diyebildi Ekho. Ne ki, Narkissos görmüyordu onu. "Gel" diye bağırınca, Ekho da kollarını açıp çıktı ağaçların arasından. Periyi gören Narkissos, şaşırıp kaçtı.

Gönlünü yaraladığı kızlardan birisi tanrılara yalvararak, Narkissos'un cezalandırılmasını ister. Tanrılar da, "Başkasını sevmiyen kendini sevsin!" buyururlar.

Dalgalarında gümüşler oynaşan berrak bir pınar, av ve sıcaktan yorulan Narkissos'u çeker. Gidermek istedikçe artar susuzluğu ve birden, suya vuran kendi güzelliğine tutulup kalır. Bu imgeyi vücut sanır. Öpücükler sunar pınara. Ellerini daldırır sulara, fakat yakalıyamaz güzeli: Gördüğünün ne olduğunu bilmez. Yanar tutuşur sevdadan. Böylece, eriyip gider Narkissos (Ovidius'un anlattığı bu öyküyü dilimize Can Yücel aktarmıştır).

Ekho'ya gelince: Hâlâ oralarda, son sözcüğü tekrarlar durur.

Satyr'ler: Ormanlarda ve dağlarda yaşayan doğa cinleridir. Belden yukarısı insan, belden aşağısı at veya teke biçimindedir. Yassı burunları, kirpi saçları, keçi kulakları, kuyrukları, at toynağı biçiminde ayakları, iri ve kalkık erkeklik uzuvları vardır. Bu belirgin cinsel özellikleri nedeniyle, Dionysos veya Pan'ın alayında yer alırlar. Kırlarda, ormanlarda, vadilerde, tepelerde kaval çalarak, oynayıp zıplayarak gezerler, perilere tuzak kurarlar, onlarla ayak üstü ve kabaca çiftleşirler. İnsanlara pek iyi davranmazlar, sürülere saldırırlar, ıssız yerlerde yolcuları korkuturlar. Kötülüklerinin yanı sıra ödlek ve kalleştirler; ilk fırsatta tabanı yağlayıp kaçarlar. Bunun için onlara kutsal olan hayvan, tavşandır.

Tasvirleri zamanla değişikliğe uğramıştır. En eski çağlarda, edepsiz duruşlar içinde, sakallı ihtiyarlar biçimindedirler. Sonra genç ve güzel olurlar. Daha sonra çocuk satyr'ler bollaşır. Bu arada, insan özellikleriyle kaynaşmış olarak hayvan unsurları önem kazanmağa başlar (kulaklar, kuyruk, çift tırnaklı ayak).

Silenos: Koca karınlı, kel bir ihtiyardır. Hep sarhoştur. Bu yüzden, satyr'lerin yardımıyla yürür veya bir eşek sırtından ikide bir düşer. Hayvan kulakları ve kuyruğu vardır. Başlangıçta Phrygia'lı bir su tanrısı olmak gerekir.

Orpheus tarikatı mensupları (Orphik'ler), Anadolu kaynaklı bu ilkel görüşü geliştirmişler ve Silenos'u, geleceği bilme yetisine sahip, çok bilgili, bilge bir ihtiyar olarak düşünmüşlerdir. Bu yetenekleri nedeniyle, şarap tanrısı Dionysos'un eğiticiliğini yapmıştır.

Bu tek Silenos'un, sonradan, sayısız Silenos'lara (Silen'ler) bölündüğünü görüyoruz. Görünüşleri Silenos gibidir. Kimi ilkel müzik aletlerinin bulucusudurlar. Çoğun, gerek edebiyatta, gerekse sanatta satyr'lerle karıştırılmışlardır.

Heykelcilikte iki ayrı Silenos tipiyle karşılaşıyoruz. Birisi, kucağında kimi zaman bebek Dionysos'u taşıyan eğitici Silenos, ötekisi de sarmaşık ve asma yaprağından bir taç giyen sarhoş Silenos'tur.

Pan: Keçi ayaklı, çift boynuzlu, dansı ve perilerle çimenler üzerinde şenşakrak oynaşmayı seven Pan, çobanların tanrısıdır. Güzel kaval çalar, kavalından tatlı ve dokunaklı ezgiler çıkardı.

Hermes'in oğludur. Hermes onu, sıcak tilki postlarına sararak Olympos'a götürür. Bu gülünç varlığı gören tanrıların 'hepsi' gülmekten yıkılır ve ona, 'hepsi' anlamına gelen, Pan derler.

Nympha'lar, sırtı kızılımtrak bir vaşak postuyla örtülü Pan'ın çevresinde toplanırlar ve hep birlikte tanrılara övgüler düzerlerdi. Pan'ın, öğle sıcağında uyuduğu söylenirdi. O kutsal saatta hiç kimse onu rahatsız etmezdi.

Pan birden görünür, garip sesler ve gürültüler çıkararak, ıssız yerlerden geçen yolcuları korkutur, onları Pan (panik) korkusuyla doldururdu.

Sürüleri ve çobanları koruyarak bereketi simgelemiştir. Bu nedenledir ki, Phallus niteliğinde kimi figürleri vardır.

Tanrıların hayvan kılığında düşünüldüğü ilk zamanlarda Pan da keçi kılığında, sonradan yüzü insan yüzüne dönüşmüş, yalnızca boynuzları ve keçi sakalı kalmıştır.

Pan, Arkadia ırmağı Ladon'un kızı nympha (peri) Syrinks'in peşine takılır. Pan'ın isteklerini yerine getirmek istemeyen peri, tanrılara yalvarır ve bir kamış haline dönüşür. Düş kırıklığına uğrayan Pan, biri ötekisinden daha kısa yedi (veya dokuz) tane kamış keser, bunları balmumuyla birleştirip çoban kavalı *syrinks*i yapar. Bu alet, sonradan, tanrının en belirgin işareti haline gelmiştir.

Kentaur'lar (At Adamlar): Baş ve göğüsleri insan, gövdelerinin geri kalanı at olan yaratıklardır. Homeros'a göre, bunlar yabani ve kıllı devlerdir. Tesalya dağlarında otururlardı. Şaraba ve kadına çok düşkündüler. Homeros, Kentaur'ların Tesalya'da oturan Lapith'lerle kavgasından da söz eder. Lapith'lerin kralı Peirithoos, Hippodameia ile evlenirken, düğüne, kimi Yunan kahramanlarıyla birlikte Kentaur'ları da çağırır. İçip içip sarhoş olan At Adamlar, konukların karılarına saldırmağa başlarlar. Hatta Kentaur Eurytion, gelini kaçırmağa bile yeltenir. Düğün sofrası, savaş alanına döner. Sonunda savaşı Lapith'ler kazanır ve Kentaur'ları kovalarlar. *Kentaur'lar Savaşı* adı verilen bu sahne, birçok esere konu olmuştur.

At Adamların hepsi kaba ve nobran değildir. İçlerinde bilgili, iyi yürekli olanları da vardır. Akhilleus'un eğiticisi Kentaur Kheiron, bunlardan biridir. Kheiron, geleceği bilme sanatında, hekimlik ve jimnastikte usta bir kişidir.

TOPRAK VE CEHENNEM TANRILARI

Gaia ve **Rheia**'dan, başlarda söz edilmişti.

Kybele: Önemli bir Anadolu tanrıçasıdır. Başlangıçta mağaraların, vahşi doğa'nın tanrıçası olan Kybele, daha çok Pessinus'ta (Ballıhisar) tapım görürdü. Çoğun, Rheia ile karıştırılır. İki tanrıçayı kesinlikle birbirinden ayırma olanağının bulunmaması nedeniyle Rheia-Kybele'den söz edilir. (Karmaşık kişilikli bu çok önemli tanrıça hakkında yeterli bilgi için bkz: A. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 1972, s. 233-238.)

Kharon ve **Kerberos** için bkz: **Hades** maddesi.

Erinys'ler: Ahlâk düzenini bozan, ona karşı gelen her davranışı amansız bir şekilde cezalandıran cehennem tanrıçaları. Hesiodos'un anlatımına göre Erinys'ler, Uranos'un kesilen hayalarından fışkıran kandan doğan öç tanrıçalarıdır. Sayıları ve adları belli değildir. İlk kez Euripides, üç Erinys'ten söz etmiştir. Daha sonraları bunlara şu adlar verilmiştir: **Alekto**, **Tisiphone**, **Megaira.**

Erinys'lerin değişmeyen işareti, yılandır. Aiskhylos, *Eumenides* adlı tragedyasında onları, saç yerine yılan taşıyan, görünüşleri Gorgo'ya benzeyen dişi ejderler olarak tasvir eder. Euripides ise *Orestes*'de Erinys'leri, suçluları meşalelerle kovalayan yılan saçlı, kanatlı kızlar olarak düşünür.

Plâstik sanatlarda bu ikinci örnek baskın çıkmıştır. Fakat kimi zaman meşalelerin yerini orka, kamçı, ok ve okluk alır.

Hypnos (Uyku) ve **Thanatos** (Ölüm): Bu ikiz kardeş, Nyks'in (Gecenin) çocuklarıdır.

Thanatos önüne geçilemiyen, fakat sâkin ölümü temsil eder. Bu nedenle de kanatlı bir cin görünümündedir. Uyuyan bir çocuk veya çok genç bir delikanlıdır. Sonraları yanan ya da sönmüş bir meşale işareti olmuştur.

Hypnos, çeşitli biçimlerde görünür. Kartal kanatlı olarak veya alnında bir kelebekle tasvir edilebileceği gibi, elinde bir gelincik sapı veya dalgınlık akan boynuzla da gösterilebilir.

Oneiros (Düş): Düşler, ozanlarca Uyku'nun çocukları sayılmışlar ve çeşitli adlar almışlardır: Morpheus (insan figürü: çoğun, bilinen bir insanın figürü olarak gözükür), İkelos (herhangi bir hayvanın kılığına girebilir), Phantasos (cansız varlık kılığında görünür).

Oneiros, sanatta ya tek başına, ya da Hypnos'la birlikte gösterilir.

İNSAN HAYATI VE KADERİYLE İLGİLİ TANRILAR

Asklepios: Doğumların yazgısı nasıl ki Eileithyia'ya bağlıdır, sağlığın korunması görevi de Asklepios'a verilmiştir.

Asklepios Apollon'un Koronis adında bir kızdan olma oğludur. Koronis, Asklepios'a gebe kaldıktan sonra bir başkasıyla yatar. Apollon, Koronis'i bir odun yığını üstünde diri diri yakarak cezalandırır. Fakat kadın yanmaktayken, tanrı kendi dölünü çıkarır ve büyütmesi için At Adam Kheiron'a verir. Kheiron, Asklepios'a hekimlik sanatını öğretir.

Yılan veya çevresini yılan saran bir değnek Asklepios'un işaretidir.

Bol üyeli bir aileye sahiptir. Kimi adak kabartmalarında karısıyla, Asklepiades denilen iki oğluyla, kızları Hygieia (kimi zaman, boynundan sarkan bir yılana kadehle içki sunarken gösterilir), İaso, Akeso, Aigle ve Panakeia ile tasvir edilir. Bazan da külâhlı bir paltoya sarılmış Telesphoros adında bir çocukla görünür.

Asklepios sanatta, Zeus'a eş bir görkemlilik içinde, yaşlı ve sakallı bir erkek olarak tasvir edilir. Düşünceli ve babacan bir ifade taşır. Yanında kimi zaman köpek bulunur. Fakat ona kutsal hayvan, horozdur.

Moira'lar: Kader tanrıçaları Moira'ların sayısını ve adllarını ilk kez Hesiodos, *Theogonia*'da saptar. Üç tanedirler: Klotho (iplik eğirici), Lakhesis (kader çeken), Atropos (kaçınılmaz).

Klotho, her bir ölümlünün, doğduğu andan itibaren, ölümüne dek ömür ipliğini eğirir; bunun için, işareti masuradır.

Lakhesis, ömrün uzunluğunu belirler; işareti ise kâğıt tomarı veya küredir.

Atropos, ömür ipliğine kaçınılmaz darbeyi indirir; bu nedenle makas veya terazi taşır.

Nemesis: İnsanların haddini bilmez, taşkın davranışlarına, aşırı zenginliklerine karşı tanrısal öfkeyi simgeler.

Sanatta ciddi ve düşünceli bir kız olarak tasvir edilir. Vurgulanmak istenen yönüne göre işaret alır. Ilımlılığı temsil ediyorsa cetvel veya dizginledir, ya da bir parmağı dudağındadır. Cezalandırmayı temsil ediyorsa, kılıç veya kamçı taşır. Müdahale hızını simgelemek için ise kanatları vardır, *grifon*ların çektiği bir arabayladır.

Tykhe: Önce iyi talihi, olumlu kaderi simgeledi. Sonra kötü talihi de temsil etmeğe başladı. Hesiodos'a göre, Okeanos'un kızıdır.

Genellikle kule taçla, dümen veya bolluk boynuzuyla tasvir edilir. Küre ve kanatları ise değişkenliği simgeler.

KAHRAMANLAR VE BÖLGESEL EFSANELER

AİOLOS SOYU:

Deukalion'un torunlarından, Tesalya bölgesi kralı ve Aiolos soyunun atası Aiolos'un beş erkek, beş kız çocuğu olur. Bu beş kızdan birinin çocuğu olan ve Ay tanrıça Selene'nin aşık olduğu Endymion'un oğlu Aitholos, Aitholia bölgesine yerleşir. Oğulları Pleuron ve Kalydon burada, kendi adlarını taşıyan kentleri kurarlar. Bu soyun temsilcileri arasında şu kişiler vardır: İdas'la Apollon'un paylaşamadığı güzel Marpessa'nın babası Euenos; iki Dioskur Kastor'la Polydeukes (Pollux); Dioskur'ların annesi Leda; Dionysos'tan ilk asma kütüğünü armağan olarak alan ve Meleagros ile Deianeira'nın babası, Kalydon kralı Oineus.

Meleagros: Oineus, Leda'nın kızkardeşi Althaia ile evlenir. Çocuklarından ikisi ünlüdür: Meleagros ve sonradan Herakles'e karı olacak olan Deianeira.

Oineus, bir yıl Artemis'e kurban sunmayı unutur. Öfkelenen tanrıça, bütün ülkeyi yakıp yıksın diye, görülmedik büyüklükte ve vahşilikte bir yaban domuzu gönderir. Domuz, ülkenin sürülerini darmadağan eder, halktan birçok kişinin ölümüne yol açar. Oineus, bu canavarı ortadan kaldırmak amacıyla, Yunanistan'ın bütün kahramanlarına çağrıda bulunur. Canavarı öldürecek olana da onun postunu söz verir. Kalydon Avı'na birçok yiğit katılır. Arkadia'nın en korkusuz avcı kızı güzel **Atalante** de ava katılanlar arasındadır. Oineus, avdan önce konukları dokuz gün ağırlar, sonra Kalydon Avı'na başlanır. Canavarın avcılardan kimisini öldürmesine karşın, avcılar onu kuşatmayı başarırlar. Birkaç yiğit daha canverir. Hayvanı sırtından bir okla ilkin Atalante yaralar. Melagros ise, mızrağını hayvanın böğrüne saplayarak onu öldürür, derisini yüzer, postunu da Atalante'ye armağan eder. Bu yolla da hem arkadaşlarının hem de üç dayısının düşmanlığını üstüne çeker. Çıkan çarpışmada Meleagros daha dikkatli ve becerikli davranarak ne yaman bir savaşçı olduğunu gösterir.

Ne var ki daha Meleagros yedi günlükken, Althaia'ya gözüken kader tanrıçaları Moira'lar, ocakta yanmakta olan bir odun parçasının kül olduğu gün, oğlu Meleagros'un ömrünün de son bulacağını bildirmişlerdir. Althaia, bu kehanet üzerine hemen odunu ocaktan alır, söndürür saklar.

Fakat Meleagros, sevgilisi Atalante'yi bir tuzaktan kurtarmak için dayılarını öldürmek zorunda kalınca, kardeşlerinin ölümüyle büyük bir acı ve umutsuzluğa kapılan Althaia, sakladığı odunu alıp ateşe atar. Odunun kül olmasıyla

kahramanın hayatı da son bulur. Peşinden Althaia, bir buhran anında kendini asar. Meleagros'un karısı da aynı şekilde kendini öldürür.

Korkusuz yürekliliği simgeleyen Meleagros'u sanatçılar güçlü ve güzel bir genç olarak tasvir etmişlerdir. Uzun bir mızrağa yaslanır, yüzü hüzünlüdür, yanında bir köpek vardır.

Atalante: Arkadia'lı İasos'un kızıdır. Artemis'i izleyen güzel bir avcıdır. Yalnız erkek çocuk isteyen İasos, Atalante doğunca, onu bir ormana bırakır. Atalante'yi dişi bir ayı kendi sütüyle besler. Sonra avcılar onu bulurlar, yanlarına alarak büyütürler ve ona avcılık mesleğini öğretirler. Atalante büyüdüğü zaman kız oğlan kız kalmak ister. Kendini her türlü tuzaktan korumasını becerir. Irzına geçmek isteyen iki At Adamı öldürür.

Zaman geçer, babasının kim olduğunu öğrenir. Gidip bulur onu. Fakat evlenmeye zorlanır. İstekliler arasında birini seçmek için bir oyun uydurur: hepsini kendisiyle koşu yarışına sokar. Hatta hareket noktasında onlara fırsat da tanır. Koşuda kendisini kim geçerse, onunla evleneceğini söyler. Yarışı yitirenler, avcı Atalante'nin şaşmaz okları altında can verirler. Bir sürü istekli bu yolla hayatını kaybeder. Ta ki, Melanion (ya da Hippomenes) adında birisi, bir kurnazlık düşününceye kadar. Aphrodite'den sağladığı altın elmaları koşu sırasında yere atar. Atalante elmaları yerden toplamak için vakit yitirince, Melanion onu geçer yarışı kazanır.

Karı kocanın sonraları bir Zeus tapınağına saygısızlık ettikleri için aslana dönüştürüldükleri söylenir.

Sisyphos: Aiolos'un oğlu. Korinthos kentinin kurucusu. *İlyada*'da "İnsanların en kurnazı" olarak tanımlanır. *Odysseia*'da, öte dünyada çektiği ceza anlatılır: Sisyphos, iki eliyle yakaladığı kocaman bir kayayı, durmadan iter; bir tepeye varmasına tam bir parmak kala, aşağı yuvarlanır kaya. Sonra yeniden iter, yeniden yuvarlanır kaya. Ve böylece sürüp gider.

Ne var ki *Odysseia*'da bu cezanın nedeni açıklanmaz. Sonraki efsaneler ise, değişik şeyler söyler bu konuda. Bir efsaneye göre, Sisyphos, ırmak tanrı Asopos'a kızı Aigina'nın Zeus tarafından kaçırıldığını haber verdiği için cezalandırılmıştır. Bir başka efsanede Sisyphos tanrılarla boy ölçüşmek istemiş, onlara karşı suç işlemiştir.

Her neyse, Zeus onu Thanatos'a (Ölüm'e) teslim eder, ama Sisyphos, Thanatos'u zincire vurmayı başarır. Bu nedenle de dünyada kimse ölmez artık. Ares, Thanatos'u kurtarır ve Sisyphos, Hades'e inmek zorunda kalır. Giderken de karısına cesedini gömmemesini, herhangi bir tören yapmamasını tembih eder. Ölüler ülkesi kralı Hades'e kendi karısını o kadar kötüler ki, yeraltı tanrısını, cesedi gömmeyen, tören yapmayan bir karıyı gidip cezalandırmak gerektiğine inandırır. Sisyphos, Hades'ten çıktıktan sonra bir daha uğramaz oraya. Kimilerine göre ihtiyarlayıncaya kadar, kimilerine göre de Hermes gelip onu alıncaya kadar dışarıda kalır. Ama, o kocaman kayayı habire itip dururmuş.

Bellerophontes: Sisyphos'un *Glaukos* adında bir oğlu olur. Bellerophontes ise *Glaukos*'un oğlu, Sisyphos'un torunudur.

Bir akrabasını bilmeden öldüren Bellerophontes, Argolis bölgesinde kral Proitos'un sarayına sığınır. Kralın karısı Anteia (*İlyada*'da Anteia, başka yazarlarda ise Stheneboia), genç delikanlıyla gizlice sarmaş dolaş olmak için yanıp tutuşmağa başlar. Ama kandıramaz bir türlü Bellerophontes'i. Bunun için de iftira atar ona: Zorla koynuna girmek istediğini söyler kocasına. Onu öldürmesini ister. Proitos, karısının sözlerine inanır, fakat konuğunu doğrudan kendisi öldürmeğe cesaret edemediği için başka yollara başvurur. Bellerophontes'i, öldürmesi için danışıklı işaretler taşıyan bir mektupla, Lykia kralı olan kaynatası **İobates**'e gönderir. İobates de, belki konuğun kutsal ve dokunulmaz sayılması nedeniyle, Bellerophontes'i dolaylı yoldan öldürme çaresi arar ve azgın Khimaira'yı öldürmekle görevlendirir onu.

Khimaira, önü aslan, arkası yılan, ortası keçi olan, yalımlı soluk fışkıran bir yaratıktır. Hesiodos onu üç başlı olarak tasvir eder: aslan kafası, keçi kafası, yılan kafası.

Bellerophontes, kanatlı atı Pegasos'un yardımıyla bu işin de üstesinden gelir: Tepeden attığı oklarla öldürür canavarı.

İobates'in daha başka buyruklarını yerine getirir. Dönüşte, kralın en yiğit adamlarınca kendisine kurulan tuzağı da bozar. Kral, bütün bu olanlardan sonra, Bellerophontes'in tanrı soyundan olduğunu anlar. Ona Proitos'un mektubunu gösterir ve dostluk işareti olarak da kızını eş olarak verir.

Admetos: Ailos'un ilk oğlu Kretheus'tur. Kretheus'un Tyro ile evliliğinden üç çocuk olur. Bunlardan Aison, ünlü kahraman İason'un babasıdır. Öteki çocuk Pheres'ten ise Admetos ile Lykurgos doğar.

Tesalya'da Pherai (Pheres'in kurduğu kent) kralı Admetos, yumuşaklığı nedeniyle, Zeus tarafından yanında çoban olarak çalışmaya zorlanan Apollon'un (çünkü Kyklopları öldürdüğü için Olympos'tan bir yıl sürgün edilmişti) sevgisini kazanır. Pelias'ın kızı tatlı Alkestis'e gönül verip onunla evlenmek isteyince, Apollon'un yardımını görür. Apollon, Admetos'un yerine, arabasına bir aslan ve bir ayı koşunca istenilen koşul yerine getirilmiş olur ve Admetos Alkestis'e sahip olur. Apollon Admetos'a daha fazlasını yapar. Ölüm vakti geldiğinde, yerine başkasının ölmeyi kabul etmesi halinde, ölümden kurtulması için kader tanrıçaları Moira'ları razı eder. Ne var ki Admetos'un ölüm günü yaklaşınca, ne anası ne de babası, oğullarının yerine ölmeyi kabul ederler. Yalnızca güzel Alkestis, kendini sevgili kocasına feda eder. Bunca büyük bir koca sevgisi karşısında duygulanan Persephone, Alkestis'i yeryüzüne geri yollar. Başka bir efsaneye göre onu Hades'ten Herakles kurtarır.

İason: Kretheus öldükten sonra, Aison, İolkos kralı olur. Fakt Aison'un üvey kardeşi Pelias onu tahttan indirir. Aison, oğlu küçük İason'u, öldü diyerek güç bela kurtarır. Onu gizlice bilge Kentaur Kheiron'un yanına verir.

İason, yirmi yaşlarında, İolkos'a döner. Bu arada, bir tanrı sözcüsü, Pelias'a, tek ayakkabılı bir adamdan korkmasını söylemiştir. Pelias bir gün tanrı Poseidon'a keseceği kurban ve bunun için yapacağı tören vesilesiyle birçok kimseye çağrı salar. İason da sırtında bir postu ve her bir elinde bir kargı ile çıka gelir. Fakat yolda bir nehri geçerken, ayakkabısının tekini suya düşürür. Kral, İason'u karşısında görünce. Tanrı sözcüsünün sözlerini anımsar. Karşısındakinin yeğeni olduğunu anlamıştır. Onu yok etmek için, gidip Kolkhis'ten altın postu alıp getirmesini buyurur.

İason, Pelias'ın bu isteğine boyun eğmek zorunda kalır. Yunanistan'ın en seçkin yiğitlerini toplar ve Argos adında bir ustanın yardımıyla Argo gemisini yaptırarak sefere çıkar.

Argonaut'lar (Argo Gemicileri) Seferi için yapılan bu geminin elli küreği vardır. Gemi, İolkos limanında Athena'nın gözetimi altında yapılmıştır. Her bir küreğe bir yiğit geçer.

Bu sefere katılan Argo Gemicileri arasında İason ve gemi ustası Argos'tan başka, dümenci Tiphys, ozan Orpheus, Theseus, Herakles, Meleagros, Dioskur'lar (Kastor'la Polydeukes), Boreas'ın oğulları vb. yer alır.

İason'un yönetimindeki bu seferin amacının, altın postu getirmek olduğunu söylemiştik. Altın post, Athamas'ın çocukları Phriksos'la Helle'yi, üvey anneleri İno'dan kurtarmak için Yunanistan'dan Karadeniz'deki Kolkhis'e kaçıran kanatlı koçun pöstekisidir. Bu kaçırma sırasında Helle, Helles Pontos (Çanakkale Boğazı) üzerinde, uçan koçun sırtından düşer. Bu nedenle oraya, "Helle denizi" anlamında "Helle pontos" denir. Kolkhis'e varan erkek kardeş Phriksos, orada koçu Zeus'a kurban ettikten sonra, altın postunu, onu iyi karşılayan kral Aietes'e armağan eder. Kral da postu bir korulukta saklar.

Argo Gemicileri, İolkos limanından yola çıkarlar. İlk durak Lemnos adasıdır. Baba ve kocalarını öldüren Lemnos kadınları, Argo Gemicilerini çok iyi karşılar. İason, adanın geçici kraliçesi Hypsipyle ile sevişir. Bu sevişmenin sonucu iki çocuktur.

Lemnos'tan sonra Çanakkale Boğazını geçerek, Kapıdağ yarımadasının batı kıyısında bulunan Kyzikos (Balkız) şehrine varırlar. Dolion'lar kralı Kyzikos, Argonaut'ları çok iyi karşılar. Fakat gemiciler buradan ayrılınca şiddetli bir fırtınaya tutulurlar. Tekrar Kyzikos'a sığınırlar. Ne var ki Dolion'lar onları korsan sanırlar ve çıkan kavgada Argo Gemicileri yanlışlıkla kralı öldürürler.

Hylas adlı sevdiği genci aramağa giden, ama bir türlü geri dönmeyen Herakles'i Mysia'da (Mudanya yakınlarında) bırakıp, Bithynia bölgesine varırlar. Sonra Trakya'ya geçerler. Orada kör kral Phineus'u Harpya'ların elinden kurtarırlar. Bu kurtarma işini Boreas'ın oğulları Kalais ve Zetes yerine getirir. Phineus, gemicilerin bu iyiliğine karşılık, Symplegad'ları, yani çarpışan kayaları nasıl geçeceklerini haber verir.

Pontus Eukseinos denilen Karadeniz'in girişinde, yani İstanbul Boğazı'nda Mavi Kayalar adı da verilen iki kaya varmış. Bunlar bir birleşip, bir ayrılırmış. Birleştikleri zaman aralarında ne varsa paramparça ederlermiş. Kayaların üstünde yoğun bir sis tabakası bulunurmuş ve çarpışma birden olurmuş.

Phineus, Argo Gemicileri'ne, önce iki güvercin göndermelerini, kayaların arasından geçtiği takdirde, peşinden hemen kendilerinin geçmelerini söyler. Güvercin, çarpışan kayaları geçer, yalnızca kuyruğundan biraz tüy kopar. O zaman gemiciler, kayaların ayrılmalarını beklerler. Ayrılır ayrılmaz da, "Hera'nın yardımıyla, var güçleriyle kürek çekerek" geçerler kayaları. Yalnızca geminin süslü kuyruğu kalır geride.

Karadeniz'in güney kıyısını izleyerek Sinop'a varırlar. Sonra, Halys (Kızılırmak) ırmağından, Amazon'lar ülkesine çıkarlar ve Kafkas dağlarına doğru yola devam ederler. Sonunda Phasis (Pasinsu) ırmağına, yani Kolkhis (Gürcistan) ülkesine ulaşırlar.

Altın post, Ares'e kutsal olan bir korulukta hiç uyumayan bir ejderin bekçiliğindedir. İason, Aiestes'ten postu istediği zaman, kral kendisine şu şartı koşar: İason, bir ejder öldürecektir. Hephaistos'un armağanı olan, ayakları tunçtan ve ağzından ateş soluyan iki boğayı evcilleştirip çifte koşacaktır. Sonra da öldürdüğü ejderin dişlerini toprağa dikecektir.

Fakat Aiestes'in kızı büyücü Medeia, görür görmez İason'a aşık olur ve kendisini Yunanistan'a götürmesi şartıyla ona yardım etmeğe karar verir. İason'a verdiği büyülü bir merhem, kahramanı tam bir gün, ölüm saçan boğalardan koruyacaktır. Medeia, öldürülen ejderin toprağa dikilen dişlerinin herbirinden silahlı bir adam biteceğini ve İason'a saldıracaklarını haber verir. İason, bundan da korunmak için bu adamlar arasına taşlar atacak ve birbirleri arasında kavgaya tutuşmalarına yol açacaktır.

İason, Medeia'nın dediklerini yapar. Boğaları boyunduruk altına sokar, dişleri eker ve yerden biten adamları teker teker öldürür. Ama Aietes yine de altın postu vermez ve Argo gemisini yakmayı, Argo Gemicilerini yok etmeyi kurar. O zaman Medeia başka çarelere başvurur. Altın postu bekleyen ejderi ilaçla uyutur. İason postu çalar ve Medeia'yı da yanına alarak, gece gemiyle uzaklaşır.

Fakat yanlarında Medeia'nın küçük kardeşi Apsyrtos da bulunmaktadır. Aietes, kaçanları izlemeye koyulduğu zaman, büyücü Medeia babasını oyalayıp kendilerine yetişmesini önlemek için kardeşini öldürmekten ve onu parça parça kesip denize atmaktan çekinmez. Zavallı Aietes, oğlunun parçalarını denizden toplama endişesiyle, kaçanların ardını bırakır.

Yaklaşık olarak dört aylık bir yolculuktan sonra, Argo Gemicileri İolkos'a dönerler.

İason burada ne babası Aison'u ne de anasını bulur. Pelias ise, Altın Posta rağmen, tahtı İason'a vermeğe yanaşmaz. O zaman Medeia yapar yapacağını: Yaşlanmış Pelias'ın kızlarını kandırır; gençleştirmek amacıyla, babalarını doğrayıp kaynar kazana attırır. Medeia, uygun bir zamanda müdahale edecek, Pelias'ı gençleşmiş olarak diriltecektir. Nitekim bu yeteneğini ispat etmek için bir koç doğrar, kaynattıktan sonra, onu körpe bir kuzu haline getirir. Ne var ki, kızları, Pelias'ı doğrayıp kaynar kazana attıklarında, Medeia herhangi bir müdahalede bulunmaz ve kızlar, açıkça baba katili olurlar.

İason ile Medeia, Pelias'ın oğlu tarafından bu olay nedeniyle İolkos'tan kovulurlar. On yıl kadar Korinthos'ta yaşarlar. İason, bu arada, kral Kreon'un kızı Kreusa'ya aşık olur; onunla evlenip, Medeia'yı Kolkhis'e geri göndermeye kalkar. Medeia ise, buna karşılık olarak, yeni geline zehirli bir giysiyi düğün hediyesi gönderir. Kreusa, tarifsiz acılar içinde kıvranarak can verir. Medeia, peşinden İason'dan olan iki çocuğuna da kıydıktan sonra, atası Helios'un sağladığı ve kanatlı ejderlerin çektiği bir arabayla Atina'ya kaçar. Orada kral Aigeus'la evlenir. Daha sonra, Theseus'a bir tuzak hazırlar fakat tuzağın meydana çıktığını anlayınca kaçar, Kolkhis'e döner, yaşlanmış babası Aietes ile barışır.

İason'un ise ya bir kaza sonucu, ya da intihar ederek öldüğü söylenir.

İNAKHOS SOYU:

İnakhos, Argos bölgesinde bir ırmak-tanrıdır. Okeanos'la Tethys'in oğludur. Argos'un ilk kralı olan İnakhos'un bir Okeanos kızından iki oğlu olur: Aigialeus ve Phoroneus. Phoroneus'un torunlarından Pelasgos, Arkadia'ya yerleşir. Burada bir nympha'dan Lykaon adında bir oğlu olur. Lykaon'un ise Kallisto adında bir kızı doğar. Zeus tarafından sevilen Kallisto'dan Arkas meydana gelir. Arkas, Arkadia bölgesinin efsanevi atasıdır.

Argos kralı İnakhos'un kızı İo'ya Zeus vurulur. Onu, kıskanç Hera'nın öfkesinden korumak için beyaz bir inek haline sokar. İo, birçok ülke dolaşır, sonunda Mısır'da Epaphos adında bir oğlan dünyaya getirir. Epaphos büyüyünce Mısır'a kral olur ve Nil nehrinin kızı nympha Memphis'le evlenir. Bu evlilikten Agenor ve Belos'un anaları Libya doğar. Belos da Nil nehrinin kızı bir nympha ile evlenir ve ikiz çocuğu olur: Aigyptos ve Danaos.

Aigyptos elli oğul, Danaos elli kız babası olur. Aigyptos, Danaos kızlarını oğullarına almak ister. Fakat Danaos, bu evliliğe istemeye istemeye evet der. Der ama, her bir kızına, gerdek gecesi kocasını öldürsün diye bir hançer verir. Bütün kızlar babalarının dediğini yerine getirdiği halde, Hypermestra, kendisine saygılı davranıp kızlığına dokunmadığı için kocası Lynkeus'a kıyamaz. Buna öfkelenen Danaos, kızını bir süre hapseder. Ama Aphrodite'nin yardımıyla kurtulan Hypermestra, Lynkeus'la mutlu bir evlilik kurar. Abas adında bir de çocukları olur.

Abas'ın Akrisios ve Proitos adında ikiz çocukları olur. Kardeşini kovup Argos tahtına geçen Akrisios'un Danae adındaki kızı, altından yağmur olup kendisine yanaşan Zeus'tan Perseus'u doğurur.

Perseus: Akrisios, kızı Danae'yi, yeni doğan torunu Perseus'la birlikte bir sandığa koyarak deniz atar. Ana-oğul, Zeus'un yardımlarıyla Seriphos adasına çıkarlar. Onları sahilde, kral Polydektes'in kardeşi Diktys bulur. Aradan zaman geçer, Perseus büyür. Fakat kral Polydektes, Danae'ye tutulur ve bir ayak

bağı saydığı Perseus'u ortadan kaldırmak için, ona, gidip Gorgo Medusa'nın başını getirmesini buyurur. Böylece çetin bir iş karşısında cesareti kırılan Perseus'a Hermes ve Athena görünerek, kendisine yardım edeceklerini söylerler.

Bu iki tanrının öğüdüne uyan Perseus, önce üç kocakarı Graia'lara gider. Bu kocakarıların sırayla ve ortaklaşa kullandıkları tek gözleriyle tek dişleri vardır. Aynı zamanda Perseus'un bu çetin işi başarmasını sağlayacak üç vazgeçilmez şeyi saklayan nympha'lara nasıl gidildiğini bilmektedirler. Perseus, Garia'ların gözünü ve tek dişini almayı becerir ve kendisine yol göstermeleri koşuluyla bunları geri verir.

Nympha'lara varır. Onlardan vazgeçilmez üç şeyi alır. Bu üç şey, 'Kanatlı sandallar, Hades'in insanı görünmez kılan miğferi ve Kibisis adı verilen büyülü torba'dır. Hermes ayrıca elmastan bir orak verir. Athena ise bir ayna (veya tunçtan bir kalkan) armağan eder.

Kanatlı sandallarıyla havalanıp Okeanos kıyısına doğru yola çıkar. Orada üç Gorgo'yu uyur bulur. Saçları yılan, yaban domuzu dişli, tunç elli, altın kanatlı bu yaratıklar, baktıkları kimseyi taşa çeviriyorlardı. Bu üç kızkardeş içinden yalnızca Medusa ölümlüydü.

Perseus, Medusa'ya bakmamak için arka arkaya yaklaşır ona. Athena'nın tuttuğu aynada (veya tunç kalkanda) Medusa'nın imgesini görür. Böylece Hermes'in orağıyla, arkasına vurarak, uyuyan Medusa'nın başını keser. Akan kandan Khrysaor ile Pefasos doğar.

Perseus, Gorgo Medusa'nın kellesini heybesine yerleştirdiği gibi uçarak ayrılır oradan. Bu arada uyanan iki kızkardeş Gorgo'lar, onu izlemeğe koyulurlar. Ama Hades'in başlığı görünmez kıldığı için yakalayamazlar Perseus'u.

Perseus birçok ülkeyi geçtikten sonra Habeşistan'a varır. Kral Kepheus'un karısı Kassiepeia, güzelliğiyle çok övünür ve Nereus Kızlarına (veya Hera'ya) meydan okurmuş. Nereus Kızları, bu kendini çok beğenmiş kadını cezalandırması için Poseidon'dan yardım isterler. Deniz tanrı Poseidon, önüne gelen her şeyi parçalayan bir ejder gönderir Habeşistan'a. Biliciler, bu belâdan kurtulmanın tek çaresi olarak, Kassiepeia'nın kızı Andromeda'nın ejdere yem olarak verilmesini önerirler. Andromeda bir kayaya bağlanır ve ejderin gelmesi beklenir.

İşte bu sırada Perseus oradan geçer. Kayaya bağlı kıza görür görmez âşık olur. Kızı çözer. Ejderi de, elmastan orağıyla kesiverir ve Andromeda ile evlenir.

Ne var ki Andromeda, amcasının sözlüsüdür. Amca, bir pusu kurarak Perseus'u yok etmek ister. Fakat Perseus, Medusa'nın başını göstererek adamı taş yapar.

Perseus, Andromeda'yı da yanına alarak Seriphos'a döner. Bu dönüş Danae için de bir kurtuluş olur; çünkü Polydektes, Danae'yi rahat bırakmamakta, onunla zorla evlenmek istemektedir. Perseus, Medusa'nın başını göstererek Polydektes'i ve arkadaşlarını taşa çevirir. Sonra iyi yürekli Diktys'i kral yapar.

Kanatlı sandalları, torbayı, kendisini gorunmez kılan başlığı Hermes'e, Medusa'nın başını da Athena'ya verdikten sonra annesi ve karısıyla Argos'a gider. (Medusa'nın başı sonradan Athena'nın süsü olur.)

Dedesi Akrisios ise, Danae'den olacak torununun kendisini öldüreceği konusunda bilicinin söylediği kehanetten korktuğu için, Tesalya'daki Larissa kentine kaçar. Ne var ki insan, yazgısından hiçbir zaman kurtulamaz. Perseus da Larissa'ya bir spor yarışmasına katılmak için gider ve attığı diskle, istemeyerek dedesini öldürür. Perseus, bunun üzerine Argos tahtından vazgeçer.

Perseus'un oğullarından Amphitryon, Alkaios'un; Alkmene, Elektryon'un; Eurystheus ise Sthenelos'un çocuklarıdır.

Perseus tasvirlerinde, karıştığı olaylarla ilgili ve değindiğimiz unsurlarla birlikte gösterilir.

Herakles: Herakles'in anası Alkmene'dir. Alkmene, amcasının oğlu Amphitryon ile evlidir. Zeus, Alkmene'ye, kocası Amphitryon kılığına girerek yanaşır. Alkmene aynı gece asıl kocasıyla da yatar. Bu çiftleşmeler sonucu ikiz doğurur. İkizlerden Herakles Zeus'un, İphikles ise Amphitryon'un oğludur.

Fakat Alkmene Zeus'tan gebe kalınca, kıskanç Hera öç almak için fırsat kollamağa başlar. Şöyle bir oyun kurar: Perseus soyundan doğacak ilk çocuğun, bütün insanlara egemen olması için Zeus'tan söz alır.

O sırada Perseus soyundan Sthenelos'un karısı yedi aylık gebedir. Hera, Alkmene'nin doğumunu geciktirip, Sthenelos'un karısının önce doğurmasını sağlar. Böylece Perseus soyundan doğan ilk çocuk Herakles değil, Sthenelos'un oğlu Eurystheus olur. Bunun sonucu olarak da Herakles, hayatı boyunca yeteneksiz Eurystheus'a boyun eğecektir.

Fakat Hera'nın hıncı daha bitmemiştir. Herakles henüz sekiz aylıkken ve kardeşi İphikles'le birlikte kundakta yatarken, iki kocaman yılan gönderir. Damarlarında sadece ölümlü insan kanı taşıyan İphikles'in ödü kopar. Oysa Herakles, yılanları, boyunlarından elleriyle sıkarak öldürür. Bu olayı yorumlayan biliciler, Herakles'in, şu dünyada yaşayan varlıkların en güçlüsü olacağını haber verirler.

Herakles on sekiz yaşına gelince babasının sürülerine musallat olan bir aslanı öldürür. Aslanı yüzüp, postunu sırtına geçirir, kafatasını ise miğfer yapar. (Başka bir efsaneye göre Herakles bunları Nemea aslanının postundan ve kafatasından yapmıştır).

Aslanı öldürdükten sonra, Thebai'lilerden yılda yüz inek haraç alan Orkhomenos kralı Erginos'un adamlarının burunlarını, kulaklarını ve ellerini keser. Çıkan savaşta Erginos ile Alkmene'nin kocası Amphitryon da ölürler.

Thebai kralı Kreon, büyük kızı Megara'yı ödül olarak Herakles'e verir. Tanrılar ise armağanlar yollarlar. Hermes bir kılıç, Apollon yay ve oklar, Hephaistos altın bir göğüslük, Athena bir giysi, Poseidon bir at gönderir.

Hera'ya gelince, kahramanı çıldırtır. Herakles, bir nöbet anında, Megara'dan doğan üç çocuğuyla İphikles'in iki çocuğunu ateşe atarak öldürür. Bunun üzerine gönüllü olarak sürgüne gider. Sonra Delphoi bilicisinden

akıl danışır. Bilici ona, kral Eurystheus'a gidip uzun bir süre onun bütün buyruklarını yerine getirmesini, ölümsüzlüğe ulaşmanın tek yolunun bu olduğunu söyler.

Eurystheus, Herakles'ten şu on iki işi yapmasını ister:

1) Nemea aslanı: Typhon'la Ekhidna'dan doğma bu canavarı Herakles önce oklarla öldürmeğe çalışır, fakat bunun olanaksızlığını anlayınca, canavarı topuzla kovalayarak bir mağaraya sıkıştırır; sonra da güçlü kollarıyla sıkarak öldürür.

2) Herakles'in yaptığı ikinci iş, Lerna bataklığında yaşayan, -birisi ölümsüz- dokuz kafalı, 'hydra' adındaki ejderi öldürmek olur. Ateşli oklar fırlatarak canavarı ininden çıkartır, sonra kılıç ve topuzuyla ona saldırır. Her kestiği başın yerine yeni iki tanesi çıkar. Tek çare olarak yakındaki ormanı ateşe verir, yanan ağaçları kullanarak yeni baştan çıkan başları yakar. Ölümsüz başı da kocaman bir kayanın altına gömer. Canavarı öldürdükten sonra, zehirli safrasını oklarına sürer. Bu nedenle Herakles'in okları onmaz yaralar bırakırdı.

3) Kyreneia geyiği: Altın boynuzlu, bakır ayaklı bu geyik Artemis'e kutsalmış. Dolayısiyle onu öldürmek yasakmış. Herakles, hayvanı diri olarak yakalayabilmek için tam bir yıl izler. Sonunda onu bir nehirden geçerken hafifçe yaralar ve tutar.

4) Eurystheus hâlâ hoşnut değildir. Bu kez de Herakles'den, Erymanthos dağındaki yaban domuzunu canlı olarak getirmesini ister. Herakles, domuzun peşinde dolaşırken, bir dağda yaşayan at adam Pholos'un konuğu olur. Yemekte, şarap kokusuna koşup gelen öteki at adamlarla Herakles arasında kavga çıkar. Herakles'in kovaladığı at adamlar bilge Kheiron'un yanına sığınırlar. Karışıklıkta, Herakles'in okuyla Kheiron da yaralanır. Herakles bu olaydan sonra yaban domuzunu yine aramağa koyulur. Onu, kar ortasında kıstırır ve bir ağla yakalar. Sırtlanıp Eurystheus'a götürür. Eurystheus, hayvanı görünce korkudan bir fıçının içine saklanır.

5) Augias'ın ahırları: Elis kralı Augias'ın çok sayıda hayvanı vardı. Ahırlar ise gübre ve pislik içindeydi. Eurystheus, Herakles'e, bu ahırları bir günde temizlemesini buyurur. Ağılları bir günde tertemiz edecektir, fakat buna karşılık, sürünün onda birini alacaktır. Kral, pisliğin bu kadar kısa bir zamanda temizlenemiyeceğini düşünerek, Herakles'in önerisini kabul eder. Herakles, yanına tanık olarak kralın oğlunu alır. Ağılların duvarlarından iki geçit açar. Alpheios ve Peneioas ırmaklarının yataklarını değiştirerek, ahırdan geçirtir. Nehir suları ahırdan geçerken ne kadar pislik ve gübre varsa alıp götürürler. Ne var ki kral, söz verdiği payı Herakles'e vermez. Kahraman da kralı çocuklarıyla birlikte öldürerek öcünü alır.

6) Stymphalos kuşları: Arkadia'da Stymphalos gölünde, pençeli, tunçtan kanatlı ve gagalı, insanobur kuşlar vardır. Bunlar, tunçtan kanatlarını ok gibi kullanırlardı. Eurystheus, Herakles'in bu kuşları oradan uzaklaştırmasını buyurur. Herakles, Hephaistos'un yaptığı ve Athena'nın kendisine armağan et-

tiği çıngıraklarla kuşları ürkütür. Bir bölüğünü oklarıyla öldürür, bir bölüğü de kaçar.

7) Girit boğası: Poseidon'un Girit kralı Minos'a gönderdiği, sonradan da kudurttuğu boğayı, Herakles kolaylıkla terbiye ederek, sırtlanıp Eurystheus'a götürür.

8) Sekizinci iş, Diomedes'in azgın atlarını eğitip getirmekti. Herakles bunu da başarır.

9) Hippolyte'nin Ares'ten armağan olarak aldığı büyülü bir kemeri vardı. Eurystheus'un kızı Admete bu kemeri ister. Herakles, bu isteği yerine getirebilmek için Amazon'ların kraliçesini öldürmek zorunda kalır.

10) Geryoneus'un sürüleri: Okeanos ırmağının bir adasında yaşayan Geryoneus, belden yukarı üç insan gövdesi taşıyan bir devdir. Bir çobanla Orthos adında iki başlı bir köpeğin beklediği, kızıl tüylü hayvanlardan oluşan sürüleri vardır. Herakles, Geryoneus'a varabilmek için Cebelüttarık boğazını geçer. Oraya, sonradan Herakles Sütunları adı verilen iki sütun diker. Güneş'in kızgın ışınlarından rahatsız olduğu için, Helios'u oklarıyla tehdit eder, fakat Helios'un sözünü dinleyerek bu işten vazgeçer. Helios da buna karşılık Herakles'e altın bir kadeh verir. Okeanos ırmağını geçmekte güçlük çeken kahraman, bu kadehle (sandalla), Geryoneus'un kaldığı adaya varır. Çobanla köpeği sopayla öldürür. Sürüleri kurtarmak için koşan Geryoneus, Herakles'in okları altında canverir. Sürülerle birlikte dönüş yolculuğuna başlayan Herakles, altın kadehi Helios'a geri verir. İtalya'dan geçerken sığırlardan birisi Messina boğazını yüzerek geçip Sicilya'ya kaçar. Kral Eryks, hayvanı kendi sürüsüne karıştırarak saklar. Herakles, hayvanın izini bulur ve kralı öldürür. Herakles yine İtalya'da, Tiber nehrinin kıyısında çayırlık bir yerde dinlenirken, Cacus adında, ağzından ateş saçan üç başlı bir dev, sürülerden bir bölüğünü aşırıp, Aventinus tepesinde, kaldığı bir mağaraya götürür. İzi belli olmasın diye de hayvanları geri geri yürütür. Herakles uyanınca işin farkına varır. Ya hayvanlardan birinin böğürmesini duyduğu, ya da kızkardeşi Cacus'u ele verdiği için, hırsız devi mağarada kıstırıp öldürür.

11) Batı Kızları'nın (Hesperid'lerin) altın elmaları: Hera, Zeus'la evlenirken Gaia'dan düğün armağanı olarak bu altın elmaları almıştı. Elmalar, dört tane Batı Kızı'yla, yüz başlı, yüz sesli bir ejder tarafından en batıda bir bahçede saklanıyordu. Eurystheus, Herakles'ten, Batı Kızlarının bu altın elmalarını da ister. Herakles ise, bunların nerede olduğunu bilmemektedir. Yolu, Asya'dan geçer. Kafkasya'da, ciğerini sürekli olarak bir kartalın yediği Prometheus'u kurtararak, ondan, izleyeceği yolu ve kimi kurnazlıkları öğrenir. (Başka bir efsaneye göre, bu yolu Nereus'tan öğrenmiştir.)

Batı Kızları'nın bahçesine gelince, orada, dünyayı sırtında taşıyan Atlas'ın yükünü sırtlanır ve Atlas'ı altın elmaları almağa gönderir. Elmaları alıp gelen Atlas, tekrar dünyayı sırtlanmaya niyeti olmadığı için elmaları Eurystheus'a kendisi götürmeyi önerir. Herakles bu öneriyi kabul etmiş görünür, fakat Atlas'a, dünyayı bir dakika tutmasını, başına bir yastık koymak istediğini söyler. Atlas dünyayı tekrar sırtlanınca, Herakles elmaları alır gider. Eurystheus, on-

ları Herakles'e bırakır. O da Athena'ya armağan eder. Sonradan Athena, elmaları Batı Kızları'nın bahçesine geri götürür.

12) Kerberos'un ölüler ülkesinden çıkarılması: Eurystheus'un Herakles'e buyurduğu en son iş, üç başlı cehennem köpeği Kerberos'un yeryüzüne getirilmesidir. Herakles Hades'e iner, ölüler ülkesi kralı tanrı Hades'ten köpeği götürmek için izin ister. Hades, herhangi bir silâh kullanmaması şartıyla buna izin verir. Herakles hayvana yavaş yavaş yaklaşır, onu birden yakalayıp kolları arasına sıkıştırır. Yeryüzüne çıkarıp, Kerberos'u Eurysteus'a gösterdikten sonra cehenneme geri götürüp bırakır.

Herakles'in, Eurystheus'un buyruğu olarak gerçekleştirdiği on iki iş, on iki çetin mâcera böylece son bulur. Fakat Herakles'in çektikleri yine de bitmez, daha başka olaylara karışır, mâceralara atılır.

Thebai'ye döner. İlk karısı Megara'yı arkadaşı İolaos'a verir. Oikhalia kralı Eurytos'un düzenlediği bir ok atma yarışını kazanır; fakat kral, verdiği sözü tutmaz kızı güzel İole'yi Herakles'e vermek istemez; çünkü kahramanın deliliğinin anısı silinmemiştir daha. Nitekim Herakles, çok geçmeden, ikinci bir delilik nöbeti geçirir. Eurytos'un oğlu İphitos'u şehir surlarından aşağı atarak öldürür. Bu suçundan arınmak ister. Ama hemen herkes onu reddeder. Delphoi bilicisinin, sorularına cevap vermemesi üzerine öfkelenir, kutsal sacayağı alıp gider ve kişisel bir bilicilik merkezi kurmak ister. Fakat Apollon buna karşı çıkar. Aralarında çıkan kavga, Apollon'un bir yıldırımıyla sona erer.

Bilici konuşmağa karar verir. Herakles'in iyileşmesi için köle olarak satılması ve bilinmeyen efendisine üç yıl hizmet etmesi, alacağı ücreti de İphitos'un ölümüne karşılık olarak Eurytos'a vermesi gerekmektedir. Hermes'in pazara götürdüğü Herakles'i, Lydia kraliçesi dul Omphale satın alır.

İyileşerek özgürlüğüne kavuşan Herakles ilk iş olarak Laomedon'dan öç alır. Sonra Kalydon'a gidip Deianeria ile evlenir. Fakat Deianeira'ya aşık ırmak tanrı Akheloos'la dövüşmek zorunda kalır. Akheloos, boğa kılığına girip Herakles'e saldırır. Herakles, ırmak tanrının bir boynuzunu koparır ve onu yener. Ama buarada kaynatasının genç şarap sunucusu Eunomos'u istemeyerek öldürür. Karısı Deianeira'yı da yanına alarak sürgüne gider. Güney Tesalya'da bir nehir kıyısında, at adam Nessos'la karşılaşır. Bu nehirden geçmek için Nessos'un yardımı gerekmektedir. At adam, Deianeira'yı karşıya geçirirken, ona sahip olmak için zor kullanmak ister, fakat Herakles bir okla Nessos'un işini bitirir. Nessos ölmek üzereyken, öç almak amacıyla Deianeira'ya, yarasından akan kandan verir. Bunun, ilerde kocası ona ihanet ettiği takdirde, eski sevgiyi geri getirecek bir aşk iksiri olduğunu söyler. Bu kana bulayacağı bir gömleği Herakles'e giydirdiğinde, kocasının eski sevgisini yeniden kazanacağını ekler. Hydra'nın zehirli safrası sürülmüş okun, aynı zehiri kana geçirdiğini bilemez Deianeira. Herakles, bir gün güzel İole'yi alıp gelince, Deianeira kocasına Nessos'un zehirli kanına bulanmış bir gömlek yollar. Kahraman, gömleği giyer giymez yanıp tutuşmaya başlar. O ana dek her şeye dayanabilen Herakles, bu son acıya yenilir. Bunu duyan Deianeira, kendini a-

sar. Herakles ise, Oita dağının tepesinde bir odun yığını hazırlatır. Yığının üstüne çıktıktan sonra, odunları ateşe verdirtir.

Bu sırada, yükselen alevler arasında, gökten bir bulut iner, Zeus'un kutsal oğlu kahraman Herakles'i alıp Olympos'a götürür. Ölümsüzlüğe kavuşan Herakles, Hera ile barışır, Hebe ile evlenerek mutlu bir sonsuzluğa erer.

Herakles, sanatsal tasvirlerinde güçlü adaleleriyle, erkeklik dolu heybetli vücuduyla dikkati çeker. Kimi zaman kalın sopasına dayanmış olarak dimdik durur, kimi zaman da oturmuş durumdadır, düşünceli bir ifade içindedir, yeni serüvenler bekliyor gibidir. Katıldığı olay ve maceralarla ilgili unsurları taşır. Öldürdüğü aslanın postu, kalın sopa, yay, okluk başlıca işaretleridir. Libya'nın öteki oğlu, Fenikye'ye yerleşen Agenor'un Telephassa'dan dört çocuğu olur: Phoiniks, Kiliks, Kadmos ve Europa.

Güzel Europa'nın nasıl kaçırıldığını Zeus'un aşklarıyla ilgili bölümde anlatmıştık.

Zeus'la Europa'nın Girit'te çocukları olur. Kardeşler arasında çıkan kavgada üstün gelen Minos, Girit kralı olur. Minos, daha kral olmadan bilgece yasalar hazırlamış ve Helios'un kızı Pasiphae ile evlenmiştir. Tahta çıkarken, kralların kendinden yana olduklarını kardeşlerine göstermek için Poseidon'dan bir dilekte bulunur; bu dilek sonucu denizden ak bir boğa çıkar. Minos, bu boğayı tanrı Poseidon'a kurban edeceğine söz verir. Fakat tahta geçtikten sonra boğayı kurban etmez. Poseidon, bu saygısızlığın öcünü, Minos'un karısı Pasiphae'yi, boğaya aşık ederek alır. Boğanın aşkıyla tutuşan Pasiphae, Atinalı Daidalos'a yaptırttığı bir tahta inek aracılığıyla boğayla birleşir. Bu doğadışı çiftleşmeden, insan vücutlu ve boğa başlı, Minotauros (Minos'un Boğası) denilen bir canavar doğar. Minos, bir kahinin sözünü dinleyerek, Daidalos'a Labyrinthos sarayını yaptırtır ve Minotauros'u, bu sarayın, içinden çıkılmaz dehlizlerinin dibine saklar.

Pasiphae, Minos'a başka çocuklar doğurur. Bunlardan Androgeos, ünlü bir atlettir. Atina'daki Panathenaia bayramlarında düzenlenen yarışmalara gider ama geri dönmez. Bütün yarışları kazandığı için öteki yarışmacılarca tuzağa düşürülüp öldürüldüğü söylendiği gibi, yine yarışmaları kazanması nedeniyle kral Aigeus'un onu kıskanıp Marathon boğasını öldürmeğe gönderdiği, fakat Androgeos'un boğa tarafından parçalandığı da anlatılır.

Buna çok üzülen Minos, öç almak için bir donanmayla Atina'ya saldırır. Şehri kuşattıktan sonra Zeus'a yalvarır. Zeus, şehre öyle bir kıtlık gönderir ki, Minos'un koşulları kabul edilir. Bu koşullara göre Atina şehri, her yıl yedi genç kızla yedi genci, Minotauros'a yem olarak Girit'e yollayacaktır. Bir süre sonra Theseus, Minos'un kızı Ariadne'nin ve Daidalos'un yardımıyla Labyrinthos'a girer, canavarı öldürerek, Atinalıları böyle bir aşağılanmadan kurtarır.

Minos, Daidalos'un ihanetine, onu ve oğlu İkaros'u Labyrinthos'a hapsederek karşılık verir. Daidalos, Labyrinthos'tan kaçmanın da yolunu bulur. Toplayabildiğince telek toplar, bunları biraraya getirip yapıştırarak kanat yapar. Kanatları da balmumuyla kendisinin ve oğlunun sırtına yapıştırır. Bu yolla, kuşlar gibi uçup, Minos'un elinden kurtulmayı düşünür.

Daidalos ilk denemeyi kendisi yapar. Uçtuğunu görünce sevinci sonsuz olur. Oğlunu da eğitir. Ama ona, yol boyunca hep kendisini izlemesini tembih eder. Ne var ki oğlu İkaros, Labyrinthos'tan uçarak kaçtıktan sonra babasının sözüne kulak asmaz. Uçabilmenin verdiği coşkuyla yukarlara doğru gittikçe yükselmeğe başlar. Yukarı çıktıkça da artan ısı, kanatların mumunu eritir ve İkaros denize düşer. Babası Daidalos, daha temkinli uçtuğu için sağ salim Sicilya'ya varır. Orada kral Kokalos'un dostluğunu kazanır.

Minos, Daidalos'un peşini bir türlü bırakmaz. Onu Sicilya'ya kadar izler. Her geçtiği bölgede, Daidalos'un nerede bulunduğunu anlamak için, bir salyangoz kabuğundan iplik geçirene ödül vereceğini söyler. Sicilya'da bu sorunun cevabını kral Kokalos'tan alınca, Daidalos'un kralın yanında olduğu konusunda kuşkusu kalmaz. Gerçekten de, bu işi usta Daidalos becerir: İpliğin ucuna bir karınca bağlar ve salyangozun deliğinden içeriye bırakır. Karınca salyangozun içini dolaşır ve ipliği, öteki uçtan çıkarır. Bunun üzerine Minos, kraldan, Daidalos'u kendisine teslim etmesini ister. Daidalos, bunun da çaresini bulur. Kokalos'un kızlarına, Minos banyo yaparken üzerine kaynar su dökmelerini söyler. Minos böylece can verir.

Minos'un birçok çocuğu olmuştur. Kız çocuklarından Ariadne ile Phaidra en ünlüleridir.

Kadmos: Agenor'la Telephassa'nın oğulları Kadmos, kızkardeşi Europa kaçırılınca peşine düşer. Aramaları bir sonuç vermeyince Delphoi bilicisine başvurur. Bilici, kızkardeşi için üzülmemesini, onu boşuna arıyacağına, kendisine bir inek seçmesini, ineğin yorgunluktan düştüğü yerde bir kent kurmasını salık verir ona. Kadmos, ineği bulup izlemeğe başlar. İnek Boiotia bölgesinde bir yerde yorgunluktan düşer yere. Kadmos, burada Thebai kentini kurar. Athena ona kentin egemenliğini, Zeus ise karı olarak Harmonia'yı armağan eder. Düğüne bütün Olympos'lular katılır. Yeni evlilere çok değerli armağanlar gelir. En ünlü armağanı Hephaistos yapar: bir giysi ve altın bir gerdanlık.

Kadmos'la Harmonia'nın evliliğinden dört kız doğar: Semele (Zeus'la çiftleşerek Dionysos'u doğurur), İno (Athamas'ın karısı), Autonoe (Aktaion'un anası), Agaue (Pentheus'un anası). Kadmos'la Harmonia'nın Polydoros adında bir de oğulları olur.

Polydoros, Thebai kralı olduktan sonra Nykteus'un bir kızıyla evlenir. Bu evlilikten Labdakos doğar. Labdakos öldüğü zaman yerine bir yaşındaki oğlu Laios'u bırakır. Ne var ki Nykteus ve kardeşi Lykos, karışıklıktan istifade ederek tahtı ele geçirirler ve yirmi yıl kadar ülkeyi yönetirler. Fakat Nykteus'un (başka bir geleneğe göre Asopos'un) kızı Antiope'yi Zeus baştan çıkarınca, kızcağız babasının hışmına uğramaktan korktuğu için Sikyon kralı Epopeus'un yanına sığınır ve onunla evlenir. Lykos ise Epopeus'a savaş açar, onu öldürür, Antiope'yi de tutsak alır. Antiope yolda ikiz doğurur: Zethos ve Amphion. Dağa bırakılan ikizleri bir çoban bulup büyütür. Zethos, çiftçi ve avcı olarak yetişir. Daha içe dönük bir insan olan Amphion *lyra* çalmasını öğrenir.

Lykos ve karısı Dirke'nin eziyet ettikleri Antiope, bir gün kendini bağlı tutan zincirlerin çözük olduğunu görünce kaçar, oğullarının yaşadıkları kulübeye gider ve kendini tanıtır. Zethos'la Amphion analarının öcünü alırlar. Lykos'u öldürürler, Dirke'yi de azgın bir boğanın boynuzuna bağlayarak parça parça ederler.

İkiz kardeşler Thebai şehrine egemen olurlar. Şehri surlarla çevirirler. Amphion, güzel *lyra*sını çalarak surları kendiliğinden yükseltir. O kadar güzel çalar ki, taşlar bu sese uyarlar, konulacakları yere gidip kendiliğinden konarlar.

Amphion, Tantalos'un kızı Niobe ile evlenmiştir. Amphion öldükten sonra sürgündeki Laios Thebai'ye döner.

Oidipus: Laios, İokaste (*Odysseia*'ya göre Epikaste) ile evlidir. Doğacak çocuğunun, kralı -yani Laios'u- öldüreceği bir bilici tarafından haber verilince, İokaste doğurur doğurmaz, bebeğin ayaklarını delerek bir dağ başına bıraktırır. Çobanın birisi çocuğu bulur ve efendisi, Korinthos kralı Polybos, çocuğu evlat edinir ve ona 'ayakları şiş', 'şiş ayaklı' anlamına gelen "Oidipus" adını koyar.

Oidipus, delikanlı çağına gelince, kendisinin Polybos'un öz çocuğu olmadığı konusunda bazı dedikodular işitir. Bunun üzerine Delphoi bilicisine başvurur. Bilici ona, doğduğu toprağa uğramamasını, yoksa öz babasını öldürüp annesiyle evleneceğini söyler. Kendisini Korinthos kralının oğlu sandığı için doğuya doğru yol alır. Yolda dar bir geçitte, arabasıyla giden bir adama rastlar. Aralarında öncelik konusunda bir tartışma çıkar. Oidipus, bilicinin sözlerinin de etkisiyle olacak, sinirini yenemez ve adamı öldürür. Oysa bilmeden öldürdüğü bu kişi, babası kral Laios'tur.

Oidipus, Thebai'ye varır. Kent o zaman Sphinks denilen bir canavarın korkusuyla yaşamaktadır. Sphinks, kadın; göğsü, bacakları, kuyruğu aslanınki gibi ve kanatlı bir yaratıktır. Hera'nın Thebai şehrine bela ettiği Sphinks, şehrin girişinde bir dağda beklemekte, gelip geçen yolculara Musa'lardan öğrendiği bir bilmeceyi sormakta, kimse cevap veremediği için, herkesi parçalayıp yemektedir. Bilmece şöyledir: "Bir tek sesi olduğu halde, önce dört, sonra iki, daha sonra da üç ayaklı olan yaratık kimdir?" Oidipus bu bilmeceye "İnsandır" diye cevap verince, Sphinks kendini kayalıklardan aşağı atar ve ölür. Oidipus ise bu şekilde Laios'tan boşalan tahtı ve dul kraliçe İokaste'yi alır.

Ana-oğul, bütün olanlardan habersiz, Karı koca olarak yaşarlar ve dört çocukları olur: Eteokles ve Polyneikes adında iki erkekle, Antigone ve İsmene adında iki kız.

Thebai şehri yıllar boyu mutlu ve rahat bir hayat sürer. Fakat bir süre sonra kıtlık ve veba baş gösterir. Halk, biliciye başvurur. Bilici, şehrin bu beladan kurtulabilmesi için, Laios'un katilinin şehirden kovulması gerektiğini bildirir. Oidipus'un yaptığı araştırmalar, gerçek suçlunun kendisi ve karısı olan anası İokaste olduğunu ortaya koyar. İokaste kendini asar; Oidipus ise gözlerini

kör edip sürgünün yolunu tutar. Fakat sürgüne gitmeden önce, babalarını savunmak cesaretini gösteremeyen iki oğlunu lanetler. Yaşlı ve kör, Boiotia'da ölünceye kadar bir serseri gibi dolaşır. Cesedi bile rahat yüzü görmez. Bela getirir düşüncesiyle ilk mezarından çıkartılır. Sonunda Eteonos'a gömülür.

Sophokles, ***Kral Oidipus*** adlı tragedyasında, Oidipus'un mutsuz sonunu değişik bir biçimde anlatır: Oidipus, kızı Antigone'nin eşliğinde, Kolonos iline varır, orada bir ormana saklanır ve öç tanrıçalarına yalvarır. Sonra da ölüme kavuşur.

Oidipus'un oğulları Eteokles ve Polyneikes, Thebai tahtını birer yıllık nöbetle yönetmeğe başlarlar. Ne var ki Eteokles nöbet sırası kardeşine gelince tahtı bırakmaz. Polyneikes sürgüne gönderilir. Giderken de atası Harmonia'nın armağanı olan giysi ve gerdanlığı yanına alır ve Argos kralı Adrastos'a sığınır. Krala damat olur. Birlikte Thebai'e karşı bir sefer hazırlarlar. Yedi önderin yönettiği bu savaşa "Yediler Savaşı" adı verilir. İki kardeş, birbirleriyle vuruşarak can verirler. Tek egemen kalan Kreon, tahta çıkar. Yurdunu savunarak öldüğü için Eteokles'in kahraman sayılıp törenle gömülmesine izin verdiği halde, Polyneikes'in mezarsız kalmasını buyurur; çünkü Polyneikes, düşmanlarla elbirliği ederek Thebai kentine saldırmıştır. Kreon'un bu yasasına karşı gelen Antigone, kardeşi Polyneikes'in cesedini çalıp, ona gereken töreni yaparak gömer. Bu davranışından dolayı da Kreon tarafından diri diri gömülür.

ATİNA KRALLARI

Theseus: Atina kralı Aigeus'la Aithra'nın oğludur. Öz babasının Aigeus değil de Poseidon olduğu söylenir.

Theseus, Güney Yunanistan'dan başka bir yerde doğar ve çocukluğunu, dedesi Pittheus'un yanında, Atina'dan ve babasından uzakta geçirir. Ayrıca, Atina kralının oğlu olduğunu da bilmez; çünkü babası, karısı Aithra'ya oğlu için bir kılıç ve bir çift sandal vermiş ve bunları da bir kayanın altına koymuştur. Çocuk oğlan olduğu takdirde, kayayı kaldıracak çağa gelince taşı kaldırıp, sandalları giyecek ve kılıcı kuşanıp Atina'ya, babasına gidecektir.

Theseus on altı yaşına basınca, annesi onu taşın başına götürür; ona, babasının dediklerini bir bir anlatır. Theseus, kayayı kaldırır; altındakileri görünce kral oğlu olduğunu anlar. Sandalları giyer, kılıcı kuşanır ve Atina'ya gidip babasını bulmağa karar verir.

Karayoluyla Atina'ya giden Theseus, yol boyunca bir sürü canavar ve soyguncu öldürür. Bunlardan en ünlüleri Sinis, Phaia, Skeiron ve Prokrustes'tir.

Sinis, Korinthos boğazı bölgesinde, 'Çambüken' diye anılan bir yolkesicidir. Yakaladığı yolcuyu ayaklarından iki çam dalına bağlar. Dalları

yere eğer, sonra birden bırakır. O zaman yolcunun gövdesi bacaklarından ikiye ayrılır. Theseus işte bu yaratığın hakkından gelir.

Skeiron ise, yakaladığı yolcuya önce kendi ayaklarını yıkatır. Zavallı yolcu bu aşağılatıcı işle uğraşırken, Skeiron bir tekme atarak denize iteler onu. Theseus, bu haydutu fırlatır denize.

Krommyon ovasında, adını yetiştiricisi ihtiyar kadından alan Phaia domuzunu öldürür.

Theseus'un en son öldürdüğü eşkıya, Prokrustes olur. Prokrustes'e Damastes veya Polypemon da denirdi. Yakaladığı yolcuları öldürmek için özel bir yöntem uyguluyordu: Eve çağırıyor, bir yatağa yatırıyordu. Eğer yolcunun ayağı yataktan dışarı çıkarsa, testereyle kısaltıyor; kısaysa, çekiçle döverek uzatıyordu.

Theseus, bu belaların üstesinden gelerek Atina'ya varır. Babası Aigeus'u büyücü Medeia ile yaşar bulur. Gelen yabancının kim olduğunu hemen anlayan Medeia, ondan kurtulmanın yollarını arar. Theseus'un, Marathon boğasını gidip öldürmesi konusunda Aigeus'u ikna eder. Theseus'un bu işi başarıyla sonuçlandırması üzerine, Aigeus'u kandırarak, Theseus'u zehirlemeye karar verir. Bir davette, Aigeus, zehirli kadehi konuk Theseus'a verdiği sırada, Theseus, kayanın altından çıkardığı kılıcı çıkarıp gösterince, kılıcı hemen tanıyan kral, öldürmek istediği gencin kendi öz oğlu olduğunu anlar ve zehirli kadehi bir darbeyle yere düşürür. Bu durumda, Medeia'ya ise kaçmaktan başka çare kalmaz.

Bu arada, Minotauros'a her yıl gönderilen yedi genç kızla yedi erkeğin Girit'e yollanma zamanı gelip çatmıştır. Theseus, Atina'yı bu kölelikten kurtarmak için Atinalı gençlerle Girit'e gider. Her yıl Atina'dan Girit'e kurbanlık gençleri taşıyan gemi hep siyah yelkenlerle gidip gelirdi. Theseus, babasına, sağ salim dönme olanağını bulduğu takdirde, dönüşte gemiye beyaz yelken çekeceğini söyler.

Adaya iner inmez, Minos'un güzel kızı Ariadne aşık olur ona. Theseus'un kendisiyle evlenmesi ve onu Atina'ya birlikte götürmesi koşuluyla, yardım etmeğe söz verir. Theseus, Ariadne'nin tavsiyesi üzerine, Daidalos'un verdiği bir yumak iplik aracılığıyla Labyrinthos'a girer. İpliğin ucunu giriş kapısının ardına bağlar. Yumağı açа açа, karışık yollardan ilerler ve Minotauros'un bulunduğu yere gelir. Uyumakta olan canavarı öldürür. Ariadne'nin verdiği ipliği gerisin geri izleyerek Labyrinthos'tan çıkar.

Theseus, Minotauros'a yem olmaktan kurtardığı on dört genci ve Ariadne'yi yanına alarak, hemen yelken açar. Naksos adasında mola verilir. Burada, değişik biçimlerde anlatılan bir olay meydana gelir: Kimi, Ariadne'den çabucak usanan Theseus'un, kızcağızı bir kayalığın üzerinde bıraktığını söylemektedir. Kimi kaynaklara göre de, tanrı Dionysos, Ariadne'yi Theseus'un elinden kaçırarak Lemnos adasına götürmüştür. Bir başka söylenceye göre Ariadne, Naksos adasında hastalanmıştır. Bunun üzerine Theseus, Ariadne'yi bir mağaraya bırakmış ve bazı eşyalar getirmek için gemiye dönmüştür. Ama o anda çıkan bir fırtına, gemiyi kıyıdan uzaklaştırmıştır. Theseus, mağaraya

döndüğü zaman sevgilisini ölü bulmuştur. Şurası gerçektir ki, Theseus, Atina'ya Ariadne'siz döner veya kazandığı zaferin coşkusuyla ya da, sevgilisini yitirmiş olmanın acısıyla, gemiye beyaz yelken çekmeyi unutur. Geminin siyah yelkenlerle geldiğini gören kral Aigeus, acıya dayanamıyarak, kendini bir kayadan denize atar. Bu denize sonradan, Aigae (Ege) denizi denilir.

Theseus, babasının ölümü üzerine, Atina kralı olur. Halkının özgürlüğü ve mutluluğunu önde tutarak bilge bir düzen kurar.

Tek başına veya Herakles'le birlikte Amazonlara karşı savaşır. Amazonlar, Kafkasya'dan gelen, Karadeniz'de Thermodon (Terme) çayı kıyılarında yerleşerek orada Themiskyra şehrini kuran savaşçı kadınlardır. Bu efsanevi Amazonlar devletinin özelliği tamamen bir kadınlar topluluğu olmasıdır. Amazonlar her yıl komşu ülkelerin erkekleriyle birleşirler, bu birleşmeden doğan çocukların erkek olanlarını öldürürler, yalnızca kız olanları büyütürlerdi. Bu kızları ise daha çocuk yaşta av ve savaş işlerine alıştırırlardı. İyi yay kullansınlar diye sağ memelerini yakarlardı. Amazonların en büyük tanrısı Ares ve Artemis'ti. Savaşçı ve saldırgan olan bu kadınlar, komşu ülkelere sık sık akınlar düzenlerlerdi. İzmir, Ephesos gibi kentleri de onların kurduğu söylenir. Adalar yoluyla Yunanistan yarımadasına dek uzanmışlardır.

Sanatçılar, Amazonları kalkan, ok ve yayla silahlı bir şekilde, çoğun at üzerinde, güzel savaşçı kızlar olarak tasvir etmişlerdir.

Herakles tarafından öldürülen Hippolyte'nin kardeşi kraliçe Antiope'yi Theseus'un kaçırması, Amazonların Attika'ya saldırmasına yol açar. Amazonlar, Atina'yı uzun süre kuşatırlar. Dört aylık bir kuşatmadan sonra çekildikleri söylenir. Çekilmelerinin nedeni ise, ya Theseus tarafından püskürtüldükleri, ya da Antiope'nin sözünü dinlemeleridir. Bir efsaneye göre Antiope, kendisini kaçıran Theseus'un yanıbaşında savaşarak ölmüştür.

Theseus'un Antiope'den Hippolytos adında bir oğlu olur. Fakat Theseus bir süre sonra Antiope'yi bırakıp (veya Antiope'nin ölümünden sonra) Minos'un kızı Phaidra ile evlenir. Ne var ki Phaidra, Theseus'un oğlu Hippolytos'a vurulur. Genç çocuk, analığının aşkına karşılık vermeyince, iftiraya uğrar. Phaidra, Theseus'a, Hippolytos'un kendisini kaçırmak istediğini söyler. Bu yalana inanan baba, oğlunun cezalandırılması için tanrı Poseidon'a yalvarır. Theseus'un her dilediğini yapmaya söz vermiş olan Poseidon, Hippolytos arabasıyla deniz kıyısından giderken, dalgalar arasından bir boğa göndererek atları ürkütür. Atlar delicesine koşmağa başlarlar. Araba paramparça olur. Hippolytos ise feci bir şekilde can verir. Acı gerçek ortaya çıkınca, Phaidra kendini öldürür. Zavallı babanın elinden ise pişmanlıktan başka bir şey gelmez.

Theseus, Lapith'ler kralı Peirithoos'la dostluk kurar. Hippodameia ile Peirithoos'un düğününde, çağrılı at adamların işi azıtıp konukların karılarına saldırmaları, hatta gelini bile kaçırmağa yeltenmeleri üzerine çıkan kavgada at adamları Theseus öldürür. İki arkadaş sonra ortak bir macera peşine düşerler. Theseus, Sparta'ya gidip on-on iki yaşındaki Helena'yı kaçırır. Peirithoos ise Hades'in karısı Persephone'ye göz koyar. İki arkadaş, ölüler dünyasına i-

nerler. Hades her ikisini de yılanlarla bağlı olarak, 'Unutma Sandalyesi'ne oturtur. Herakles, Theseus'u kurtarmıştır ama, Peirithoos öylece kalmıştır orada.

Theseus, sürgünde, Skyros adasında, kral Lykomedes'in ihanetiyle ölmüştür.

Theseus,'un işaretleri, Herakles'de olduğu gibi, kalın bir sopa ve aslan postudur. Bu iki kahramanı birbirinden ayıran özellik, Herakles'in daha dev bir vücuda sahip olmasıdır.

TRAKYALI KAHRAMANLAR:

Trakya bölgesinin efsane kahramanlarının başlıca özelliği savaşçı değil, sanatçı olmalarıdır.

Orpheus: Musa Kalliope'yle Kral Oiagros veya tanrı Apollon'un oğlu olduğu söylenir. Yunanlıların ilk ozanıdır. *Lyra*sını öyle bir ustalık ve duyarlılıkla çalarmış ki, en vahşi hayvanlar sakinleşir, ağaçlar ve taşlar büyülenirmiş.

Orpheus, ağaç perisi Eurydike'yi sever ve onunla evlenir. Ne var ki, karısını, peşini bir türlü bırakmayan Aristaios'tan kaçarken zehirli bir yılan sokar. Orpheus sevgilisi Eurydike'yi ölüler ülkesinden geri getirmek için Hades'e iner. Büyüleyici müziğiyle Hades'le Persephone'yi o kadar etkiler ki, Karı koca, Orpheus'un karısını alıp yeryüzüne götürmesine izin verirler. Fakat bir şartla: Orpheus, yeryüzüne dönünceye kadar, arkasına dönüp Eurydike'ye bakmıyacaktır. Orpheus bu, durabilir mi? Sevgilisini bir an önce görme tutkusu sonucu, onu temelli kaybeder. Tek başına Trakya'ya dönen Orpheus'un çılgın Mainas'lar tarafından parça parça edildiği söylenir. Musa'lar ise Orpheus 'un parçalarını toplayıp Pieria'ya gömerler. Ozan Orpheus'un bir nehre atılan başı ve *lyra*sı, denize geçip, Lesbos (Midilli) adasına çıkarlar. Bu nedenle Lesbos, birçok ozan yetiştirmiştir.

ATLAS SOYU:

Atlas'ın Okeanos kızı Pleuone'den yedi kızı olur. 'Pleiades' adı verilen bu kızlar Alkyone, Merope, Kelaino, Elektra, Sterope, Taygete ve Maia'dır. Zeus'la sevişen Taygete'nin Lakedaimon adında bir oğlu olur. Lakedaimon, ırmak tanrı Eurotas'ın kızı Sparta ile evlenir. Lakedaimon soyundan Perieres, Perseus ve Andromeda'nın kızıyla evlenir ve dört erkek çocuğu olur: Aphareus, Leukippos, İkarios ve Tyndareos.

Aphareus'un, İdas ve Lynkeus adında iki oğlu vardır. Leukippos'un ise Leukippos Kızları denilen, Hilaira ve Phoibe adında iki kızı olur. Odysseus'un ünlü eşi Penelope'nin babası İkarios'tur.

Tyndareos, Sparta kralı olur; fakat tahttan sürülür. Aitolia kralı Thestios'un yanına sığınarak, kralın kızı Leda ile evlenir. Bir gün gölde yıkanırken Leda'yı beyaz bir kuğu kuşunun okşadığını, böylece kendisine kuğu biçiminde yaklaşan Zeus'tan gebe kaldığını, meydana gelen iki yumurtadan iki ikiz doğurduğunu, bunlardan Helena ile Kastor'un Zeus'un dölleri, Klytaimestra ile Polydeukes'in ise asıl kocası Tyndareos'un dölleri olduğunu Zeus'la ilgili bölümde anlatmıştık.

İyi bir binici olan Kastor'la iyi bir dövüşçü olan Polydeukes'e (Polluks), bu yeteneklerinden dolayı "Zeus'un Delikanlıları" anlamında "Dioskur'lar" denir.

Dioskur'lar önce kardeşleri Helene'yi Theseus'tan kurtarırlar; Arganout'lar seferine ve Kalydon avına katılırlar; sonra da amca çocuklarıyla kavgaya girerler.

Leukippos'un kızları Hilaira ile Phobie, Aphareus'un iki oğlu İdas ve Lynkeus ile nişanlanırlar. Fakat İdas ve Lynkeus, amca oğulları Dioskur'ları nişan törenine çağırmak gafletinde bulunurlar. Dioskur'lar, iki güzel Leukippos kızını kaçırıverirler. Bu işe boyun eğmeyen Aphareus oğulları, Dioskur'ların peşine düşerler. Kavgada, ölümlü Kastor'la Lynkeus can verir, Polydeukes yaralanır, İdas'ı ise Zeus'un yıldırımı çarpar. Başka bir anlatışa göre, kavganın sonu böyle acıklı bitmez. Dioskur'lar kızları alıp giderler ve onlarla evlenerek çoluk çocuğa karışırlar.

Savaşçı ve atlet nitelikleriyle bütün Yunan halkınca sevilen Dioskur'lar, gençliğin koruyucularıdır. İlk işaretleri, paralel çubuklarla tutturulmuş, iki paralel değnektir. Sonraki işaretleri ise, üstünde yıldız bulunan yumurtamsı miğferdir.

Helena: Artemis tapınağında dans ederken Theseus tarafından kaçırılır. Fakat Theseus ölüler ülkesine inince, Dioskur'lar kızkardeşleri Helene'yi, Theseus'un anası Aithra'nın yanından kaçırırlar. Helena'nın eşsiz güzelliği, babası Tyndareos'u güç durumda bırakır; bir sürü istekli arasında kimi seçeceğini bilemez. Bütün istekliler de savaşçı kişilerdir. İçlerinden birinin seçilmesi, hepsini kavgaya itmek demektir. Tyndareos'a bu konuda Odysseus yardımcı olur. Karşılığında Penelope'yi alacaktır. Bütün isteklilere, Helena kimi seçerse seçsin, seçilene hepsinin yardım edeceği konusunda and içirilir. İsteklileri kurban için parçalanmış bir atın üyeleri üzerinde, ayakta durarak and içerler. Helena ise koca olarak Menelaos'u seçer.

Helena'nın Menelaos'tan bir kızı ve bir oğlu olur. Kızının adı Hermione'dir. Bir başka efsaneye göre, Helena'nın Theseus'tan İphigeneia adında bir kızı olmuştur. Klytaimestra ise, kocası Agamemnon'a kendi çocuğu gibi göstermiştir, İphigeneia'yı. Helena'nın, kendisini kaçıran Paris'ten de çocukları olduğu söylenir. Fakat kimi efsaneye göre, Troyalı Paris'le Helena

hiç yatmamıştır. Tanrı Hermes, Helena'yı Mısır'a götürmüş, Paris'e kala kala, Hera'nın yarattığı boş bir Helena hayali kalmıştır.

Atlas'ın kızı Elektra da Zeus'la sevişir ve iki oğlu olur: İasion ve Dardanos. Her ikisi de Samothrake (Semendirek) adasında yaşarlarmış. Dardanos, kardeşi öldükten sonra karşıdaki Anadolu kıyılarına geçer. Orada kral olan Teuker, Dardanos'u çok iyi karşılar ve ona kızı Batiei'yi verir. Dardanos sonradan bir şehir kurar ve bu şehre kendi adını verir. Dardanos soyundan Tros, o bölgenin adını Troya yapar. Tros'un üç oğlu olur: Zeus'un kaçırdığı Ganymedes, Ankhises'in dedesi Assarakos ve İlos.

İlos, Phrygia'da düzenlenen bir yarışmaya katılır. Yendiği için, kraldan ödül olarak elli kız ve elli erkekle, benekli bir inek alır. Bilicinin sözünü dinleyerek ineğin peşine takılır ve ineğin durduğu yerde, sonradan adı Troya olacak olan İlyon şehrini kurar. Bu şehir, Dardanos'un daha önce İda dağının eteğinde kurduğu Dardania yakınlarındadır. İlos, girişiminin uğurlu olup olmıyacağı konusunda Zeus'tan bir işaret ister. Karşılık olarak da çadırın önünde gökten indirilen *Palladion*u bulur.

Athena'nın bir topluluğu korumuş olması, en eski zamanlardan beri, ağaçtan yapılmış ve "Palladia" denilen heykellerle temsil edilirdi. Bu heykellerin gökten düştüğüne inanılırdı. Tanrıça ise, sağ elinde bir ok, sol elinde bir mekik ve öreke ile tasvir edilirdi. Apollodoros'un anlattığı başka bir efsaneye göre, Athena'yı nehir tanrısı Triton büyütmüştür. Athena, Triton'un Pallas adındaki kızıyla oynarmış hep. Bir gün araları açılmış. Pallas, Athena'ya vurmak üzereyken, Zeus, kızı için endişelenmiş ve aralarına kalkanını koyuvermiş. Pallas korkudan donakalmış ve Athena'nın fırlattığı kargıdan korunamadığı için yaralanıp ölmüş. Oyun arkadaşının böyle acıklı bir şekilde ölümüne çok üzülen tanrıça, bir ağaç gövdesine arkadaşının imgesini oymuş. Zeus'un İlos'a gönderdiği heykel ise, bu ilk Palladion'muş.

İlos'tan sonra, Troya tahtına, onun oğlu Laomedon geçer. Onun yerini de Priamos alır. Eski adı Podarkes olan Priamos, kadınları ve sayısız çocukları ile ünlüdür. Hekabe'den on dokuz çocuğu olmuştur. Bunlardan en büyüğü başeğmez Andromakhe'nin kocası Hektor'dur. İkinci çocuğun doğumundan önce Hekabe bir düş görür. Bu düşüne göre, doğacak oğlan, bütün kenti yok edecek bir yangına yol açar. Bilicilere danışılır. Çocuğun doğar doğmaz terkedilmesini söyler biliciler. Priamos da öyle yapar. İda dağına bıraksın diye bir çobana verir onu. Fakat çoban, beş gün sonra, çocuğu bıraktığı yere gittiğinde, onun yaşadığını görür. Bu arada bebeği bir dişi ayı beslemiştir. Yüreği dayanmaz, çocuğu alıp kendisi büyütür. Adına da Paris der.

Paris büyüyüp gelişmeğe başlar, güzel bir delikanlı olur. O kadar iyi çobanlık yapar ki, sürüleri bütün zararlı yaratıklardan ve eşkıyalardan korur. Bu nedenle kendisine, "Koruyucu" anlamına gelen "Aleksandros" da denir.

Paris, gerçek ana babasının kim olduğunu bulmakta gecikmez. Helene'ye tutulmadan önce, ırmak tanrısı Kebren'in kızı Oinone ile evlenir. Rheia'dan geleceği bilme sanatını öğrenen Oinone, kocasına Sparta'ya gitmemesini salık verir. Sözünü dinletemeyince, yaralandığı takdirde kendisine başvurma-

masını söyler Paris'e. Nitekim, Troya kuşatması sırasında Philoktetes'in attığı zehirli bir okla yaralanır Paris. Eski karısı Oinone'yi anımsar ve ondan yardım diler. Oinone, terkedilmiş olmanın öfke ve acısıyla Paris'i iyileştirmekten vazgeçer. Fakat hemen sonra pişman olur ve büyülü otlarıyla kocasına koşar. Ne ki, iş işten geçmiştir. Paris ölmüştür. Oinone, kendini asar.

Kral Peleus ile Thetis evlenirken düğüne hemen bütün tanrı ve tanrıçalar çağrılır. Yalnızca kavga tanrıçası Eris bu çağrının dışında tutulur. Eris de bunun öcünü almak için, üstünde "En Güzeline" diye yazılı altın bir elmayı, Hera, Aphrodite ve Athena'nın arasına atar. Kimin daha güzel olduğu konusunda bu üç tanrıça arasında öyle bir kavga çıkar ki, ya Zeus, ya da adalet tanrıçası Themis, yargıyı Paris'in vermesini buyurur. Üç tanrıça, Hermes'in kılavuzluğunda, Paris'i İda Dağı'nın sürülerini otlatırken bulurlar. Ona, gelişlerinin nedenini anlattıktan sonra Hera, kendisini "en güzel" seçtiği takdirde ona Asya krallığını vereceğini; Athena, kendisini "en güzel" seçerse, akıl ve başarı vereceğini; Aphrodite ise Sparta'lı Helene'nin aşkını vereceğini söyler. Paris'in yargısı, Aphrodite'yi, dolayısıyle Helena'nın aşkıyla yanmayı seçer.

AİAKOS VE PELOPS SOYLARI:

Zeus'la, ırmak tanrı Asopos'un kızı Aigina'dan, Aigina adasında Aiakos doğar. Halkının bir veba sonucunda yok olmasından sonra Aiakos, Zeus'a yalvarır, adadaki karıncaların insana dönüştürülmesini ister. İsteği yerine getirilir. Bilge bir kişi olarak tanınan Aiakos, doğruluğu ve adaleti ile ün salar. Nitekim, öldükten sonra öteki dünyada Minos ve Rhadamanthys'in yanında yargıç olduğu söylenir.

Aiakos'un, Kheiron'un kızıyla olan ilk evliliğinden Akhilleus'un babası Peleus ile büyük Aias'ın babası Telamon doğar. İkinci karısı deniz kızı Psamathe'den ise Phokos olur.

Telamon, Salamis adasına, Poseidon'un oğlu kral Kykhreus'un yanına sığınır. Kykhreus'un adını pek öyle anlaşılır olmayan bir yılan efsanesinde de görüyoruz. Adaya zararlı olan bir yılanı adadan kovduğu, bu yılanın Eleusis'de Demeter tarafından kabul edildiği söylenir.

Kykhreus öldükten sonra, adanın krallığını Telamon'a bırakır. Telamon'un Periboia'dan Aias adında bir oğlu olur. Kalydon Avı'na ve Argonaut'lar seferine katılır. Herakles'le birlikte birinci Troya seferinde bulunur. Laomedon'un kızı Hesione ile evlenir. Bu evlilikten Teukros adında bir oğlu olur.

Telamon'la birlikte adadan sürülen Peleus, Tesalya'da Phthia kralının yanına sığınır, kralın kızıyla evlenir, ülkenin üçte bir toprağına sahip olur. Fakat Kalydon Avı sırasında istemiyerek, bir kaza sonucu, kayınbabasını öldürür. Bunun üzerine Pthia'dan ayrılarak İolkos'a, kral Akastos'un yanına gider. Akastos, Peleus'u işlediği suçtan arıtır. Peleus, karısı öldükten sonra tanrılar tarafından Nereus kızı Thetis'e koca seçilir. Bu evlilikten Akhilleus doğar.

Thetis, bir ölümlüden olan bu oğlunu ölümsüz kılmak için, topuğundan tutup onu her gece alevde gezdirirmiş; gündüz de *ambrosia* ile yağlarmış. Bir gece kocası bu garip olaya tanık olmuş, görür görmez de basmış çığlığı.

İşinin böyle yarıda kesilmesine çok kızan Thetis, çocuğunu da bırakarak denizdeki sarayına dönmüş. Bir başka efsaneye göre, Thetis, oğlunu ateş üstüne tutmamış, Styks ırmağına batırıp çıkarmış, böylece de vücudunu silah işlemez hale getirmiş. Fakat Akhilleus'u topuğundan tutup ırmağa batırdığı için, topuğu ölümsüz kılınamamış. Nitekim Akhilleus, topuğundan yara alarak ölmüş.

Peleus, Akhilleus'u at adam Kheiron'a verir. At adam onu alışılmadık yiyeceklerle besler; ona, aslan ve yaban domuzu bağırsağı ile ayı iliği yedirir. Akhilleus dokuz yaşına gelince, bilici Kalkhas, Troya'nın ancak Akhilleus'un da katılmasıyla alınabileceğini söyler. Anası Thetis, savaşa girdiği takdirde oğlunun öleceğini bildiği için, onu kadın kılığına sokarak Skyros kralının yanına yollar. Akhilleus orada altı yıl kalır. Troya savaşı patladıktan sonra, Odysseus onun, yerini bulur. Birden savaş borusu çaldırtır. Bunu duyan Akhilleus dayanamaz, okunu ve kalkanını alıp dışarı fırlar. Akhilleus'un da istediği budur. İki can yoldaşı, Phoiniks ve Patroklos'la birlikte Aulis'e gider.

Tantalos'un oğlu Pelops, Hippodameia ile evlenir. Altı oğlu, iki kızı olur. Atreus ve Thyestes bunlar arasındadır. Atreus'un Aerope'den iki oğlu olur: Agamemnon ve Menelaos. Thysetes'in kovduğu bu iki oğlan, Sparta'ya sığınırlar. Orada, Tyndaros bunlara kızlarını verir. Agamemnon, Klytaimestra ile; Menelaos ise Helena ile evlenir. Agamemnon, kovuldukları Mykene tahtını yeniden ele geçirir. Klytaimestra'dan Orestes adında bir oğlanla, Khrysothemis, Elektra ve İphigeneia adında üç kızı olur. Menelaos ise, kaynatasının yerine Sparta tahtına geçer.

TROYA SAVAŞI:

Üç tanrıça arasında Aphrodite'ye "en güzel" yargısını veren Paris, böylece Helena'nın aşkını da seçmiş olur. Bu amaçla Sparta'ya gider, Helena'nın kocası Menelaos tarafından çok iyi karşılanır. Fakat Menelaos'un evden bir ara ayrılmasından yararlanarak, Helena'yı kandırıp kaçırır. Eve dönüp durumu anlayan Menelaos, karısını geri ister. Paris reddeder. Menelaos, bunun üzerine, Tyndareos'un içirttiği toplu andın yerine getirilmesini ister ve kardeşi Agamemnon'a başvurur. Agamemnon genel bir çağrıda bulunur. Bu çağrıya hemen herkes cevap verir. Yüz bin kadar insan ve binden fazla gemi, Aulis limanında toplanır. Ünlü kahramanlardan, İthaka kralı Odysseus ile Peleus oğlu Akhilleus eksiktir yalnızca.

Akhilleus'u annesi Thetis savaşa göndermek istemez. Çünkü oğlunun öleceğini önceden bilir. Bunun için de onu Skyros kralı Lykomedes'in kızlarının yanına saklar. Ama Odysseus sonradan onu bulmayı başarır.

Odysseus, bu savaşın nice kötülükler getireceğini bildiği ve vatan özlemine dayanamadığı için Menelaos'a yardımdan çekinir. Delilik numaraları yapmağa başlar. Bir tarlaya tohum yerine tuz eker. Ne ki, yalanı çabuk anlaşılır. Sonunda savaşa katılmak zorunda kalır.

Donanma yola çıkar. Yanlış bir rota izlendiği için Mysia'ya çıkılır. Yanlışlığın farkına varan Yunanlılar, tekrar açılırlar denize. Bu kez de şiddetli bir fırtına darmadağın eder donanmayı. Çıktıkları limana geri dönerler. Yeni hazırlıklara girişilir. Apollodoros'a göre, bu hazırlık dönemi sekiz yıl sürmüştür.

Yine Aulis'te toplanılır. Fakat rüzgâr esmez bir türlü. Donanma, Aulis limanında takılıp kalır. Bilici Kalkhas, yola çıkabilmek için donanmanın kumandanı Agamemnon'un kızı İphigeneia'nın kurban edilmesi gerektiğini bildirir; çünkü Mykene kralı Agamemnon, bir av sırasında, Artemis'e kutsal olan bir geyiği öldürmüştür. Odysseus, gidip İphigeneia'yı getirmeyi üstlenir. Annesine, kurban edileceğini söylemez; Akhilleus'a karı olacak, der. Fakat Artemis, İphigeneia, kurban edilmek üzere sunağın üstüne çıktığı zaman, onu havaya çeker ve bıçağın altına bir geyik koyar.

Bundan sonra yola çıkılır. Yunan topraklarının en büyük kahramanlarından oluşan bir ordudur bu. Örneğin, Nestor vardır. Konuşunca bal gibi konuşan, insan yüreğini çok iyi tanıyan, iyiyi kötüden çok iyi ayıran Pylos kralı, bu ihtiyar, Kentaur'lara karşı savaşmış, Kalydon Avı'na katılmış, Argonaut'lar seferinde bulunmuş, bilge ve sevimli bir kişidir. Akhilleus'tan sonra en yiğit savaşçı olan Aias vardır: Yedi kat deri ve bir kat tunçtan yapılmış korkunç kalkanıyla dövüşür. Sonra Akhilleus vardır. Akhilleus'la birlikte, onun sadık arkadaşı Patroklos vardır. Sonra Odysseus, Agamemnon, Menelaos ve daha birçokları...

Troya kıyılarına çıktıktan sonra karargah kurulur ve kent kuşatılır. Menelaos'la Odysseus, Troyalılardan Helena'nın geri verilmesini isterler. İstekleri reddedilir. Troyalılar, hatta, bu iki elçiyi öldürmeyi bile kurarlar. Bunun üzerine iki taraf arasında amansız bir savaş başlar. Troyalılar, kralları Priamos'un oğlu Hektor'un önderliğinde kahramanca çarpışırlar. On bir dirsek boyunda kargısı, kalın tunçla örülmüş sık deriden yuvarlak kalkanı, sallanan oynak tolgası vardır Hektor'un. Güçlü ve merttir. Güven ve inanç uyandırır herkeste. Troya kentinin koruyucusudur.

Savaş on yıl sürer. Onuncu yılda Akhilleus'la Agamemnon arasında anlaşmazlık çıkar. Agamemnon'un, Akhilleus'un elinden gözde Briseis'i almağa kalkışması, iki kahramanın arasını açar. Akhilleus öfkelenerek savaşı terkeder. Fakat Akhilleus'suz bir savaş, yenilgi demektir. Hektor ve askerleri, Yunanlıların gemilerine dek yaklaşırlar, yakacak derecede ilerlerler. Bunu gören Akhilleus, arkadaşı Patroklos'un kendi yerine gidip dövüşmesine izin verir. Akhilleus'un zırhlarını da giyen Patroklos, Hektor'la yaptığı savaşta ölür. Hektor, Patroklos'un silahlarını da soyar ve zafer nişanı olarak kendisi takınır.

Bunca sevdiği arkadaşı, can yoldaşı Patroklos'un ölüm haberini duyan Akhilleus anlatılmaz bir yasa bürünür. Annesi Thetis'ten yeni silâhlar ister. Artık savaşa girmeye kararlıdır. Arkadaşının öcünü alacaktır. Thetis, ateş tanrısı

Hephaistos'a giderek, oğluna silahlar yaptırır. Agamemnon'la olan dargınlığını unutan Akhilleus, zırhını giyinip silâhları kuşanır kuşanmaz Troyalıların üstüne yürür ve Hektor'u çarpışmaya çağırır. Akhilleus'un bu şahlanışı karşısında korkuya kapılan Hektor savaşı kaybeder, yalvarmağa başlar Akhilleus'a. Ama, acıma nedir bilmez artık Akhilleus, şöyle konuşur canveren Hektor'a: "Dizlerime sarılma köpek, yalvarma bana, anan baban adına! Yaptıklarını düşündükçe, gönül diyor ki parçala şunun etini, çiğ çiğ ye! Döşeğine yatırıp ağlamayacak sana seni doğuran. Köpekler, kuşlar yiyecek bütün bedenini". Fakat, oğlunun ölüsünü almağa gelen yaşlı ve yaslı Priamos'u görünce dayanamaz yüreği Akhilleus'un. Mutsuz Priamos'un ağlamaları karşısında kendi babasını anımsar ve birden kalkarak oturduğu yerden, tutar elinden kaldırır ihtiyarı, avutmak ister onu, acılarını biraz olsun hafifletmek ister. Hektor'un ölüsünü kendi elleriyle yıkar, hazırlayıp babasına verir.

Fakat yiğit Akhilleus da ölüme tutsak edilmiştir. Troya kentini koruyanların en korkağı Paris tarafından öldürülecektir. Paris, Apollon'un yönettiği bir okla, onu tek vurulacak yeri olan topuğundan vurup öldürür.

On yıllık bir savaştan sonra, Yunanlıların Troya'ya soktukları tahta at yardımıyla Troya kenti düşer. Yunanlılar bütün kenti yakıp yıkarlar, Zeus'un tapınağına sığınan kral Priamos'u, ihtiyar yaşına bakmadan öldürürler. Sonunda Menelaos, Helena'ya sahip olur. Böylece de Troya'ya saldırmaya yol açan neden ortadan kalkmış olur.

Laokoon: Lâtin ozanı Vergilius, tahta atla ilgili olarak *Aineis* destanının ikinci kitabında şunları anlatıyor: Yunanlılar dağ gibi bir tahta at yapıp, içine en seçme yiğitleri doldururlar..Tahta atı Troya kapılarına bırakıp, karşısındaki Tenedos adasına saklanırlar. Troyalılar, düşmanın çekilip gittiğine inanırlar. Kimisi tahta atı içeri almak ister, kimisi kuşkulanır, denize atılsın, yakılsın der. Troya'daki Apollon tapınağı rahibi Laokoon ise koşup gelir, "deliliktir bu yaptığınız" der, "düşman gitti mi sanıyorsunuz, dalaveresiz armağanı mı olacağını düşünüyorsunuz onların, böyle mi tanırsınız Odysseus'u; bu tahtanın içinde ya Akhalılar saklı, ya da bu alet surlarımızı yıkmak, evlerimizi gözetleyip kenti yukardan vurmak için yapılmıştır; her neyse, içinde mutlaka bir tuzak saklı. İnanmayın ata, ne olursa olsun, armağan getirseler de korkarım Yunanlılardan".

Laokoon, böyle konuştuktan sonra, saplar elindeki kargısını tahta atın karnına.

Bu arada, Troyalı bir kaç çoban, Sinon adında bir Yunanlıyı yakalayıp krala götürürler. Sinon, yalan dolu bir hikâye uydurur. Odysseus'un kıskançlığı yüzünden kendisini tanrılara kurban edecekleri için kaçtığını söyler. Bu kadar uzun süren savaştan yorulan Yunanlıların Troya'dan gitmek için can attıklarını, tahta atın ise Athena'ya (Minerva) söz verilen bir adak olduğunu ekleyerek, atın surlardan içeri alınmasını sağlar.

Laokoon ise o sırada kocaman bir boğayı tanrı Poseidon'a kurban etmektedir. Birden, Tenedos tarafından iki yılan gözükür. Korkunç kıvrımlarıyla kı-

yıya yönelirler. Dalgalar arasında yükselen göğüsleriyle, kan ve ateş fışkıran gözleriyle, ıslık çalan ağızlarını yalayan dilleriyle, Laokoon'un iki çocuğuna saldırırlar, kıvrımları arasına sımsıkı kıstırırlar, çocukların çaresiz gövdelerini ısırmaya başlarlar. Silâhlarıyla çocukların yardımına koşan Laokoon da yakalanır korkunç kıvrımlar arasına. İki kıvrım belinden, iki kıvrım da boynundan sarar. Sonra, yılanlar, her üçü de cansız serilince yere, tapınağa giderek oradaki Pallas Athena heykelinin yanında bulunan kalkanın dibine saklanırlar.

Troyalılar, Laokoon ve oğullarının başına geleni, tanrıların haklı bir cezalandırışı sanarak, kentin kapılarını açıp, tahta atı içeri alırlar. Bütün şehri şen bir gürültü kaplar. Bayram havası içinde geçer bütün gün. Akşam olup karanlık basınca, yorgun Troyalılar uykunun kucağına bırakırlar bitkin bedenlerini. Tenedos adasının ardına saklanan Yunanlılar ise gemileriyle Troya'ya doğru ilerler. Sinon, açar tahta atın kapağını. Baştan aşağı silâhlı olarak birçok kahraman çıkar dışarı. Odysseus, Menelaos ve daha birçokları, uykuya ve şaraba gömülmüş kenti işgal ederler. Kapılar da açılmış ve öteki Yunanlılar girmiştir içeri. Hepsi, uyuyan Troyalılara saldırır. Saraya girip, yaşlı kral Priamos'u, Zeus'un tapınağına sığındığı halde acımasızca öldürürler. Karısı ve çocukları tutsak edilir. Şehrin koruyucu Palladion'u çalınır.

Odysseus: Yunanlılar Troya'yı yerle bir edip ülkelerine dönerlerken, yolda korkunç bir fırtınaya tutulurlar. Çok günah işlemişlerdir. Hileyle şehre girmişler, her şeyi yakıp yıkmışlar; en kutsal tapınağa girerek Palladion'u çalmışlar ve Zeus tapınağına sığındığı halde yaşlı kral Priamos'u öldürmekten çekinmemişlerdir. Fırtına, gemilerin her birini bir yana atar. Büyük bir bölümü parçalanır. Menelaos, Mısır'a kadar sürüklenir. Odysseus ise tam on yıl denizler üzerinde sürüklenip durur.

Odysseus ve adamları, Kikonların ülkesinden sonra, Lotos yiyenlerin ülkesine varırlar. Lotos, yiyene her şeyi unutturan bir bitkidir. Odysseus'un arkadaşlarından bazıları bu bitkinin tadına bakmak isterler. Ama yedikten sonra her şeyi unuturlar, yurda dönmek diye bir şey düşünmezler artık. Odysseus, arkadaşlarını teker teker sürükleyerek gemiye bindirip yola çıkar.

Sonra, Kykloplar ülkesine uğrarlar. Odysseus, on iki arkadaşını yanına alarak karaya çıkar. Beraberinde, Kikonlar ülkesi Apollon tapınağının rahibi Maron'un verdiği İsmaros şarabından da alır. Görünüşte boş olan bir mağaraya girerler. Ama akşam olunca Kyklop Polyphemos, sürüleriyle içeri girer. Mağaranın kapısını bir kaya parçasıyla örter ve Odysseus'un arkadaşlarını ikişer ikişer yemeğe başlar. Fakat Odysseus bir kurnazlık düşünür, yanındaki şarabı Polyphemos'a armağan eder. Tepegöz, bütün şarabı diker kafasına, sonra da kendinden geçip uykuya dalar. Odysseus, bir odunu ateşte kızdırır. Tepegöz'ün tek gözüne batırır. Bağırmağa başlayan Polyphemos, arkadaşlarını yardıma çağırır. Öteki Kykloplar, kendisine kimin ne yaptığını sorduklarında, Polyphemos "Hiç kimse" der habire; çünkü mağaraya girdiğinde, Odysseus'a kim olduğunu sormuş, o da adını söylememek için "Hiç kimse" demiştir. Kykloplar, Polyphemos'un böyle durmadan "Hiç kimse" deyip durduğunu

gorunce, öfkelenip giderler. Ne ki, mağaranın kapısını örten kaya parçası durmaktadır yerinde hâlâ, Odysseus, arkadaşlarını çıkarmak için bir başka kurnazlığa başvurur: Sabah olup da, Polyphemos, sürülerini mağaradan dışarıya çıkarmak için taşı kaldırınca, hayvanların karnına bağladığı arkadaşları da, sürüyle birlikte dışarıya çıkarlar.

Polyphemos, denizler egemeni Poseidon'un oğludur. Tepegöz kendisini kör eden yabancıyı cezalandırması için babasından yardım diler. Poseidon, uzun süre Odysseus'un peşini bırakmaz. Onu ülkeden ülkeye sürükler durur.

Kyklop'un yanından ayrılan Odysseus, rüzgârlar ülkesine varır. Burada rüzgârlar tanrısı Aiolos, Odysseus ve arkadaşlarını iyi karşılar; en azılı rüzgârları bir tuluma koyarak onlara amağan eder ve tatlı bir yel salarak, gemilerine yol verir. Odysseus'un uyuduğu bir anda, arkadaşları, tulumun içinde altın olduğunu sanarak, onu açarlar. Öyle bir fırtına kopar ki, günlerce dalgalarla boğuşmak zorunda kalırlar.

Sonunda, Laistrygonlar ülkesine uğradıktan sonra, büyücü Kirke'nin toprağına çıkarlar. Değneğiyle dokunduğu herkesi domuz yapan bir büyücüdür Kirke.

Odysseus'un arkadaşlarını da tuzağa düşürür. Onları içeri alıp, iskemlelere oturtur. Yemek yedirip zehirli içkiyi içirdikten sonra değneğiyle dokunup, hepsini domuza döndürür. Ne var ki tanrı Hermes, Odysseus'a büyülü bir ot armağan eder. Kahraman, bu otla, Kirke'nin zehirli içkisini etkisiz kılacak, bu şekilde domuza dönüşmeyecek ve kılıcıyla saldırıp onu altedecektir. Kirke, bütün çabalarına karşın, Odysseus'u domuza benzetemeyince, karşısındakinin bu gücüne hayran kalır, onun güzelliğine ve erkekliğine vurulur, ona yardım etmeğe karar verir. Odysseus ve arkadaşları Kirke'nin sarayında tam bir yıl kalırlar.

Kirke, Odysseus'a Hades'e inmesini, bilici Teiressias'ın ruhunu bulup, yolculuğun geri kalan bölümünün nasıl geçeceği hakkında bilgi almasını salık verir. Odysseus, denileni yapar. Sonra tekrar Kirke'nin yanına uğrayarak, ondan, gelecekteki tehlikeleri öğrenir.

Önce Seirenle'rin önünden geçer, Seiren'ler, balık kuyruklu deniz kızlarıdır. Söyledikleri çok güzel şarkılarla, insanı kendinden geçirip büyülerler. Onların bu tatlı nağmelerini duyan herkes, dayanılmaz bir arzuyla şarkının geldiği yere gitmek ister. Ama onların yanına gidenin geri geldiği görülmemiştir. Kirke, böyle bir tehlikeye karşı Odysseus'un şu tedbirleri almasını salık verir:

> Durma orda, yürü; arkadaşlarının da tıka kulaklarını
> tatlı balmumuyla tıka ki, onların sesini dinlemesinler
> istersen dinle sen, ama bağlasınlar ayakta seni
> hızlı geminin içinde iple bağlasınlar
> kollarından, bacaklarından orta direğe
> ondan sonra dinle Seirenleri doya doya.

Odysseus, bu şekilde atlatır Seiren'lerin güzel tehlikesini.

Kharibdis'de Skylla canavarının önünden, birkaç arkadaşını feda etse de geçmeyi başarır.

Bu geçiti izleyen durak, güneş tanrı Helios'un beyaz sığırlarının otladığı Thrinakie adasıdır. Burada rüzgâr dindiği için beklemek zorunda kalırlar. Bu arada yiyecek sıkıntısı da baş göstermiştir. Odysseus'un "dokunmayın" demesine karşın; arkadaşları, onun bir ara uykuya dalmasından yararlanarak, kutsal sığırlardan birkaçını keserler. Bilici Teiressias'ın bildirdiği üzre, bu yaptıkları onların ölümüne yol açacaktır. Helios'un sığırlarına dokunan kimse, bir daha yurdunu göremiyecektir. Nitekim, gemi yola çıkar çıkmaz, Güneş Tanrı'nın kışkırtmasıyla Zeus'un yolladığı bir şimşek, gemiyi paramparça eder. Fırtınadan yalnız Odysseus kurtulur. O da geminin parçalarına tutunarak, Kalypso adasına çıkmanın yolunu bulur.

Bu sırada İthake adasında, Odysseus'un karısı Penelope ile oğlu Telemakhos çetin günler geçirmektedirler. Herkes kral Odysseus'un öldüğüne inandığı için, adanın ve komşu ülkelerin ileri gelenleri, Penelope'yle evlenmek için İthake sarayını doldurmuşlardır. Amaçları yalnızca evlenmek değil, Odysseus'un zengin krallığını da ele geçirmektir. Odysseus'un babası Laertes yaşlanmıştır. Telemakhos ise daha çocuktur. Ailenin yabancılara karşı koyacak durumu yoktur. Bu nedenle, Penelope'yi isteyenler saraya yerleşmişler, har vurup harman savurmaktadırlar. Aynı zamanda Telemakhos'a çeşitli tuzaklar kurmaktadırlar. Bu durum karşısında güçsüz kalan Penelope, istekli-leri nasıl oyaladığını şöyle anlatır:

> Tanrı bir bez dokumayı kodu aklıma ilkin
> kocaman bir tezgâh kurmuştum odamda
> arşın arşın bez dokuyordum habire
> taliplere de şöyle lâf ediyordum arada bir
> bitsin bu dokuma, boşa gitmesin bunca iplik
> bir kefen dokuyordum yiğit Laertes'e.
> Oysa ben gündüzleri dokuduğum koca bezi
> bir çıra önünde sökerdim geceleri.
> Kandırdım onları işte böyle tam üç yıl
> ama dördüncü yıl başlayıp çatınca ilk yaz
> bir hizmetçi, saygısız bir köpek, duyurur onlara bunu
> geldiler yakaladılar beni
> bağırdılar, çağırdılar.

Penelope, son çare olarak isteklileri bir yarışmaya sokar. Odysseus'un büyük yayıyla ok atmayı kim becerirse, ona varacağını söyler.

Odysseus ise Kalypso'nun yanındadır. Yüce tanrıça, güzel peri Kalypso, yanıp tutuşur onun için. İster ki kocası olsun. Ama bırakmaz Odysseus'u yurt özlemi. Ağlar, yer bitirir kendini üzüntüden. Kavuşmak ister yurduna ve evine. Bunu gören tanrılar acırlar Odysseus'a. Zeus, haberci tanrı Hermes'i Kalypso'ya göndererek, Odysseus'u salıvermesini buyurur. Önce öfkelenen Kalypso, sonra karar verir Odysseus'a yardıma. Sal yapmasını sağlar. Güzel

kokulu giysiler giydirir ona. Bir tulum siyah şarap, büyük bir tulum da su verir yanına. Her türlü yiyeceğini sağlıyarak, tatlı, uğurlu bir yel estirir ardından. Odysseus da sevinç içinde açar yelkeni rüzgâra.

Poseidon tanrının öfkesine rağmen karaya ulaşır. Uygar ve iyi yürekli denizciler olan Phaikların yardımlarıyla yurduna varır. İthake sarayına dilenci kılığında girer. Yay germe yarışmasında, başta zalim Antinoos olmak üzere, bütün isteklileri birer birer yere serer. Sütninesi Eurykleia ayaklarını yıkarken, eski bir yara izinden onun Odysseus olduğunu anlar. Fakat karısı Penelope çok şüpheci davranır. Bir türlü inanmaz. Oğlu Telemakhos'un da araya girmesiyle aklı yatar, dilencinin kendi kocası olduğuna. Ama Odysseus, sever karısının bu şüpheciliğini. Anlar kendisine ne kadar bağlı kaldığını.

Agamemnon'a gelince...

Thyester'in oğlu Aigisthos, Agamemnon'un karısı Klytaimestra'yı baştan çıkarmıştır. Agamemnon Mykenai'a dönünce, ikisi birlik olup onu öldürürler. Ama öcü alınır, Agamemnon'un. Geride Elektra adında korkusuz bir kız çocuğuyla, daha çocuk yaşında olan Orestes'i bırakmıştır. Elektra, kardeşi Orestes'i, babalarının intikamını alacak biçimde büyütür. Orestes, annesini ve sevgilisi Aigisthos'u öldürür. Bunun üzerine öç perileri Erinys'ler peşine takılırlar Orestes'in. Babasının öcünü almıştır ama, ana katili de olmuştur çünkü. Çıldırır Orestes. Apollon bilicisini sorguya çekerek ne yapması gerektiğini sorar. Bilici, Tauris'e giderek, Artemis heykelini getirmesini söyler. Yolculuk uzun ve çetin geçer. Sonra, Tauris kralı, ülkesine yaklaşan bütün yabancıları öldürmektedir. Orestes, dostu Pylades'le birlikte gider Tauris'e. İkisi de tutuklanır ve kral Thoas tarafından Artemis tanrıçanın rahibesine teslim edilirler. Rahibe ise Orestes'in kızkardeşi İphigeneia'dır. Agamemnon'un kızı İphigeneia, tam Artemis tanrıçaya kurban edileceği sırada, tanrıça tarafından kurtarılarak Tauris'e, Artemis tapınağına rahibe yapılmıştır. İki kardeş sarılırlar. Artemis heykelini alarak birlikte kaçarlar. Attika'ya vardıklarında, Artemis için yaptıkları bir tapınağa heykeli koyarlar.

Orestes, Atina mahkemesince yargılanarak beraat eder ve uzun yıllar ülkesini yönetir.

II. BÖLÜM

TEVRAT

YARADILIŞ

Dünyanın yaratılışı: Tanrı, başlangıçta göğü ve yeri yarattı. Yer ıssız ve boştu ve engini karanlıklar örtüyordu. Sular üzerinde Tanrı'nın ruhu dolaşıyordu.

Birinci gün, "ışık olsun" dedi tanrı. Işık oldu. Işığın iyi olduğunu gördü, onukaranlıklardan ayırdı. Işığa "gündüz", karanlığa "gece" dedi. Böylece akşam oldu, böylece sabah.

İkinci gün tanrı, sular arasında bir kubbe açtı. Kubbe, suları sulardan ayırdı ve tanrı kubbeye "gök" dedi.

Üçüncü gün, göğün altındaki sular tek bir yerde toplandı ve kuruluk göründü. Kuruluğa "toprak" dedi tanrı, su kütlesine "deniz". Bunun iyi olduğunu görünce "toprak yeşillensin" dedi; "tohum veren otu, türlerine göre meyve veren ağaçları büyütsün ve bu meyveler, yeryüzünde kendi tohumlarını kendi içinde taşısın", buyurdu. Böyle oldu.

Dördüncü gün tanrı, gündüzü geceden ayırmak ve yüryüzünü aydınlatmak için gökkubbeye ışıklar koydu. Bu ışıklar, mevsimlerin, gündüzlerin ve yılların işareti oldu. İki büyük ışık yaptı. Büyüğünü gündüzün başına, küçüğünü gecenin başına koydu. Sonra yıldızlar yaptı ayrıca, hepsini gökkubbeye yerleştirdi.

Beşinci gün sular, sayısız canlı varlıklarla kaynaştı. Yeryüzünde, gökkubbenin altında kuşlar uçtu. Tanrı, kocaman deniz canavarlarını, hareket eden ve suları dolduran bütün canlı varlıkları, bütün uçucu hayvanları, kendi türlerine göre yarattı. Bunun iyi olduğunu gören tanrı, bütün bu yaratıklarını mübarek kılarak şöyle dedi: "Eksilmesin bereketiniz! Çoğalın!" (**Tekvin**, **1**:1-23)

Adem'in yaratılışı: Altıncı gün şöyle dedi tanrı: "Kendi suretimizde, bize benzeyen insanı yapalım. Denizlerdeki balıklara, gökteki kuşlara, yerdeki evcil hayvanlara, bütün canavarlara, bütün sürüngenlere egemen olsun!" Ve tanrı, kendi suretinde insanı yarattı. Onu erkek ve dişi olarak yarattı.

Tanrı, insanı topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğu üfledi. Böylece insan canlı bir varlık oldu (**1**: 26-31; **2**:7).

Cennet bahçesi (Aden): Sonra tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe kurdu. Bu bahçeye, yarattığı insanı da koydu. Yerden yemesi güzel ve hoş görünüşlü her türden ağaç bitirdi. Bahçenin ortasına ise hayat ağacını ve iyiliği ve kötülüğü bilme ağacını koydu. Bütün bahçeyi sulayan dört kollu bir ırmak akıyordu. Bunlar Pişon, Gihon, Dicle ve Fırat'tı.

Tanrı, insanı aldı, işlesin ve korusun diye onu Aden bahçesine koydu. Sonra şöyle buyurdu: "Bahçedeki her ağaçtan özgürce yiyebilirsin, ama iyiliği ve kötülüğü bilme ağacına dokunma! Çünkü ondan yediğin gün kuşkusuz öleceksin" (**2:** 8-17).

Havva'nın yaratılışı: Tanrı, kırlarda yaşayan bütün hayvanları, gökteki bütün kuşları topraktan yarattı ve her birine bir ad versin diye, onları alıp Adem'e götürdü. Adem, her birine bir ad verdi, ama kendisi için, kendine benzeyen bir yardımcı bulamadı. Tanrı, erkeğin yalnız kalmasını istemiyordu. İstemediği için de ona benzeyen bir yardımcı yapmaya karar verdi. Derin bir uyku indirdi Adem'in üstüne. Derin bir uykuya daldı Adem. Kaburga kemiğiyle kadını yaptı.

Şöyle haykırdı bunu gören Adem: "Kemiğimin kemiği, etimin etidir bu benim. Nisa (Kadın) olsun adı, çünkü insandan alındı o!" Bu nedenle insan, ana babasını bırakıp kadınla birleşir ve tek bir et olur onunla.

İkisi de çıplaktı. Ve birbirlerinden utanmıyorlardı (**2:** 18-25).

Adem'le Havva'nın kandırılışı: Tanrı'nın yarattığı bütün kır hayvanları içinde en hilecisi yılandı. Yılan, Tanrı'nın, bilgi ağacının meyvesinden yenilmesini yasakladığını biliyordu. Bunu yiyen insanın öleceğini de biliyordu. Tam tersini söyledi kadına, onu kandırmağa çalıştı: "İnanmayın, ölmeyeceksiniz! Ondan yiyince gözleriniz açılacak; tanrı gibi, iyiliği ve kötülüğü bileceksiniz. O da biliyor bunu".

Kadın, ağacın yemesi güzel, görünüşü hoş ve bilgi arzusu uyandırıcı olduğunu sezmişti zaten. Dayanamadı. Koparıp yedi meyveyi. Kocasına da verdi. O da yedi. O zaman ikisinin de gözleri açıldı, ikisi de çıplaklıklarını gördüler. İncir yapraklarını birbirine dikerek önlerini örttüler (**3:** 1-7).

Cennetten kovuluş: Bundan sonra Adem'le karısı, gündüz serinliğinde bahçede dolaşan Tanrı'nın varlığını duydular; ona görünmemek için ağaçların arkasına gizlendiler. Fakat tanrı, şöyle seslendi Adem'e: "Çıplaklığını kim gösterdi sana? Yasakladığım ağaçtan yedin, değil mi?" Adem, meyveyi kendisine karısının yedirdiğini söyleyince, şöyle konuştu tanrı: "Madem ki karının sözünü dinledin ve yasakladığım ağaçtan yedin, öyleyse lânetlensin senin yüzünden toprak! Yaşadığın sürece güçlükle elde edesin besinini ondan! Yalnızca diken ve çalı verecek bundan böyle. Kırların otuyla karnını doyuracaksın. Ve yaratıldığın toprağa dönünceye dek, alnının teriyle sağlayacaksın ekmeğini, çünkü topraksın sen, toprak olacaksın" (**3:** 17-19).

Tanrı, deriden kaftan yapıp Adem'le Havva'yı giydirdi.

İnsan, iyiliği ve kötülüğü bilmişti artık. Bir daha hayat ağacına uzanmayacaktı eli. Sonsuzca yaşamak için onun meyvesinden yiyemiyecekti. Bunun için tanrı, kovdu Adem'i cennetten. Aden bahçesinden kovuldu. Adem, yaratıldığı toprağı işlesin diye. Bir daha yaklaşmasın diye de hayat ağacına, Aden bahçe-

sinin önüne tanrı, dört bir yana alevler içinde dönen bir kılıçla, Kerubi melekleri koydu (**3:** 20-24).

Kabil ve **Habil**: Sonra Adem, karısı Havva'yı bildi. Havva gebe kalıp, Kabil'i doğurdu. Peşinden kardeşi Habil doğdu. Kabil çiftçi, Habil çoban oldu. Zaman geçti.Kabil Tanrı'ya toprağın ürünlerinden adadı. Habil de sürülerinin ilk doğanlarıyla yağlarını adadı. Tanrı, Habil'den ve onun adaklarından hoşlandığı halde, Kabil'e ve adağına bakmadı. Çok öfkelendi buna Kabil. Kardeşini dışarı çağırıp kırlara götürdü. Üstüne atılıp onu öldürdü. Kardeş katili Kabil'i lânetledi tanrı. Her yerden kovulacaktı artık kardeş kanı içen. Toprak ürün vermiyecekti ona. Serseri bir kaçak gibi dolaşacaktı hep.

Ettiğine pişman olan Kabil şöyle dedi Tanrı'ya: "Yaptığım kötülük taşınamıyacak kadar ağırdır. İşte kovdun buradan beni. Hep saklanacağım senden artık. Hep serseri ve kaçak olacağım yeryüzünde. Kim rastlarsa öldürmek isteyecek beni".

Tanrı, öldürmesinler diye, bir işaret koydu Kabil'in üstüne (**4:** 1-15).

Nuh ve **gemisi**: Kabil soyundan Lamek'in, 187 yaşındayken, bir oğlu oldu. Adını Nuh koydu. Nuh, 500 yaşındayken Sam, Ham ve Yafet'in babası oldu. Tanrı, insanların düşünce ve eylemlerinin bunca kötü olduğunu gördü ve insanı yaratmış olmaktan pişmanlık duydu ve bunun acısını şöyle dile getirdi: "Kendi yaptığım insanı, insanları ve hayvanları, sürüngenleri ve uçan kuşları silip süpüreceğim yeryüzünden, çünkü bütün bunları yaratmış olmaktan pişmanım".

Çağdaşları arasında âdil ve temiz bir insandı Nuh. Tanrı'yla birlikte yürüdü hep. İşte bunun için inayet buldu tanrı'dan.

Nuh'u esirgemek isteyen tanrı, ona bir gemi yapmasını söyledi. Reçineli ağaçtan olacaktı gemi. Bölmeleri bulunacaktı. İçten ve dıştan ziftle kaplı olacaktı. Gövdeden bir arşın yükseklikte bir çatısı bulunacaktı. İçi, üç kata ayrılacaktı. Yanında bir kapısı olacaktı. Tanrı, gökkubbe altında yaşam soluğu olan her varlığı yok etmek için yeryüzüne sular salacaktı. Nuh ise çocuklarını, karısını ve çocuklarının karılarını alıp gemiye sığınacaktı. Yanına her türlü hayvandan bir dişi, bir erkek alacaktı. Böylece hayvanların soyu korunacaktı. Ayrıca gemiye yeterince yiyecek de koyacaktı. Bu yiyecek, hem Nuh'un hem de hayvanların beslenmesini sağlayacaktı. Nuh, Tanrı'nın bütün dediklerini yerine getirdi (**5:** 28, 29, 32; **6:** 5-9, 13, 22).

Nuh tûfanı: Tufan olup sular yeryüzünü kapladığı zaman Nuh 600 yaşındaydı.

Nuh, tufan suları her yanı kaplamadan önce, çocuklarını, karısını ve çocuklarının karılarını alarak gemiye girdi. Yedi gün sonra tufan suları yeryüzüne dökülmeğe başladı. Kırk gün kırk gece yağmur yağdı. Sular kabararak gemiyi kaldırdı. Suların üstünde yüzmeğe başladı gemi. Sular gittikçe artıyordu. En yüksek dağlar bile sularla örtülmüştü. Yeryüzünde yaşayan bütün canlılar,

kuşlar, evcil ve yırtıcı hayvanlar, sürüngenler ve insanlar hayatlarını yitirdiler. Yalnızca Nuh ve yanındakiler kurtuldular.

Toprak tam 150 gün sular altında kaldı. Sonra tanrı, Nuh'u hatırladı. Onunla birlikte gemide bulunan bütün evcil ve yırtıcı hayvanları hatırladı. Bir rüzgâr yolladı yeryüzüne. Sular azalıp yavaş yavaş çekilmeğe başladı. 150 gün sonra da alçaldı. Ve gemi Ararat dağlarının üstünde durdu.

İlkin dağların tepeleri gözüktü. Bir süre sonra Nuh, gemiye yaptığı kapıyı açarak, kargayı dışarı saldı. Karga, sular kuruyuncaya kadar geri dönmedi. Sonra güvercini saldı Nuh, suların azalıp azalmadığını öğrenmek için. Yeryüzünde ayak basacak yer bulamayan güvercin, Nuh'a geri döndü. Demek ki yeryüzünde hâlâ su vardı. Nuh, elini uzatıp güvercini içeri aldı. Alırken de, akşama geri dönen güvercinin gagasında taze bir zeytin yaprağı gördü. O zaman anladı ki, evet sular azalmıştı yeryüzünde, ama tümden kurumamıştı toprak, 7 gün daha bekledi.

Nuh'un hayatının 601'inci yılının, birinci ayının birinci gününde, yeryüzündeki bütün sular kurumuştu (7: 17-24; 8: 1-14).

Nuh'un kurbanı: Nuh, çocuklarıyla, karısıyla ve çocuklarının karılarıyla gemiden çıktı. Bütün hayvanlar, bütün sürüngenler, bütün kuşlar, hepsi, tür tür, art arda Nuh'un peşinden çıktı.

Tanrı'ya bir sunak yaptı Nuh. Bütün temiz hayvanlardan, bütün temiz kuşlardan alarak, sunağın üzerinde yakıp Tanrı'ya kurban etti. Bu hoş kokuyu duyan tanrı, bundan böyle yeryüzünü, insandan dolayı lânetlemiyeceğini söyledi içinden. Dünya sürdükçe, ekme ve biçme, soğuk ve sıcak, yaz ve kış, gündüz ve gece hiç kesilmiyecekti artık. Yaşayan varlıklar Tanrı'nın gazabına uğramıyacaktı (8: 18-22).

Nuh'un sarhoşluğu: Nuh'un gemiden çıkan çocukları Sam, Ham ve Yafet'ti. Ham Kenan'ın babasıydı. Yeryüzünü dolduran herkes, Nuh'un bu üç oğlundan oldu.

Nuh, tufandan sonra çiftçilik yapmağa başladı. Yetiştirdiği üzümlerin şarabından içip sarhoş oldu ve çadırında çırılçıplak uykuya daldı. Kenan'ın babası Ham, babasının çıplaklığını gördü ve bunu gidip öteki kardeşlerine söyledi. Fakat Sam ve Yafet bir örtü getirip, onu örttüler. Babalarının çıplaklığını görmemek için de geri geri giderek yaptılar bunu.

Nuh, ayılınca, bunu küçük oğlunun yaptığını öğrendi. Onu ve onun oğlu Kenan'ı lânetledi. "Tanrı Sam'ı mübarek kılsın ve Kenan ona kul olsun! Yafet'e genişlik versin ve Sam'ın çadırlarında otursun ve Kenan ona kul olsun!"dedi.

Nuh, tufandan sonra 350 yıl daha yaşadı. Öldüğünde 950 yaşındaydı (9: 18-29).

İbrahim: İbrahim, Nuh'un oğlu Sam soyundan gelmektedir. Terak'tan İbrahim, Nahor ve Haran doğdu. Haran'dan Lût dünyaya geldi.

İbrahim'in karısı Sara'nın çocuğu olmuyordu. Hacer adında Mısırlı bir cariyesi vardı. Sara, kocası İbrahim'in cariye Hacer'le yatmasına ve ondan bir çocuk sahibi olmasına izin verdi. İbrahim Hacer'le birleşti. Gebe kalan Hacer, hanımını küçümsemeğe başladı. İbrahim, karısı Sara'nın cariyeye istediğince davranmasına izin verdi. Sara'nın sert davranışları karşısında Hacer de başını alıp gitti. Tanrı'nın meleği onu çölde, bir su kaynağının başında buldu. Ona bir oğlu olacağını, adını İsmail koyacağını söyledi Hacer İbrahim'e bir çocuk doğurdu. İbrahim, Hacer'den olan bu çocuğun adını, "tanrı dinliyor" anlamına gelen İsmail koydu; çünkü tanrı, Hacer'in çektiği acıyı dinlemişti. İbrahim, İsmail'in babası olduğunda 86 yaşındaydı.

Tanrı, İbrahim'e göründüğü zaman, İbrahim 99 yaşındaydı. Ona halklar çoğunluğunun babası olacağını, adının artık Abram değil, İbrahim olacağını söyledi. Abram, 'büyük baba', İbrahim (Abraham) ise, "çoğunluğun babası", demekti.

Tanrı, ayrıca İbrahim'e, karısının adının artık Saray değil, Sara olacağını, onu mübarek kılacağını, kendisine ondan bir çocuk vereceğini muştuladı. Secdeye gelen İbrahim güldü içinden ve kendi kendine: "100 yaşında bir adamla 90 yaşında bir kadının nasıl çocukları olur ki?" diye sordu, "Hiç olmazsa, İsmail yaşasa bâri" dedi. Tanrı da: "Karın bir çocuk verecek sana, adını İshak koyacaksın. İsmail için de dileğin kabul oldu" diye cevap verdi (**11:** 27; **16:** 1, 7, 9, 11, 15, 16; **17:** 15-20).

Meleklerin İbrahim'i ziyareti: İbrahim bir gün Mamre meşeliğinde, gündüz sıcağında, çadırın önünde oturmaktaydı. Tanrı göründü. İbrahim başını kaldırdı, baktı ki üç adam duruyor ayakta. Onlara doğru koşup secdeye geldi. Sonra çadıra koşup, körpe bir buzağı getirdi; çabucak pişirmesi için hizmetçiye verdi. Konukların önüne ayran, taze süt ve pişmiş buzağıyı koydu. Melekler İbrahim'e Sara'nın nerede olduğunu sorunca, "Çadırda" dedi. Konuklardan birisi bunun üzerine şöyle konuştu: "Bir yıl sonra yine geleceğim. O zaman karın Sara'nın bir çocuğu olacak". Sara ise, konuşanın ardında, çadırın kapısında söylenenleri dinliyordu.

Tanrı, verdiği söz üzerine Sara'yı ziyaret etti ve onda, sözünü gerçekleştirdi. Gebe kalan Sara, İbrahim'e bir çocuk verdi. İbrahim, çocuğun adını İshak koydu (**18:** 1-10; **21:** 1-3).

İshak'ın Kurban Edilişi: Tanrı, İbrahim'i sınamak istedi. Ona bunca sevdiği oğlu İshak'ı alıp Moriya (görüntü) topraklarına gitmesini, orada göstereceği bir dağın üzerinde onu yakarak kurban etmesini buyurdu.

Sabah erkenden kalktı İbrahim. Eşeğini semerledi. Oğlu İshak'la iki uşağını yanına aldı. Ateş için odun kestikten sonra Tanrı'nın bildirdiği yere doğru yola çıktı. Dağın eteklerine geldiklerinde, İbrahim uşaklarına eşeklerle birlikte orada kendisini beklemelerini, dua edip geri döneceğini söyledi. Ateş için hazırladığı odunları oğlu İshak'ın sırtına yükleyerek dağın tepesine çıktı.

Elinde ateşle bıçak vardı. İshak babasına kurbanlık kuzunun nerde olduğunu sorunca, İbrahim. "Tanrı, kurbanlık kuzuyu kendisi verir yavrum", dedi.

Tanrı'nın bildirdiği yere vardıklarında İbrahim bir sunak yaptı. Sunağın üzerine odunları yerleştirdi. Sonra, oğlu İshak'ı bağlayarak odunların üstüne koydu. Bıçağı eline aldı, oğlunun boynunu vurmak için kaldırdığı an, gökten gelen tanrı meleği: "İbrahim! İbrahim!" diye seslendi. "Dokunma çocuğa! Kötülük yapma ona, tanrı'dan korktuğunu gördüm artık. Çünkü biricik oğlunu esirgemedin ondan" dedi. Gözlerini yukarı kaldıran İbrahim, az ileride, boynuzları bir çalıya takılmış bir koç gördü. Koçu alıp oğlunun yerine kurban etti (**22: 1-14**).

Sodom ve **Gomorra**: İbrahim'in yakını olan Lût, onunla birlikte yaşıyordu. Lût'un da koyunları, sığırları ve çadırları vardı. Her ikisinin de malı mülkü pek çoğaldığı için, kaldıkları yer birlikte yaşamalarına yetmiyordu artık. Bu nedenle İbrahim'in çobanlarıyla Lût'un çobanları arasında kavga çıktı. İbrahim Lût'a kendisinden kardeşçe ayrılmasını ve başka bir yer seçerek gidip oraya yerleşmesini söyledi. Bunu anlayışla karşılayan Lût, doğuya doğru yola çıktı. Tanrı, Sodom ve Gomorra'yı yerle bir etmemişti henüz. Ve cennet gibiydi o topraklar. Lût, çadırlarıyla Sodom'a dek ulaşarak, havzanın kentlerine yerleşti. Sodom halkı çok kötü ve tanrı katında çok günahkardı.

İbrahim'i ziyaret eden melekler, bu arada Sodom'a doğru yola çıktılar. İki melek, akşam üzeri Sodom'a vardıklarında, Lût kentin kapısında oturmaktaydı. Melekleri görünce secdeye geldi ve onları evine davet etti. Birlikte yemek yediler. Henüz yatmamışlardı. Genci yaşlısı, bütün Sodomlular evi kuşattılar. Lût'tan konukları istediler. Onları ***kullanmak*** istiyorlardı. Lût, dışarı çıktı. Konuklarına kötülük etmemelerini, isterlerse, daha kız oğlan kız olan iki kızını alıp kullanabileceklerini, ama çatısı altına sığınanlara dokunmamalarını söyledi onlara. Lût'un üstüne yürüyen Sodomlular, kapıyı kırıp içeri girmek istiyorlardı. Fakat içerdeki ***iki adam***, kollarını uzatıp Lût'u içeri aldılar. Kapıyı kapattıktan sonra da, kapının önünde bulunanların hepsini kör ettiler. Öyle ki, kapıyı bulabilmek için dönüp duruyorlardı ortalıkta. ***İki adam***, Lût'a dönüp, karısını, damatlarını, oğullarını, kızlarını ve uşaklarını alıp, oradan gitmesini buyurdular; çünkü Sodomluların şamatası Tanrı'ya dek varmıştı artık. Zaten tanrı, buraları yerle bir etmek için yollamıştı iki meleği (iki adamı). Lût, yakınlarının tümünü razı edemedi; çünkü böyle bir şeyin olabileceğine bir türlü inanmıyorlardı ve söylenilenleri şaka sanıyorlardı. Şafak söktüğünde, Lût'un hâlâ duraksadığını gören iki melek, Lût'u, karısını ve kızlarını alıp kentin dışına götürdüler. Çünkü tanrı, Lût'u kurtarmak istiyordu. Meleklerden biri, kimsenin dönüp ardına bakmamasını, vadi boyunca hiçbir yerde durulmamasını, ölmemek için bir yere sığınmalarını söyledi. Lût, Tsoar kentine geldiği zaman güneş daha yeni doğmuştu. O zaman tanrı, Sodom ve Gomorra üzerine kükürt ve ateş yağdırdı, her iki kenti de yerle bir etti. Kent, kentin halkı ve oradaki her türlü bitki yok oldu. O sırada Lût'un karısı dönüp

geriye bakmıştı. Baktığı için de tuzdan bir sütun haline geldi (**13:** 5-13; **19:** 1-17, 24, 26).

Lût ve Kızları: Lût, Tsoar'dan çıkıp dağa yerleşti. Kendisi ve iki kızı, bir mağarada oturdular. Büyük kız, küçüğüne şöyle dedi: "Yaşlandı artık babamız. Kimse kalmadı artık bizimle birleşecek. Gel sarhoş edelim onu, yatıp yaşatalım soyumuzu!" O gece şarap verip, sarhoş ettiler babalarını. İlkin büyük kız girdi babasının koynuna. Hiçbir şeyin farkına varmadı Lût. İkinci gece yine şarap verip sarhoş ettiler babalarını. Bu kez küçük kız girdi koynuna. Yine hiçbir şeyin farkına varmadı Lût. İkisi de gebe kaldı babalarından. Büyüğün bir oğlu oldu, adına Moab dediler. Küçüğün de bir oğlu oldu, adına Ben-Ammi dediler (**19:** 30-38).

Rebeka: İbrahim yaşlanmıştı. Evindeki kölelerden en yaşlısını, hısım ve akrabalarının yaşadığı ülkeye göndererek, oğlu İshak için bir karı arattı. Yanına on deveyle hediyelik eşyalar alan köle, Nahor'un kentine gitti. Kentin girişinde, akşamları kadınların su almağa geldikleri bir kuyu vardı. Develerini kuyunun başına çöktürerek dua etti. Kızlardan birinden su isteyecekti. Bu isteğini yerine getiren kızı İshak'a karı olarak seçecekti.

Daha duasını bitirmemişti ki, Rebeka, omuzunda destiyle dışarı çıktı. Çok güzel bir kızdı. Bakireydi. Çeşmeden destisini doldurup gitmek üzereyken, İbrahim'in kölesi ardından koştu ve destiden biraz su içmek istediğini söyledi. Rebeka, kölenin susuzluğunu giderdikten başka, develeri de suvardı.

Köle, kızın burun kanatlarına altın bir halka ve bileklerine de iki bilezik taktı. Sonra kimin kızı olduğunu, evinde gecelemek için bir yer bulunup bulunmadığını sordu. Rebeka, Nahor'un torunu olduğunu, evlerinde de konaklayacak yer bulunduğunu söyledi. Köle bunun üzerine secdeye gelip Tanrı'ya dua etti. Kız ise eve koşup olup bitenleri anlattı.

Rebeka'nın Laban adında bir erkek kardeşi vardı. Laban, kuyu başına koşup köleyi buyur etti. Köle önüne getirilen yemeği yemeden önce, efendisi İbrahim'indileğini iletti. Laban ve babası Betuel, "İşte Rebeka! Al götür! tanrı buyruğuna ne evet, ne hayır diyebiliriz biz" dediler.

Köle ertesi gün Rebeka'yı alıp yola çıktı.

İshak, bu arada, bir akşam gezintisi için kıra çıkmıştı. İlerden birkaç devenin yaklaşmakta olduğunu gördü. Rebeka da İshak'ı gördü. Deveden indi. Köleye, karşıdan gelen adamın kim olduğunu sordu. Köle, efendisi İshak olduğunu söyledi. Rebeka bunun üzerine peçesiyle örttü yüzünü. Köle olup biteni İshak'a da anlattı. O da Rebeka'yı alıp çadırına götürdü. Onu bilip karısı yaptı (**24:** 1-36, 50-52, 61-67).

Yakup ve Esav: Rebeka kısırdı. İshak, karısı için Tanrı'ya dua etti. Tanrı İshak'ın duasını kabul etti ve Rebeka gebe kaldı.

İkiz doğurdu Rebeka. İlk doğan çocuk kızıl renkteydi ve her yanı tüylerle kaplıydı. Adını, kıllı anlamına gelen Esav koydular. Peşinden Esav'ın kardeşi doğdu. Bir eliyle Esav'ın topuğundan tutmuştu. Buna da Yakup dediler.

Esav büyüyünce, iyi bir avcı ve kır adamı oldu; Yakup ise, hep çadırında oturan sakin bir adam.

İshak, daha çok Esav'ı seviyordu, çünkü av etine pek düşkündü. Rebeka ise Yakup'u pek çok seviyordu (**25:** 19-21, 24-28).

İshak yaşlanmıştı. Gözlerine perde indiği için göremiyordu. Büyük oğlu Esav'ı yanına çağırıp, bir tabak av yemeği hazırlamasını söyledi. Esav hemen ava çıktı. Kocasının bu isteğini duyan Rebeka, Esav gider gitmez Yakup'u çağırdı. Ona sürüden iki körpe *oğlak* getirmesini, hoş bir yemek hazırlayıp babasına götürerek, kendisini mübarek kıldırmasını söyledi. Yakup karşı koydu. Kardeşi Esav kıllıydı. Babası bunu farkederse, mübarek kılacak yerde lânetleyeceğini belirtti. Annesi Rebeka bunun da çaresini buldu. Önce, İshak'ın hoşuna gidecek bir tabak yemek hazırladı. Sonra Esav'ın evinden onun en iyi giysilerini alarak Yakup'a giydirdi. Oğlakların postuyla da ellerini ve boynunun dışarda kalan yerlerini örttü. Yakup, yiyecek tabağını alıp babasına gitti. İshak, "Kimsin?" diye sorunca, "Esav'ım" dedi. İshak oğlunu yanına çağırdı; elleriyle dokunduktan sonra, "Sesin aslında Yakup'un sesi, ama ellerin Esav'ın elleri" dedi. Kıllı eller Esav'ınkileri andırdığı için, onu tanıyamadı. İshak, Yakup'un getirdiği yemeği yiyip, şarabı içtikten sonra, onu Esav sanarak mübarek kıldı. Ona, "Bütün halklar sana kulluk etsin! Kardeşlerinin efendisi ol!" dedi.

İshak, konuşmasını daha yeni bitirmişti ki, Yakup çıktı, Esav girdi içeri. Hazırladığı av yemeğini uzattı babasına. İshak, aldatıldığını öğrenince, titredi. Yakup'un, kendisinden önce mübarek kılındığını duyan Esav, çığlıklar attı. Bunu gören İshak, çok üzüldü. Esav'a, "Kılıcınla yaşayıp kardeşine kulluk edeceksin! Ama ne zaman ki yeter diyeceksin, kırıp atacaksın boynundan boyunduruğu" dedi (**27:** 1-40).

Yakup: Kardeşi Yakup'a kin beslemeğe başladı Esav. Onu öldürmeği tasarlıyordu. Bunun için de babasının ölmesini bekliyordu. Esav'ın bu niyetini duyan Rebeka, oğlu Yakup'u çağırarak kaçmasını söyledi.

Yakup, Laban'ın kaldığı yere gitti. Epeyi yürüdükten sonra kırda bir kuyuya rastladı. Kuyunun başında üç koyun sürüsü yatıyordu. Yakup çobanlarla konuşmaktayken, babasının koyunlarıyla Rahel geldi. Yakup dayı kızı Rahel'i görünce, ilerledi, kuyunun ağzındaki taşı kaldırdı ve dayısının koyunlarını suvardı. Sonra Rahel'i öptü ve ona, babasının kızkardeşi Rebeka'nın oğlu olduğunu söyledi. Yakup, bir ay, Rahel ve babası Laban'la birlikte kaldı.

Laban, Yakup'a, ücretsiz hizmet olmayacağını, hizmetine karşılık ne istediğini sordu. Yakup, Laban'ın küçük kızı Rahel için 7 yıl hizmet edeceğini söyledi. Yakup, Rahel'e o kadar tutkundu ki, bu 7 yıl, göz açıp kapayıncaya kadar geçti. Bu süre sonunda Yakup, Rahel'i isteyince, Laban, bütün halkı davet ederek bir ziyafet verdi. Fakat gece, Rahel yerine onun ablası, gözleri

hasta Lea'yı verdi Yakup'un koynuna. Yakup, bunun farkına ancak sabah olunca vardı. Laban, bu davranışına gerekçe olarak, büyükten önce küçüğün verilemiyeceğini gösterdi. Yakup, Lea ile bir hafta geçirecek, sonra tekrar 7 yıllık bir hizmetle ancak Rahel'e sahip olacaktı. Yakup, denileni yaptı. Bir hafta sonra, 7 yıllık bir hizmete karşılık, Rahel'i karı olarak aldı.

Yakup'un Lea'dan, Lea'nın cariyesinden, Rahel'den ve Rahel'in cariyesinden çok sayıda çocuğu oldu.

Rahel kısırdı ilkin. Tanrı duasını kabul etti ve ona bir oğlan verdi. Adına Yusuf dediler (**27:** 41-43; **28:** 1-2, 10-19; **29:** 1-30; **30:** 22-23).

Yusuf: Yakup'un en çok sevdiği karısı Rahel'den olma çocuğudur. Yakup, Yusuf'u öteki çocuklarından çok seviyordu; çünkü yaşlılığında doğmuştu. Alaca bir giysi diktirmişti Yusuf'a. Kardeşleri bunun için düşman kesildiler ona. Tatlı bir söz bile söylemez oldular.

Yusuf'un kardeşleri, sürüleri gütmek için bir gün Şekem'e gitmişlerdi. Yakup, haber getirsin diye Yusuf'u kardeşlerinin yanına gönderdi (**37:** 3-4, 12-14).

Yusuf'un satılması: Yusuf'u uzaktan gören kardeşleri, onu öldürmek için aralarında anlaştılar. Öldürüp bir kuyuya atmayı, sonra da soranlara, onu bir canavarın parçaladığını söylemeyi kuruyorlardı. Fakat Ruben, Yusuf'u kurtarmak istedi. Onu sadece çöldeki kuyuya atmalarını önerdi.

Kardeşleri, alaca giysisini çıkararak Yusuf'u soydular ve kuyuya attılar. Kuyu boş ve susuzdu. Sonra da yemeğe oturdular.

Uzaktan, Mısır'a mal götüren İsmaililer kervanının gelmekte olduğunu gördüler. Bunun üzerine, kardeşlerden birisi, Yusuf'u tacirlere satmayı önerdi. Öyle yaptılar. Tacirler gelince Yusuf'u kuyudan çıkarıp 20 gümüşe sattılar. Tacirler Yusuf'u Mısır'a götürerek, orada Firavun'un muhafız askerler kumandanı Potifar'a sattılar.

Kardeşleri, Yusuf'u sattıktan sonra, gömleğini, kestikleri oğlağın kanına bulayıp babalarına yolladılar. Yakup, oğlunun giysisini tanıdı ve onun vahşi bir hayvan tarafından parçalandığına inandı. Üzüntüden üstünü başını yırttı, uzun süre yas tuttu. Bütün oğulları, bütün kızları onu avutmağa çalıştılar. Ama Yakup "Oğlumun yanına, öte dünyaya yas içinde inmek istiyorum", diyerek her türlü avuntuyu reddetti (**37:** 15-36).

Yusuf Mısır'da: Firavun'un kumandanlarından Potifar'a satılan Yusuf, kendisine verilen her işi başarıyla yapıyordu; çünkü tanrı, Yusuf'u koruyordu. Efendisinin güvenini kazanarak, onun özel kölesi oldu. Efendisi onu sonra evin yöneticiliğine yükselterek, her şeyi eline bıraktı.

Yusuf görkemli ve yakışıklı bir insandı. Efendisinin karısı ona göz koydu. Kendisiyle yatmasını istedi. Ama Yusuf, her defasında kaçtı. Bir gün evde kimse yoktu. Yusuf, işlerini görmek için eve gelmişti. Kadın, onu esvabından yakalayarak kendisiyle yatmağa zorladı. Yusuf, bu kez de kaçmayı başardı. A-

ma esvabı kadının elinde kaldı. Kadın ev halkını çağırdı. "Görüyorsunuz", dedi, "Benimle eğlensin diye kocam bu İbrani'yi eve koydu. Yatmak istedi benimle, ama ben bağırdım. Bağırdığımı görünce de esvabını bırakıp kaçtı". Kocası dönünceye kadar esvabı elinde tuttu ve ona da aynı şeyleri anlattı. Potifar, bunun üzerine Yusuf'u zindana attı (**39:** 1-4, 7-20).

Yusuf hapiste: Yusuf'u koruyan tanrı, bu kez de hapishanede başgardiyanın sevgisini kazandırttı ona. Başgardiyan, bütün mahpusları Yusuf'a emanet etti. Yapılması gereken her şey, Yusuf'un buyruğu altında yapılıyordu.

Mısır kralının içki sunucusuyla ekmekçibaşısı da, krallarına karşı suç işlediklerinden hapse atılmışlardı. Bir süre sonra bir gece, ikisi de düş gördüler.

Baş içki sunucu söyledi: "Önümde bir asma gördüm, asmada üç dal. Asma çiçeklenir gibiydi. Salkımlarda üzüm büyüyordu. Elimde ise Firavun'un kadehi vardı. Üzümü alıp kadehe sıktım, sonra da kadehi Firavun'a verdim".

Yusuf, düşü şöyle yorumladı: "Üç dal, üç gün demektir. Firavun, üç gün sonra seni salıverecek. Tekrar başsaki olup yine Firavun'a kadeh sunacaksın. Durumun iyileştiğinde beni de hatırla, buradan çıkmama yardımcı ol. Çünkü ben İbraniler ülkesinden çalınarak getirildim buraya ve hapislik hiçbir suç işlemedim".

Ekmekçibaşı ise şunları söyledi: "Başımda üç sepet ak ekmek taşıyordum. En üstteki sepette, Firavun'un yediği türden her bir çeşit hamur işi vardı. Ama kuşlar bunları habire gagalıyorlardı".

Yusuf, ekmekçibaşının düşünü de şöyle yorumladı: "Üç sepet, üç gün demektir. Üç gün sonra Firavun seni de salıverecek. Ama bir ağaca asmak için. Ve kuşlar senin etini yiyecek".

Yusuf'un dedikleri üç gün sonra gerçekleşti (**39:** 21-23; **40:** 1-5, 9-23).

Düş yorumcusu Yusuf: İki yıl sonra Firavun bir düş gördü: Düşünde, kendini Nil nehrinin kıyısında gördü. Nehirden, güzel görünüşlü yedi semiz inek çıktı ve sazlıkta otlamağa başladı. Peşinden, çirkin ve cılız yedi inek daha çıktı ve nehrin kıyısında otlayan öbür ineklerin yanına durdu. Çirkin ve cılız inekler, güzel ve semiz inekleri yediler. Uyandı Firavun. Ama yine uykuya daldı ve bir düş daha gördü: Tek bir saptan, dolgun ve güzel yedi başak çıktı. Peşinden, samyelinin kavurduğu cılız başaklar büyüdü. Cılız başaklar, dolgun ve güzel başakları yuttular.

Firavun, sabah olunca, tedirgin bir ruh hali içinde, Mısır'ın bütün bilgelerini ve bilicilerini çağırttı; gördüğü düşleri anlattı. Hiç kimse, Firavun'un düşlerini yorumlayamadı. O zaman başsaki, hâlâ hapiste yatmakta olan Yusuf'u anımsadı ve Firavun'a, bu işi ancak Yusuf'un becerebileceğini söyledi.

Yusuf, Firavun'un huzuruna getirildi ve düşleri şöyle yorumladı: Firavun'un düşü aslında iki değil, birdi. Tanrı, bu düşle, yapmak istediği şeyi bildirmek istemişti. Yedi güzel inek, yedi tok yıl demekti. Yedi güzel başak da, yedi tok yıl demekti. Samyeli'nin kavurduğu yedi boş başak ise, yedi kıtlık yılı demekti. Mısır'da yedi bolluk yılı olacaktı. Ardından, yedi kıtlık yılı gelecekti.

Düş, değişik biçimde iki kez görüldüğüne göre, Tanrı'nın buyruğu tez günde gerçekleşecekti. Bu nedenle, Firavun, Mısır'ın başına tedbirli ve bilgili bir yönetici getirmeliydi. Yedi bolluk yılı süresince ekinin beşte birini toplayıp yığacak görevliler olmalıydı. Bolluk yıllarının bir araya konan ürünü, kentlerin yiyecek ihtiyacını sağlamak için Firavun'un eli altında saklanmalıydı. Bu şekilde ülke, açlıktan kırılmıyacaktı.

Firavun, bunun üzerine, ülkenin başına Yusuf'u getirdi. Yusuf'un anlattıklarının hepsi gerçekleşti (**41:** 1-14, 25-36).

Yusuf, Mısır'ı yönetiyor: Yedi bolluk yılından sonra yedi kıtlık yılı başladı. Her yana yayıldı kıtlık. Yalnız Mısır'da buğday ve ekmek vardı. Başka ülkelerden, buğday almak için Mısır'a geldiler.

Yakup, Mısır'da satılık buğday bulunduğunu öğrenince, on oğlunu Mısır'a, buğday satın almağa yolladı. Başına bir iş gelmesin diye, yalnızca Yusuf'un kardeşi Benyamin'i yollamadı.

Yakup'un oğulları, Mısır'a indiler, Yusuf'a varıp, önünde secdeye geldiler. Yusuf, kardeşlerini tanıdı, ama onlar Yusuf'u tanımadılar. Yusuf, çok sert davrandı kardeşlerine. Mısır'ın zayıf yanlarını öğrenmeye gelen casuslar olduğunu söyledi onlara. "Hayır", dediler kardeşleri, "Biz yalnız yiyecek satın almağa geldik". Diretti Yusuf, "Yok" dedi, "Casussunuz siz; küçük kardeşiniz buraya gelmeden de hiçbir yere gidemezsiniz. Gönderin içinizden birini, alıp gelsin kardeşini! O gelmedikçe zindanda kalacaksınız".

Üç gün zindana attı kardeşlerini Yusuf. Üçüncü gün şöyle dedi onlara: "Bakın, eğer doğruysa söylediklerniz, biriniz burada, zindanda kalsın; ötekiler buğday alıp eve dönsünler. Ne zaman ki küçük kardeşinizi getirirsiniz, işte o zaman kurtulursunuz ölümden".

Yakup, küçük oğlu Benyamin'i göndermek istemedi önce. Ama yiyecekleri yine bitti. Bu kez, kardeşleriyle birlikte Benyamin'i de yolladı. Onu sağ salim kendisine getirmeleri için de çok sıkı tembihte bulundu.

Kardeşlerini ve getirdikleri armağanları gören Yusuf, kâhyasına, kardeşleri için bir sofra hazırlamasını buyurdu. Yemekte, öz kardeşi Benyamin'i daha iyi gören Yusuf, kendini tutamayıp dışarı çıktı. Gözyaşlarını kuruladıktan sonra içeri girdi. Hepsinin yemeğini dağıttı, fakat Benyamin'in tabağına beş misli fazla yiyecek koydu.

Yusuf, kâhyasına sonra şu buyruğu verdi: "Bu adamların çuvallarını alabildiğince buğdayla doldur ve her bir çuvalın ağzına da para koy! Benim gümüş kadehimi ise, parayla birlikte, en gencinin çuvalına koy!"

Yusuf'un kardeşleri, ertesi sabah gün doğunca yola çıktılar. Onlar şehirden ayrılır ayrılmaz, Yusuf kâhyasını çağırıp şöyle dedi: "Çabuk, koş arkalarından; yetiş onlara! Niçin, iyiliği kötülükle karşıladıklarını sor! Efendinin kadehini çalmalarının kötü bir şey olduğunu söyle!"

Kâhya, denileni yaptı. Kâse, Benyamin'in çuvalından çıktığı için onu tutuklamak istedi. Bunun üzerine hepsi, Yusuf'un huzuruna döndü. Kardeşlerden Yahuda babasının endişesini dile getirdi; bir oğlunu kaybettikten sonra,

ötekini de kaybederse, ihtiyar adamın kahrından öleceğini söyledi. Yahuda, ayrıca, Benyamin'in yerine tutuklanmağa hazırdı.

Bu sözler karşısında kendini tutamadı Yusuf, kendini tanıtıp, yaşlı babasından haber sordu. Kardeşlerinin hepsini teker teker kucaklayıp öptü. Arabalarını buğdayla doldurttu, kendilerine giysiler, paralar vererek, ülkelerine uğurladı.

Bütün olanları öğrendi Yakup; hâlâ sağ ve üstelik Mısır'a vali olan oğlu Yusuf'u, ölmeden önce dünya gözüyle bir kez daha görmek istedi. Mısır'a varıp, oğlunu kucaklayınca, "Mutluluk içinde ölebilirim artık, çünkü yüzünü görmek nasip oldu, gördüm ki hâla yaşıyorsun" dedi (**41:** 56-57; **42**; **43**; 44; 45; **46**).

Musa: Mısır'ın başına, Yusuf hakkında bilgisi olmayan bir kral geçti. İsrail oğullarının, sayıca ve güçce çoğalmalarını tehlikeli görerek onlara baskı yapmağa başladı. Ama İsrailliler, gittikçe çoğalıp yayıldılar. Firavun, o ana dek uyguladığı tedbirlerle İsrail oğullarıyla başa çıkamıyacağını anlayınca doğan bütün erkek çocukların Nil nehrine atılarak öldürülmesini buyurdu (Çıkış, **1:** 8-12, 22).

Musa'nın nehirde bulunuşu: Levi evinden bir adam, kendi kabilesinden bir kadınla evlendi. Kadının bir çocuğu oldu. Çok güzel olan bu çocuğu, üç ay saklamayı başardı. Daha fazla gizlemenin olanaksızlığını görünce, papirüsten bir sepet yaptı, dışını katran ve ziftle kapladı, çocuğu içine koyarak Nil nehri kıyısındaki bir sazlığa bıraktı.

Firavun'un kızı, nehre banyo yapmağa gittiğinde, sazlıktaki sepeti gördü. Açınca, içinde bir bebek buldu. Çocuğun bir İbrani olduğunu anladığı halde, ona acıdı, o sırada, olanları görmüş olan, bebeğin kızkardeşi, "Çocuğu emzirecek İbrani bir kadın ister misiniz?" diye sordu. Firavun'un kızının bu öneriyi kabul etmesi üzerine, kız gidip annesini çağırdı.

Çocuk büyüdüğünde, adına Musa dediler (**2:** 1-10).

Musa, Midyan ülkesine kaçıyor: Musa, bir gün kardeşlerini görmeğe gitti. Onların ne ağır koşullar altında çalıştırıldıklarına tanık oldu. Bir Mısırlının, kardeşlerinden birini dövdüğünü görünce, dayanamayıp araya girdi ve Mısırlıyı öldürerek kuma gömdü. Olay duyuldu ve Firavun, öldürmek için Musa'nın peşine düştü. Musa, Midyan ülkesine kaçtı. Orada bir kuyunun başına oturdu.

Midyan kahininin yedi kızı vardı. Kızlar, babalarının sürüsünü suvarmak için kuyuya geldiler. Ama peşlerinden gelen çobanlar, onları kovdular. Musa, kızları savundu, sürüleri suvardı. Bunu duyan kahin, Musa'yı çağırdı. Kızlarından birini kendisine vererek, onu yanına aldı (**2:** 11-21).

Ateşten çalılık: Bu arada Firavun ölmüştü. İsrail oğulları tutsaklık ve baskı altında inlemekteydiler. Acıları, Tanrı'ya ulaştı. Tanrı, İbrahim, İshak ve Yakup'la yaptığı anlaşmayı anımsadı ve İsrail oğullarıyla ilgilenmeğe başladı.

Musa, bir gün kayınbabasının sürülerini otlatıyordu. Tanrı'nın meleği, alev biçiminde, bir çalılık içinde ona göründü. Çalılık, alev içinde olduğu halde bir türlü yanıp tükenmiyordu. Musa, bunun nedenini anlamak için, çalılığa yaklaşmağa çalıştı. Bunu gören tanrı, onu çalılığın ortasına çağırdı, ama kutsal bir yer olan oraya ayakkabılarını çıkarıp da girmesini söyledi. Sonra da şöyle buyurdu: "Mısır'da baskı altında yaşayan kavmimin acısını işittim. Onu, Mısırlıların elinden kurtarıp, Mısır'dan çıkartıp, süt ve bal damlayan geniş ve iyi bir toprağa kavuşturmak için indim. Hadi, git Firavun'a! Halkımı, İsrail oğullarını sen çıkartacaksın Mısır'dan. Hep senin yanında olacağım ben. Söyle halkına; Rabbim gönderdi beni size, de! Topla İsrail'in yaşlılarını! Sizi Mısır'daki çileden kurtarıp, süt ve bal damlayan toprağa kavuşturacağım, de! Sana uyacaktır onlar". Musa, kendisine kimsenin inanmıyacağını söyleyince, "Yere at elindeki değneği" dedi tanrı. Birden yılan oldu değnek. Korkup kaçtı Musa. Bunun üzerine şöyle konuştu tanrı: "Sana, atalarının tanrı'sının göründüğüne inanmaları için, uzat elini, tut yılanı kuyruğundan". Musa, yılanı kuyruğundan tutunca, yeniden değneğe dönüştü yılan. Tanrı, bunun üzerine, bir mûcize daha gösterdi Musa'ya. Bu ikincisi de İsrail oğullarını inandırmağa yetmezse, Musa bir üçüncü mûcize daha gösterebilecekti: Nil nehrinden alıp toprağa döktüğü su, kana dönüşecekti.

Tanrı, iyi bir konuşucu olan Harun'u, Musa'ya yardımcı kıldı (**3**: 1-13, 16-18; **4**: 1-5, 9, 14).

Musa'nın Mısır'a dönüşü: Tanrı, Musa'ya Midyan'da şöyle dedi: "Hadi, dön Mısır'a! Çünkü seni öldürmek isteyenlerin hepsi öldü". Musa, karısını ve çocuğunu aldı, bir eşeğe bindirdi ve Tanrı'nın armağan ettiği değnekle Mısır'ın yolunu tuttu.

Tanrı, Harun'a da gidip Musa'ya ulaşmasını buyurdu. Musa ve Harun, İsrail oğullarının bütün yaşlılarını topladılar. Harun, Tanrı'nın Musa'ya bütün dediklerini onlara iletti. Musa, herkesin gözü önünde, öğrendiği bütün mucizeleri gerçekleştirdi. O zaman halk inandı ki, tanrı, İsrail oğullarına acımıştı.

Musa ve Harun, Mısır'a vardıklarında Firavun'a gidip, İsrail oğullarını çölde bir bayram kutlamak için serbest bırakmasını söylediler. Firavun hayır dedi ve İsrail oğullarına karşı uyguladığı baskıyı daha da arttırdı; çünkü tanrı, Firavun'un yüreğini kasıtlı olarak katılaştırmıştı. Musa ve Harun, Tanrı'nın buyruğu üzerine, ikinci kez Firavun'a çıktılar. Harun, Firavun'un önünde değneği yere attı değnek yılan oldu. Firavun, bilgelerini ve büyücülerini çağırttı. Onlar da aynı şeyi yaptılar, fakat Harun'un değneği büyücülerinkini yuttu. Firavun yine de yumuşamadı. Musa ve Harun, Tanrı'nın buyruğu üzerine ertesi gün yine Firavun'a gittiler. Bu kez, nehre banyo yapmağa inmişti Firavun. Harun, değnekle nehrin suyuna dokununca, bütün nehir kana dö-

nüştü. Fakat Mısırlı büyücüler de aynı şeyi yaptılar. O zaman Firavun'un yüreği daha bir katılaştı.

İsrail oğullarını bir türlü özgür bırakmayan Firavun'un ülkesine, Tanrı'nın buyruğuyla bir dizi belâ geldi. Önce bütün Mısır'ı kurbağalar kapladı. Sonra, her yan sivrisinekle doldu. Daha sonra atsinekleri üşüştü. Sonra Mısırlıların bütün hayvanları öldüğü halde, İsrail oğullarının hayvanlarına bir şey olmadı. Sonra, bütün insanların ve hayvanların vücudunda çıbanlar çıkmağa başladı. Sonra, dolu yağdı, ürünler mahvoldu. Peşinden gelen çekirgeler, doludan arta kalan ürünleri de yok ettiler. Sonra, bütün Mısır'ı üç gün boyunca koyu karanlıklar kapladı. Üç gün, kimse kimseyi göremedi, kimse, olduğu yerden kımıldayamadı. Yalnız İsrail oğulları yitirmediler ışığı. Bunun üzerine Musa'yı çağırtan Firavun, sürülerini bırakmaları koşuluyla gidebileceklerini söyledi. Musa buna razı olmadı. Firavun temelli katılaştı. Ama tanrı Mısır'daki bütün ilk çocukları öldürmeğe karar verdi. Firavun'un ilk çocuğundan hizmetçinin ilkine kadar, hayvanların ilki de dahil olmak üzre, bütün ilk yavrular öldü. Ölü çıkmayan ev kalmadı, ağlayıp sızlamaları göklere yükseldi.

O zaman Firavun, Musa ve Harun'u gece vakti çağırttı ve gitmelerine izin verdi. İsrail oğulları, kadınlar ve çocuklar dışında, 600 bin yaya insandı. Yanlarında çok sayıda hayvan vardı.

Tanrı, bir savaş karşısında tekrar Mısır'a dönebileceklerinden korktuğu için,İsrail oğullarını, Filistinliler ülkesine götüren kısa yoldan göndermedi; Kızıldeniz'e doğru, çöl yolundan gönderdi (**4:** 19-20, 27-31; **5:** 1-9; **7:** 6-13, 15, 20-22, 27-28; **8:** 12-13, 17, 20; **9:** 2-6, 9, 18, 22-23; **10:** 4-5, 22-23; **11:** 4-7; **12:** 29-30, 37-38; **13:** 17-18).

Kızıldeniz'i geçiş: İsrail oğulları ilerliyorlardı. Tanrı, gündüz buluttan, gece ise ateşten bir sütun halinde önlerinde ilerleyerek onlara yardımcı oluyor, hem gündüz hem de gece yürümelerini sağlıyordu.

İsrail halkının gittiğini öğrenen Mısır kralı, savaş arabasına bindi, yanına en iyi savaşçılarıyla 600 savaş arabası aldı ve İsraillileri izlemeğe koyuldu. Mısırlıların yaklaştığını gören İsrailliler, "Keşke Mısır'da kalsaydık, hiç olmazsa çöllerde ölmezdik. Çölde ölmektense Mısırlılara hizmet etmek daha iyiydi" diye yakınmağa başladılar. Tanrı, Musa'ya yardım etti. Musa, elini denize doğru uzattı ve tanrı, güçlü bir samyeliyle bütün suları çekerek, denizi kupkuru etti. Sular iki yana birer duvar gibi ayrıldılar. İsrailoğulları, kuru denizden yürüyerek geçtiler.

Onları Mısırlılar izledi. Fakat İsrail oğulları geçtikten sonra, deniz eski haline dönüştü ve sular, Firavun da dahil, bütün Mısırlıların üstüne kapandı (**13:** 21; **14:** 5-7, 10-12, 21-25, 27-28).

***Man*ın toplanışı**: İsrail oğulları Kızıldeniz'igeçtikten sonra çölde su bulamadan üç gün yürüdüler. Mara'ya geldiler. Acı olduğu için oranın suyunu içemediler. Halk yine Musa'ya karşı homurdanmağa başladı. O zaman Musa, Tanrı'ya feryat etti. Tanrı, bir tahta gönderdi. Musa bu tahtayı suya daldırdı-

ğında sular tatlılaştı. Sonra tanrı, onları sınamak için, İsrail oğullarına yasalar ve kurallar indirdi. Elim'e geldiler. On iki su kaynağı ve yetmiş hurma ağacı buldular ve orada konakladılar.

Elim'den yola çıkan İsrail oğulları, Elim'le Sina arasındaki Sin çölüne vardılar. Halk, Musa ve Harun'a karşı yine homurdanmağa başladı. Şimdi artık, eskisi gibi bol, et ve ekmek yiyemediklerinden yakınıyorlardı. Tanrı, İsrail oğullarına o gece et, ertesi sabah da doyuncaya kadar ekmek yiyeceklerini muştuladı. Nitekim, akşam, kaldıkları bütün alan, sayısız bıldırcınla doldu. Sabah ise, alanın çevresinde bir çiy tabakası meydana geldi. Çiy tabakası kaybolunca, çölün üzerinde kırağı gibi, küçük yuvarlar, ince bir şey oluştu Musa, İsrail oğullarına, bunun tanrı tarafından gönderilen ekmek olduğunu söyledi. Herkes ihtiyacına göre alacaktı. Musa'nın sözünü dinlemeyen kimileri, ertesi sabah için ekmek sakladılar. Ne var ki ekmek kurtlandı ve kokuştu. Bu yiyecek, beyaz renkli, bal tadında bir çörek gibiydi. Bunun adına *man* dediler. İsrail oğulları, 40 yıl *man*la beslendiler (**15:** 22-25, 27; **16:** 1-3, 9-16, 19-20, 31, 35).

On emir ve taş levhalar: İsrail oğulları, Mısır'dan çıktıktan tam üç ay sonra Sina çölüne geldiler. Huzuruna çıkan Musa'ya şöyle konuştu tanrı: "Kavmin sana seslendiğimi işitsin ve sana hep inansın diye, işte koyu bir bulut içinde görüneceğim sana". Üçüncü gün, güneş doğarken, gök gürlemeğe, şimşekler çakmağa başladı. Yoğun bir bulut, bütün dağı örtmüştü. Çok kuvvetli bir boru sesi duyuldu ve ordugâhtaki bütün halk titredi. Musa, kavmini ordugâhtan çıkartıp dağın eteklerine götürdü. Bütün Sina dağı tütüyordu; çünkü tanrı ateş içinde inmişti oraya. Ocak bacasından çıkar gibi çıkıyordu duman ve bütün dağ alabildiğine titriyordu. Boru sesi ise gittikçe daha bir güçleniyordu. Musa konuşuyor, tanrı ona gük gürültüsüyle karşılık veriyordu. Ve tanrı, Sina dağına, dağın tepesine indi ve çağırıp Musa'yı, on emri bildirdi. Gök gürültülerini, şimşekleri ve boru sesini bütün kavim duyuyordu. Duman içindeki dağa hayranlıkla bakıyor, bu görüntü karşısında korkudan titriyor ve ona yaklaşmaya cesaret edemiyordu.

Musa Tanrı'nın bütün sözlerini bütün yasalarını gelip açıkladı kavmine. Tanrı, şöyle dedi sonra Musa'ya: "Dağa, yanıma çık ve kal orada! Sana, kavminin öğrenmesi için yasaları ve emirleri yazdığım taş levhayı vereceğim". Yanına Yeşu'yu alan Musa, dağa çıkmadan önce yaşlıları toplayıp, dönünceye kadar kendisini beklemelerini söyledi ve başlarına Harun'la Hur'u bıraktı. Peşinden, bulutla kaplı dağa çıktı. O zaman Tanrı'nın zaferi Sina dağına kondu ve bulut, Musa'yı altı gün örttü. Yedinci gün tanrı, Musa'yı bulutun ortasından çağırdı. Ve tanrının zaferi dağın tepesinde, yiyip bitiren bir ateş biçiminde İsrail oğullarına göründü. O zaman Musa, bulutun içine girdi ve burada kırk gün kırk gece kaldı.

Musa'nın dağdan inmekte geciktiğini gören İsrail kavmi, Harun'un çevresinde toplanıp, "Hadi, önümüzden gidecek bir tanrı yap bize" dediler ona. Harun, herkesin altın küpelerini getirmesini söyledi. Toplanan küpeleri eri-

tip, dökme bir buzağı yaptı. O zaman halk "Ey İsrail, seni Mısır'dan kurtaran tanrı budur" diye haykırdı. Harun, altın buzağının önüne bir de sunak yaptı ve ertesi günü tanrı bayramı ilan etti. Sabahleyin erkenden kalkan halk, kurban kesip, adak adayıp, yiyip içerek eğlendi durdu.

Bunu gören tanrı, Musa'ya, Mısır'dan kurtardığı kavminin bütün sınırları aştığını, dökme bir buzağıya taptığını, bu nedenle onları yok etmek istediğini söyledi. Musa, Tanrı'ya yalvardı, halkını bağışlamasını diledi. Tanrı, düşündüğü kötülüğü göndermekten vazgeçti.

Musa, elinde iki şahadet levhası olduğu halde dağdan indi. Bu iki taş levha, tanrı yapıtıydı; üzerlerine kazınmış yazı, Tanrı'nın kendi yazısıydı. Musa, ordugâha yaklaşınca, buzağıyı ve onun çevresinde dönüp duran kavmini gördü. Öfkesinden, elindeki taş levhaları yere atıp parçaladı. Sonra, dökme buzağıyı alıp ateşe attı, eritti, suda ezip suyunu İsrail oğullarına içirdi.

Tanrı, Musa'ya, kırılanlar gibi iki taş daha yontmasını, parçalanan taş levhalarda yazılı olanları tekrar yazacağını, bunun için ertesi sabah şafak sökerken Sina Dağı'na gelmesini söyledi. Musa, denildiği gibi yaptı.

Elinde Şahadet'in taş levhaları olduğu halde Sina Dağı'ndan indiğinde, kendi yüzünün ışık gibi parladığını bilmiyordu. Harun ve bütün İsrail oğulları, yüzü böylesine parlayan Musa'ya yaklaşmaktan korktular. Ama o, kavmine bir konuşma yaptı. Bunun üzerine korkuları gitti ve ona yaklaştılar. Musa Tanrı'nın Sina Dağı'nda kendisine buyurduğu her şeyi, onlara buyurdu (**19:** 1, 9, 16-21; **20:** 18; **24:** 3,12-18; **32:** 1-11, 14-16, 19-20; **34:** 1-4, 29-32).

Samson (Şimson): İsrail oğulları Tanrı'ya yine karşı geldiler. Bunun üzerine tanrı onları, Filistinlilere kırk yıl tutsak etti. O zamanlar, Manoah adında bir adam vardı. Karısı kısırdı. Tanrı'nın meleği, kadına görünüp, ona, bir oğlu olacağını, çocuğun başına hiç ustura değmeyeceğini ve İsrail oğullarını Filistinlilerin elinden kurtaracağını muştuladı.

Manoah'ın karısı bir oğlan doğurdu. Adına Samson (Şimson) dediler. Tanrının mübarek kıldığı çocuk büyüyünce, onu, tanrının Ruhu kapladı.

Samson bir gün Timna'ya indi. Orada Filistinli bir kadın gördü. Eve gelince, ana babasından, o kadını kendisine almalarını istedi. Ana babası, Samson'un, kendi kabilesinden bir kız alması için direttiler, ama Samson, ille de o kadını istedi; çünkü, tanrı böyle buyurmuştu; çünkü, böylece Filistinlilerle arayı açacak bir bahane yaratmış olacaktı.

Samson, ana babasıyla Timna'ya gitti. Timna bağlarına yaklaşınca, genç bir aslan, Samson'un karşısına çıktı. Samson, tanrı Ruhu'yla kaplı olduğu için, elinde hiçbir silâh olmadığı halde, aslanı, sanki bir oğlakmış gibi, iki parçaya ayırdı. Bundan, ana babasına sözetmedi.

Sonra, vurulduğu kadına giderek, onunla bir süre kaldı.

Bir süre sonra, aynı kadını kendine karı yapmak için gittiğinde, aslanı öldürdüğü yerden geçti. Hayvanın leşi üstünde bir bal arısı sürüsü buldu. Balı aldı, hem kendisi yedi, hem de ana babasına yedirdi. Ama nereden aldığını söylemedi.

Kadının evinde bir ziyafet verdi. Geleneklere uygun olarak, yedi gün sürdü bu ziyafet. Kent halkı, eşlik etsinler diye, Samson'a otuz arkadaş yolladı. Samson, onlara bir bilmece sordu. Ziyafetin süresi olan yedi gün içinde bilmeceyi bildikleri takdirde, kendilerine yedekli otuz giysi, yani altmış giysi verecekti. Bilemezlerse, onlar Samson'a aynı şeyleri vereceklerdi.

Bilmece şuydu:

Yiyenden yiyecek çıktı
Güçlüden tatlı çıktı

Üç gün uğraştıkları halde bilmeceyi çözemediler. Bunun üzerine, bilmecenin cevabını öğrenmek için Samson'un karısını elde ettiler. Samson, karısının ısrarlarından o kadar usandı ki, söyledi cevabı. Ziyafetin yedinci akşamı, ziyafet arkadaşları, Samson'a şöyle dediler:

Nedir baldan daha tatlı
Daha güçlü nedir aslandan?

Samson ise şu karşılığı verdi:

Çift sürmeseydiniz eğer düvemle
Çözemezdiniz bilmecemi.

Tanrının Ruhu, yine kapladı Samson'u. Aşkelona'ya inerek otuz adam öldürdü; giysilerini soyarak, bilmeceyi çözenlere verdi.

Samson'un başından geçen öteki olaylar ise şunlardır:

1. Kayınbabasının evine gider, kendisinden ayrılan karısıyla yatmak ister. Kayınbabasının buna izin vermemesi üzerine, üç yüz tilki yakalar; tilkileri ikişer ikişer kuyruklarından birbirine bağlar; iki kuyruk arasına da bir meşale yerleştirir; sonra meşaleleri ateşleyip, hayvanları Filistinlilerin ekinlerine salar.

2. Etyam kayasında bir mağaraya çekilen Samson, iki yeni urganla bağlanıp Filistinlilerin eline teslim edilmeğe razı olur. Fakat Filistinliler, eli-kolu bağlanmış Samson'un üstüne yürüdükleri zaman, Tanrı'nın ruhu, Samson'u kaplar; Samson, urganları parçalayarak kurtulur. Eline, yeni öldürülmüş bir eşeğin çene kemiği geçer. Onunla bin kadar adam öldürür.

3. Samson Gaza'da bir kadına gider. Bunu duyan düşmanları,kentin kapısında ona tuzak kurarlar. Gece yarısı uyanan Samson, kentin kapısının iki kanadını süvelerinden söküp omuzuna alır ve bir dağın tepesine çıkarır.

4. Dalila adında bir kadına tutulur. Filistinliler, Dalila'yı elde ederler. Ona, bu gücünnereden geldiğini öğrenmesini söylerler. Fakat Samson, her kezinde yanlış cevaplar verir. Bu yalan cevaplara kanan Dalila, Samson'u ilkin, kurumamış yedi sinirle bağlar. Samson, Filistinliler üstüne yürüdüğünde, sinirleri parçalayıp kurtulur. İkincisinde yine Samson'un yalan cevabına kanan Dalila Samson'u yepyeni iplerle bağlar. Ama Samson yine kurtulur. Ü-

çüncüsünde, Samson'un yedi saç örgüsünü birbirine bağlar, bunları bir çubukla tutturur. Samson yine kurtulur. Fakat Dalila, bu gizli gücün nereden geldiğini öğrenmek için Samson'u o kadar bezdirir ki, sonunda gerçeği söyler Samson: "Başıma ustura değmemiştir benim" der, "saçlarım kazınırsa, bütün gücüm yiter". Dalila Samson'u dizlerinde uyuttuktan sonra, bir adam çağırır, Samson'un yedi saç örgüsünü kestirir. Uyanan Samson, artık, eski Samson değildir. Bütün gücünü kaybetmiştir. Filistinliler, Samson'un gözlerini oyarlar, zincire vurup Gaza'ya götürürler (**Hakimler**, **13:** 1-5, 24-25; **14:** 1-20; **15:** 1-5, 11; **16:** 1-21).

Davud: Tanrı, Samuel'e şöyle konuştu: "İsrail'e artık kral olmasın diye Saul'u reddettiğim halde, daha ne kadar ağlıyacaksın ona? Hadi, yağ boynuzunu doldur ve git! Seni Beytüllahimli Yesse'ye yolluyorum, çünkü onun oğulları arasından kendime bir kral seçtim".

Samuel, tanrının buyruğunu yerine getirmek için Beytüllahim'e gitti. Yesse, yedi çocuğunu Samuel'in önünden geçirdi, fakat tanrı bunlardan hiç birini uygun bulmadı. Samuel Yesse'ye sordu: "Bütün oğulların bunlar mı?" Yesse yanıtladı: "Bir en genci eksik, o da koyun güdüyor". Samuel, Yesse'ye: "Çağırt gelsin! O gelmeden yemeğe oturmayacağız" dedi.

Sarışın bir gençti Davud, güzel gözlü, hoş görünüşlüydü. "İşte!" dedi tanrı Samuel'e "Budur, meshet onu!" Samuel, yağ boynuzunu alıp, Davud'u meshetti. O günden sonra, tanrının Ruhu, Davud'u kapladı.

Bundan sonra tanrının Ruhu, Saul'dan çekildi. Yine tanrının buyruğuyla kötü bir ruh onu etkisine aldı. Kötü ruh kapladığı zaman avuntu bulabilmesi için, kulları ona, iyi çenk çalan birini bulmasını salık verdiler. Saul usta bir çalgıcı bulunarak huzuruna getirilmesini buyurdu. Kullarından birisi, Beytüllahim'de Yesse'nin bir oğlu olduğunu, çok güzel çenk çaldığını, hoş görünüşlü, güzel konuşan, savaşa alışkın, güçlü ve yiğit olduğunu söyledi. Saul, Yesse'den Davud'u istedi. Çok sevdi Davud'u ve ona bağlandı. Saul'u kötü ruh kapladığı zaman Davud çengini çalar, Saul'un içini yatıştırır ve kötü ruhu ondan uzaklaştırırdı.

Golyat: Samson'un ölümünden sonra Filistinlilerle İsrailliler arasındaki savaş yine yenilendi. Filistin ordugâhından, Golyat adında, dev yapılı biri, çıktı, herkese meydan okudu. Golyat'ın, üç metreye yakın boyu vardı. Başında tunç bir miğfer, üzerinde pullu bir zırh taşırdı. Zırhın ağırlığı kırk kilo kadardı. Ucu beş kilo çeken bir mızrağı vardı. Golyat yenildiği takdirde, Filistinliler İsraillilere köle olacaktı. Tersi olursa, İsrailliler Filistinlilere kul olmayı kabul edeceklerdi. Filistinli Golyat'ın bu sözlerini duyan Saul ve İsrailliler, korkudan titremeğe başladılar. Golyat, tam kırk gün kırk gece, sabah akşam ortaya çıkarak hep aynı şeyleri tekrarladı.

Davud ve Golyat: Saul'la birlikte savaşmağa, Yesse'nin üç oğlu gitmişti. Davud ise, Beytüllahim yakınlarında babasının sürüsünü otlatıyordu. Yesse,

kardeşlerine yiyecek götürmesi için Davud'u savaş alanına gönderdi. Davud, ordular savaş durumu almağa başladıkları zaman savaş alanına vardı, hemen kardeşlerinin yanına koştu. Onlarla konuşmaktayken, Golyat adındaki kışkırtıcı yine ortaya çıkıp, aynı sözlerle meydan okumağa başladı. Kral ise, Golyat'ı öldürene kızını söz vermişti, onu zengin edeceğini söylemişti.

Davud, Golyat adındaki bu *sünnetsizin* kim olduğunu öğrenince, Saul'un huzuruna çıktı, Golyat'la dövüşmek istediğini söyledi. Saul ise, Davud'a, henüz genç olduğunu, o adamla başa çıkamıyacağını hatırlattı. Davud, babasının sürülerini otlatırken, bir aslan veya bir ayı gelip sürüden bir koyun çaldığı zaman, onu çenesindeki kıldan tutup öldürdüğünü anlattı ve aynı şeyin, Tanrı'nın ordusuna hakaret eden bu sünnetsiz Filistinlinin başına geleceğini söyledi. Saul bunun üzerine, Davud'un dövüşmesine izin verdi.

Saul, Davud'a kendi silahlarını verdi, zırhını giydirdi, başına tunçtan bir miğfer geçirdi. Saul'un kılıcını da kuşanan Davud, bu ağırlıklarla bir türlü yürüyemedi. Üstünde ne varsa hemen çıkarttı, eline değneğini aldı, çaydan beş tane düzgün taş seçip torbasına koydu ve sapanıyla Filistinli'ye karşı ilerledi. Filistinli, Davud'un üstüne yürüdü, ama Davud daha tez davrandı ve torbasından çıkardığı taşı sapanıyla Golyat'ın alnına fırlattı. Golyat'ın alnına giren taş, onu yüz üstü yere serdi. Sonra da Golyat'ın kılıcını alan Davud, başını vurarak temelli işini bitirdi. Bunu gören Filistinliler kaçışmağa başladılar. Davud ise, Golyat'ın kellesini alıp Saul'a götürdü (**I. Samuel**, **16:** 1, 4, 10-23; **17:** 4, 11-13, 15-18, 20-26, 31-40, 48-51, 54, 57).

Jüdit: Asur kralı Nebukadnetsar, Med kralına karşı sürdürdüğü savaş sırasında kendisine yardım etmeyen kavimleri cezalandırmak için Holofern kumandasında bir ordu gönderir. Bütün kavimler teslim olduğu halde yalnız Yahudalılar direnirler. Önce Betulya kenti kuşatılır. Kuşatma öyle sıkıdır ki halk teslim olmak ister. Bu isteği kentin en büyük yaşlısı da uygun görür ve kuşatıcılardan üç günlük bir süre istenir. Yalnızca, genç ve zengin bir dul olan Jüdit, bu karara karşı çıkar, kenti kurtarmak için hazırlığa girişir. İçinden dualar ettikten sonra, çok güzel bir giysiyle, yanında cariyesi olduğu halde, kentten dışarı çıkar ve düşman tarafına yürür. Jüdit'i Asurlular durdurup Holofern'in huzuruna götürürler. Jüdit, onlara kentle birlikte yok olmak istemediği için kaçtığını söyler. Kadının güzelliğine vurulan Holofern, onun serbestçe dolaşmasına ve dua etmek için gece dışarı çıkmasına izin verir. Holofern, Jüdit'i altı gün sonra özel bir ziyafete çağırır. Ziyafet sırasında o kadar içer ki, sarhoş olup sızar. Bu arada bütün uşaklar dışardadır. Jüdit, cariyesini de dışarı gönderir ve kendisini beklemesini söyler. Holofern'le yalnız kalan Jüdit, önce dua eder, sonra eline kılıcı alır, Holofern'i saçlarından yakalar, kuvvetle iki darbe indirerek başını koparır. Dışarı çıkıp kelleyi cariyesine verir, o da heybeye koyar. Sonra Jüdit ve cariyesi, her zaman olduğu gibi, dua için dışarı çıkarlar. Düşman karargahını geçip Betulya kapısına varırlar. Kumandanlarını çadırda ölü bulan Asurlular paniğe kapılırlar. Bunu gören Betulyalılar ise, çemberi yarıp kurtulurlar (**Jüdit Kitabı**).

Süleyman: Davud öldükten sonra yerine oğlu Süleyman geçti. Süleyman, Mısır kralının kızıyla evlenerek onunla akraba oldu. Sarayını, tanrı Evi'ni ve Kudüs'ü çevreleyen surları yaptırıncaya kadar, karısını Davud kentinde oturttu.

Kurban etmek için, en yüksek ve önemli yer olan Gibeon'a gitmişti ki, düşünde tanrı'yı gördü. Tanrı ona: "Sana ne vermemi istiyorsan, dile benden!" deyince, Süleyman şu karşılığı verdi: "Ey tanrım, şu kulunu şimdi babam Davud'un yerine kral ettin. Ama ben çok genç bir delikanlıyım henüz ve bir kral gibi davranmasını bilmiyorum. Yine de kulun, bu büyük, bu sayılmıyacak kadar kalabalık kavmi yönetmek durumunda. Bu nedenle, kavmini yargılayabilmem ve iyiyle kötüyü ayırdedebilmem için, anlayış dolu bir yürek ver ben kuluna! Yoksa bunca büyük bu kavmi kim yargılayabilir?"

Süleyman'ın böyle bir dilekte bulunması Tanrı'nın çok hoşuna gitti ve şöyle konuştu: "Madem ki sen kendine uzun hayat, varlık ve düşmanlarına ölüm dilemedin, doğruyu seçebilecek bilgelik istedin, öyleyse olsun bütün istediğin! Bilge ve akıllı bir yürek veriyorum işte sana! Böylesi hiç olmadı senden önce, ne de senden sonra olacaktır. Ayrıca istemediğin şeyleri de veriyorum sana: Öyle bir zenginlik ve ün ki, yaşadığın sürece, krallar arasında hiç kimse eş olmayacak sana. Eğer baban Davud'un yaptığı gibi benim yasalarıma ve emirlerime uyup, benim yolumda gidersen, sana uzun bir hayat da vereceğim".

Süleyman uyandı. Anladı ki bir düştü. Ve Kudüs'e döndü.

Süleyman'ın yargısı: Bir gün iki fahişe, kral Süleyman'a geldi. Birinci kadın şöyle konuştu: "Aman, dinle beni efendimiz! Bu kadınla aynı evde oturuyuruz biz. Bir çocuk doğurdum ben, o da tanıktır buna. Ben doğurduktan üç gün sonra onun da bir çocuğu oldu. Yalnız biz vardık evde ve başka hiçbir yabancı girmedi eve. Bu kadının çocuğu ölmüş gece, sonra kalkıp yanımdan çocuğu alarak kendisininkiyle değiştirmiş. Sabahleyin çocuğumu emzirmek için kalktığımda, onu ölü buldum. Işıkta daha dikkatlice bakınca gördüm ki, benim doğurduğum çocuk değildi yanımdaki".

İkinci kadın ise, yaşayan çocuğun kendi çocuğu olduğunu söylüyordu.

Süleyman, önce bir kılıç istedi sonra şöyle buyurdu: "Bölün yaşayan çocuğu ikiye! Yarısını birine, yarısını da ötekisine verin!" O zaman, çocuğun gerçek annesi olan kadın, "Hayır, hayır Allah rızası için efendimiz onun olsun çocuk, ama yeter ki ölmesin!" diye yalvarmaya başladığı halde, öteki kadın, "Ne benim, ne de senin olsun; ikiye bölünsün!" diye diretiyordu.

Yargısını şöyle verdi Süleyman: "Sağ kalan çocuğu birinci kadına verin ve sakın onu öldürmeyin, çünkü anası odur".

Saba Melikesi ve **Süleyman**: Süleyman'ın büyük ününü işiten Saba Melikesi, onu, ustaca hazırlanmış sorularla sınamaya geldi. Kalabalık bir alayla, bol miktarda baharat, altın ve değerli taşlarla yüklü develeriyle Kudüs'e girdi. Süleyman'ın yanıtlayamadığı bir tek soru bile olmadı.

Süleyman'ın bu bilgeliğini, yaptırdığı sarayı, sofrasının yiyeceklerini, hizmetçilerinin odalarını ve giysilerini, sakilerini ve tanrı Evi'nde adadığı kurbanları gören Saba Melikesi şaşırıp kaldı ve şöyle söyledi Süleyman'a: "Senin ve bilgeliğin hakkında ülkemde duyduklarım doğruymuş meğer. Kendi gözümle görmedikçe, bana bunları söyleyene inanmak istemiyordum. Oysa şimdi görüyorum ki, gördüklerimin yarısı bile değilmiş söyledikleri. Bilgin ve yaptığın işler, işittiğim ününü çok aşıyor. Her zaman önünde bekleyen ve bilgeliğini duyabilen kadınlara ne mutlu, hizmetçiler ne şanslı".

Saba Kraliçesi, bu övücü sözlerden sonra, amağanlar sundu Kral Süleyman'a. Hiçbir zaman bu kadar altın, bu kadar baharat, bu kadar değerli taş armağan edilmemişti krala (**I. Krallar**, **2:** 2; **3:** 1, 4-27; **10:** 1-11).

Susanna ile iki ihtiyar: Yohakim adında, Babilonia'da oturan bir Yahudinin karısıydı Susanna. Varlıklı bir kişi olan Yohakim'in, evini çepeçevre saran bir bahçesi vardı. O yıl için halk tarafından yargıç seçilen iki ihtiyar, sık sık Yohakim'in evine giderlerdi. Yohakim'in karısı Susanna, öğle üzeri, herkes çekilip gittiği zaman, bahçeye çıkıp gezinirdi. Susanna'nın böyle her gün bahçede gezindiğini gören iki ihtiyar, kadına karşı öylesine bir tutku içinde yanmağa başladılar ki, gözleri hiçbir şeyi görmez oldu. Susanna ile yatmak isteğiyle yandıkları halde, birbirlerine açılmaktan utanıyorlar ve gizlice, her gün onu gözlemeğe çalışıyorlardı. Fakat bir gün, bahçede burun buruna geldiler, gizli tutkularını birbirlerine ilan ettiler. O zaman ikisi birlikte, Susanna'yı elde etmeğe çalıştılar.

Günlerden bir gün, Susanna, her zamanki gibi, iki cariyesiyle birlikte bahçeye çıkmıştı. Hava çok sıcak olduğu için banyo yapmak istedi. Cariyelerine, bahçenin kapısını kapayıp gitmelerini, kendisinin banyo yapacağını şöyledi. Cariyeler, hanımlarının dediğini yaptılar. Bunu gören ihtiyarlar, hemen, saklandıkları yerden çıkıp Susanna'ya doğru koştular ve onu şöyle tehdit ettiler: "Bak, bahçenin kapıları kilitli, şu anda bütün gözlerden uzağız ve biz ikimiz de sana sahip olmak istiyoruz. Ya kabul edip bizimle yatarsın, ya da bir delikanlıyla birlikte olduğunu, bunun için cariyeleri yanından uzaklaştırdığını söyliyerek başına iş açarız".

Susanna, bu sözler karşısında kendini teslim etmektense, aşağılanmayı yeğ tuttu ve olanca gücüyle bağırdı. İhtiyarlar da bastı yaygarayı. Birisi gidip bahçenin kapılarını açtı; bahçeye koşan hizmetçilere olayı kendilerince anlattılar.

Ertesi gün halk, Susanna'nın kocasının evine toplandı. İftiracı iki ihtiyar yargıç da oradaydı. Susanna'yı ölüme mahkum etmek istiyorlardı. Susanna, ana babasının, çocuklarının ve bütün akrabalarının eşliğinde geldi. Zarif ve güzel bir kadındı. Hiç olmazsa güzelliğine bakarak doymak için, yüzünden tülünü kaldırmasını buyurdular, onu bu durumda görenler, gözyaşlarını tutamıyorlardı. İki ihtiyar ayağa kalkıp, ellerini Susanna'nın başına koydular, yalan hikayeyi yeniden anlattılar. Oradakiler, iki ihtiyarın söylediklerine inandılar ve Susanna'yı ölüme mahkum ettiler.

Tanrı'ya yalvarmaktan başka bir şey gelmedi Susanna'nın elinden. Taşlanarak öldürülmeğe götürülürken, tanrı, Daniel adında bir delikanlı gönderdi. Daniel şöyle haykırdı: "Ey İsrail oğulları, nasıl bu kadar aptal olabilirsiniz? Demek, sorup araştırmadan ve olayları iyice incelemeden, bir İsrail kızını mahkum ettiniz? Dönün mahkeme yerine, çünkü ona karşı tanıklık edenlerin tanıklığı yalandır".

Herkes geri dönmeğe başladı. İki ihtiyar, Daniel'i de kandırmağa çalıştılarsa da başaramadılar. Daniel, ihtiyarlardan birini bir kenara çekip, Susanna'yı hangi ağacın altında gördüğünü sordu. İhtiyar: "Sakız ağacı altında" dedi. Peşinden öteki ihtiyarı da kenara çekti Daniel, ona da aynı soruyu yöneltti. İkinci ihtiyar ise, Susanna'yı bir bodur meşe altında gördüğünü söyledi. Bu tutarsızlığa tanık olan oradakiler, iftiracı iki ihtiyar yargıcı, Musa yasalarına göre ölüme mahkum ettiler (**Daniel, 13:** 1-62. Türkçe *Kitabı Mukaddes*'deki **Daniel Kitabı**, ek niteliğinde olan 13. ve 14. bölümleri içermemektedir).

III. BÖLÜM

İNCİLLER

VAFTİZCİ YAHYA'NIN HAYATI

VAFTİZCİ YAHYA (YUHANNA)

Zekeriya: Yahudiye kralı I. Herodes zamanında, Zekeriya adında bir rahip vardı. Karısı Elizabet'in çocuğu olmuyordu. İkisi de çok yaşlıydı.

Bir gün tanrı tapınağında buhur yakma sırası Zekeriya'da idi. Buhur vaktinde herkes dışarda bekleyip dua ediyordu. Zekeriya tapınakta bu görevini yerine getirirken, melek Cebrail göründü. Cebrail ayakta ve sunağın sağındaydı. Korktu Zekeriya. Fakat şöyle konuştu melek: "Korkma Zekeriya, çünkü yalvarışların kabul edildi. Karın Elizabet bir oğlan doğuracak sana, adını Yahya koyacaksın. Bu çocuk, sevinç ve mutluluk nedeni olacak senin için, çünkü büyük biri olacak tanrı katında. Birçok İsrail oğlunu Tanrı'ya götürecek ve o tanrı'dan önce gelecek".

Gerek kendisinin, gerekse karısının artık çok yaşlı olduklarını söyleyen Zekeriya'ya, Cebrail olduğunu açıklayan melek, tanrı tarafından ona bu mutlu haberi iletmek amacıyla gönderildiğini, sözlerine inanmadığı için de, bu sözler gerçekleşinceye kadar dili tutulup konuşamayacağını bildirdi.

Bu arada, dışarıda, Zekeriya'nın tapınaktan çıkmasını bekleyen halk, onun içerde niçin bu kadar çok kaldığını merak etmekteydi. Zekeriya tapınaktan çıktığında, dili tutulduğu için onlarla konuşamadı. O zaman, Zekeriya'nın tapınakta bir görüntüyle karşılaştığı anlaşıldı.

Elizabet ise bir süre sonra gebe kaldı (**Luka, 1: 5-24**).

Yahya'nın doğuşu: Gebelik süresi bittiğinde, Elizabet bir oğlan çocuğu doğurdu. Doğumun sekizinci günü, komşular ve akrabalar çocuğun sünnetine geldiler ve ona Zekeriya adını koymak istediler. Anası ise çocuğun adının Yahya olacağını söyledi. Babasına sordular. Zekeriya, konuşamadığı için, bir levha istedi ve üstüne 'Yahya' yazdı. Ve o anda dili çözülen Zekeriya, Tanrı'ya şükrederek dua etmeğe başladı (**Luka, 1: 57-64**).

Yahya'nın Vaazı: Roma İmparatoru Tiberius'un on beşinci yılında, Pontuslu Pilatus Yahudiye valisi ve Herodes Antipa da Galile kralıyken, Zekeriya'nın oğlu Yahya'ya tanrı çölde konuştu. Yahya, bundan sonra, Erden nehri çevresindeki bütün yerleri dolaşarak, herkesin tövbe edip kendini vaftiz ettirmesini söyledi (vaaz etti). Bütün Yahudiye ve Kudüs halkı onun arkasın-

dan giderek günahlarını itiraf ettiler ve kendilerini Erden nehrinin suyunda vaftiz ettirdiler.

Yahya, kendisine Mesih olup olmadığını soranlara şöyle dedi: "Ben şimdi sizi su ile vaftiz ediyorum, ama benden daha güçlü biri gelecek ki o, Kutsal Ruhla ve ateşle vaftiz edecek sizi".

Yahya, böylece, İsa'nın gelişini muştuluyordu.

Ama Kral Herodes Antipa, Yahya'ya kin beslemeğe başlamıştı. Bütün bu son olayları da bahane ederek, Yahya'yı zindana attırdı (**Luka, 2:** 1-4, 15-20).

Yahya'nın İsa'yı vaftiz edişi: Yahya, Erden nehri çevresindekileri vaftiz ederken, İsa da Galile'den Erden'e gelip vaftiz edilmek istedi. Yahya, buna itiraz etti, "Asıl, sen beni vaftiz edeceksin" dedi. Ama İsa, "Şimdilik bu böyle olmalı, çünkü Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmeliyiz" diye yanıtladı.

İsa, vaftizden sonra sudan çıktı ve açılan göklerden, tanrı ruhunun ak bir güvercin suretinde kendisinin üstüne indiğini gördü (**Matta, 3:** 13-16).

Salome ve Yahya'nın öldürülüşü: Herodes Antipa, kardeşinin karısı Herodias'la evlenmişti. Oysa Yahya, ona, kardeş karısına sahip olmanın doğru olmadığını söylüyordu. Herodias, bu nedenle Yahya'ya kin besliyor, onu ortadan kaldırmanın yollarını arıyordu. Ama Herodes Antipa, her şeye rağmen, adil ve kutsal bir kişi olması bakımından Yahya'dan korkuyor, onun konuşmasına bir şey diyemiyordu.

İntikam için uygun gün geldi. Herodes Antipa, yaş günü dolayısıyla, Galile'nin ileri gelenlerine bir ziyafet veriyordu. Herodias'ın kızı Salome de bu ziyafete katıldı. Oynadığı oyunlarla, Herodes Antipa ve çağrılıların o kadar hoşuna gitti ki, bir an kral, "Dile benden ne dilersen!" dedi. Salome dışarı çıktı, ne dilemesi gerektiğini annesine sordu. O da, "Vaftizci Yahya'nın başını" dedi. Salome içeri girdi ve kraldan, bir tepsi içinde Vaftizci Yahya'nın başını istedi. Kral üzgünleşti; ama çağrılılar önünde verdiği sözü geri alamadı. Gönderdiği bir asker, Yahya'nın başını zindanda vurup getirdi. Kral, bu başı, bir tepsi içinde Salome'ye verdi. O da annesine teslim etti (**Markos**, 6: 21-28).

Vaftizci Yahya, tasvirlerinde, ilk yüzyıllarda hemen her zaman, çölde geçen çilekeş hayatın simgesi olan koyun postuna bürünmüş olarak gösterilir. Vaftiz sahnelerinde, yine koyun postuna bürünmüş olarak ve elindeki tasla İsa'nın başından aşağı su dökerken tasvir edilir. Bu post kimi zaman uzun bir giysi üzerinde yer alır.

Yahya'yı ayrıca haçlı flama da simgeler.

MERYEM'İN HAYATI

MERYEM

Yohakim'in tapınaktan kovuluşu: Yohakim ve Anna, Meryem'in ana babasıdır. Her ikisi de Davud sülalesindendir ve çocukları olmamaktadır.

Yohakim, bir bayram günü adak kesmek için tapınağa gider. Fakat rahip, Yohakim'i çocuksuz olduğu için tapınaktan kovar; çünkü Yahudilere göre, çocuksuzluk ayıp bir şeydir ve çocuğu olmayanların adak kesme hakkı yoktur.

Yohakim çobanlar arasında: Yohakim bunun üzerine dağa çıkarak, kendi sürülerini otlatan çobanların arasına çekilir ve orada kırk gün kırk gece dua eder.

Anna'ya müjde: Bayramın son günü, başmelek Cebrail, Anna'yı ziyaret eder. Ona, yakında bir çocuğu olacağını muştular. Melek, yaşlı evlilerin bir gün Kudüs'te Altın Kapı'da buluşacaklarını söyler.

Yohakim'in Kurbanı: Anna'ya verilen bu müjdeden habersiz olan Yohakim, duaya çekildiği dağda, Tanrı'ya bir kurban sunar.

Altın Kapı'da buluşma: Başmelek Cebrail, iki yaşlının bir gün Kudüs'te Altın Kapı'da buluşacaklarını söylemişti. Bütün bu olaylardan sonra iki yaşlı evli, Yohakim ve Anna, Altın Kapı'da buluşurlar.

Meryem'in doğumu: Cebrail'in dedikleri gerçekleşir. Anna, Meryem adını vereceği bir kız çocuğu dünyaya getirir

Bu sahneyi tasvir eden resimlerde, Anna, genellikle, yatağa uzanmış olarak, hizmetçilerin, komşu ve yakınlarının kutlamalarını kabul ederken gösterilir. Yatak odası genellikle zenginlik izlenimi verecek biçimde döşenmiştir.

Meryem'in tapınağa sunuluşu: Anna, evinin bahçesinde çocuğu olması için Tanrı'ya dua ederken, çocuğu olduğu takdirde, onu Tanrı hizmetine adayacağına söz vermiştir. Meryem, 3-5 yaşlarına gelince, Anna, bu sözünü yerine getirmek için Meryem'i tapınağa götürür.

Meryem'in evlenmesi: Meryem, on yıl tapınakta Tanrı'ya hizmet eder. Yaklaşık olarak 14 yaşındayken, rahipler, kendisine evlenme çağının geldiğini bildirirler. Ama Meryem, böyle bir şeyin imkansız olduğunu, hayatını Tanrı'ya adadığını söyler. Başrahip, bir melekten vahiy aldığını, bütün isteklileri çağıracağını, bunların tapınakta bir gece kalacaklarını, kimin değneği yeşerirse onun Meryem'le evleneceğini haber verir.

Meryem'le evlenmek isteyenlerin hepsi tapınağa gelirler. Değneklerinin yeşermesini beklerler. Sonunda, Nasıralı bir marangoz olan Yusuf'un değneği yeşerir yalnızca.

Bu olayı konu alan resimlerde, rahip ortada durur ve gelinle güveyin ellerini birleştirir durumdadır. Meryem, genellikle rahibin sağındadır, ama solunda da yer alabilir. Meryem'in arkasında bir küme kız bulunur. Yusuf'un arkasında ise, değnekleri yeşermediği için reddedilen istekliler yer alır.

Bazı resimlerde Yusuf, Meryem'in parmağına yüzük takar.

Meryem'e müjde: Cebrail, Galile'de, Nasıra şehrinde, Yusuf adında bir erkekle nişanlı bâkire bir kızı ziyaret eder. Kızın adı, Meryem'dir. Melek, "Selam sana ey iyiliğe eren kız, Rab seninledir!" deyince, şaşırır Meryem, böyle bir selamın ne anlama gelebileceğini sorar kendi kendine. Ama melek, şöyle konuşur: "Korkma Meryem, çünkü sen tanrı katında inayet buldun. Ve işte gebe kalacaksın, bir oğlan doğurup, adını İsa koyacaksın. İsa büyüyecek ve Yüce tanrının Oğlu denecek ona. Tanrı, atası Davud'un saltanatını verecek ona ve... Bu saltanatın sonu olmayacak". O zaman Meryem şöyle der meleğe: "Hiçbir erkek bilmeden nasıl olur bütün bunlar?" Melek şöyle cevaplar: "Kutsal Ruh senin üzerine gelecek ve Yüce Tanrı'nın gücü seni gölgesiyle kaplayacak. İşte bunun için, doğacak çocuk kutsal olacak ve kendisine Tanrı'nın Oğlu denecek. İşte, akraban Elizabet de, yaşlı olmasına karşın, bir oğlana gebe kaldı ve kısır denilen kadın, altıncı ayında bulunuyor, çünkü tanrı için hiçbir şey olanaksız değildir" (**Luka, 1:** 26-37).

Olay, genellikle Meryem'in evinin içinde gerçekleşir. Meryem, elinde bir kitapladır. Müjde nedeniyle okumasına ara vermiştir. Otururak, ayakta, ya da diz çökmüş olarak gösterilir.

Beyaz bir güvercin, Kutsal Ruh'un Meryem'in üzerine inişinin simgesidir.

Meryem'in Elizabet'i ziyareti: Meryem, müjde olayından sonra, dağlık bir Yahuda şehrine doğru ivedilikle yola koyulur. Zekeriya'nın evine gider ve Elizabet'i selamlar. Elizabet, Meryem'in selamını işitir işitmez, çocuk karnında kımıldar ve Kutsal Ruh'la dolan Elizabet şöyle seslenir: "Ey sen, kadınlar içinde mübarek kadın, karnının ürünü de müberek olsun! Nasıl oldu da, Rabbimin anasının bana gelmesi bana bağışlandı?"

Meryem, şöyle cevaplar:

Hep Rabbi yüceltir yüreğim
ve sevinir ruhum tanrı'da,
Kurtarıcı'da
Çünkü kulunun hiçliğine
bakışlarını çevirdi o.
Ve işte şimdiden sonra artık,
mübarek diyecekler bana bütün kuşaklar.

Meryem, Elizabet'le üç ay kadar kalarak evine döner (**Luka, 1:** 39-56).

Bu olayı anlatan resimlerde, Elzabet'i Meryem'den ayırdetmek mümkündür: Meryem'den daha yaşlıdır ve genellikle "hoşgeldin" diyen bir davranış içindedir. Bazan birbirlerini kucaklarken resmedilirler.

İsa'nın doğumu: Meryem, Yusuf'la nişanlıdır. Onunla birlikte oturmağa başlamadan önce, Kutsal Ruh aracılığıyla gebe kalır. Yusuf, dürüst bir insandır; Meryem'i utanılacak bir duruma sokmak istememektedir; bunun için de onu gizlice reddetmeyi düşünür.

Yusuf, bütün bunları kurarken, Tanrı'nın bir meleği görünür ona ve şöyle der: "Meryem'i karın yapmaktan çekinme; çünkü o, Kutsal Ruh sayesinde gebe kaldı! Bir oğlan doğuracak, adını İsa koyacaksın ve İsa, halkını günahlardan kurtaracak".

Yusuf daha karısını bilmeden, Meryem bir çocuk doğurur. Adına İsa denir (**Matta, 1:** 18-21, 24-25).

O zamanlar, İmparator Augustus, imparatorluk topraklarında nüfus sayımı yapılması için bir ferman çıkarmıştı. Bu ilk nüfus sayımı, Quirinus, Suriye kralıyken yapıldı. Herkes kendi şehrine gidip yazılıyordu.

Yusuf da, Nasıra şehrinden kalkıp, Beytüllâhim'e gitti; çünkü, Davud soyundan ve evindendi. Kendisini ve gebe karısını yazdıracaktı.

Daha Beytüllâhim'deyken, Meryem'in günü doldu ve bir oğlan çocuğu dünyaya getirdi. Handa kalacak yer olmadığı için, çocuğu kundağa sarıp yemliğe koydu (**Luka, 2:** 1-7).

İsa'nın doğumu sahnelerinde, Yusuf, Meryem ve Çocuk İsa'dan oluşan Kutsal Aile, Beytüllâhim'deki ahırda gösterilir. Çocuk İsa ya bir yemlik içinde, ya samanların veya bir yemliğin üstünde yatar.

Meryem, çoğunlukla diz çökmüş olarak çocuğa tapınır. Fakat ilk örneklerde Meryem'i uzanmış ve hayranlıkla çocuğunu seyrederken görürüz. Yusuf ise, yüzünde şaşkınlık ifadesiyle bir yanda durur.

Arkada öküz ve eşek bulunur. Soluklarıyla yemlikteki çocuğu ısıtırlar.

Çobanların tapınması: Beytüllâhim bölgesinde, sürüleriyle birlikte geceyi kırda geçiren çobanlar bulunuyordu. Tanrı'nın meleği, çobanlara göründü ve kutsal ışık onları ışığa boğdu. Bunu gören çobanlar çok korktular. Melek

onlara korkmamalarını, kendilerine mutlu bir haber getirdiğini söyledi: Herkes için bir sevinç kaynağı olacak olan bu haber, Kurtarıcı'nın doğuşuydu. Çobanlar görmeğe gittiklerinde, onu kundağa sarılmış ve bir yemliğe konulmuş olarak bulacaklardır. Bu sözleri söyleyen meleğe, Tanrı'ya şükürler eden bir melek kümesi de katıldı.

Melekler, göğe dönmek üzere çobanlardan ayrılınca, çobanlar, Tanrı'nın haber verdiği bu olayı görmeğe gittiler. Ahırda, Çocuk'la Meryem'i ve Yusuf'u buldular (**Luka, 2:** 8-17).

Çobanlar genellikle iki tanedir.

Bu sahne bazan İsa'nın doğumu olayı ile birlikte verilir.

Kralların tapınması: İsa, kral Herodes zamanında Beytüllâhim'de doğduğu zaman, Kudüs'e doğudan müneccimler geldi. "Yahudilerin doğan kralı nerededir? Doğuda onun yıldızını gördük ve ona tapmak için buraya geldik" dediler. Bundan tedirgin olan kral Herodes, başrahiplerini ve hâkimlerini toplayarak, İsa'nın nerede doğmuş olabileceğini sordu. Onlar da "Yahudiye Beytüllâhimi'nde" diye karşılık verdiler.

Herodes, kâhinleri gizlice çağırdı. Yıldızın, kendilerine ne zaman göründüğünü ayrıntılarıyla sordu. Sonra onları Beytülâhim'e yolladı ve "Gidin, çocuk hakkında dikkatli araştırmalar yapın; bulduğunuz zaman bana da haber verin ki, gidip ben de tapayım ona!" diye tembih etti.

Kâhinler, kralın bu sözlerini dinleyip yola çıktılar. Doğuda gördükleri yıldız, önlerinden gidiyordu. Çocuğun bulunduğu yere vardıklarında, yıldız durdu.

Kâhinler, içeri girip Meryem'le birlikte Çocuk'u gördüklerinde, secdeye gelip ona taptılar. Sonra, yanlarında getirdikleri hazineleri açtılar, çocuğa altın, buhur ve mür armağan ettiler.

Düşlerinde, tekrar Herodes'in yanına uğramamaları söylendiği için ülkelerine başka yoldan döndüler (**Matta, 2:** 1-5, 7-12).

Bu kâhinlerin büyük bir kervan eşliğinde gelişlerini gösteren sahnelere 'Kâhin Kralların Yolculuğu' adı verilir.

Kâhinler, çoğun kral olarak gösterilirler, çünkü 72. Mezmurun 10. ve 11. dizelerinde şöyle denilmektedir:

> Tarşiş ve adaların kralları ona vergilerini ödeyecek
> Şeba ve Seba kralları armağanlar sunacaklar
> Bütün krallar onun önünde eğilecek
> Bütün halklar ona hizmet edecek.

Bu ilişki nedeniyle bu sahne 'Kralların Secdesi', 'Kralların Tapınması', 'Kâhin Kralların Secdesi', 'Müneccim Kralların Secdesi' diye de adlandırılır.

Sözü edilen müneccim krallar üç tanedir. Bunlardan biri genç, biri orta yaşlı, biri de yaşlıdır. Adları: Melkior, Baltazar, Gaspar'dır.

Bu konuyu işleyen resimlerde, görüntü merkezini **Kutsal Aile** oluşturur. Üç müneccim, Çocuk İsa'nın karşısında secdeye gelirler ve bu görevi sırayla yerine getirirler. Ellerinde, getirdikleri değerli armağanlar görülür. Giyinişleri gerçekten kralların giyinişini andırır ve soylu bir duruş içindedirler.

Kutsal Aile, Beytüllâhim'deki ahırın önünde durur. Öküz ve eşek yine bu olayın sevimli tanıklarıdır. Üç müneccimin arkasında ise, müneccimlere eşlik edenler atlarıyla yer alırlar.

'Kâhin Kralların Yolculuğu' konusu tek başına işlendiği gibi, tapınma sahnesine de eklenmiş olabilir.

İsa'nın sünnet edilişi ve tapınağa götürülüşü: Çocuğun sünnet edilmesi için gerekli sekiz gün geçtikten sonra, çocuğa, daha ana karnındayken Cebrail'in dediği İsa adı konuldu. Sonra, Tanrı'ya adanmak üzere, Kudüs'e götürüldü; ve adak olarak, iki kumru veya iki küçük güvercin kesildi. (**Luka, 2:** 21-24)

Pentikost: Meryem'in göründüğü son sahnelerden biridir.

Pentikost, Paskalya'dan elli gün sonra, bir akşam yemeği sırasında, Meryem'in ve havarilerin üzerine Kutsal Ruh'un inişini anımsatmak için yapılan bir bayramdır.

> Pentikost bayramı geldiğinde, hepsi birlikte aynı yerde bulunuyorlardı. Gökten ansızın, rüzgar uğultusuna benzer bir ses indi ve bulundukları yeri doldurdu. Sonra ateşten diller göründü ve herbirinin üstüne kondu. O zaman hepsi Kutsal Ruh'la doldu (**Resullerin İşleri, 2:** 1-5).

Meryem'in ölümü: İsa'nın çarmıha gerilişinden sonra Meryem, İsa'nın en çok sevdiği öğrencisi olan İncilci Yahya ile birlikte oturmağa başlar; çünkü İsa, çarmıhın dibinde bulunan annesine Yahya'yı göstererek, "Kadın, işte oğlun!", Yahya'ya ise, "İşte annen!" demiştir (**Yahya, 19:** 25-27).

Fakat oğlundan ayrı yaşamanın verdiği yalnızlığa dayanamayan Meryem, Tanrı'ya yalvarır, oğlunun yanına kendisini de almasını ister. Bunun üzerine bir melek, Meryem'e görünür, ona, üç gün içinde cennette oğluna kavuşacağını haber verir. Melek, Meryem'e bir palmiye dalı sunar. Meryem, öldüğü zaman mezarına dikilsin diye, Palmiye'yi Yahya'ya verir ve bütün havarilerin, ölümünde hazır bulunmalarını ister.

Bu nedenle, Meryem'in ölümünü gösteren resimlerde, yatağın çevresinde havarileri görürüz. Başucunda Petrus, ayakucunda ise Yahya (Yuhanna) bulunur.

Meryem'in ölümü ve göğe çıkışı sahnesi çoğunlukla bir arada verilir.

Meryem'in göğe çıkışı: Meryem öldüğü gün, İsa, meleklerle birlikte görünür. Meryem'in ruhu bedeninden ayrılarak, oğlunun kolları arasında göğe yükselir. İsa, annesinin yeryüzünde kalan bedeninin, göğe çıkan ruhuyla birleşmesini ve cennete taşınmasını ister.

Bu konuyu işleyen resimlerde, İsa, ölü yatan Meryem'in yanında, kucağında bir bebekle tasvir edilir. Bu bebek, Meryem'in ruhunu temsil eder.

Meryem'in ölümü ve göğe çıkışı, genellikle altı sahneyi birden içerir:

a) Meleğin, palmiye dalıyla birlikte, öleceğini Meryem'e haber vermesi;
b) Meryem'in havarilere veda edişi;
c) Meryem'in ölümü ve ruhunun göğe çıkışı;
d) Mezara taşınması;
e) Mezara indirilişi;
f) Beden ve ruh olarak göğe çıkışı.

Meryem'in taç giymesi: Meryem, oğlu tarafından cennete kabul edildikten sonra, kendisine yine oğlu tarafından, bir cennet kraliçesi olarak taç giydirilir.

İSA'NIN HAYATI

İSA

İsa'nın doğumu: Bkz. MERYEM bölümü.
Çobanların tapınması: Bkz. MERYEM bölümü.
Kıralların tapınması: Bkz. MERYEM bölümü.
İsa'nın sünneti ve tapınağa sunuluşu: Bkz. MERYEM bölümü.

Çocukların öldürülmesi: Doğulu müneccimler, Çocuk İsa'ya tapındıktan sonra, kendilerine düşte söylendiği gibi, Kral I. Herodes, Beytüllâhim ve çevresindeki, iki yaşına kadar olan bütün çocukların öldürülmesini buyurur ve askerlerini kıyıma gönderir (**Matta, 2:** 16).

Mısır'a kaçış; Bunun üzerine Yusuf'a görünen bir melek, ona, çocuğu ve annesini alıp Mısır'a kaçmasını, ikinci bir habere kadar orada kalmasını, Herodes'in çocuğu öldürmek için peşlerini bırakmayacağını söyler.

Yusuf, geceleyin yatağından kalkıp çocuğu ve annesini alır, Mısır'a kaçar. Orada, I. Herodes'in ölümüne dek kalır (**Matta, 2:** 13-15).

Bu olayı canlandıran resimlerde, Meryem, genellikle bir eşeğin üstünde görülür. Kucağında Çocuk İsa vardır. Yusuf ise eşeği güder. Kutsal Aile'nin yanında uşaklar da görülebilir.

Kutsal Aile'yi kimi zaman yolda dinlenirken görürüz. Bu sahnelere 'Mısır Yolunda Dinlenme' adı verilir.

Çok seyrek olarak da Beytüllâhim'den ayrılırken resmedilirler.

Mısır'dan dönüş: Herodes ölünce, Mısır'da bulunan Yusuf'a yine bir melek görünür. Çocukla Meryem'i alıp ülkesine dönmesini, çünkü çocuğun canını almak isteyen kişilerin öldüğünü haber verir.

Fakat Yusuf, Yahudiye'de Herodes'in oğlu Arhelaos'un kral olduğunu duyunca oraya gitmekten korkar ve düşünde bildirildiği gibi, Galile topraklarındaki Nâsıra kentine yerleşir (**Matta, 2:** 12-22).

Bu sahnelerde İsa, biraz daha büyümüş bir çocuk olarak görülür.

İsa bilginler arasında veya **tapınakta tartışma**: Kutsal Aile, Mısır'dan döndükten sonra Nasıra kentinde yaşamaya başlar. Her yıl, Fısıh bayramında Kudüs'e gidilir.

İsa on iki yaşına bastığında yine bayram için Kudüs'e giderler. Dönüşte, ana babası, İsa'nın yanlarında olmadığını farkeder. Onu, önce akrabaları ve tanıdıkları yanında ararlar, bulamayınca tekrar Kudüs'e dönerler. Arama üç gün sürer. Sonunda İsa'yı tapınakta, din bilgilerinin ortasında, onları dinler ve onlara sorular yöneltirken bulurlar. Bütün dinleyicilerle birlikte, ana babası da, İsa'nın verdiği cevaplar karşısında hayret ederler (**Luka, 2:** 41-47).

İsa'nın vaftiz edilişi: Bkz. VAFTİZCİ YAHYA bölümü.

Şeytan'ın İsa'yı kandırmak istemesi: Kutsal Ruh, İsa'yı denemek ister. Yahya tarafından vaftiz edildikten sonra, çöle götürür onu. İsa, çölde kırk gün kırk gece oruç tutar. Sonunda acıkır. O zaman şeytan yaklaşıp, şöyle der: "Mademki Tanrı'nın oğlusun, hadi yap öyleyse şu taşları ekmek!" İsa şu cevabı verir: "İnsan yalnız ekmekle değil, Tanrı'nın ağzından çıkan her bir sözle yaşar".

Bunun üzerine şeytan İsa'yı Kudüs'e götürür, tapınağın kulesi üstüne koyar ve şöyle konuşur: "Madem ki Tanrı'nın oğlusun, at öyleyse kendini yere! Madem ki tanrı, meleklerine seni elleri üstünde götürmelerini buyurdu, ayağının taşa değmemesi gerekir öyleyse". İsa, bu sözlere karşılık, "tanrını sınama! diye yazılıdır" der.

Şeytan, bu kez yüksek bir dağın tepesine götürür İsa'yı. Ona dünyanın tüm ülkelerini ve güzelliklerini gösterir. Kendisine tapıp önünde eğildiği takdirde, bütün bu ülkeleri ve güzellikleri ona vereceğini söyler. İsa, "Git şeytan! Yalnızca kendi tanrı'na tapacaksın, yalnızca ona kul olacaksın, diye yazılıdır" der.

O zaman şeytan, İsa'yı bırakıp gider. Melekler gelip, İsa'ya hizmet ederler (**Matta, 4:**1-11; **Markos**, **1:** 12-13; **Luka, 4:**11-13).

İlk iki havari: İsa, Vaftizci Yahya'nın zindana konulduğunu duyunca Galile'ye çekilir; Nâsıra şehrini bırakarak deniz kıyısında bulunan Kefernahum şehrine yerleşir.

"Vakit tamamdır, Tanrı'nın saltanatı yakındır, aklınızı başınıza toplayın, İncil'e inanın!" diye Tanrı'nın sözünü yaymaya başlar.

Galile denizi boyunca yürürken, Simon Petrus ve Andreas adındaki balıkçı iki kardeşi, denize ağ atarken görür. "Beni izleyin!" der onlara "Sizi insan avcısı yapacağım".

Petrus ve Andreas, ağı bırakıp, İsa'nın ardından giderler (**Matta, 4:** 12-13, 17-20; **Markos**, **1:** 14-15).

Vergi: İsa ve havarileri Kefernahum'a vardıklarında, şehre her girenden tapınak için vergi toplayanlar Petrus'a yaklaşıp, "Hocanız para vermiyor mu?" diye sorarlar. Petrus, "Ödemez olur mu, elbet ödeyecek" der.

Petrus, olanları İsa'ya iletmek için eve gider. Fakat daha ağzını açmadan İsa şöyle der: "Ne dersin Simon? Yeryüzü kralları vergiyi kimden alırlar? Oğul-

lardan mı, yoksa yabancılardan mı?" Petrus, "Yabancılardan" diye yanıtlar. İsa şöyle devam eder: "Demek ki oğullar vergiden bağışıklıdır. Ama olay çıkartmayalım. Git denize, oltayı suya at, oltaya gelen ilk balığın ağzını aç, bulacağın parayı alıp, hem benim için hem de kendin için öde!" (**Matta, 17:** 24-27).

Başkâhinler ve yazıcılar, İsa'yı tuzağa düşürüp valiye teslim etmek için, ikiyüzlü adamlar gönderirler ona. Adamlar şu soruyu sorarlar İsa'ya: "Biz senin doğrulukla konuşup öğrettiğini, insanların görünüşüne bakmayıp, Tanrı'nın gerçek yolunu öğrettiğini biliyoruz. Söyle öyleyse, Sezar'a vergi ödememiz caiz midir, değil midir?"

Adamların içindeki kötülüğü bilen İsa, bir para ister; paranın üstündeki resmin ve yazının kime ait olduğunu sorar. Onlar da "Sezar'a" derler.

İsa o zaman şöyle der: "Öyleyse, Sezar'ın olanı Sezar'a, Tanrı'nın olanı Tanrı'ya verin!" Bu cevap karşısında şaşıran ikiyüzlü adamlar, susmaktan başka çare bulamazlar (**Luka, 20:** 20-26).

İsa ve Samiriyeli kadın: İsa, Yahudiye'den Galile'ye gidecekti. Yolu Samiriye'den geçiyordu. Yorulduğu için, yakınlarındaki bir kuyunun kenarına oturdu.

Bu sırada Samiriyeli bir kadın, su almağa geldi. İsa, kadından su isteyince, kadın şaşkın bir halde sordu: "Bir Yahudi, nasıl olur da benim gibi bir Samiriyeliden su ister?" Yahudiyelilerle Samiriyelilerin arası iyi değildi.

İsa şöyle cevap verdi: Eğer sen, senden su isteyenin kim olduğunu bilseydin, asıl sen ondan su isterdin ve o sana diri su verirdi (**Yahya, 4:** 4-10 ve süreği).

Günahkâr kadın ve İsa: Zeytin dağından dönmüştü İsa, tapınaktaydı. Yazıcılar ve Ferisiler, zina yaparken suçüstü yakalanmış bir kadın getirdiler ona ve kadının, Musa yasalarına göre taşlanması gerektiğini söylediler. Amaçları İsa'yı denemek ve onu suçlayacak bir bahane bulmaktı.

İsa yere eğilip, parmağıyla birşeyler yazmağa başladı. Kalabalık sabırsızlanıyordu, İsa'dan mutlaka bir cevap bekliyordu. İsa'nın cevabı şu oldu: "Ona ilk taşı, kim günahsızsa o atsın!"

Kalabalık, İsa'nın sözünü işitince dağılmaya başladı. İsa, ortada duran kadınla yalnız kaldı. Yerinden kalktı ve kadına şöyle dedi: "Ey kadın nereye gittiler bunlar? Seni hiç kimse cezalandırmadı mı?", "Hayır, hiç kimse" dedi kadın. Bunun üzerine İsa şöyle konuştu: "Seni ben de cezalandırmıyorum; bundan sonra günah işleme!" (**Yahya, 8:** 1-11).

Tutumsuz evladın eve dönüşü: Ferisiler ve yazıcılar İsa için, "Günahkârları toplayıp, birlikte yemek yiyor" diyorlardı. O zaman İsa şu misali anlattı:

İçinizden yüz koyunu olan, biri yitince, geri kalan doksan dokuzunu çölde bırakıp, kaybolan koyunu buluncaya kadar aramaz mı? Kaybolan koyunu bulunca da, sevinçle eve dönüp, dost ve yakınlarına, "Kutlayın beni, kaybolan koyunumu buldum" demez mi? İşte ben size diyorum ki, pişman olan tek bir

günahkar için gökte duyulan sevinç, günahını bağışlatmaya ihtiyacı olmayan doksan dokuz doğru için olandan daha çok olacaktır.

İsa, peşinden, tutumsuz evladın eve dönüşünü anlattı:

Bir adamın iki oğlu varmış. Küçük oğlan babasından payını istemiş. Baba, varlığını iki oğlu arasında bölüştürmüş. Birkaç gün sonra da küçük oğlan, her şeyini yanına alıp uzak bir ülkeye göçmüş. Orada bütün varlığını har vurup harman savurmuş. Kaldığı ülkede bir de kıtlık olmuş. Oğlan, karnını doyurmak için domuz bekçiliği yapmaya başlamış. O kadar aç kalmış ki, sonunda aklı başına gelmiş, babasına dönmeğe, işlediği günahlar için bağış dilemeğe karar vermiş.

Oğlunun döndüğünü gören baba, onu kucaklamış ve şefkatle öpmüş. Bu dönüşün onuruna da büyük bir ziyafet vermiş.

Büyük oğlan buna öfkelenmiş; bunca itaatla ve kusursuzca hizmet edişine karşın kendisine böyle bir şeyin yapılmadığını söylemiş babasına.Babasının cevabı şu olmuş: "Oğlum, sen her zaman benimlesin. Benim olan her şey, aynı zamanda senindir. Fakat kardeşin için bayram yapıp sevinmek haklı bir şeydir, çünkü kardeşin ölmüştü, tekrar hayata döndü; kaybolmuştu, kendini tekrar buldu" (**Luka, 15:** 1-7, 11-32).

Zengin obur: İsa, öğrencilerine anlatıyordu: Bir zamanlar zengin bir adam vardı. Erguvani ve ince ketenden giysiler giyinir, her gün ziyafet üstüne ziyafet verir, yer içerdi. Bir de Lazarus adında zavallı bir dilenci vardı. Her yeri yara bere içinde olan bu Lazarus, hep zengin kapısında bekler, onun sofrasından artacak kırıntıların atılmasını gözlerdi.

Gün geldi, dilenci öldü. Melekler onu alıp, İbrahim Peygamber'in kucağına götürdüler. Bir süre sonra zengin adam da öldü. Ne ki, doğruca cehennemi boyladı. İşkenceler arasında kıvranırken, bir de baktı ki, dilenci Lazarus, İbrahim Peygamber'in kucağında duruyor. Hemen haykırdı: "Acı bana İbrahim Baba! Gönder Lazarus'u, parmağının ucunu suya batırıp dilimi serinletsin, ateşler içinde kıvranıyorum acıdan!" İbrahim Peygamber şöyle cevap verdi: "Ey oğul, anımsa ki, sen bütün yaşantın boyunca tüm iyilikleri elde ettin, ama Lazarus, kötülükten başka bir şey görmedi dünyada. Şimdi sen azap çekerken, o burada avuntu buluyor. Üstelik seninle bizim aramızda kocaman bir uçurum var; ne buradan oraya, ne de oradan buraya geçilebilir" (**Luka, 16:** 19-26).

İsa, Marta'nın evinde: Sonra İsa, bir kasabaya geldi. Marta adında bir kadın onu evine kabul etti. Marta'nın Meryem adında bir de kardeşi vardı; İsa'nın ayakları dibine oturmuş, onun sözlerini dinliyordu. O sıra ev işleriyle uğraşmakta olan Marta, İsa'nın önünde durup şöyle yakındı: "Rabbim ben iş görürken, kardeşimin bana yardım etmemesine aldırmıyor musun? Söyle de, yardım etsin bana!" Bunun üzerine İsa "Marta, Marta! Sen birçok şey için endişelenip yoruluyorsun; ama tek bir şey gereklidir; Meryem, payın en iyisini seçti ve bunu da yitirmeyecek" dedi (**Lukas, 10:** 38-42).

Kana düğünü: Şu olay, İsa'nın ilk mucizesini oluşturmaktadır. Galile'nin Kana kentinde bir düğün vardı. Düğünde İsa, havarileri ve annesi Meryem de çağrılı olarak bulunuyorlardı. Bir ara, şarabın bittiği anlaşılınca, Meryem, İsa'ya, "Şarapları kalmamış" dedi.

Orada, taştan altı küp bulunmaktaydı. İsa küplere su doldurmalarını söyledi. Küpler suyla doldurulduktan sonra, küpten bir tas su alıp, düğün kâhyasına götürmelerini buyurdu.

Kâhya, getirilen suyu tadınca, bunun su değil, şarap olduğunu gördü (**Yahya, 2:** 1-10).

Balık avı mucizesi: İsa, Cennesaret gölü yanında, çevresine toplanmış halka tanrının sözünü vaaz ediyordu. Bir ara, kıyıda iki kayık gördü. Balıkçılar ağlarını yıkıyorlardı.

İsa, Simon'un kayığına bindi; ona, kıyıdan biraz uzaklaşmasını söyledi. Sonra oturup, halka kayıkta vaaz verdi.

Konuşması bitince, açılarak ağları suya atmasını söyledi Simon'a. Simon, bütün gece dolaştıklarını, hiç balık tutamadıklarını belirtti. Ama yine de İsa'nın sözünü dinleyip ağları suya attı.

O kadar çok balık yakaladılar ki, balıkların ağırlığından ağlar yırtılmak üzereydi. Öteki kayıkta bulunanlar da yardıma geldiler. İki kayık da balıkla dolup taşıyordu (**Luka, 5:** 2-7).

(Yahya İncili'nin 21. kitabında bir başka balık avı mucizesinden daha sözedilmektedir.)

İnmeli hastanın iyileştirilmesi veya şifalı havuz: İsa, Yahudilerin bir bayramı dolayısiyle Kudüs'e gitti. Burada "Koyun Kapısı" denilen kapının yanında beş revaklı bir havuz vardı. Bu revaklar içinde bir sürü kör, topal, inmeli hasta, suyun dalgalanmasını beklemekteydi.

Bir melek, arada bir havuza inip, suyu dalgalandırdığında havuza atlayan ilk kişi, hastalığı ne olursa olsun, hemen iyileşiyordu.

Orada, otuz sekiz yıldır hasta olan bir inmeli de bulunuyordu. Adamın bu yatalak halini gören İsa, uzun zamandır bu durumda olduğunu bildiği için, "İyileşmek ister misin?" diye sordu ona. Hasta, su dalgalandığında, onu havuza itecek kimse olmadığını, o yaklaşmaktayken, bir başkasının gelip ondan önce suya girdiğini söyledi.

O zaman İsa, "Kalk ayağa! Al eline şilteni ve yürü!"diye buyurdu.

Adam o anda iyileşti ve şiltesini alarak yürümeğe başladı (**Yahya, 5:** 1-9).

Matta'nın (Levi'nin) çağrılışı: Sonra İsa vergi ödeme yerinde, bir sıranın üstünde oturan Matta adında ve Alfeus'un oğlu vergi tahsildarına, "İzle beni!" dedi. Matta, her şeyi bırakıp kalktı ve İsa'yı izledi. Sonra Matta (öteki adıyla Levi), evinde İsa için büyük bir ziyafet verdi. Ziyafete, bir çok vergi tahsildarıyla, günahkâr kişi de katıldı. Ferisiler ve onların yazıcıları, İsa'yı tahsildarlar ve günahkârlarla birlikte yemek yerken görünce, homurdanmağa başladılar

ve İsa'nın öğrencilerine, "Niçin tahsildarlarla ve günahkârlarla birlikte yemek yiyorsunuz?" diye sordular. Bunu duyan İsa, onlara döndü ve şöyle konuştu: "Hekime sağlamların değil, hastaların ihtiyacı vardır; doğruları değil, günahkârları tövbeye çağırmaya geldim" (**Matta, 9:** 9-13; **Luka, 5:** 27-32; **Markos, 2:** 13-17).

Yalnız İncilci Matta, "Matta" adını kullanıyor. Öteki İncil yazarları bir saygı belirtisi olarak "Levi" adını kullanıyorlar. "Matta", bu kişinin daha çok halk tarafından tanınan ve vergi tahsildarı olarak adıdır.

Nainli dulun çocuğunun dirilişi: İsa, Nain adında bir kente gitti. Onunla birlikte, öğrencileri ve kalabalık bir topluluk vardı. Kentin kapısına vardığı zaman, şehir halkının, dul bir kadının ölen tek çocuğunu gömmeye götürdüğünü gördü. İsa, kadına acıdı; ona, "Ağlama artık!" dedikten sonra, ilerleyip, tabuta eliyle dokundu ve şöyle konuştu: "Hey delikanlı, sana söylüyorum, kalk!" Ölü, doğrulup oturdu ve konuşmağa başladı. İsa, çocuğu, anasına geri verdi (**Luka, 7:** 11-15).

Ekmek ve balıkların çoğalması: İsa, Vaftizci Yahya'nın başının Herodes tarafından vurulduğu haberini alınca, ıssız bir tepeye çekildi. Bunu duyan halk, İsa'nın peşinden gitti. İsa, kendisini izleyenlerin arasında bulunan bir sürü hastayı iyileştirdi. Dilsizler konuşmağa, topallar yürümeğe, körler görmeğe başladı.

Kalabalığın yiyecek bir şeyi olmadığını gören İsa, öğrencilerini çağırdı ve onlara, halkı aç göndermek istemediğini söyledi. Öğrencileri, yedi (beş) ekmekle iki balıktan başka yiyecekleri bulunmadığını belirttiler.

Bunun üzerine İsa, kalabalığı çayıra oturttu. Ekmek ve balıkları aldı, başını göğe kaldırarak onları takdis etti, sonra bölüp öğrencilerine verdi ve halka dağıtmalarını söyledi.

Herkes, doyuncaya kadar yedi. Artakalandan da on iki sepet doldu (**Matta, 14:** 9-20; **15:** 29-39).

İsa'nın suda yürüyüşü veya **İsa Galile denizi üstünde** veya **kayık**: İsa, ekmek ve balıkları çoğaltıp kalabalığı doyurduktan hemen sonra öğrencilerini kayığa bindirip karşı kıyıya geçmelerini söyledi. Kendisi ise kalabalığı salıverdikten sonra gidecekti.

Kalabalık dağıldı. İsa dağa çıktı, dua etti. Akşam olduğunda dağda yalnızdı. Bu arada kayık, karadan epeyi azaklaşmış, birden çıkan fırtına nedeniyle dalgalara kapılmıştı. İsa, şafak sökerken, su üstünde yürüyerek, kayıktaki öğrencilerin yanına gitti.

Öğrenciler korktular. Bir hayalet sandılar onu. Korkudan bağırmağa başladıklarını gören İsa, "Korkmayın, benim" dedi. Petrus, "Eğer sen isen, emret, su üstünde sana geleyim" dedi. İsa "Gel!" diye emrettti.

Petrus kayıktan indi, İsa'ya doğru su üstünde yurumeye başladı. Fakat rüzgarın şiddetli olduğunu görünce korktu ve batma tehlikesi geçirdi. "Rabbim, kurtar beni!" diye haykırdı.

O zaman İsa, elini uzatıp Petrus'u aldı ve "Ey inancı az adam, neden kuşku besledin?" diye sordu.

Kayığa bindiler. Rüzgâr dinmişti. Kayıkta olanlar, İsa'nın önünde secdeye gelerek, "Sen gerçekten Tanrı'nın oğlusun" dediler (**Matta, 14:** 22-33).

İyi çoban: İsa, şöyle konuştu Ferisilere: Gerçekten, gerçekten size diyorum ki, ağıla kapıdan girmeyip başka yerden giren, hırsız ve katildir. Kapıdan giren ise, koyunların çobanıdır. Kapıcı ona kapıyı açar, koyunlar onun sesini dinler ve o, koyunlarını adlarıyla çağırıp, onları götürür. Kendi koyunlarını dışarı götürdükten sonra da, önlerinden yürür. Koyunları onu izlerler, çünkü onun sesini bilirler. Bir başkasını izlemezler, tam tersi, kaçarlar ondan, çünkü yabancıların sesini tanımazlar.

İsa, bu misali anlattı, ama onlar, İsa'nın ne demek istediğini anlayamadılar, bunun üzerine şöyle devam etti İsa: "Gerçekten, gerçekten size diyorum ki, koyunların kapısı benim. Benden önce kim gelmişse hırsızdır, katildir. Ve koyunlar, onları dinlememişlerdir. Kapı benim; kim benden geçerse, kurtulmuş olacak. Girecek, çıkacak ve otlak bulacak. Hırsız, yalnız çalmağa, öldürmeğe ve yok etmeğe gelir. Ben onlara hayat, bol hayat vermeğe geldim. İyi Çoban'ım ben. İyi Çoban, kendi koyunları için hayatını verir. Oysa çoban olmayan ücretli adam, koyunlar kendinin değilse, kurdun geldiğini görünce, koyunları bırakıp kaçar; darmadağın eder. Ben İyi Çoban'ım ve tanırım koyunlarımı. Nasıl ki Baba beni tanır ve ben Baba'yı tanırım, öylece koyunlarım da bilirler beni. Koyunlarım uğruna hayatımı veririm ben. Bu ağıldan olmayan başka koyunlarım da var; onları da getireceğim, onlar da benim sesimi dinleyecekler; böylece tek bir sürü, tek bir çoban olacak" (**Yahya, 10:** 1-16).

Lazarus'un dirilişi: Beytanyalı Lazarus'un, Meryem ve Marta adında iki kızkardeşi vardı.

Meryem'le Marta, İsa'ya haber gönderdiler; sevdiği insanın hasta olduğunu bildirdiler; çünkü İsa, Lazarus'u çok severdi.

İsa, Lazarus'un hasta olduğunu duyunca iki gün daha bekledi. Sonra öğrencilerine, "Yahudiye'ye dönelim" dedi.

İsa, Beytanya'ya vardığında Lazarus ölmüştü. Dört gündür gömülüydü.

Marta, İsa'nın gelmekte olduğunu öğrenince, onu karşılamağa çıktı. Meryem evde kalmıştı..

Marta, İsa'ya, "Rabbim, eğer sen burada olsaydın, kardeşim ölmezdi. Ama biliyorum ki, şimdi bile tanrı bir şey esirgemez senden" dedi. İsa, Marta'ya, kızkardeşi Lazarus'un dirileceğini söyledi. Ne var ki Marta, bu dirilişin âhir vakit günü olacağını sandı. İsa, bunun üzerine şöyle dedi: "Diriliş de, hayat da benim! Bana inanan, ölmüş bile olsa yaşayacaktır. Ve yaşayan ve bana inanan kimse, hiç ölmeyecektir".

Marta, gidip kardeşi Meryem'i çağırdı. İsa henüz kasabaya girmemişti. Marta'yla karşılaştığı yerde beklemekteydi. Meryem'e başsağlığı dilemeye gelen Yahudiyeliler, Meryem'in ivedilikle dışarı çıktığını görünce, mezara ağlamağa gittiğini sanarak peşinden gittiler. Oysa Meryem, İsa'nın bulunduğu yere varınca, secdeye geldi ve "Ey Rabbim, sen burada olsaydın, kardeşim ölmezdi" dedi.

İsa, Meryem'e ve onunla birlikte ağlayan Yahudiyelilere acıdı, Lazarus'u nereye gömdüklerini sordu. Hemen mezara gitti. Önü taşla kapatılmış bir oyuktu mezar. İsa, taşı kaldırmalarını söyledi. Taşı kaldırdılar. İsa, gözlerini göğe kaldırdı. Tanrı'ya dua etti ve "Lazarus, çık dışarı!" diye bağırdı.

Lazarus, elleri ve ayakları sarılı olarak, kefenle dışarı çıktı (**Yahya, 11:** 1-46).

Bu olayı canlandıran resimlerde, genellikle, elini burnuna götürmüş bir figür de vardır; çünkü İsa, taşı kaldırmalarını söylediği zaman, Marta, "Dört gün geçti daha, ama şimdiden kokmuştur" demiştir.

Suret değişimi veya **başkalaşım**: İsa bir gün, Petrus ve Zebedi'nin oğulları Yahya ve Yakup'u yanına alarak Tabor Dağı'na duaya çıktı. Dua etmekteyken, yüzünün görünümü başkalaştı, giysileri göz kamaştıran bir aklığa büründü. O anda iki kişinin de onunla konuştuğu görüldü. Bunlar Musa ve İlya idiler.

Petrus ve arkadaşlarını uyku basmıştı. Yine de uyanık kalıp, İsa'nın şanını ve onunla konuşan iki peygamberi seyrettiler.

Sonra bir bulut, İsa'yı, Musa'yı ve İlya'yı örttü. Ötekiler, bunu görünce korktular. Buluttan gelen bir ses, "Bu benim oğlumdur, en sevdiğimdir, dinleyin onu!" diyordu.

Bu ses sırasında, İsa tek başına kaldı (**Luka, 5:** 28-36).

İSA'NIN ÇEKTİKLERİ (La passion):

İsa'nın Kudüs'e girişinden gömülüşüne dek geçen olaylara, genel olarak "İsa'nın Çektikleri" adı verilir.

Kudüs'e giriş: İsa, Kudüs'e yakın Zeytin Dağı'na varınca, öğrencilerinden ikisini karşı köye gönderdi. Orada, hiç kimsenin binmediği bir eşek bulacaklarını, onu alıp getirmelerini, soran olursa "Rabbimizin ihtiyacı var, hemen geri yollayacak" demelerini söyledi.

Eşek getirildi. Oradakiler, hayvanın üstüne pelerinlerini koydular. İsa, eşeğe bindi. O sırada, kimi pelerinini yere seriyor, kimi de kırlardan getirilmiş dal parçalarını atıyordu.

İsa, Kudüs'te tapınağa girdi. Orayı denetledikten sonra, vakit geç olduğu için, On ikilerle birlikte Beytanya'ya haraket etti (**Markos, 11:** 1-11; **Matta, 21:** 1-8).

Kudüs'e giriş sahnelerinde ağaca çıkmış bir adam görülür. Bunun adı Zakkay'dır. Fakat bu adamın Kudüs'e girişle bir ilgisi yoktur. Nitekim, Luka İncilinin 19. Kitabında şunlar yazılıdır: "Sonra İsa Eriha'ya girdi. Şehri geçmekteyken, Zakkay adında zengin bir adam, İsa'nın kim olduğunu görmek istiyordu. Kısa boylu olduğu için, kalabalığı aşıp göremiyordu. Zakkay da önden gitti ve İsa'nın geçeceği yerde bulunan bir yaban inciri ağacına çıktı".

İsa tapınaktan tacirleri kovuyor: İsa, Kudüs'e girdikten sonra tapınağa gitti. Bütün tacirleri ve alıcıları kovdu, oradan. Sarrafların masalarını, güvercin satıcılarının iskemlelerini devirdi. Ve şöyle dedi onlara: "Bir dua evi olacaktır benim evim, ama siz bir hırsız evine çevirdiniz onu" (**Matta, 21:** 12-13; **Luka, 19:** 45-46).

Beş akıllı kızla beş aptal kız: O zaman göklerin saltanatı, kandillerini alıp güveyi karşılamağa giden on bakire kıza benzeyecektir. Bunlardan beşi akıllı, beşi de aptaldı. Aptallar, kandillerini alırken, yanlarına yağ almadılar. İhtiyatlı olan akıllı kızlar ise, kandillerle birlikte, yanlarına, bir kap içinde yağ da aldılar. Güveyi gelmekte gecikiyordu. Kızların ise uykusu geliyordu. Sonunda uyuyup kalıverdiler. Ansızın, gecenin ortasında, bir çığlık koptu. "İşte güveyi" diyordu çığlık, "gidip karşılayın onu!" O zaman on kızın onu da kalkıp, kandillerini yaktılar. Aptal kızlar, ihtiyatlı kızlardan biraz yağ istediler; "çünkü" dediler, "kandillerimiz söndü sönecek". Akıllı kızların cevabı şu oldu: "Veremeyiz. Verirsek, hem sizinki biter hem bizimki. Gidin satıcıdan alın!" İhtiyatsız kızlar yağ almaya giderlerken, güveyi geldi ve onu hazır bekleyen akıllı kızlar, onunla birlikte düğün odasına girdiler ve kapı kapandı. Daha sonra öteki kızlar da geldiler, "Rabbim, aç kapıyı" dediler. Fakat o şöyle yanıtladı: "Gerçekten size diyorum ki, sizi tanımıyorum. Öyleyse uyanık bekleyin, çünkü ne günü, ne saati biliyorsunuz" (**Matta, 25:** 1-13).

(Burada, "güveyi", İsa'yı; bakire kızlar, insanları; "kandiller", inancı; yağ ise, göklerin kapısını açan sevap eylemleri simgelemektedir.)

Son akşam yemeği: Hamursuz'un birinci gününde, İsa'ya gelen öğrencileri, Fısıh sofrasını nerede hazırlayacaklarını sordular. İsa gidip yemek yiyeceği evi söyledi. Akşam olunca, İsa ve On iki havarisi sofraya oturdular.

(Yahudiler, 7 nisandan başlamak üzere 7 gün mayasız ekmek yerler. 14 nisan akşamı kesilen kuzu ise, sabah şafakla yenir.)

Bu arada On ikilerden Yahuda İskariot adındaki havari, başrahiplerle anlaşmış ve otuz gümüş karşılığında İsa'yı teslim etmeğe söz vermişti. Bunun için uygun bir fırsat kolluyordu.

İsa, hepsi sofradayken, "Gerçekten size diyorum ki, içinizden biri bana ihanet edecek" dedi.

Çok üzülen öğrencilerden her biri, "Ben miyim yoksa ey Rab?" diye sormağa başladı İsa'nın cevabı şu oldu: "Benimle birlikte sahana banan birisi bana ihanet edecek, Tanrı'nın Oğlu, alnına yazıldığı üzre gidiyor, ama Tanrı'nın Oğlu'na ihanet edenin başına gelecekleri düşünün bir! Hiç doğmasaydı daha iyi olurdu onun için".

O zaman Yahuda İskariot, "Ben miyim yoksa?" diye sorunca, İsa, "Ağzınla söyledin" dedi (**Matta, 26:** 14-25).

Luka İncili'nde ise İsa, "Bana ihanet edecek olanın eli, benimkiyle birlikte masanın üzerindedir" demektedir (**Luka, 22:** 21).

İsa, "İçinizden biri beni ele verecek" deyince, öğrencileri, kimi amaçladığını bilmedikleri için, birbirlerine bakmağa başladılar. İsa'nın en çok sevdiği öğrencisi Yahya, başını onun göğsüne dayamıştı (**Yahya, 13:** 21-23).

Son akşam yemeği sahnesi, bir masa çevresinde yemeğe oturmuş İsa ve on iki havarisinden oluşur.

Yahya, başını bazan İsa'nın göğsüne, koluna, bazan da masaya dayar.

Yahuda İskariot, genellikle öbür öğrencilerden ayrı oturur veya masadan kalkar durumdadır; kısaca, İsa'ya bağlı on bir havariden yalıtılmış bir şekilde tasvir edilir.

İncillere uygun biçimde anlatılan tarihsel Son Akşam Yemeği'nden başka "Liturjik" denilen Akşam Yemeği de vardır. İsa, burada, dinsel töreni yöneten bir kilise adamı durumundadır ve havarilerine şarapla ekmek verir.

Ayak yıkama: Bu dünyadan göçüp Baba'ya ulaşma vaktinin geldiğini bilen İsa, akşam yemeği sırasında sofradan kalkar, pelerinini çıkarıp beline bir havlu sarar. Sonra leğene su koyar, öğrencilerinin ayağını yıkayıp belindeki havluyla kurulamağa başlar; çünkü şeytan, Yahuda İskariot'un içine, İsa'yı ele verecek tohumu koymuştu ve İsa, bunu biliyordu.

Ayak yıkama sırası Simon Petrus'a geldiğinde, şaşkınlığını gizleyemedi Petrus. İsa ise, "Şu anda yaptığımı şimdi değil gelecekte anlayacaksın" dedi. Petrus, "Asla yıkamayacaksın ayaklarımı" diye diretti. O zaman İsa, "Eğer yıkamazsan, benimle payın olmayacaktır" dedi.

Bunun üzerine Petrus, yalnız ayaklarının değil ellerinin ve başının da yıkanmasını istedi. Bu dileğe şöyle cevap verdi İsa: "Yıkanmış kimsenin, ayaklarından başka bir yanının yıkanmasına ihtiyacı yoktur, çünkü tümden temizdir o. Siz de temizsiniz, ama hepiniz değil".

Nitekim o kimin ihanet edeceğini biliyordu ve bunun için, "Hepiniz temiz değilsiniz" diyordu.

Öğrencilerinin ayaklarını yıkadıktan sonra, giysisini giyip sofraya oturdu (**Yahya, 13:** 1-13).

Zeytin Dağı'nda dua: İsa, akşam yemeğinden sonra Getsemani denilen yere çekildi. Yahuda tarafından ele verileceğini biliyordu. Öğrencilerine, duaya gittiğini, kendisini beklememelerini söyledi.

Petrus'u ve Zebedi'nin iki oğlu Yakup'la Yahya'yı yanına alarak, bir kenara çekti. Çok üzgün ve kaygılı bir şekilde şöyle dedi onlara: "Ölüme dek üzgündür gönlüm. Burada, benimle uyanık kalın!"

Sonra biraz ilerledi, diz çöküp dua etmeğe başladı: "tanrım, mümkünse eğer, gelmesin bana bu kâse! Ama benim isteğim değil, senin isteğin olsun!"

Döndüğünde, öğrencilerini uyur buldu ve Petrus'a şöyle dedi: "Bir saatçık olsun uyanık kalamadınız benimle. Uyanık durun ve dua edin ki, iğvaya düşmiyesiniz. Gerçi ruh tetiktedir, ama et zayıftır".

İkinci kez onlardan uzaklaşan İsa, yine dua etti: "tanrım, eğer bu kâseyi ben içmeden uzaklaştırmak olanaksızsa, senin iraden olsun, o gerçekleşsin!"

Yine öğrencilerine döndü, yine onları uyur buldu.

Üçüncü kez aynı sözlerle dua etti ve öğrencilerine şöyle dedi: "Uyuyun, dinlenin! İşte tamam vakit. Tanrı'nın Oğlu, günahkârların eline teslim edilecek. Kalkın, gidelim! İşte, beni ele verecek kişi yaklaşıyor" (**Matta, 26:** 36-46; **Markos, 14:** 32-42).

Luka ise bu konuda şunları yazıyor:

"Sonra İsa, her zamanki gibi, Zeytin Dağı'na gitti. Yanında öğrencileri de vardı. Öğrencilerinden biraz uzaklaşarak diz çöktü ve dua etti: 'tanrım, istersen uzaklaştır benden bu kâseyi. Ama benim iradem değil, seninki gerçekleşsin!'

O zaman İsa'yı teselli etmek için bir melek göründü. İsa çok üzgün olduğu için kendini daha bir duaya verdi ve teri, kan damlaları halinde yere dökülüyordu" (**Luka, 22:** 39-45).

Bu olayı canlandıran resimlerde, üç öğrenci (Petrus, Yahya, Yakup) genellikle uyur gösterilir. Kimi zaman da, Luka İncili'nin anlattıklarına uygun olarak, elinde kadehle bir melek görülür.

Yahuda'nın başını çektiği asker ve eli sopalı insan kalabalığı daha geri düzlemde tasvir edilir.

İsa'nın yakalanması: İsa ve öğrencileri Zeytin Dağı'ndaydılar. İsa, duasını henüz bitirmemişti. Başkâhinlerin, yazıcıların ve yaşlıların gönderdiği eli kılıçlı ve sopalı kalabalık, On ikilerden biri olan Yahuda ile birlikte geldi.

Yahuda, İsa'yı göstermek için önceden sözleşmişti. Onu kucaklayıp öpecekti.

Yahuda, İsa'nın yanına vardığında, yaklaşıp ona, "Üstad!" deyip öptü. O zaman askerler İsa'nın üzerine atıldılar.

Orada bulunanlardan birisi bıçağını çıkardı ve başkâhinin uşağının üstüne yürüyüp, kulağını kesti (**Markos, 14:** 43-47).

Bu kişinin Simon Petrus olduğunu Yahya'dan öğreniyoruz: "O zaman, yanında kılıcı bulunan Simon Petrus, kılıcını çıkarır, başkâhinin uşağının kulağını vurur. Uşağın adı Malthus'tu. Fakat İsa, Petrus'a, 'Koy kılıcı kınına! Tanrı'nın bana verdiği kadehi içecek değil miyim?' dedi." (**Yahya, 18:** 10-11).

İsa, Kayafa'nın önünde: Başkâhinler ve yaşlılar, Kayafa adındaki kâhinler başının evinde toplanarak İsa'yı ele geçirip öldürme kararı almışlardı.

Zeytin Dağı'nda İsa'yı yakalayanlar, onu kâhinlerbaşı Kayafa'ya götürdüler.

Hepsi, İsa'yı mahkûm etmek için delil arıyordu. Birçok yalancı tanık bulunduğu halde, bir türlü yeterli delil bulunamıyordu. Sonunda iki kişi çıktı. İsa'nın tanrı tapınağını yıkıp, üç günde yeniden kurarım dediğini söylediler.

Kâhinlerbaşı, İsa'ya, "Sana karşı yaptıkları tanıklık hakkında ne diyorsun? Söyle, Tanrı'nın Oğlu Mesih sen misin?" diye sorunca, İsa şöyle cevap verdi: "Kendin söyledin bunu. Hattâ size şunu da söylüyorum ki, insanoğlunun her şeye kadir olan'ın sağında oturduğunu ve göklerden bulutlar üstünde geldiğini göreceksiniz".

Bunun üzerine kâhinlerbaşı, "Tamam işte küfretti, tanığa ne gerek? İşittiniz küfrettiğini" diye bağırdı.

Oradakiler de, "Ölsün, ölsün!" dediler.

İsa'nın yüzüne tükürdüler, onu yumrukladılar (**Matta, 26:** 3-4, 57-67; **Markos, 14:** 53-65).

Petrus'un İsa'yı yadsıması: İsa'yı alıp Kayafa'ya götürdükleri zaman Petrus ve bir başka öğrenci, onu uzaktan izliyordu. Bu öğrenciyi Kayafa tanıyordu; bu nedenle, İsa ile birlikte Kayafa'nın avlusuna girdi. Petrus, kapının dışında kalmıştı. Kayafa'nın tanıdığı öğrenci, kapıcı kadınla konuştu, Petrus'u da içeri aldırdı. Avlunun ortasında yanan bir ateşin çevresinde birçok kimse toplanmıştı. Petrus da onların arasına girip ısınmağa başladı. Kayafa'nın hizmetçilerinden bir kız Petrus'a yaklaştı; ona, "Sen de İsa ileydin, değil mi?" dedi. Petrus, çıkmak üzere kapıya doğru yollanıyordu ki, bir başka hizmetçi kız takıldı, "İsa ile birlikteydi bu adam" dedi. Hemen sonra, oradakiler Petrus'a yaklaştılar, "Hiç kuşkusuz sen de onlardan biri olmalısın; konuşmandan belli oluyor" dediler. Petrus, bunun üzerine yeminler ederek, lanetler okuyarak, "Tanımam ben o adamı" diye bağırmaya başladı. O zaman bir

horoz öttü ve Petrus, İsa'nın söylediklerini anımsadı. Çünkü İsa, "Daha horoz ötmeden, üç kez yadsıyacaksın (inkâr edeceksin) beni" demişti.

Petrus dışarı çıktı; üzülerek ağlamağa başladı. (**Matta, 26:** 69-75 ve 33-35; **Markos, 14:** 66-72; **Luka, 22:** 54-62; **Yahya, 18:** 15-18, 25-27).

İsa, Pilatus'un önünde: Sabah oldu. Bütün başkâhinler ve yaşlılar, İsa'yı ölüme mahkûm etmek için toplantı yaptılar ve onu, bağlayıp, vali Pilatus'un eline teslim ettiler.

Pilatus, İsa'ya "Yahudilerin kralı sen misin?" diye sordu. Fakat İsa, valinin sorularını yanıtlamadı.

Vali, bayramlarda, halkın istediği bir makkûmu salıvermeyi gelenek haline getirmişti. O sıralarda hapiste, Barabbas adında ünlü bir tutsak yatıyordu.

Vali halka, kimin salıverilmesini istediklerini sordu. Pilatus, İsa'nın kendisine kıskançlık yüzünden getirilip teslim edildiğini biliyordu.

Duruşma sırasında valinin karısı kocasına haber saldı. O doğru adamın işine karışmamasını, onu düşünde gördüğünü ve çok acı çektiğini bildirdi. Fakat başkâhinler ve yaşlılar, Barabbas'ın serbest bırakılıp, İsa'nın öldürülmesi için halkı ikna ettiler.

Vali yeniden sorduğunda "Barabbas!" diye bağırdılar.

O zaman Pilatus, "Peki, İsa'ya ne yapacaksınız?" diye sorunca, "Çarmıha gerilsin" dediler. Pilatus yine sordu: "Ne kötülük yaptı size?" Onlar, "Çarmıha gerilsin!" diye durmadan bağırıyorlardı.

Vali, karışıklığın gittikçe çoğaldığını görünce, su alıp, halkın önünde elini yıkadı ve, "Bu doğru adamın kanında suçum yok benim. Gerisini siz düşünün" dedi.

Oradakiler ise, "Onun kanı, bizim ve çocuklarımızın üstüne düşsün" diye yanıtladılar Pilatus'u (**Matta, 27:** 1-2, 11-25).

Yahuda'nın ölümü: O zaman, hain Yahuda, İsa'nın mahkum olduğunu görünce, vicdan acısıyla kıvranmağa başladı. Aldığı otuz gümüşü, "Günah işledim, suçsuz kana ihanet ettim" dedi. Onlar ise, "Bize ne, sen düşün" dediler. Yahuda, paraları tapınağa attıktan sonra, uzaklaştı ve gidip kendini öldürdü (**Matta, 27:** 3-5).

İsa'nın kamçılanması: Vali, Barabbas'ı salıverdi. İsa'yı ise önce kamçılattı, sonra askerlerine teslim etti (**Matta, 27:** 26).

Dikenli taç: Valinin askerleri İsa'yı avluya götürdüler. Üstünü soyup kızıl bir kaftan giydirdiler. Başına, dikenden örülmüş bir taç geçirdiler. Sonra da karşısına geçip, onu alaya aldılar.

"Selâm sana, ey Yahudiler kralı" deyip (sağ eline de bir kamış vermişlerdi), üstüne tükürüyorlardı. Epeyi eğlendikten sonra, üstündeki kızıl kaftanı çıkarttılar, kendi giysilerini giydirip, dışarı çıkarttılar (**Matta, 27:** 27-32; **Markos, 15:** 16-19).

İşte insan! (***Ecce Homo***): Pilatus tekrar dışarı çıktı. "İşte, onda hiçbir suç bulamadığımı bilesiniz diye, dışarı getiriyorum onu" dedi.

İsa, başında dikenli taç ve üstünde kızıl giysisiyle göründü. Pilatus, "İşte insan!" dedi.

Kâhinlerbaşı ve muhafızlar, İsa'yı görür görmez, "çarmıha ger, çarmıha ger!" diye bağırmağa başladılar (**Yahya, 19:** 4-6).

Golgota yolu veya **İsa Golgota yolunda**: İsa'yı çarmıha germeğe götürürlerken, yolda Simon adında birine rastladılar, İsa'nın çarmıhını ona taşıttılar (**Matta, 27:** 32).

Aynı şeyi Markos ve Luka da söylüyor.

Yahya ise, İsa'nın Golgota, yani Kafatası dağına kendi çarmıhını kendisinin taşıdığını yazıyor (**Yahya, 19:** 17).

İsa çarmıhta: Yahya İncili'ne göre İsa, çarmıhını kendisi taşıyarak, Golgota denilen ve Kafatası anlamına gelen yere götürüldü. Orada, İsa'yı başka iki kişiyle birlikte çarmıha gerdiler. İsa, ortalarında yer alıyordu. Pilatus bir de yazı yazdırmış ve İsa'nın çarmıhına astırmıştı. Bu yazıda, "Nâsıralı İsa, Yahudilerin Kralı" deniliyordu.

İsa'yı çarmıha geren dört asker, onun giysilerini aralarında bölüştüler. Gömleğini de çıkardılar, ama dikişsiz olduğu için bölüşemediler, aralarında kur'a çektiler.

Çarmıhın dibinde İsa'nın annesi Meryem, Klopas'ın karısı Meryem ve Mecdelli Meryem (Maria Magdalena) bulunuyordu. İsa annesiyle en sevdiği öğrencisi Yahya'yı görünce, annesine "Kadın, işte oğlun!" dedi. Yahya'ya ise, "İşte, annen!" dedi. Yahya, o andan itibaren Meryem'i yanına aldı.

İsa, bu sözleri söyledikten sonra, her şeyin yerine geldiğini bilerek su istedi. Sirkeye batırılmış bir süngeri, bir değneğin ucuna takarak, İsa'nın ağzına yaklaştırdılar. İsa, susuzluğunu sirkeyle giderdikten sonra, "Her şey yerine geldi" dedi ve gözlerini yumdu.

Askerlerden birisi, elindeki mızrağı, İsa'nın sağ böğrüne sapladı. Buradan kan ve su çıktı (**Yahya, 19:** 25-34).

Matta, İsa ile birlikte çarmıha gerilen iki kişinin hırsız olduğunu yazıyor.

Oradan geçen herkes İsa'yı alaya alıyordu. "Madem ki Tanrı'nın Oğlusun, öyleyse çarmıhtan inmesini de becer!" diyorlardı ona. Yanındaki iki hırsız da,

kendilerinin de çarmıha gerildiklerini unutarak, aynı şeyleri söylüyordu (**Matta, 27:** 38-44).

Matta ve Markos'a göre İsa, can çekişirken, "tanrım, tanrım, niye terkettin beni?" demiştir.

'İsa çarmıhta' sahnelerinde, çarmıha gerilmiş İsa'dan başka, çarmıhın dibinde İsa'nın annesi Meryem'i, İsa'nın en çok sevdiği öğrencisi İncilci Yahya'yı, Klopas'ın karısı Meryem'le Mecdelli Meryem'i görürüz. Mecdelli Meryem (Maria Magdalena) çoğun İsa'nın ayaklarına kapanmış durumdadır.

Elbette, bütün bu kişileri bir arada görebileceğimiz gibi, eksik de görebiliriz. Örneğin, yalnızca Meryem ve Yahya bulunabilir.

Bir ananın acısını en çok belirten kadın figürü, Meryem'dir. İncilci Yahya, genç erkek görünümündedir. Mecdelli Meryem, uzun ve sarışın saçlıdır ve az önce de dediğimiz gibi, İsa'nın ayaklarına kapanmıştır. Bu üç figür saptandıktan sonra, Klopas'ın karısı Meryem'i bulmak kolaydır. Doğaldır ki, bu temel kahramanların figürlerinden başka, olaya tanıklık eden, olayda hazır bulunan başka figürler de görülebilir.

Çarmıhın dibinde, Golgota'yı simgeleyen bir kuru kafatası bulunur.

Çarmıhtan indirilişi: Akşam olunca, İsa'nın öğrencilerinden olup da, Yahudilerden korktuğu için bunu gizleyen Arimateali Yusuf, Pilatus'a giderek İsa'nın cesedini çarmıhtan indirdiler. Yahudi geleneklerine göre, onu bezlere sarıp kokular sürdüler (**Yahya, 19:** 38-40).

Matta ve Luka'ya göre, zengin bir kimse olan Arimateali Yusuf, bir çarşaf satın alır, cesedi, çarmıhtan indirerek, bu çarşafa sarar.

Çarmıhtan indiriliş sahnelerinde, kolaylıkla tanıyabileceğimiz Meryem'ler ve İncilci Yahya'dan başka, Arimateali Yusuf ve Nikodimos da bulunabilir. Yusuf'la Nikodimos birbirinden, Yusuf'un daha zengin ve gösterişli giyinmiş olmasıyla ayrılırlar.

İsa'nın gömülüşü: Matta'ya göre Arimateali Yusuf, kayaya oydurttuğu mezara İsa'nın cesedini koyar, mezarın önünü bir taş yuvarlayarak kapatır ve gider.

Mecdelli Meryem ile öteki Meryem mezarın önünde oturmaktadırlar (**Matta, 27:** 60).

Bu sahneyi canlandıran resimlerde, kimi zaman, Yahya İncili'nde adı geçen Nikodimos da gösterilir.

İsa'nın dirilişi: İsa, Matta'ya göre ölümünün üçüncü günü dirileceğini söylemiştir. Bu nedenle Pilatus, İsa'nın öğrencilerinin bu üç gün içinde cesedi çalıp, İsa dirildi demesinler diye, mezarın muhafızlarla korunmasını buyu-

rur. Başrahipler mezarı denetledikten sonra, taşı mühürlerler ve önüne muhafızları koyarlar.

Cumartesinden sonra, haftanın ilk gününün şafağında, Mecdelli Meryem'le öteki Meryem mezara giderler. O sırada bir deprem olur; gökten bir melek iner ve mezar taşını kaldırarak üstüne oturur. Görünüşü şimşek gibi giysisi kar beyazıdır. Muhafızlar çok korkarlar. Kadınlar da korkarlar, fakat melek, korkmamalarını söyler kadınlara, çarmıha gerilen İsa'yı aradıklarını bildiğini, fakat onun, kendisinin de öngördüğü gibi dirildiğini, öğrencilerinin onu Galile'de göreceklerini söyler.

Kadınlar, olayı hemen İsa'nın öğrencilerine iletirler (**Matta, 27:** 62-66; **28:** 1-8).

Markos'a göre Mecdelli Meryem'le Yakup'un annesi Meryem ve Salome, İsa'nın vücudunu tahnit etmek (mumyalamak) için kokular alırlar. Cumartesiden sonra ilk gün mezara geldiklerinde, güneş doğmuştur. Kendi kendilerine, mezar taşını kimin kaldıracağını sormaktadırlar. Ama bir de bakarlar ki, taş kaldırılıp bir yana yatırılmıştır.

Kadınlar mezara girdiklerinde, sağ tarafta, beyaz giysili bir genci oturur bulurlar. Kadınların korktuğunu gören genç, onlara korkmamalarını, çarmıha gerilmiş Nâsıralı İsa'yı aradıklarını bildiğini, ama artık orada olmadığını, öğrencilerinin onu Galile'de göreceklerini söyler (**Markos**, **16:** 1-7).

Luka'ya göre, kadınlar, haftanın ilk günü, hazırladıkları kokuları sabah erken mezara götürürler. Mezarın ağzındaki taşı kaldırılmış görürler. İçeri girdiklerinde İsa'nın cesedini bulamazlar. Ama bu sırada, parıldayan giysiler içinde iki erkek belirir. Kadınlar, korkudan başlarını yere eğerler. İki erkek ise, kadınlara, yaşayan kişiyi niçin ölüler arasında aradıklarını, artık orada olmadığını, dirildiğini söylerler. O zaman kadınlar, İsa'nın sözlerini anımsarlar ve gidip on bir havariye anlatırlar.

Bu kadınlar arasında Mecdelli Meryem, Yakup'un annesi Meryem, Yoanna ve başkaları vardır.

Fakat havariler bu anlatılanlara inanmazlar. Petrus doğruca mezara koşar, eğilip içeri baktığında, yerde yalnızca sargılar görür (**Luka, 24:** 1-12).

Yahya'ya göre, Mecdelli Meryem, haftanın ilk günü, sabah daha karanlıkken mezara gider ve taşın kaldırılmış olduğunu görür. Hemen koşup, Simon Petrus'a ve İsa'nın en sevdiği öğrencisine (Yahya'ya) rabbin mezarda olmadığını haber verir.

Petrus ve Yahya mezara koşarlar. Önce Yahya varır. İçeri baktığında, yerde yalnızca sargı bezlerini görür, ama içeri girmez.

Simon Petrus mezara girer, o da yerde sargılar görür, ama kefen katlanmış olarak bir köşeye konmuştur. O sırada Yahya da içeri girer ve olanlara inanır.

Bu arada Mecdelli Meryem, dışarda, mezarın içine baktığında, beyaz giysili iki melek görür. Biri, İsa'nın cesedinin bulunduğu yerin baş tarafına, öteki ise ayakucuna oturmuştur (**Yahya, 20:** 1-12).

Noli me tangere **(Alıkoyma beni)**: Öldükten sonra İsa'nın göründüğü ilk kişi, Mecdelli Meryem'dir.

Mecdelli Meryem mezarda melekleri görünce, melekler kendisine niçin ağladığını sorarlar. O da, rabbimin mezardan götürüldüğünü, onu nereye koyduklarını bilmediğini söyler. Bunu söyler söylemez de arkasına döner ve ayakta İsa'yı görür. Ne var ki görünenin İsa olduğunu bilmez.

İsa, Mecdelli'yi "Meryem!" diye çağırır ve şöyle devam eder: "Alıkoyma beni, çünkü Baba'ya gitmedim daha. Git öğrencilerime, Baba'ma ve Baba'nıza, Tanrı'ma ve Tanrı'nıza gittiğimi söyle!"

Mecdelli Meryem, öğrencilere olanları anlatır (**Yahya, 20:** 13-18).

Bu olay bazan, Diriliş sahnesiyle anlatılır.

Emaus'ta yemek: İsa'nın dirildiği gün, öğrencilerinden ikisi Kudüs yakınlarında Emaus denilen bir köye gidiyorlardı. Son günlerde meydana gelen olaylardan söz ederek yol alıyorlardı.

İsa yanlarına yaklaşarak, aralarına katıldı. Ama öğrencilerinin gözleri onu tanıma yeteneğinden yoksundu. Köye yaklaştıklarında İsa, onları geride bırakıp, ilerler gibi yaptı. Fakat öğrencileri karanlık bastığı için, onu yemeğe alıkoydular. Bu çağrıyı İsa da kabul etti ve birlikte yemeğe oturdular.

İsa, sofrada, ekmek aldı, takdis etti, bölerek iki öğrenciye verdi. Öğrencilerin o zaman gözleri açıldı ve İsa'yı tanıdılar. Fakat İsa, birden gözden kayboldu (**Luka, 24:** 13-16, 28-31).

Şüpheci Tomas veya Tomas'ın inanmazlığı: İsa, dirildiği günün akşamı on bir havarisine görünür. Selâm verir, ellerini ve böğrünü gösterir onlara. Sonra da hepsinin üstüne üfleyerek şöyle der: "Alın, işte size Kutsal Ruh! Bağışlayacağınız günahlar bağışlanmış olacak. Bırakacağınız günahlar da kalacak".

Fakat On ikilerden biri olan ve Didimos adı verilen Tomas, İsa göründüğü zaman orada değildir. Anlatılanlara da inanmaz. "Ellerinde çivilerin işaretini görmedikçe, çivilerin yerine parmağımı değdirmedikçe ve böğrüne elimi koymadıkça inanmayacağım" der.

Sekiz gün sonra, havariler yine biraraya gelirler. Bu kez Tomas da vardır.

Kapılar kapalı olduğu halde İsa içeri girer, ortalarına geçip hepsini selâmlar ve Tomas'a şöyle konuşur: "Koy parmağını şuraya ve bak ellerime! Ver elini, koy böğrüme! Şüpheci değil, inançlı ol!" (**Yahya, 20:** 19-27).

İsa'nın göğe çıkışı veya **İsa'nın miracı**: İsa, öğrencilerine göründükten sonra, onları Betyanya'ya götürür ve takdis eder. Takdis ederken de onlardan ayrılır ve göğe yükselir (**Luka, 24: 50-51**).

Bir bulut onu sararak, gözlerden uzaklaştırır. Öğrencileri gözlerini bir an bile ayırmadan göğe bakarken, beyaz giysili iki adam gelir ve şöyle der: "Niye göğe bakıyorsunuz ey Galile insanları? Elinizden alınan o İsa, göğe yükselirken gördüğünüz biçimde geri gelecektir" (**Resullerin İşleri, 1:** 9-11).

İsa'nın cehenneme inişi: Hıristiyan inancına göre İsa, çarmıha gerilip gömüldükten sonra, daha dirilmeden, cehenneme iner. Bu inişin amacı, Adem'in yaratılışından bu yana, vaftiz edilmedikleri için orada bekleyen ruhlara kurtuluşu götürmektir. İsa'nın inişiyle paramparça olan cehennem kapısından ilk çıkan kimse, Adem'dir. İsa, peşinden Havva'yı tutup çıkarır. Öteki figürler arasında Davud, Musa ve Vaftizci Yahya gibi kişiler görülür.

Şeytan ufak ve siyah bir figürdür. İsa ise, elinde diriliş flamasıyla, parıldayan giysiler içinde ve kocaman boyutlarda bir figürdür.

Üzerinde haç bulunan flama, zaferi simgeler. Söylentilere göre, İmparator Konstantin, bulutlar arasında bir haç gördüğü için Hıristiyan olmuş ve bayrağına bir haç koydurtmuştur.

İsa yalnızca dirilirken ve cehenneme inerken bu flamayla gösterilir.

Vaftizci Yahya da çoğunlukla flama taşır.

Bu flamanın üzerinde, yukarda değindiğimiz gibi, bir haç bulunur, ya da *Ecce agnus Dei* (İşte Tanrı'nın kuzusu) yazısı vardır.

Flama bir de, İncil'i dış ülkelerde yayan asker azizlerin işaretidir.

Mahşer: Hıristiyanlar, İsa'nın bir gün mutlaka döneceğine, ölü veya diri herkesi yargılayacağına inanırlar. Bu konuda Matta İncili'nde (**25:** 31-46) şöyle denilmektedir:

> İnsanoğlu, meleklerle birlikte, bütün görkemiyle gelince, zaferinin tahtı üzerine oturacak. Ve bütün uluslar onun önünde toplanacak. O ise, çobanın, koyunları keçilerden ayırması gibi, onları birbirinden ayıracak ve koyunları sağına, keçileri soluna koyacak. O zaman Kral, sağındakilere şöyle diyecek: "Ey, Babamın mübarek kıldığı sizler; tâ dünyanın yaratılışından beri, sizler için hazırlanmış olan ülkeyi teslim alın! Çünkü, acıktım yiyecek verdiniz bana; susadım, su verdiniz; yurtsuz kaldım, yer verdiniz; çıplaktım, giydirdiniz; hastaydım, hatırımı sordunuz; hapsedildim, yoklamaya geldiniz!" O zaman doğrular, şöyle cevap verecekler ona: "Rabbim, ne zaman seni aç görüp de karnını doyurduk? Ne zaman susuzluğunu giderdik? Ne zaman yurtsuz gördük de sana yer verdik ve çıplaklığını giydirdik? Ne zaman

> hasta veya hapiste gördük de, yoklamaya geldik seni?" Şu olacak Kralın cevabı: "Gerçekten size diyorum ki, bunu, şu kardeşlerimin en küçüklerinden birine yaptığınız zaman, bana da yapmış oldunuz!" Solunda olanlara ise şöyle diyecek: "Uzak durun benden lânetliler; şeytan ve onun melekleri için hazırlanmış olan sonsuz ateşe gidin! Çünkü, acıktım yiyecek vermediniz bana; susadım, su vermediniz; yurtsuz kaldım, yer göstermediniz; çıplaktım, beni giydirmediniz; hastaydım, hapistim, yoklamaya gelmediniz!" Bunlar şöyle cevap verecekler o zaman: "Rabbim, ne zaman seni aç veya susuz veya yurtsuz veya çıplak veya hasta veya hapis gördük de, sana yardım etmedik?" O ise şöyle diyecek: "Gerçekte size diyorum ki, bunu, şu en küçüklerden birine yapmadığınız zaman, bana da yapmamış oldunuz". Ve bunlar sonsuz işkenceye, doğrular ise sonsuz hayata gidecekler.

Mahşer konusu, ilk Hıristiyan sanatında, yalnızca, iyi ruhları karşılayan bir İsa figürüyle bir orans figüründen oluşur (orans elleri, omuzları hizasında havaya açılmış, dimdik duran, dua duruşunda figür). Hatta alfa ve omega eşliğinde bulunan veya dört İncil yazarının simgesiyle çevrili tek bir İsa figüründen de oluşabilir.

Sonra, konu genişlemiş ve değişik sahneler, birbirine paralel şeritler halinde verilmiştir. Başlıca sahneler şunlardır: 1) Üstte, yargıç İsa'nın görünüşü, 2) Ortada, iyilerle kötülerin ayrılması, 3) Altta, ölülerin dirilmesi.

Bizans sanatında ve bu sanatın etkisinde kalmış bölgelerde, İsa, sağında Meryem, solunda Vaftizci Yahya ile gösterilir. Kimi zaman meleklerin ve havarilerin de eşlik ettiği bu sahneye Deesis adı verilir. Deesis eski bir dua biçimidir; nitekim bu sahnelerde, Meryem ve Vaftizci Yahya, günahkârlar için Tanrı'dan mağfiret dilerler. Ayrıca, üzerinde kutsal eşyalar bulunan tahtın hazırlanışı da yer alabilir. Yine Bizans dünyasında yargıç İsa'nın görünüşünden önce, İsa'nın cehenneme inişi sahnesi bulunabilir.

İyilerin kötülerden ayrılması, ilk Hıristiyan sanatında, koyunların tekelerden ayrılması biçiminde temsil edilir. Koyunların yerini çoğu zaman kuzular, tekelerin yerini ise oğlaklar alır.

Cennetlikler, meleklerin önderliğinde Göksel Kudüs'e doğru ilerlerken; cehennemlikler, şeytanlar tarafından, efsanevi Leviathan canavarının ağzına atılırlar. Cennetlikler giyinik, cehennemlikler çıplaktır. Gerek cennetlikler, gerekse cehennemlikler, dünyada sahip oldukları ünvanların işaretlerini taşırlar. Örneğin, kral, taç ile; piskoposlar, tören başlıklarıyla gösterilirler. Cennetlikler alayının başında, özellikle 12. yy.'da Batı'da, Aziz Francesco tarikatına mensup bir rahip bulunur. "Göklerin Bekçisi" Petrus ise, Göksel Kudüs'ün girişinde, cennetlikleri karşılar. İyilerin mutluluğunu, İbrahim Peygam-

ber'in kucağı simgeler. Ruhlar, onun kucağına toplanırlar. Çektikleri acının ifadesini yüzlerinde taşıyan kötüler, zincire vurulmuş olarak tasvir edilirler.

13. yy. boyunca, cehennemliklerin cennetliklerden ayrılması konusuna, ikinci dereceden kimi özellikler eklenir. Bu özellikler, bazan ayrı olarak da tasvir edilirler. Örneğin Kilise, Yoksul Lazarus ve Akıllı Kızlar, seçkinler arasında yer alırlar. Havra, Zengin Obur ve Aptal Kızlar da cehennemlikler arasında bulunurlar.

Kilise, Havra karşısında üstün durumdadır; taç taşır, bir çarmıha dayanır ve elinde, Kurtarıcı'nın kanıyla dolu bir kadeh tutar. Kimi zaman da bir hale ile çevrilidir veya her biri İncil yazarını simgeleyen dört başlı bir havyan üstünde oturur.

Havra'nın tacı yoktu; gözleri bağlıdır; kırık bir ok, yenilgisini simgeler. Ortaçağın sonlarına doğru Havra, başka unsurlarla belirtilmeğe başlanır. Ten rengi Müslümanlarınkine uygun olarak, esmer olur; Yahudilerin külahına benzer bir külah giyer. Alay olsun diye, eşeğe bindirilmiştir. İşareti akreptir.

Lazarus, kendisinden sofrasının kırıntılarını bile esirgeyen zenginin kapısında gösterilir. Fakat hemen peşinden gelen sahnede, ruhu, bir melek tarafından, İbrahim'in kucağına götürülür. Zenginin ruhu ise, cehenneme yuvarlanır ve oradan, "Bir damla su" diye yalvarır.

Akıllı Kızlar, güveyi İsa tarafından karşılanırlar. Aptal Kızlar ise Şeytan'a kanarlar. Şeytan, şık giyinmiş bir delikanlıdır; pelerininden, kötülük simgesi olarak, kurtlar ve kurbağaların kaynaştığı görülür.

Lanetlenmişlerin ayrımı, Ortaçağın sonlarına doğru, yedi temel günah şemasına göre yapılır. Her bir günahın ayrı bir işkencesi vardır. Kıskançlar, göbeklerine kadar buz tutmuş bir nehire gömülmüşlerdir. Oburlar, kokuşmuş su yutmağa tutsak edilmişlerdir. Zevk düşkünleri, pis kokulu ırmaklar içinde boğulurlar.

Ölülerin dirilmesi konusunda ise sanatçılar, birbirinden değişik dinsel tartışmaları yansıtırlar. Luca Signorelli, "Orvieto"da, dirilenlerin kimisini iskelet olarak, kimisini de et parçalarıyla giyinik olarak tasvir etmiştir. Başka eserlerde, ölüler kefenleri içindedirler veya çıplak, ya da tümden giyiniktirler. Gün ışığı karşısında gösterdikleri tepki değişiktir. Kimisi, uzun uykudan sonra, uyuşmuş bedenlerini canlandırmak için gerinirler; elleriyle, kamaşan gözlerine siper yaparlar veya ellerini dua edercesine kavuştururlar. Kimi zaman, birbirlerini görüp tanıyan kişilerin duygulandırıcı davranışları belirtilir. Karı kocalar, Cennet kapısına doğru yollanmadan, sevgi içinde kucaklaşırlar.

Diriliş sahnesinin ortasında, Mısır kaynaklı Hıristiyan sanatına Kıpti freskolarından geçmiş olan, ruhların tartılması motifi yer alır. Başmelek Mikael, terazide ruhların tartılmasını denetler; kimi zaman Şeytan, bir kancayla, teraziyi kendi tarafına ağdırmak ister.

Rönesansın son döneminde belirlenen Mahşer sahnelerinde, genellikle şu unsurlar yer alır: İsa, tek yargılayıcı olarak kompozisyonun odak noktasını o-

luşturur; sağında Meryem, solunda Vaftizci Yahya vardır. Üstte melekler, azizler ve şehitler yer alırlar; aşağıda ise, meleklerin çaldığı boruların sesiyle ölüler Başmelek Mikael, terazisiyle günah ve sevapları tartar veya mahşer borusunu öttürür. İsa'nın çevresindeki öteki melekler, Kurtarıcı'nın çektiklerini simgeleyen eşyaları taşırlar. İsa'nın sağında cennetlikler, solunda cehennemlikler yukarıya doğru ilerlerler, cehennemlikler ise, aşağıya yuvarlanırlar. İsa, genellikle bir taht veya bir gökkuşağı üzerine oturmuştur. Giydiği elbise, yaralarını gösterecek biçimde, vücudunun sağ yanını açıkta bırakır. Başını cehennemliklere çevirebilir; sol elinde, baş aşağı tuttuğu bir palmiye ile, onları reddeder bir tavır alabilir. Sağ eliyle ise, cennetlikleri selamlar. Petrus, elinde anahtarlarla yanında bulunur.

Mahşer konusunun, değişik dönemlerde, değişik sanatçılarca, işleniş biçimini, kesin kalıplara indirgemek hemen hemen olanaksızdır. Örneğin, Giotto'nun "Mahşer"i daha geleneksel bir ikonografiye bağlı kalırken, Michelangelo'nun "Mahşer"i, geleneksel kalıbı hayli bozmuştur.

Cennet: Hıristiyan cennetinin tasvirinde, İran şahlarının dillere destan bahçeleri örnek olmuştur. Yeryüzü cenneti ve göksel cennet olmak üzere, iki ayrı cennet kabul edilmektedir. İlk Hıristiyan sanatında, doğu etkisi çok belirgindir; cennet, dört nehrin suladığı palmiye ağaçlarıyla süslü, hayat suyunun bulunduğu, serin bir bahçedir.

Sonraları, Batı'da, cennet konusu iki motifle daha zenginleşmiştir: Göksel Kudüs ve İbrahim Peygamber'in kucağı. Bizanslılar, ayrıca İshak ve Yakup figürlerini de eklemişlerdir.

İbrahim Peygamber, kendisine bir havlu içinde ve çıplak çocuklar biçiminde, bir melek tarafından sunulan ruhları kontrol eder.

Göksel Kudüs, melekler tarafından korunan, çevresi surlarla çevrili bir şehir olarak tasvir edilir. Kuleler İncil yazarlarını; kapılar ise havarileri simgeler.

Cehennem: Kocaman bir oyuk veya karanlık bir mağara olarak tasarlanır; içinde şeytanlar kaynaşır. İbrahim'in kucağına karşılık, burada, özellikle kuzey sanatında Leviathan adı verilen canavarın boğazı bulunur. Lanetlenmişlerin bedenleri bitmeyen bir işkence içindedir.

12 ve 13. yüzyıllarda, sanatçılar, cehenneme atılmış lanetlileri, daha çok, iki temel günah aracılığıyla, yani cimrilik ve zevk düşkünlüğü aracılığıyla tasvir etmişlerdir. Cimrilik, boynuna bir torba asılı bir erkek tarafından kişileştirilmiştir. Zevk düşkünlüğü ise, memelerini yılanların emdiği ve cinsel uzvunu kurbağaların kemirdiği bir kadındır.

Rönesans'ta, birçok değişik cehennem tasvirleri yapılmıştır. Bazan bir ejderin ağzı olarak gösterilir; içine, şeytanlar ve doğru yoldan sapmış ruhlar yuvarlanırlar. Bazen de, ateş ve dumanla kaplı olarak gösterilir.

IV. BÖLÜM

BAZI AZİZ VE AZİZELER

Aziz Andreas: Kardeşi Simon Petrus'la birlikte, İsa'nın ilk öğrencisidir. Hıristiyanlığı yaydığı sırada, Roma'nın Patros valisi tarafından, bir ayaklanmaya yol açacağı kaygısıyla tutuklanır. İşkenceye uğrar ve X biçiminde bir çarmıha gerilerek öldürülür.

Fakat Andreas'ı gösteren ilk dönem örneklerinde bu haç ya Y biçimindedir, ya da bildiğimiz biçimdedir.

Bu nedenle, çektiklerinin simgesi olarak X biçiminde haç, başlıca işareti olmuştur.

Azize Anna: Meryem'in anası. Meryem'in hayatıyla ilgili sahnelerde görülür: "Anna'ya Müjde", "Altın Kapı'da Buluşma", "Meryem'in Doğumu", "Meryem'in Tapınağa Sunuluşu". Bazan Meryem'e okuma ve nakış öğretir. Kimi zaman Kutsal Aile sahnelerinde de yer alır: Kucağında Meryem, elinde İsa'yı tutarken gösterilir.

Kırmızı bir giysi üzerine yeşil bir pelerin takar. Bir kitap tutarken de tasvir edilebilir.

Aziz Antonius: 4. yy.'da Mısır'da doğmuştur; zengin ve soylu bir Hıristiyan ailesinin oğludur. On sekiz yaşında ana babasını yitirince, kendini tümden Tanrı'ya adar ve malını mülkünü yoksullara dağıtır. Çölde yaşayan çilekeşlere katılır. Yirmi yıl, Nil kayısında bir yıkıntıda yalnız yaşar. Burada, bedeninin bütün zayıflıklarını yenmeğe çalışır ve sadece tanrı için yaşar. Şeytanın, onu, sürekli olarak kandırma girişimleri, sanata konu olmuştur.

Çilekeş hayattan çıkıp, toplum içine girince, çevresine birçok kimse toplanır.

Doksan yaşına geldiğinde, kendisinden başka hiç kimsenin bunca uzun zaman yalnızlık içinde ve beden zevklerinden uzakta yaşamadığını sanır. Fakat bir sesin kendisine şöyle dediğini duyar? "Senden daha kutsal biri var: Keşiş Paulus da, doksan yılını yalnızlık ve çile içinde Tanrı'ya adadı". Antonius, bunun üzerine, Paulus'u aramağa koyulur.

Yol boyunca, birçok mûcize ve kandırılmayla karşı karşıya gelir. Bir kentaur ve satyr ona yol gösterir; bir şeytan, yoluna bir külçe altın koyar. Fakat Aziz Antonius, bütün bu ayartmaları, haç çıkararak başından savar ve keşiş Paulus'un yaşadığı mağaraya varır.

Paulus, ona, bir kuzgunun nasıl altmış yıldır kendisine yarım ekmek getirdiğini anlatır. İki ihtiyar birlikte yaşamağa başlarlar. Kuzgun bu kez bir bütün ekmek getirir her gün.

Paulus'un ölümünden sonra kendi yerine dönen Antonius, burada on dört yıl daha yaşar ve yüz beş yaşında ölür.

Manastırcılığın babası sayıldığı için papaz giysisiyle gösterilir. Sol omzunda mavi bir T işareti vardır. Bu işaret aslında *Th* demektir ve Yunanca tanrı anlamına gelen *Theos* sözcüğünün ilk harfidir. Elinde, yaşlılığın simgesi olarak bir baston tutar. Eline, ya da bastonuna takılı olarak bir çıngırak taşır. Çeşitli biçimlerde yorumlanan bu çıngırak, en yaygın yoruma göre, azizin şey-

tanları ve kötü ruhları kovmadaki yeteneğini temsil eder. Sık sık bir domuzla gösterilir. Bu da, cinselliğe ve oburluğa karşı zaferi simgeler. Bazen ayakları altında bir alevle tasvir edilir. Bu, azizin, sürekli olarak cehennem ateşini anımsayıp, cinsel isteklerini öldürdüğünü belirtmek içindir.

Azize Apollonia: (3. yy.) İskenderiye'de, putatapanların çok yücelttiği bir sihirbazın varlığından söz edilir. Bu sihirbaz, putları hor gördükleri ve yok ettikleri için, Hıristiyanlara karşı tertipler düzenler. Birçok Hristiyan ölümden kurtulmak için kenti terkeder. Kilisenin başrahibesi olan Apollonia, kentte kalan birkaç Hıristiyanı yalnız bırakmak istemez. Hıristiyan inancını vaaz ederek bir çok taraftar kazanır. Bu yüzden idari makamlarca tutuklanır ve kendisinden, putlara kurban kesmesi istenir. Ancak Apollonia, putlar önünde kurban kesecek yerde, haç çıkartır ve putlar, un ufak olur.

Ceza olarak bir direğe bağlanır ve kerpetenle dişleri sökülür. Kentin dışında ise, onu yakmak için ateş yakılır. Fakat Apollonia, korkusuzca ateşe atılarak, bedenini İsa'ya sunar.

Kıskacında bir diş bulunan bir kerpetenle palmiye, Azize Apollonia'nın işaretleridir. Kendisi ayrıca dişçilerin piridir.

Azize Barbara: (3. yy.) Mısır'da Heliopolis'te veya Anadolu'da İzmit'te doğduğu söylenir. Zengin bir ailenin kızıdır. Babası, evlenip kendisinden uzaklaşmaması için, ona, içi çok güzel bir şekilde döşenmiş bir kule yaptırır ve Barbara'yı oraya kapatır.

Hıristiyanlığın doğuşunu işiten Barbara, hekim kılığında kuleye aldığı bir Hıristiyan rahip tarafından vaftiz edilir.

Bir gün, babası yokken, kuleye bir üçüncü pencere açtırır. Babası döndüğünde, ona yeni inancını anlatır ve ruhun üç pencereden ışık aldığını söyler.

Buna öfkelenen babası, Barbara'yı idarî makamlara teslim eder ve kızının kafasını kendi eliyle keser. Eve dönerken, başına yıldırım düşerek ölür. Barbara, bu bakımdan, topçu askerlerin koruyucu azizesi sayılır.

Genellikle üç pencereli olan bir kule, değişmeyen işaretidir. Elinde bazan kutsal kâse ve ekmekle gösterilir; çünkü ölürken, kendi gibi şehitliği kabul eden herkese şarap ve ekmeğin yardımını dilemiştir.

Bir işareti de tavus tüyüdür. Tavus kuşu Heliopolis'in simgesi olarak kullanılır. Oysa, bu kentin simgesi anka kuşudur. Ama Batı bu kuşu tanımadığı için yerine tavusu kullanmıştır.

Bartolomeus: Bartolomeus'un hakkında çok şey bilinmiyor. Hindistan'a kadar gittiği söyleniyor. Dönüşünde, Ermenistan'da vaaz verirken, diri diri derisi yüzülerek çarmıha gerilmiştir. Bu nedenle değişmez işareti bir bıçaktır.

Bazen da kolunda insan derisiyle gösterilir.

Azize Euphemia: (3. yy.) Yunan kilisesinin ünlü bir azizesidir. Efsaneye göre inancından dolayı sürekli izlenmiş, öldürülmek istenmiştir; ama ne ateş

onu yakmış, ne de aslanlar yemek istemiştir. Sonunda, kafası vurularak öldürülmüştür.

İşaretleri: Bir aslan veya ayı, palmiye ve kılıç.

Assisili Aziz Francesco (San Francesco d'Assisi): 1182 yılında İtalya'nın Assisi şehrinde doğan Aziz Francesco, kendi adıyla anılan tarikatın kurucusudur. Başlangıçta tamamen lâik bir nitelik taşıyan bu akım, kiliseye karşıydı. Francesco, halktan basit bir insan olarak, İncil'in anlamını İtalyanca anlatıyordu. Francesco, bu vaazlarında, kendini dinleyenleri duaya ve pişmanlığa çağırırken, akıldan çok yüreğe konuşuyordu. İncil'i canlı ve güncel bir hale getiriyor; tanrı'yı, İsa'yı ve Meryem'i insanlaştırarak, en basit bir insanın düzeyine indirmesini biliyordu.

San Francesco, belki de Pietro Valdo'nun etkisiyle, bütün insanların tanrı karşısında eşit olduğunu coşkuyla dile getiriyor, yoksul kimsenin tanrı'yla özel bir ilişkide bulunduğunu, zenginliğin ise bu ilişkiyi engelleyeceğini söylüyordu.

San Francesco öğretisinin temel öğesi yoksulluk ve alçak gönüllülüktür. İlkel Hıristiyanlığın temizliğini yaşatmak isteyen Aziz Francesco'nun kendisi de yoksulluk ve alçakgönüllülüğe dayanan bir yaşam sürmüştür.

Hayatıyla ilgili birçok olay ve mûcize, Giotto'nun Assisi'deki ünlü fresko dizilerine konu olmuştur.

Aziz Francesco, resimlerde Francesco tarikatı üyelerinin giydiği koyu kahverengi rahip elbisesiyle gösterilir. Vücudunda, İsa çarmıha gerildiğinde böğründe, el ve ayaklarında açılan beş yaranın izini taşır. Yanında bir çarmıh vardır. Ayrıca kafatası, zambak, kurt, kuzu da bulunabilir.

Havariler: İsa'ya en yakın olan on iki öğrencisine denir.

"Sonra dağa çıktı İsa, istediklerini yanına çağırdı ve onlar İsa'nın yanına gittiler. İsa, kendisiyle birlikte olsunlar ve cinleri kovarak gidip vaaz etsinler diye, on ikisini seçti" (**Markos**, **3:** 13-15).

Bu on iki havarinin adları şunlardır:

1. **Petrus** adı verilen **Simon**
2. Kardeşi **Andreas**
3. Zebedi'nin oğlu **Yakup**
4. Kardeşi **Yahya**
5. **Filipus**
6. **Bartolomeus**
7. **Matta**
9. Alfeus'un oğlu **Yakup**
10. **Taddeus**
11. **Gayyur Simon**
12. İsa'yı ele veren **Yahuda İskariot**

(**Matta, 10:** 14; **Markos**, **3:** 15-19; **Luka,** 6: 12-16).

Aziz Hieronymus: (4. yy.) Dalmaçya kıyılarında Stridona'da doğmuştur. Roma'ya okumaya gittiğinde vaftiz olmuş, Tevrat'ın büyük bir bölümünü Lâtince'ye çevirmiştir. Roma'da, huysuzluğu nedeniyle barınamaz hale gelince, Beytüllâhim'e gitmiş, kalan ömrünü orada geçirmiştir.

Burada, Azize Paola, Hieronymus için bir manastır yaptırmıştır. Paola öldükten sonra kızı Eustochium ona yardımcı olur.

Bir gün manastıra azgın bir aslan girer. Herkes kaçışır. Yalnız Hieronymus korkmaz ve sabırla, aslanın pençesine batmış olan dikeni çıkarır. Aslan, azizle dost olur. Fakat manastırdaki öteki rahipler, yemeği hak edebilmek için aslanın da çalışmasını isterler. Bunu kabul eden Hieronymus, manastıra odun taşıyan eşeğe koruyucu yapar onu.

Aslan bir gün eşeğin yanından ayrılır. Hırsızlar eşeği çalıp bir kervana satarlar. Aslan, bıraktığı yere döndüğünde eşeği bulamaz. Rahipler, eşeği aslanın yediğine inanırlar. Fakat aslan bir gün kervanı bulur ve bütün kervanı manastıra getirerek suçsuzluğunu ispat eder.

Hieronymus genellikle aslanla birlikte gösterilir. Yaşlı bir adamdır.

Kimi zaman kardinal kıyafetinde tasvir edilir, çünkü Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde rahipler, kardinallik görevini de yerine getirmişlerdir.

Kimi zaman çıplaktır, bağrını taşla döğer.

Yanında çarmıh, kafatası ve baykuş görülür.

Aziz Luka: Dört İncil yazarından birisidir. Antakyalı'dır. Hem kendi adını taşıyan İncil'i, hem de *Resullerin İşleri*'ni yazmıştır.

Aziz Paulus'la nerede karşılaştığı bilinmediği halde, hep birlikte görülürler. Paulus'un ölümünden sonra vaazlarına yalnız başına devam eder.

Yunanistan'da çarmıha gerilmiştir. Fakat Yunanlılar, bu ölüm olayını kabul etmezler.

Aynı zamanda hekimdir.

Ayrıca ressam olduğu da söylenir. Meryem ve İsa'nın birçok resmini yapmış ve bunları dinleyicilerine göstererek, birçok kimsenin Hıristiyan olmasını sağlamıştır.

İşaretleri, kanatlı öküz ve İncil'dir. Kimi zaman Meryem'in resmini yaparken gösterilir.

Ressamların piridir.

Aziz Markos: Dört İncil yazarından birisidir. Paulus'la arkadaş olduğu söylenir. Burada Petrus'un kâtibi olarak, Petrus'un söylediği şekilde İncil'i yazmıştır. Markos İncil'i en eski tarihli İncil'dir.

Markos, bir gün Adriyatik kıyılarında vaaz verirken bir fırtına çıkar, gemisini kıyıya iter. O sırada kendisine bir melek görünür ve orada Markos'un şerefine bir kent belireceğini söyler. Bu kent, bugünkü Venedik'tir.

İskenderiye'de ölür. Cesedi, ölümünden bir kaç yüzyıl sonra, Venedikli denizciler tarafından Venedik'e getirilir. Şehrin koruyucu azizi olur.

İşareti, kanatlı aslandır. Ayrıca, Petrus'un kâtibi olarak, elinde İncil ve kalem vardır.

Azize Marta: Lazarus'un ve Mecdelli Meryem'in (Maria Magdalena'nın) kardeşidir. İncil, Marta'yı, daha çok ev işlerine yönelik bir kadın olarak anlatır.

Marta, Lazarus'un dirilme olayından sonra İsa'ya bir yemek verir. O gün Marta'nın kardeşi Meryem, İsa'nın ayaklarına çok değerli kokular sürer ve saçlarıyla kurular. Marta ise sofraya hizmet etmektedir (Yahya, **12:** 1-3).

İşaretleri: Ev kadını olması nedeniyle elinde genellikle bir kepçe, süzgeç veya kuşağına bağlı bir tomar anahtar bulunur. Bazen de ayağının dibinde ejderha ile kutsal su serpeci vardır; çünkü İsa'nın ölümünden sonra Fransa'ya giden Marta, Aix bölgesinde yaşamış ve bura halkını çok korkutan bir ejderhayı öldürmüştür.

Mecdelli Meryem (Maria Magdalena): Bazen Marta ve Lazarus'un kardeşi Meryem'le bir tutulur. Günahlarından İsa'ya inancı sayesinde kurtulmuştur. İsa, Golgota yolundayken ona eşlik eder, yüzünü siler ve çarmıha gerilince, İsa'nın ayağının dibinde ağlar.

Marta ve Lazarus'la birlikte gittikleri Fransa'da, Marsilya yakınındaki bir çölde, otuz yıl yalnız yaşar. Hiçbir şey yemek istemez. Melekler tarafından beslenir.

İşaretleri: Bir koku kutusu. Genellikle saçları omuzundan aşağıya akar. Bazen melekler tarafından taşınırken görülür.

Aziz Paulus: (1. yy.) Tarsus'ta doğmuştur. Ana babası, Roma yurttaşı Yahudilerdir. İlk adı, Saul'dur. Şam'a gönderilerek, orada yaşayan küçük bir Hıristiyan topluluğunu yok etmesi istenmiştir. Fakat orada, gökte birden bir ışık görünür ve gözleri görmez olan Paulus yere düşer. Bir ses: "Saul, Saul! Bana ihanet ediyorsun" diye seslenir. Paulus, "Kimsin?" diye sorunca, ses "Ben İsa'yım" der.

Paulus, gözleri iyileşince vaftiz olur ve adını da Saul'dan Paulus'a çevirir.

Filistin'de tutuklanır. İmparator Neron'a götürülmek istenir. Bu amaçla Roma'ya gönderilir, orada hapsedilir ve kılıçla şehit edilir.

Paulus ve Petrus, Hıristiyan kilisesinin kurucuları olarak kabul edilirler.

İşaretleri: Kılıç ya da mektup tomarıdır.

Petrus: Andreas'ın kardeşidir.

İsa, Petrus'a şöyle der: "Şu yeryüzünde benim kilisemi kuracaksın! Sana gökler diyarının anahtarını vereceğim" (**Matta, 16:** 16-19).

Anadolu'da, özellikle Antakya'da Hıristiyanlığı yayar. Sonra Roma'ya giderek ilk Hıristiyan topluluğunu kurar. Yirmi beş yıl kadar çalıştıktan sonra, imparatorun yakınlarından birine büyü yapmakla suçlanır. Yakınları kaçmasını salık verirler.

Tam kaçarken, İsa'nın görüntüsüyle karşılaşır. Ona, "*Domine, quo vadis*? - Nereye gidiyorsun, rabbim?" diye sorar. İsa'nın cevabı şu olur: "Yeniden çarmıha gerilmek için Roma'ya gidiyorum".

Bunun üzerine Petrus, Roma'ya döner. Orada tutuklanır ve çarmıha gerilir. Kendini İsa ile aynı düzeyde görmediği için çarmıha baş aşağı gerilmek ister.

Resimlerde, çarmıha ters gerilmiş olarak gösterilir. Çarmıh sahnelerinin dışında, elinde cennetin anahtarlarını taşır. Bazen de, ruhların balıkçısı olarak, balıkla gösterilir.

Aziz Sebastianus: (3. yy.) Gallia'daki Norbonne kentinden soylu bir gençtir. Roma İmparatoru'nun özel muhafızlarından bir bölüğün kumandanıdır. İki subayına, inançları yüzünden işkence yapılırken, onlara "İnançlarınıza ihanet etmektense, ölün daha iyi" dediği için, İsa'ya olan gizli inancı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine, İmparator Diocletianus, onu, İsa'ya olan inancından caydırmaya çalışır, fakat başaramaz. Sebastianus'u bir direğe bağlatır ve oka tutturur. Öldü diye bırakırlar. Fakat şehit edilen arkadaşlarından birisinin annesi, Sebastianus'un hala canlı olduğunu görünce, yaralarını sarıp iyileştirdikten sonra, ona Roma'dan kaçmasını salık verir. Sebastianus "hayır" der ve inancını açıkça ilan etmeğe karar verir. İmparator'un sarayına gider, sarayın önündeki merdivenlere çıkarak, imparator'u haksız davranışlarından dolayı suçlar ve ölüme mahkûm edilenlerin bağışlanmasını ister.

Diocletianus, öldüğünü sandığı Sebastianus'u görünce şaşırır. Bu kez, arenaya götürülmesini ve orada odunla vurularak öldürülmesini buyurur. Cesedini ise, arkadaşları bulamasın diye, Roma lağımlarına attırır. Ama arkadaşları cesedi yine bulurlar ve katakomblara, Petrus'la Paulus'un ayakları dibine gömerler.

Resimlerde, vücuduna oklar saplanmış genç bir adam olarak gösterilir. Bazen de bir ağaç veya kazığa bağlı olarak tasvir edilir.

Azize Veronika: Nikodemos İncili'nde sözü edilir. İsa çarmıha gerilmeye götürülürken ona acıyan Veronika, peçesiyle veya mendiliyle İsa'nın terini siler. Bu bez üzerinde, mûcizevî olarak, Kurtarıcı'nın imgesi (sureti) belirir.

İşareti, İsa'nın suretini taşıyan bir peçedir.

İncilci Yahya: İsa'nın en sevdiği havarisidir. Meryem öldükten sonra, Petrus'la birlikte İncil'i vaaz etmeğe başlar. Anadolu'ya gelerek Efesos'a yerleşir. Burada, İmparator Domitianus tarafından iki kez öldürülmek istenmiştir. Birincisinde, içsin diye zehirli bir kadeh verilir. Ama Yahya, kadehi ağzına götürdüğünde, zehir, yılan biçiminde dışarı çıkar. İkincisinde, yağ kaynayan bir

kazana atılır. Hiçbir şey olmadan onun içinden de çıkar. Peşinden, Patmos adasına gönderilir. Çok yaşlandığı bir sırada Efesos'ta öldürülür.

Yazdığı İncil ve mektuplarıyla ünlüdür.

Resim eserlerinde bazen İncil yazarı, bazen da havari olarak gösterilir. Yüksek esin gücüne sahip olduğunu simgeleyen kartal yanında, kitap, yağ kazanı ve yılanlı kadeh, başlıca işaretleridir.

Aziz Yohakim: Meryem'in babasıdır. Meryem'in hayatıyla ilgili sahnelerde görülür.

İşaretleri: Kuzu, zambak ve tapınakta sunduğu adaklar nedeniyle, sepet içinde güvencinlerdir.

Aziz Yusuf: Meryem'in kocasıdır. Nâsıralı marangoz diye bilinir. Meryem'i isteyenler, akşam tapınağa değneklerini bırakırlar. Yusuf'un değneği yeşerir ve üstünden bir güvercin uçup havalanır. Bu nedenle, tomurcuklu bir değnekle gösterilir.

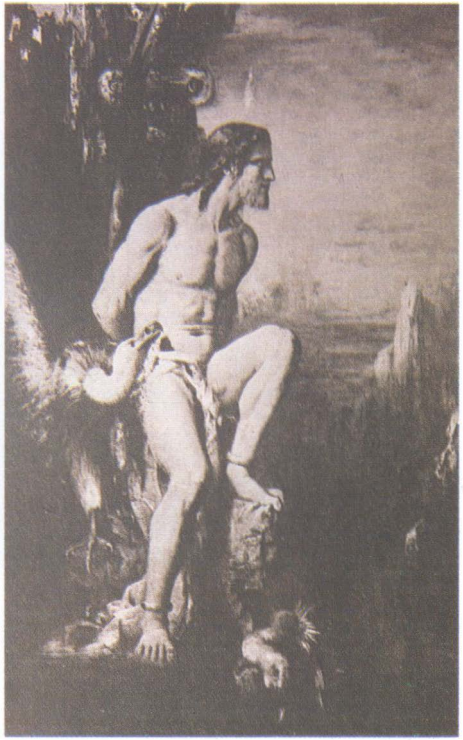
İşaretleri: Marangoz rendesi, testere, nacak, zambaktır. "İsa'nın Tapınağa Götürülmesi" sahnelerinde, sık sık, bir sepet içinde iki güvercin taşır.

1. Resim

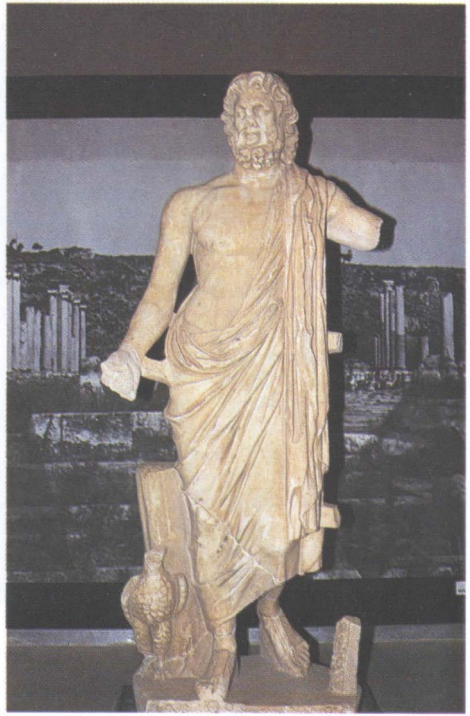
2. Resim

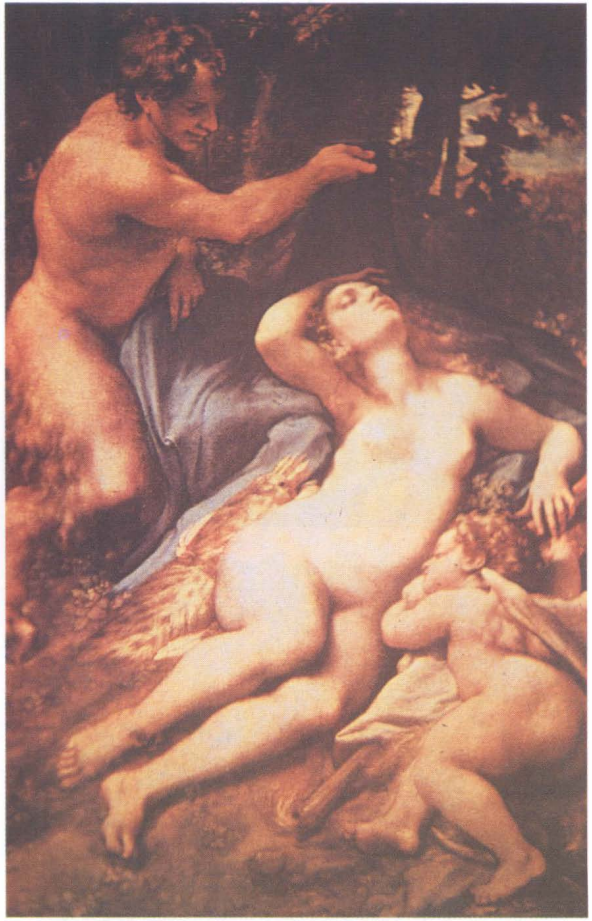
3. Resim

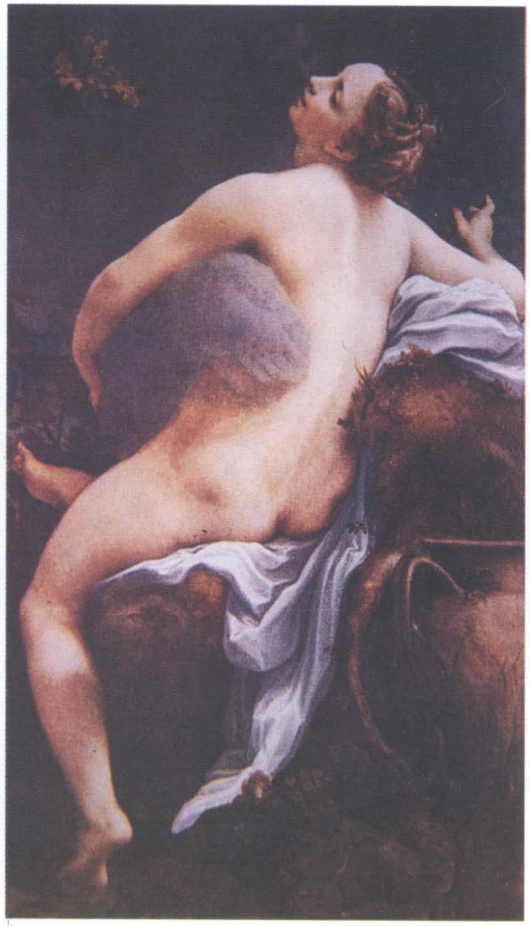
4. Resim

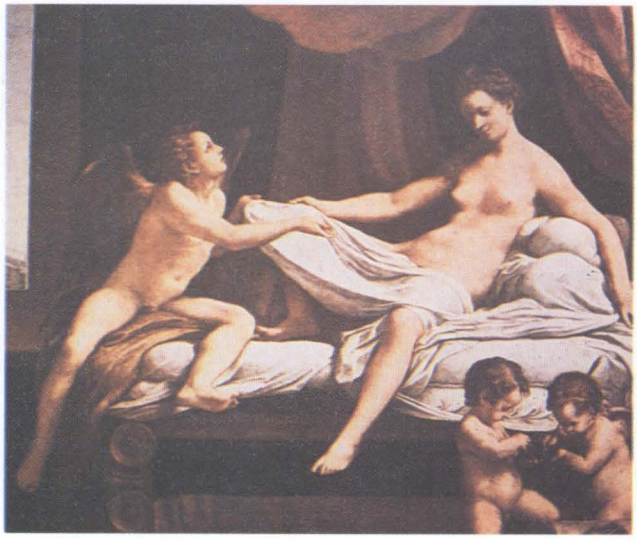
4A. Resim

5. Resim

6. Resim

7. Resim

8 Resim.

8A. Resim

9. Resim

10. Resim

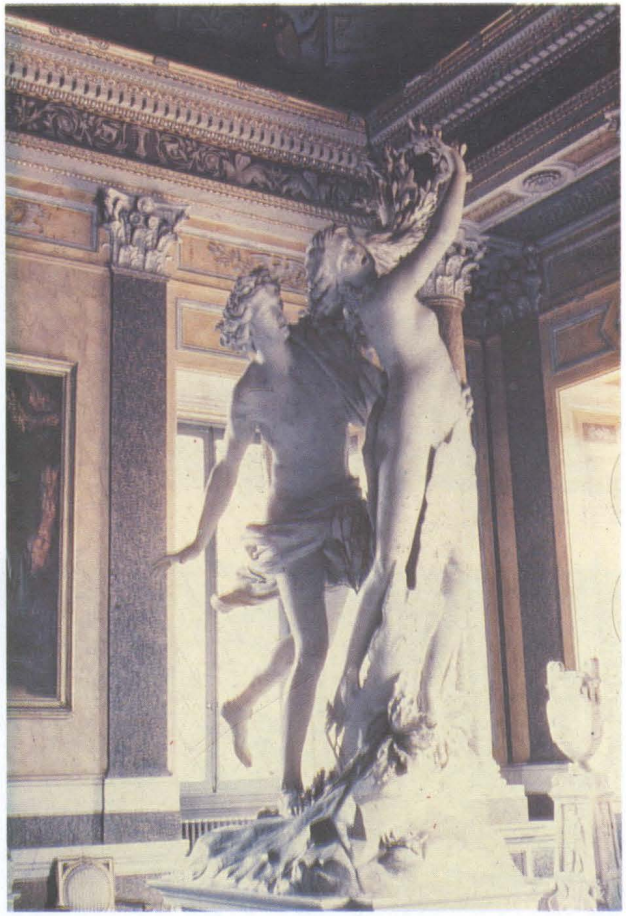
10A. Resim

11. Resim

12. Resim

13. Resim

14. Resim

15. Resim

16. Resim

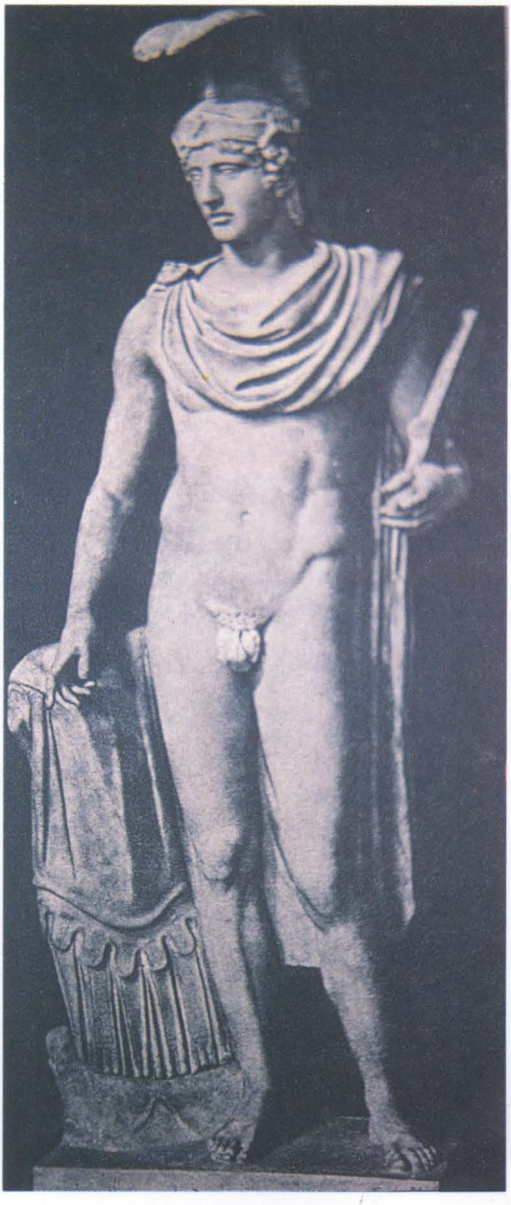
16A. Resim

16B. Resim

18. Resim

17. Resim

18A. Resim

19. Resim

20. Resim

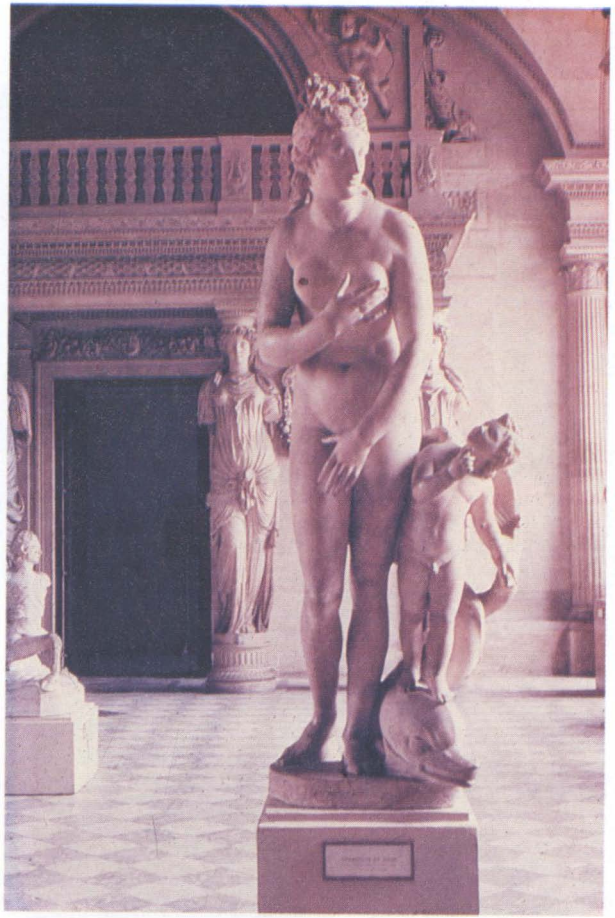
21. Resim

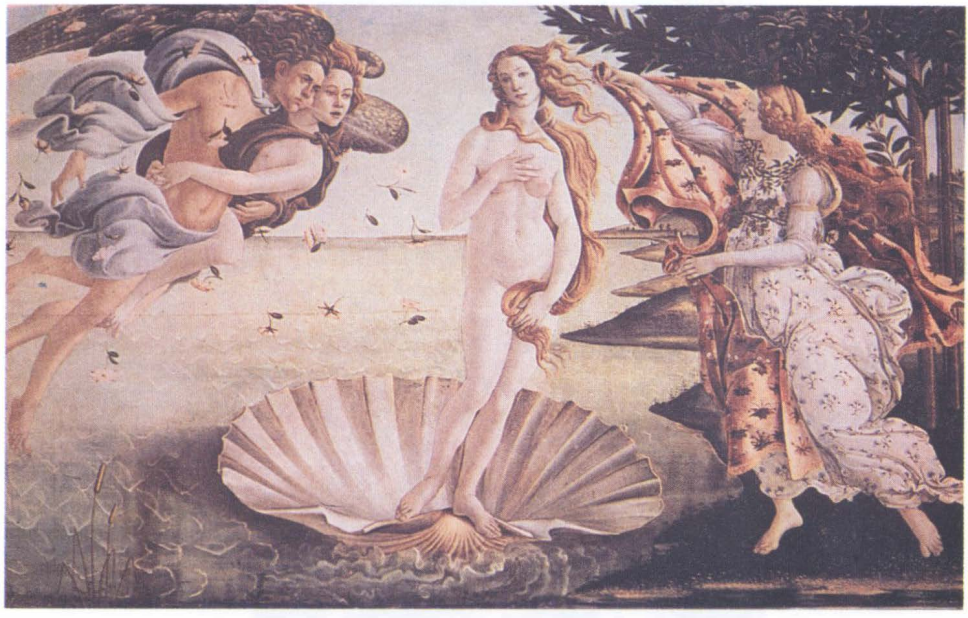
22. Resim

22A. Resim

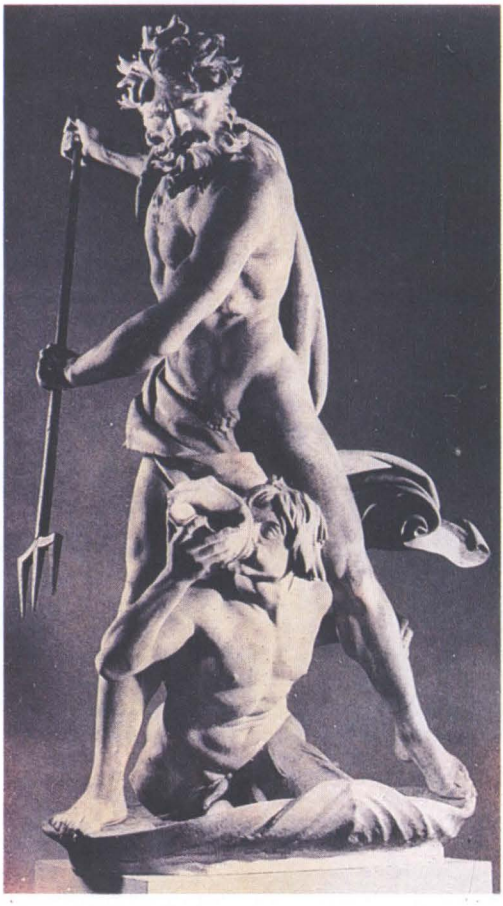
22B. Resim

23. Resim

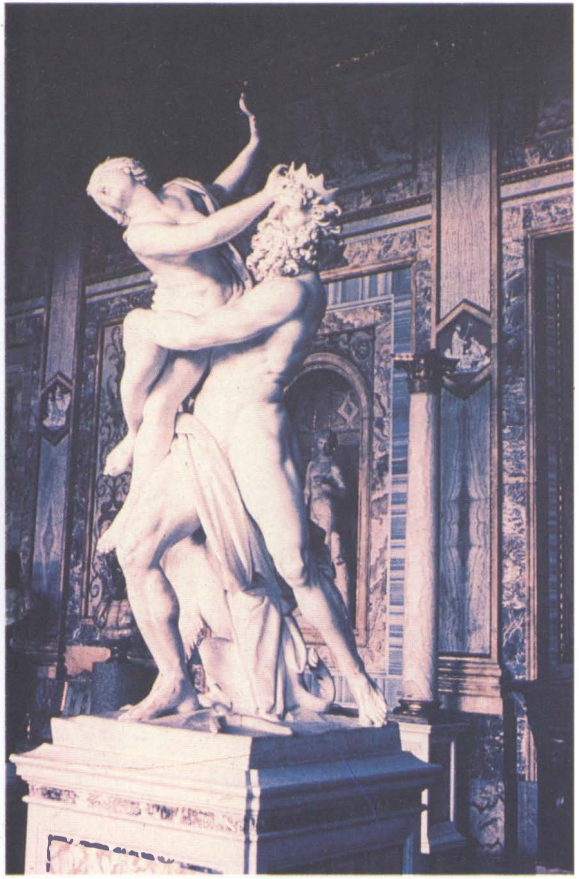
24. Resim

25. Resim

26. Resim

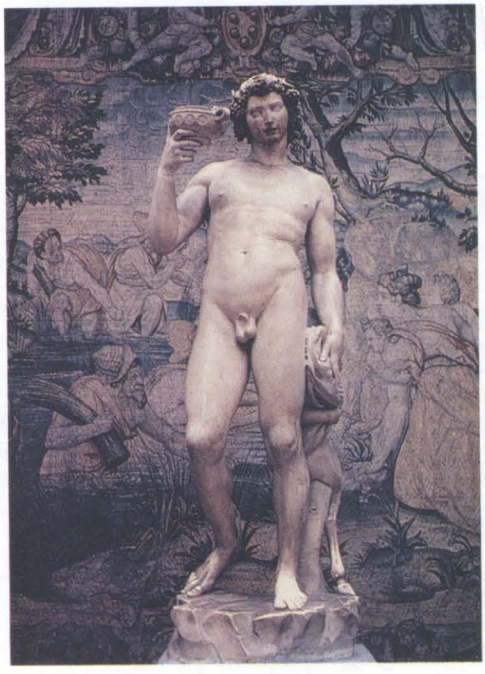
27A. Resim

27. Resim

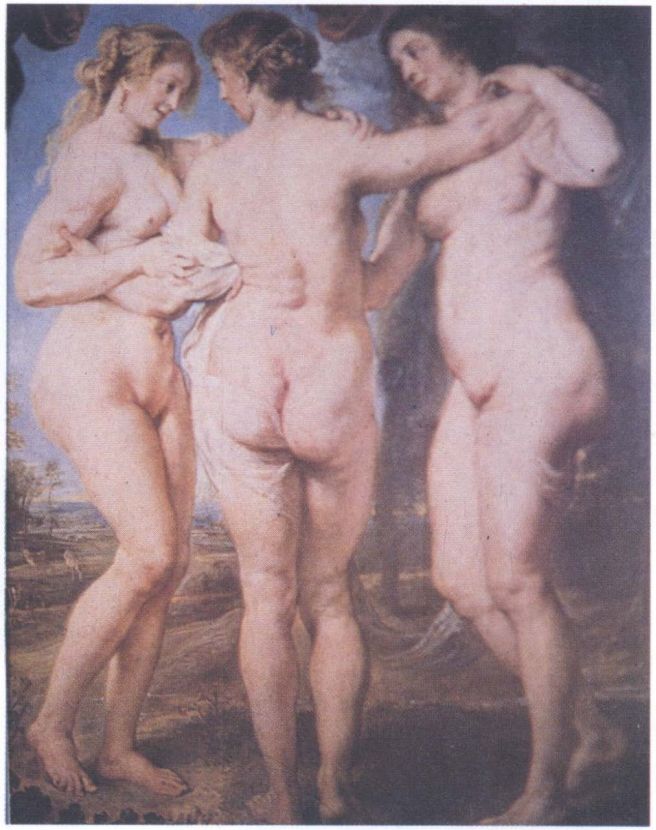
28. Resim

28A. Resim

29. Resim

30. Resim

31. Resim

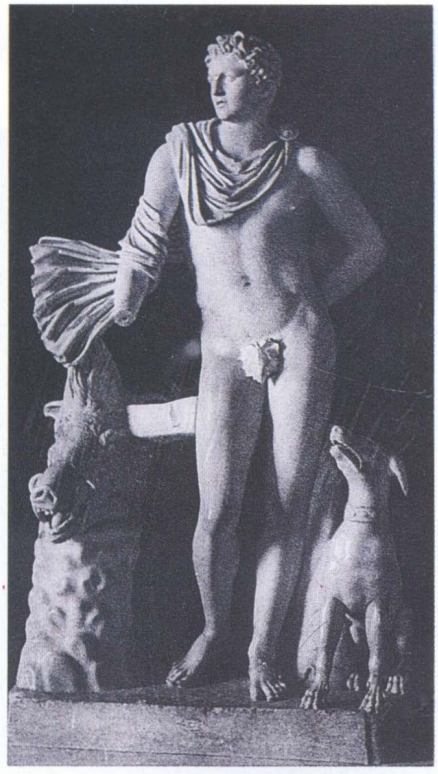
32. Resim

32A. Resim

33. Resim

34. Resim

35. Resim

36. Resim

37. Resim

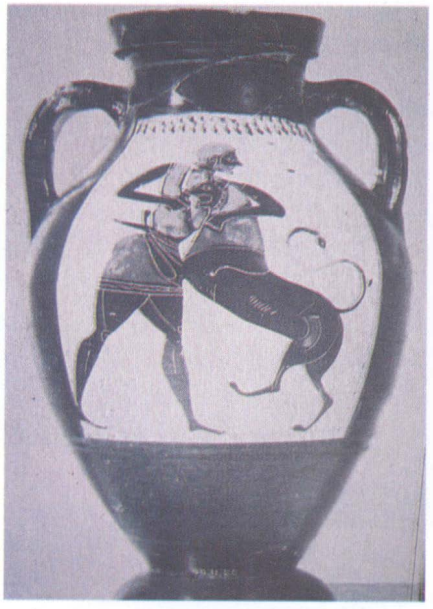
38. Resim

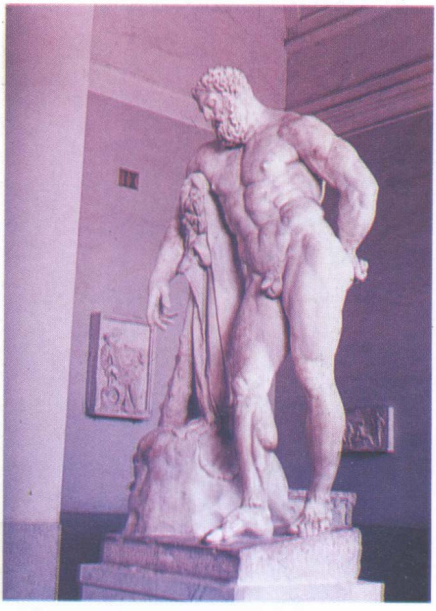
39. Resim

40. Resim

41. Resim

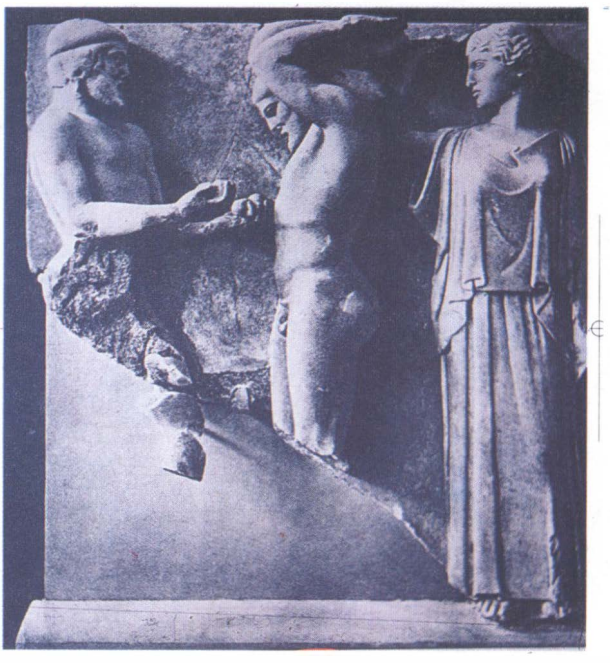
41A. Resim

42. Resim

43. Resim

44. Resim

45. Resim

46. Resim

47. Resim

48. Resim

49. Resim

50. Resim

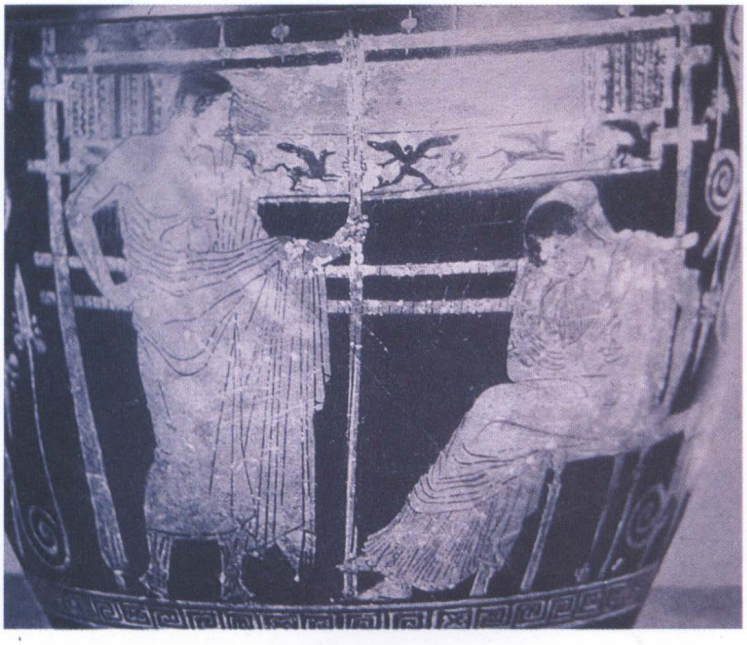
51. Resim

51A. Resim

52. Resim

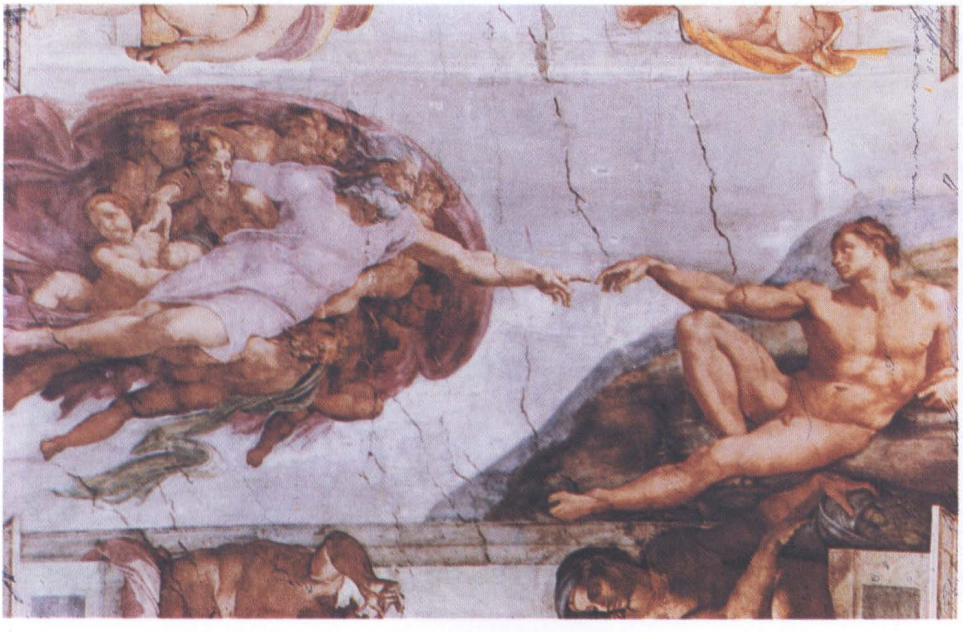
53. Resim

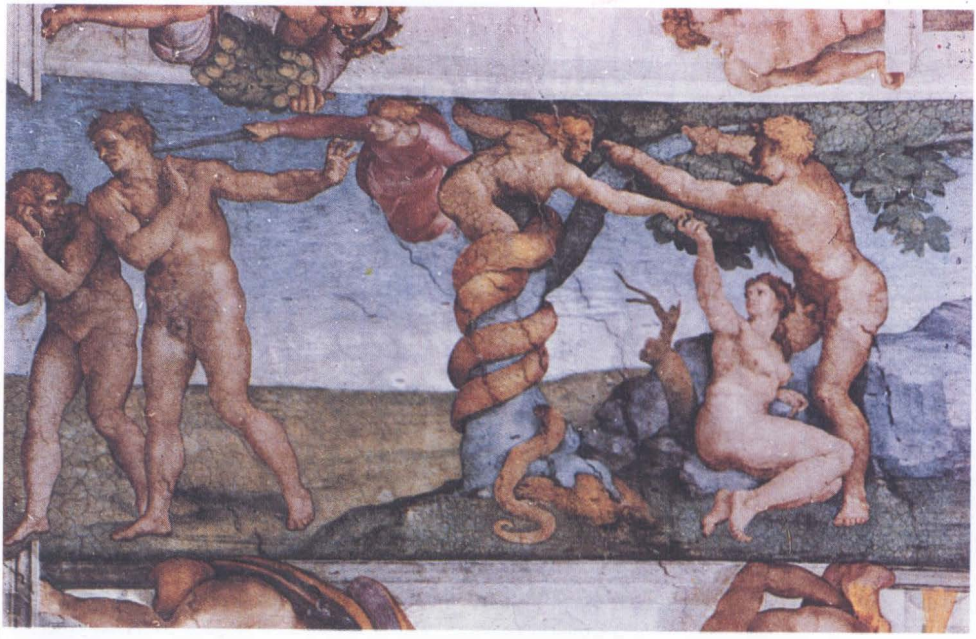
54. Resim

55. Resim

56. Resim

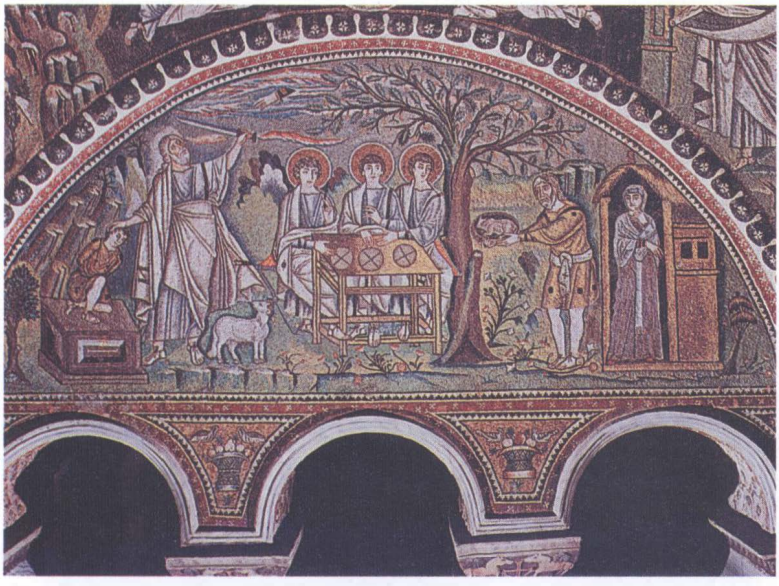
57. Resim

58. Resim

59. Resim

60. Resim

61. Resim

62. Resim

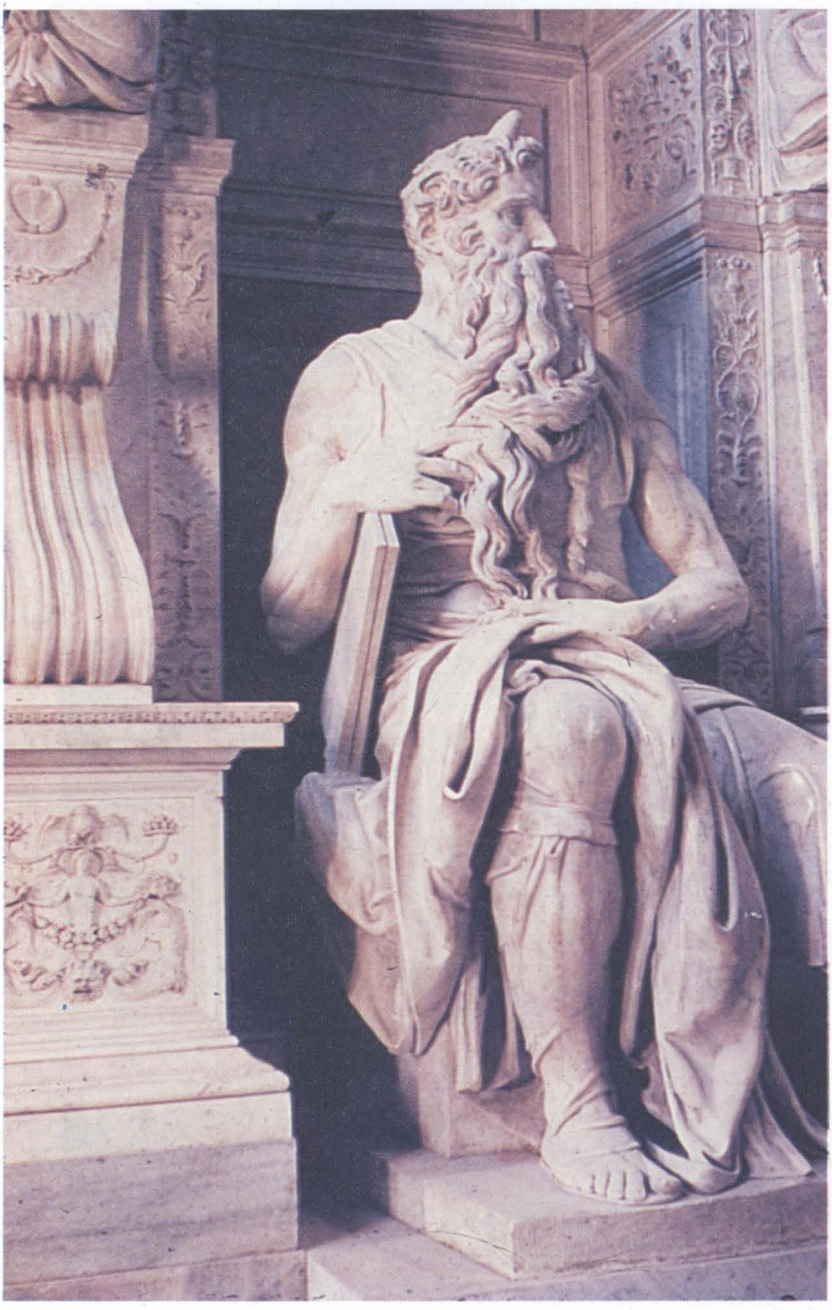
63. Resim

64. Resim

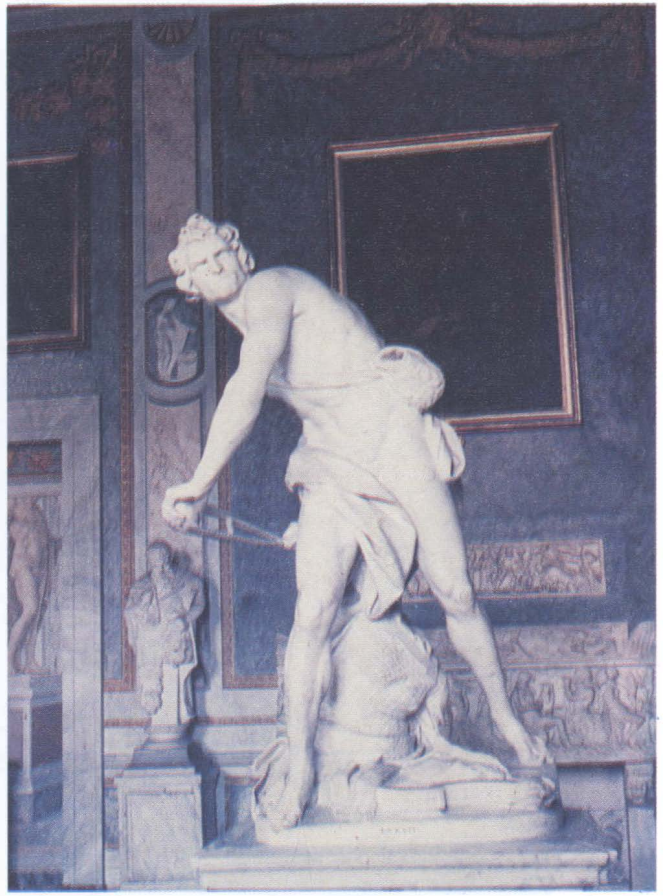
65. Resim

66. Resim

67. Resim

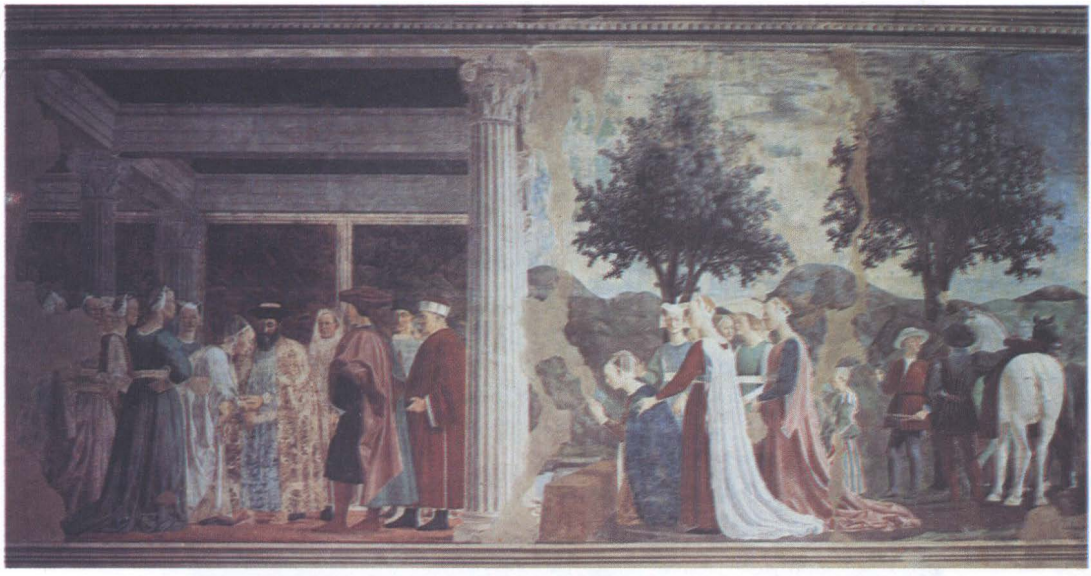
68. Resim

69. Resim

70. Resim

71. Resim

72. Resim

73. Resim

74. Resim

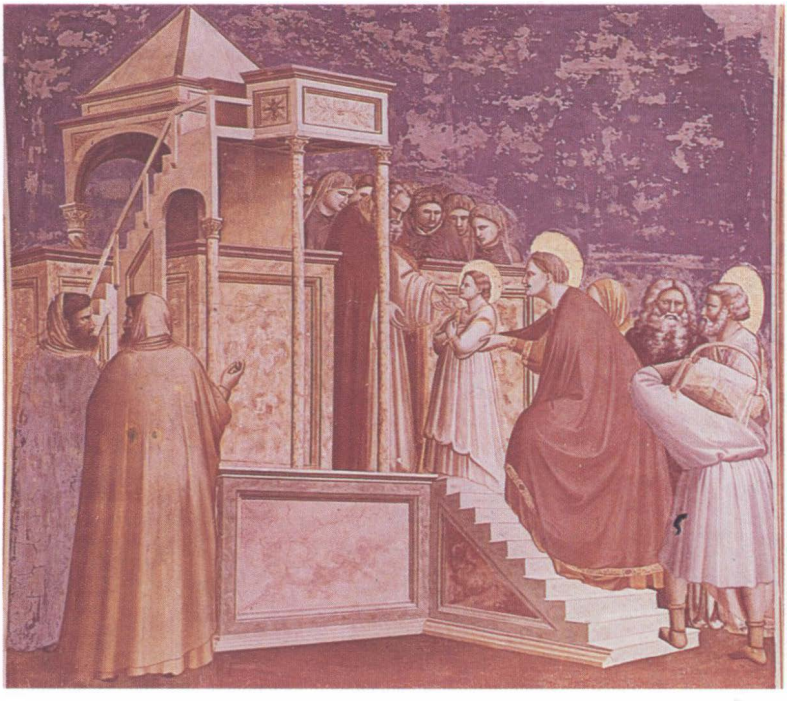
75. Resim

76. Resim

77. Resim

78. Resim

79. Resim

80. Resim

81. Resim

81A. Resim

82. Resim

83. Resim

84. Resim

85. Resim

86. Resim

87. Resim

88. Resim

89. Resim

90. Resim

91. Resim

92. Resim

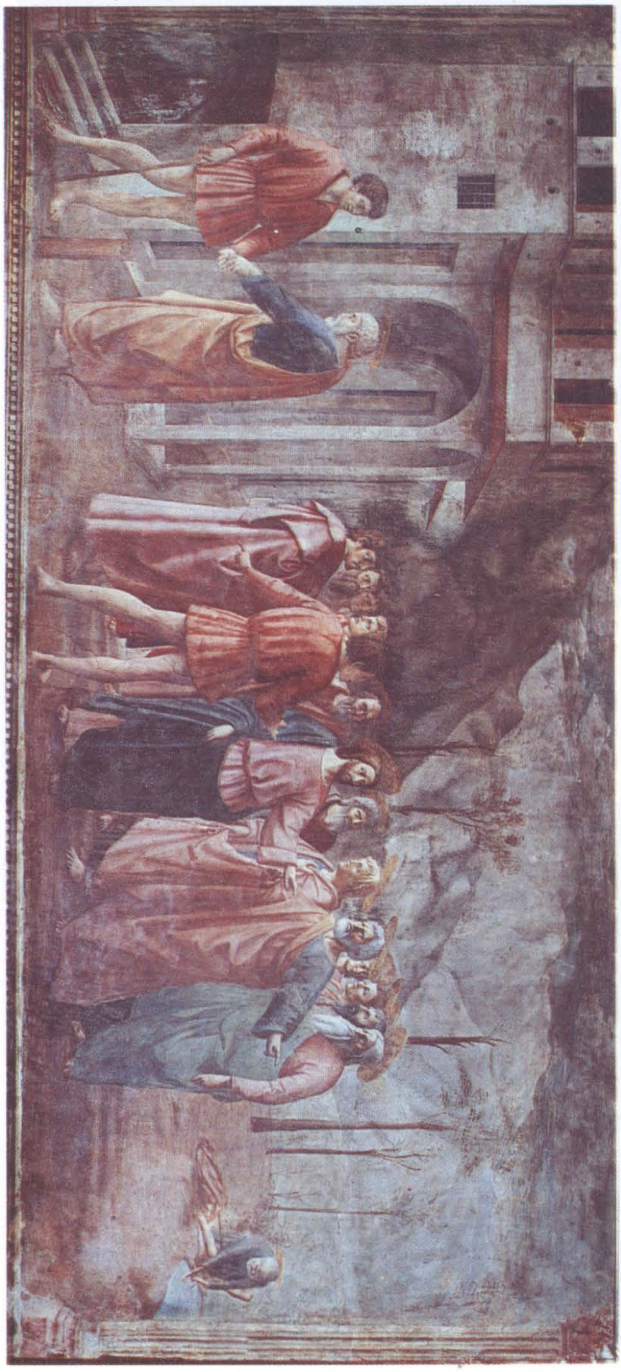
93. Resim

94. Resim

95. Resim

96. Resim

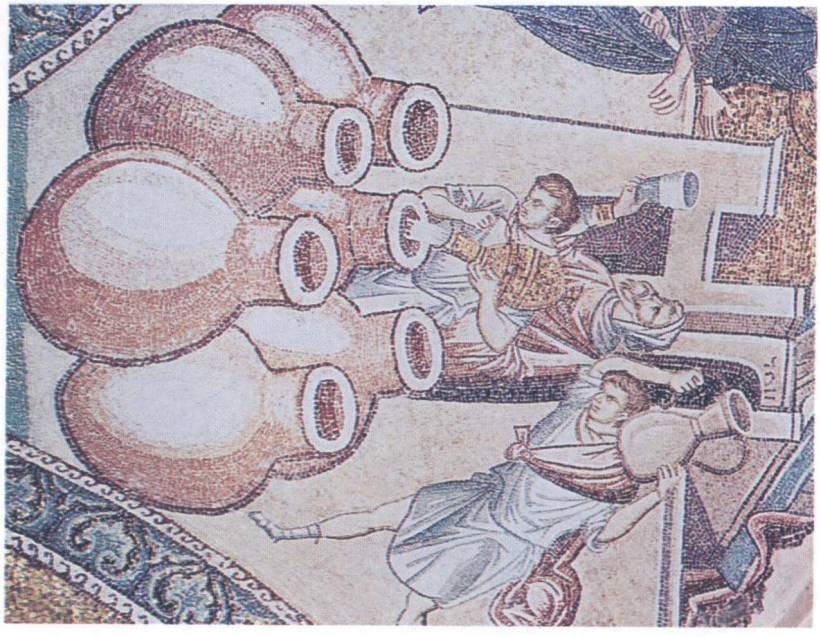
97. Resim

98. Resim

99. Resim

100. Resim

101. Resim

102. Resim

103. Resim

104. Resim

105. Resim

106. Resim

107. Resim

108. Resim

109. Resim

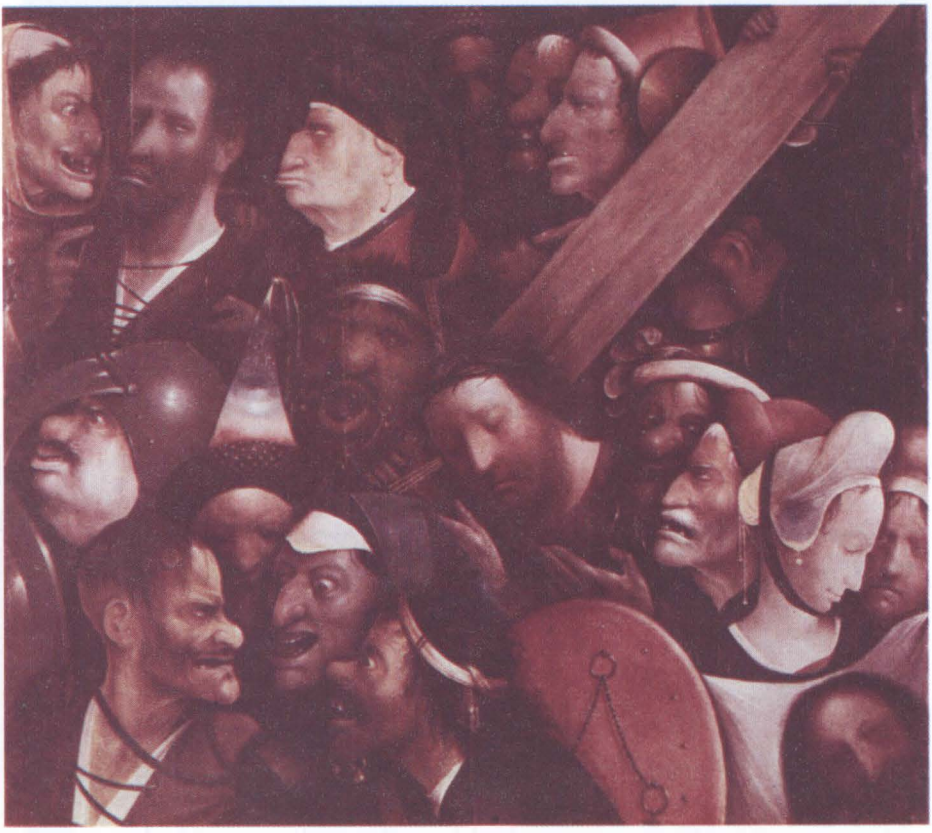
110. Resim

111. Resim

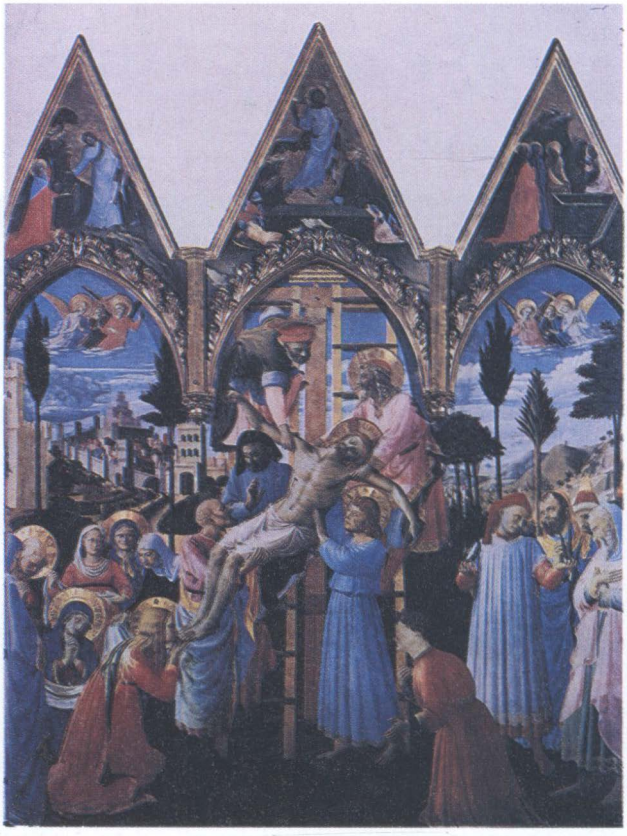
112. Resim

113. Resim

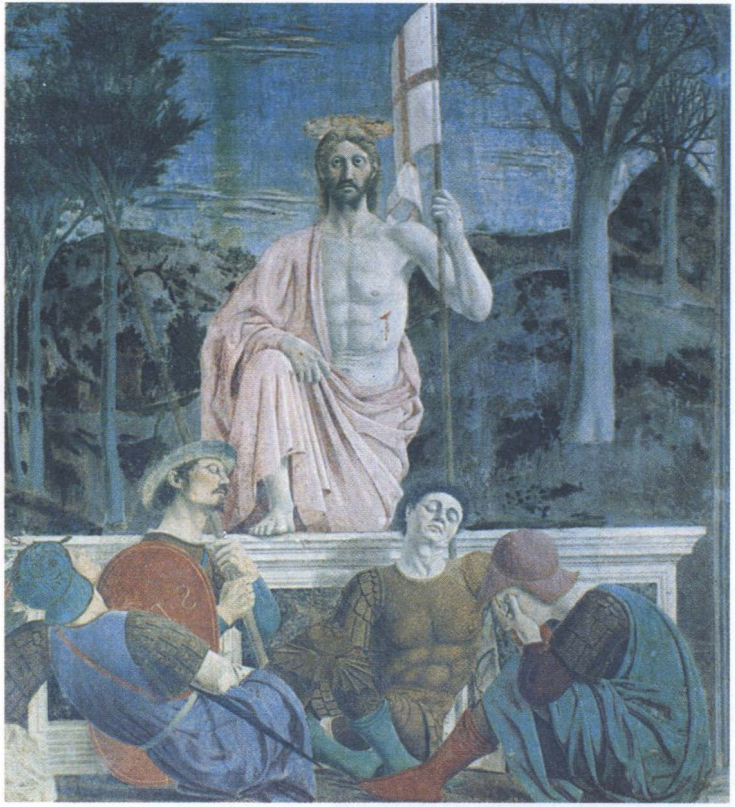
114. Resim

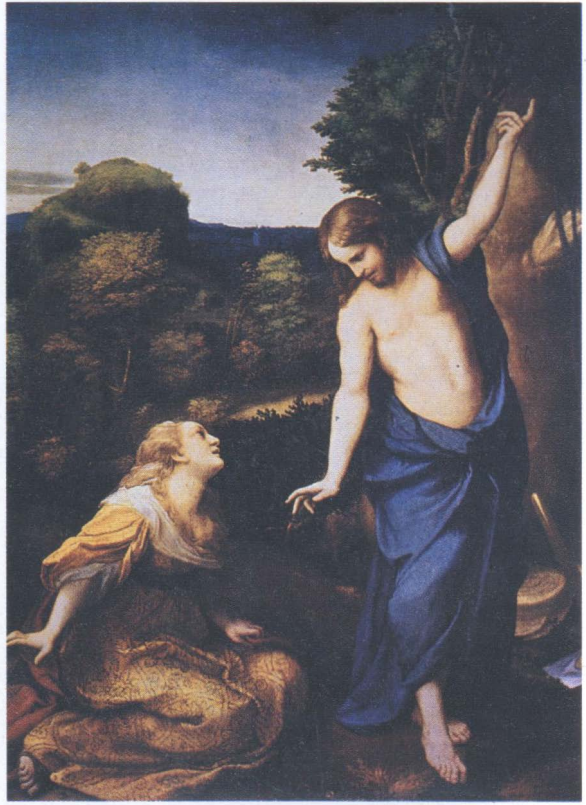
115. Resim

116. Resim

117. Resim

118. Resim

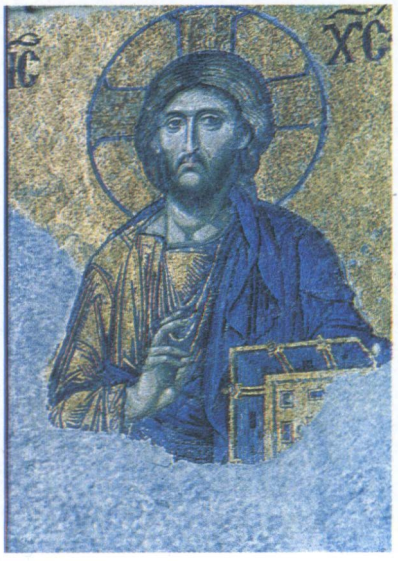
119. Resim

120. Resim

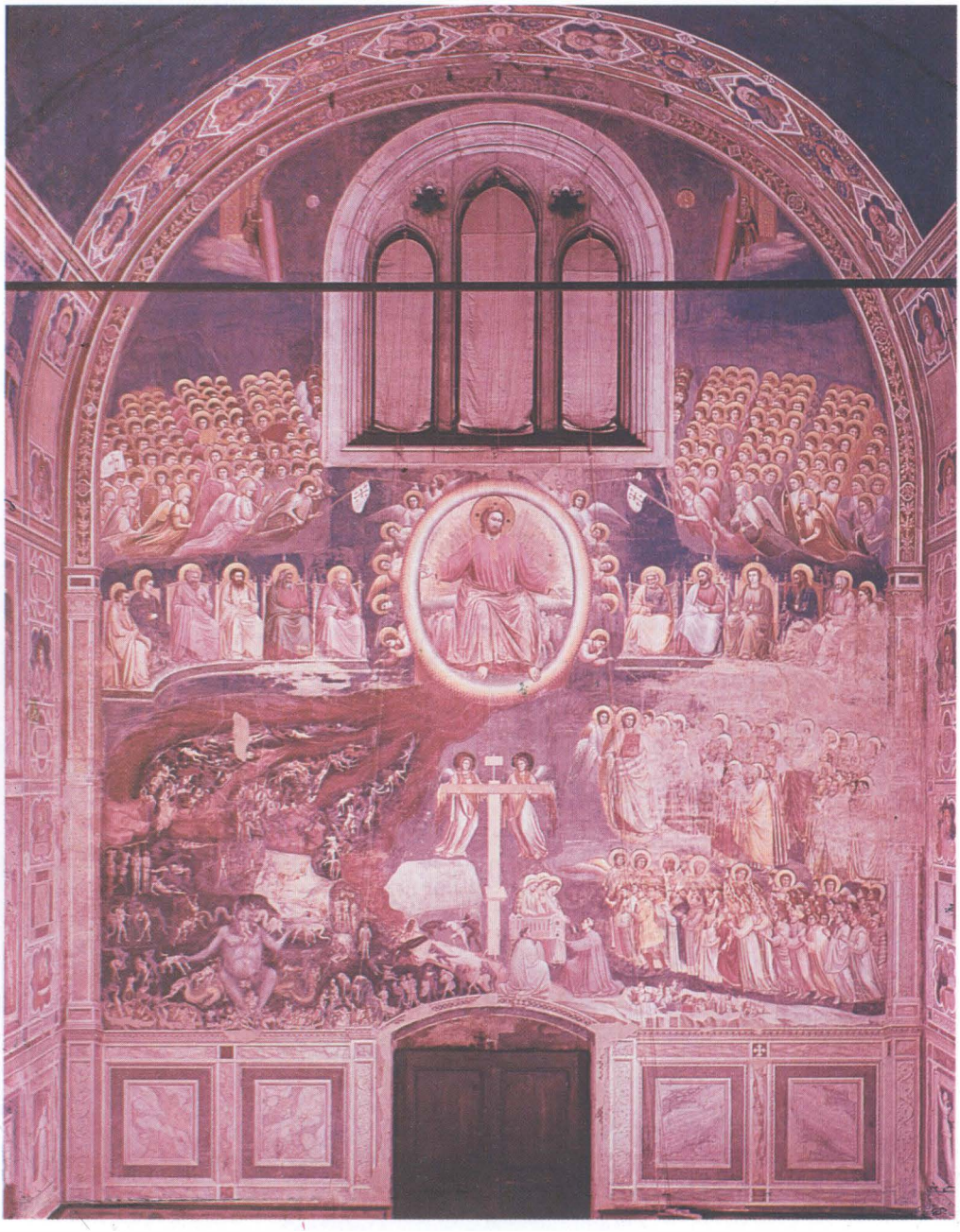
121. Resim

121A. Resim

122. Resim

123. Resim

124. Resim

125. Resim

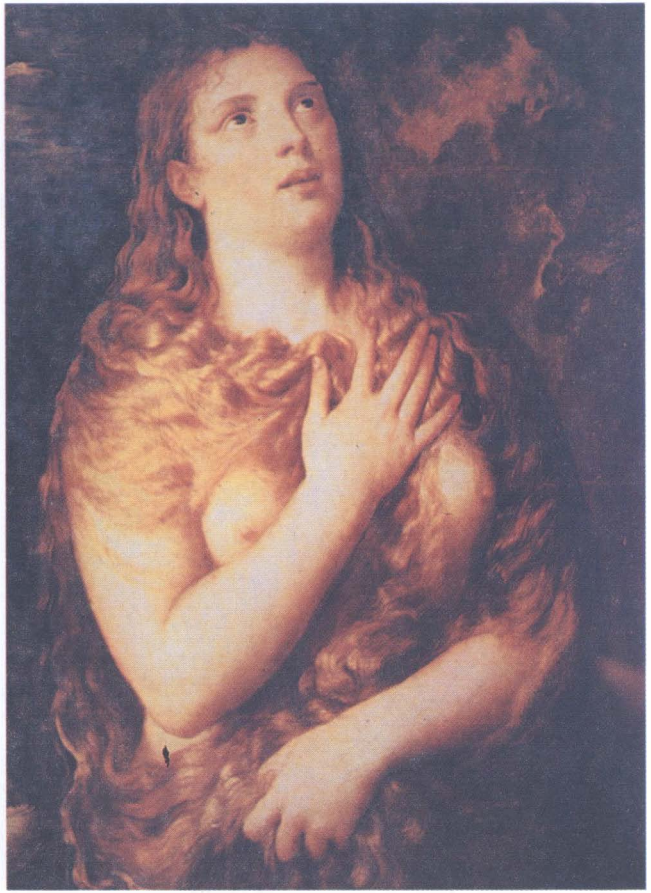
126. Resim

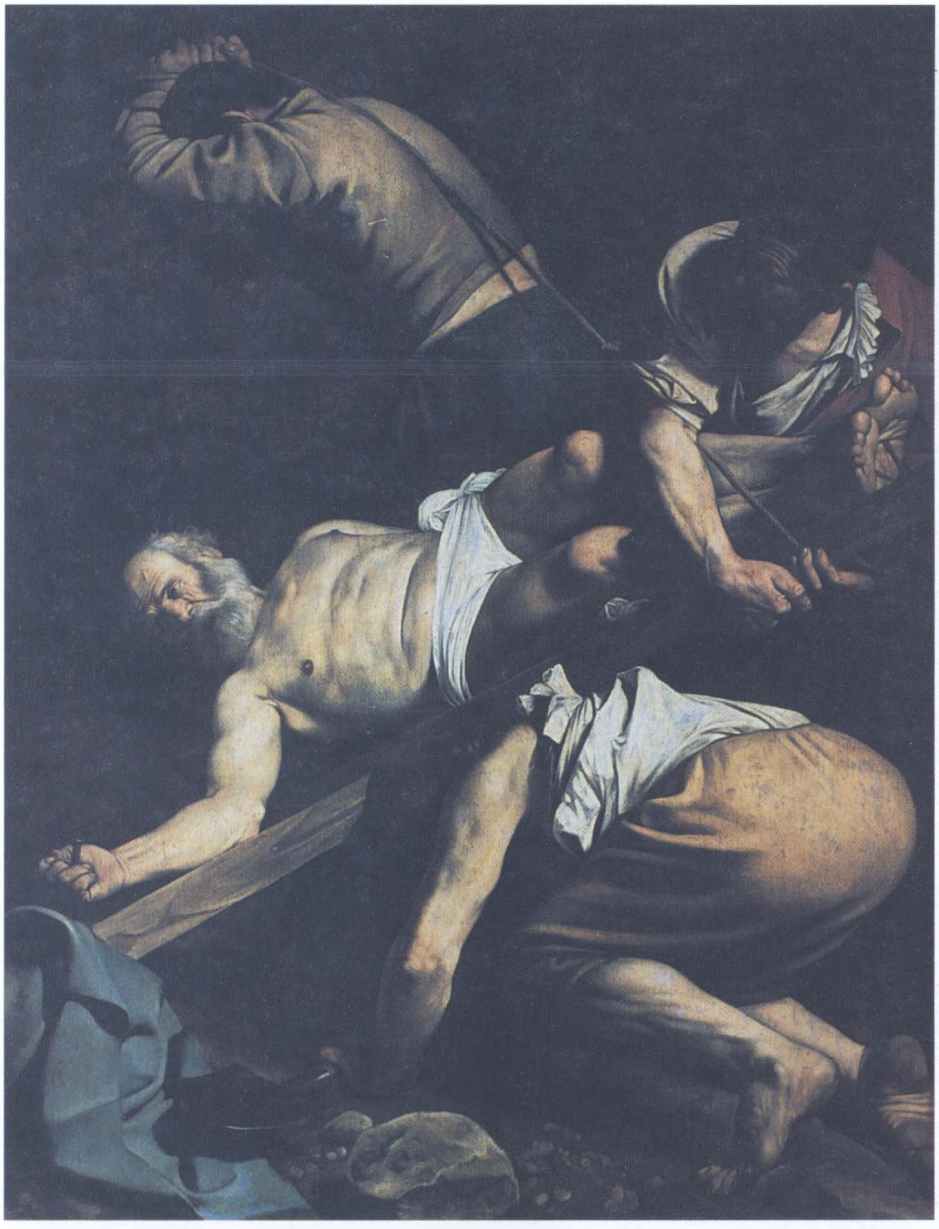
127. Resim

128. Resim

129. Resim

130. Resim

131. Resim

132. Resim

Resim Açıklamaları

1. Resim — **Rheia ve Kronos**, bir Roma sunağından kabartma, Roma, Museo Capitolino.

"...Rheia, Titan kardeşi Kronos'un koynuna girerek, Olymposlu tanrı kuşağını doğurdu. Ne ki korktu Kronos, oğullarından biri kral olup yerini alacak diye. Bunun için de Rheia'nın dünyaya getirdiği her çocuğu yutmaya başladı. Ama Rheia, son çocuğu Zeus doğunca, bir kurnazlığa başvurdu. Kocasına, yeni doğan oğlunun yerine, bir taş beleyip yutturdu..."

Kabartmada, Rheia, Kronos'a Zeus yerine bir taş verilirken görülüyor.

2. Resim — Thomas Banks (1735-1805), **Düşen Titan**, Londra, Royal Academy of Arts.

"...Zeus, egemenliğini kabul ettirmek için her araca başvurdu. Ölüler ülkesinin en derin yeri olan Tartaros'a inerek, orada tutsak bulunan tepegöz Kyklop'larla yüzkollu Hekatonkheir'leri serbest bıraktı. Kyklop'lar Zeus'a gök gürlemesini, şimşek ve yıldırımı verdiler. Hekatonkheir'ler ise, Kronos'un önderlik ettiği Titan'ların üzerine kocaman kaya parçaları fırlattılar. Böylece ezildi tüm Titan'lar..."

Heykelde, Hekatonkheir'lerin fırlattığı kaya parçaları arasında yuvarlanan bir Titan görülüyor.

3. Resim— Gustave Moreau (1826-1898), **Prometheus**, Napoli Ulusal Müzesi.

"...İnsanların dostu Prometheus, tanrılar karşısında insanların üstünlüğünü sağlamak için, Zeus'u aldatır. Küplere binen Tanrılar Kralı, insanları cezalandırmak için ellerinden ateşi alır. Prometheus, bunun da çaresini bulur; Olympos'a çıkar, bir kamışa bir kıvılcım saklayarak, insanlara ateşi tekrar getirir. Tanrılar tanrısı Zeus, insanları, bu kez de ilk kadın Pandora'yı göndererek cezalandırır. Prometheus'a gelince: Zincirlerle bir kayaya bağlatır onu ve karaciğerini bir kartala yedirtir. Sonu gelmeyen bir acıdır bu kartal yer, karaciğer büyür. Bereket versin ki, Zeus'un egemenliğinin geleceği hakkında bir gizi, yalnızca Prometheus bilir ve Zeus, onun zincirlerini kendisi çözmek zorunda kalır..."

Heykelde, bir kayada zincire vurulmuş Prometheus ve onun karaciğerini kemiren kartal görülüyor.

4. Resim — **Yıldırım atan Zeus**, vazo resmi, Paris, Bibl. Nation.

Zeus, çok seyrek olarak çıplak tasvir edilir. Çıplak tasvirlerinde, genellikle, sağ kolunu ve göğsünü açık bırakan bir pelerin taşır; bir elinde asa, bir elinde yıldırım tutar.

4a. Resim— Roma Dönemi, Antalya Arkeoloji Müzesi.

5. Resim— Correggio (1489-1534), **Zeus ve Antiope**, Paris, Louvre.

"...Antiope, ya ırmak tanrı Asopos'un, ya da Thebai kralı Nykteus'un kızıdır. Çok güzel Antiope'ye de göz koyan Zeus, satyr biçimine girer ve uyumakta olan kıza yanaşır. Bu çiftleşmeden Amphion ve Zethos adında ikizler doğar..."

"...Satyr'ler, belden yukarısı insan, belden aşağı at veya teke biçiminde doğa cinleridir..."

Eserde, keçi özelliği taşıyan bacakarıyla Zeus, uyuyan Antiope ve yine uyuyan bir Eros görülüyor. Bilindiği gibi ok ve yay, Eros'un aşkı yüreğe işleyen araçlarıdır.

6. Resim— Correggio (1489-1534), **Zeus ve İo**, ayrıntı, Viyana, Kunsthistorisches Museum.

"...Zeus, Argos kralı Inakhos'un kızı güzel İo'yu, bulut biçimine girerek elde eder..."

Eserde, kucağını dolduran bir bulut akımı altında kendinden geçmiş İo görülüyor.

7. Resim— Correggio (1489-1534), **Danae**, Roma, Galleria Borghese.

"...Argos kralı Akrisios'un kızıdır Danae. Bir bilici Akrisios'a, kızı Danae'den bir torunu olacağını, çocuğun büyüdüğü zaman kral dedesini öldüreceğini bildirir. Akrisios, bunun üzerine, kızı Danae'nin insanlarla her türlü ilişkisini önlemek için, onu tunç kaplamalı bir odaya kapatır. Ama Danae'yi elde etmek isteyen Zeus'u hiçbir tedbir engelleyemez. Zeus tavandaki bir delikten, altından yağmur olup Danae'nin kucağına düşer ve onu döller..."

Resimde, bir Eros figürü, Danae'nin kucağını döl yağmuruna açıyor. Yatağın dibinde oynayan iki küçük çocuk da Eros figürleridir.

8. Resim— Correggio (1489-1534), **Ganymedes'in kaçırılışı**, Viyana Ulusal Müze.

"... Ganymedes, Phrygia kralı Tros'un çok güzel oğludur. Zeus, ona da aşık olmuş ve oğlan sevgilisini bir kartal sırtında kaçırmıştır. Böylece ölümsüzlüğe kavuşan Ganymedes, Tanrıların şarap sunucusu olmuştur..."

Başka bir anlatıma göre Zeus Ganymedes'i, kendisi kartal kılığına girerek kaçırmıştır.

8a. Resim— Leochares (?), **Ganymedes'in kaçırılışı**, İ.Ö. 350-320, Roma Dönemi Kopyesi, Roma, Vatikan

9. Resim— **Athena'nın doğuşu**, vazo resmi, İ.Ö.VI. yy., Paris, Louvre.

"...Athena'yı, öteki adıyla Pallas'ı, Zeus kendisi doğurmuştur. Metis, Zeus'un ilk karısıdır. Çakır gözlü bu tanrıçayı Zeus, Athena'yı doğuracağı sırada yutmuştur, çünkü Gaia ile Uranos (Toprak Ana ile Gök), Metis'den doğacak erkek çocuğun babasını tahttan indireceğini bildirmişlerdir. Zeus, Athena'ya gebe olan Metis'i yuttuktan bir süre sonra, ateş tanrı Hephaistos'a alnını yardırır. Başka bir geleneğe göre, Zeus'un alnını baltayla Prometheus yarar. Bu yarıktan, pırıl pırıl zırhlara bürünmüş olarak Athena doğar. Bu bakımdan Athena, savaş tanrıçası olmaktan başka, bilgelik tanrıçasıdır da..."

Resimde, ortada oturmuş Zeus'un alnından, sağ elinde mızrağı, sol elinde kalkanıyla Athena doğuyor. Zeus'un sağ elinde asa, sol elinde yıldırım var. Sol yanda, ortada, elinde baltayla Hephaistos; sağ yanda, ortada ise, üç çatallı zıpkınıyla denizlerin tanrısı Poseidon durmaktadır.

10. Resim— **Athena Parthenos**, Atina, Ulusal Müze.

Athena Parthenos (Bakire Athena) örneğini Fidias saptamıştır (İ.Ö.438). Fidias'ın Parthenon için altın ve fildişinden yaptığı bu dev heykelin yüksekliği dokuz metreyi buluyormuş. Şimdi Atina Müzesi'nde bulunan ve kimi değişikliklerle Fidias'ın Athena Parthenos heykelini kopya eden bu eserde, tanrıça, başında miğferi, sağ elinde tuttuğu bir Nike (zafer) heykelciği, sol elini dayadığı bir kalkan ve göğsünde Medusa başlı ve *aigis* denilen deri zırhla tasvir edilmiştir.

10a. Resim— **Athena**, Roma Dönemi Kopyası, Roma, Vatikan

11. Resim— **Belvedere Apollonu**, İ.Ö.IV. yy.'da Leokhares'in yaptığı eserin kopyası, Roma, Vatikan.

Apollon, güçlü ama zarif vücuduyla, geniş göğsü, dar kalçaları, uzun saçları ve sakalsız yüzüyle, idealleştirilmiş genç erkek güzelini temsil eder.

12. Resim— **Apollon ve Marsyas arasındaki yarışma**, bir Roma lâhdindeki kabartma, Paris, Louvre.

"...Athena, bir gün kaval çalarken suda imgesini görür. Yanaklarını şişirip çirkinleştirdiği için onu alıp dereye atar. Phrygialı bir silenos olan Marsyas da, çalgı aletini alıp çalmaya başlar. Sonunda o kadar güzel çalmasını öğ-

renir ki, Apollon tanrının *lyra*sıyla yarışmayı bile göze alır. Yarışmanın koşulu şudur: Kim yenerse, yenilene istediği cezayı uygulayacak. Bu müzik yarışması, Lydia'da Tmolos Dağında (Bozdağ) yapılır. Yargılayıcı olarak da Musa'lar ve Phrygia kralı Midas hazır bulunur. Musa'lar, Apollan'a birinciliği verirken; Midas, oyunu Marsyas için kullanır. Bunun üzerine tanrı Apollon, Midas'ın kulaklarını eşek kulağı haline sokar; Marsyas'ı da bir ağaca bağlatıp diri diri derisini yüzdürür..." Solda, elinde kalkanı, başında miğferiyle Athena. Onun yanında, silenos Marsyas kaval çalıyor. Ortada, *lyra*sını çalan Apollon. Yerde uzanmış figür, Tmolos Dağının kişileştirimidir. Onun hemen ardında, bir kayaya oturmuş olan Midas. İki kadın figürü ise Musa'lar olmak gerekir. Sağda, Marsyas ve onu ağaca asan bir hizmetçi. Öteki hizmetçi ise, silenos'un derisini yüzmek için, yerde taş biliyor.

13. Resim— Gian Lorenzo Bernini (1598-1680), **Apollon ve Daphne**, Roma, Galleria Borghese.

"...Tesalya ırmağı Peneus'un kızı Daphne'ye tutulur Apollon. Ne ki, istemez tanrıyı bu güzel peri. Daphne ile Apollon arasında çılgınca bir kovalamaca başlar. Daphne kaçar, Apollon kovalar. Daphne, tam yakalanmak üzereyken, Toprak Ana Gaia'nın yardımını diler. Ve o anda bir defne ağacına dönüşüverir. Oracıkta açılan toprağa saplanan ayakları kök, saçları filiz olur. Apollon, perinin soğuk kabuklu gövdesini kucakladığında, hala çarpan yüreğini duyar..."

14. Resim— ***Lyra* çalan Apollon**, Roma, Vatikan.

Apollon, çalgıcı olarak tasvir edildiği zaman, geniş kıvrımlı uzun bir ***khiton*** giyer.

15. Resim— Tiziano (1490-1576), **Artemis (Diana) ve Aktaion**, Edinburg, National Gallery of Scotland.

"...Aktaion, bakireliğine çok düşkün olan av tanrıçası Artemis'in (Diana) hışmına uğrayan, Thebaili bir avcıdır. At adam Kheiron tarafından çok iyi bir avcı olarak yetiştirilen Aktaion, Artemis'le boy ölüşmeye kalkmaktan başka, onu, bir derede yıkanıren gözetleme gafletinde de bulunmuş. Buna çok kızan tanrıça, avcı Aktaion'u bir geyik haline sokuvermiş; sonra da zavallıyı köpeklerinin ağzına atıp parçalatmış..."

Resimde, yanında köpeği, sırtında okluğu ve yere düşmüş yayıyla Aktaion, perdeyi aralayıp tanrıçayı seyrediyor. Sağda, Artemis, Aktaion'un bakışları karşısında örtünmeye çalışıyor. Tanrıçaya, yıkanırken periler eşlik ediyor.

16. Resim— **Artemis (Diana) Aktaion'u parçalatıyor**, kabartma, Palermo, Museo Nazionale.

"...Bakireliğine çok düşkün olan av tanrıçası Artemis (Diana), kendisini yıkanırken gözledi diye, Thebaili avcı Aktaion'u, zavallı avcının kendi köpeklerine parçalattırır..." Ayrıca 15. resmin açıklamasına bakınız.

16a. Resim— **Artemis (Diana)**, Roma Dönemi, Paris, Louvre.

Artemis, Akdeniz çevresindeki hemen her uygarlıkta saygı görmüş, farklı biçimlerde resmedilmiştir. Anadolu'da Efes Artemisi olarak bilinen tanrıça, Yunan ve Roma dünyasında av ve avcılıkla ilgili, genç bir kız olarak düşünülmüştür. Bu nedenle olsa gerek, bu kültürlere ait Artemis betimlemelerinde tanrıça, ok ve yayla, yanında da çoğunlukla av hayvanlarından biriyle gösterilmiştir. Başındaki hilal şeklindeki taç ise tanrıçanın bekaretini simgelemektedir.

16b. Resim— **Efes Artemisi**, Roma Dönemi, Napoli Ulusal Müzesi.

Antik Efes kazılarında ortaya çıkarılan bir grup heykel. Anadolu'nun pek çok ana tanrıçası (bereket tanrıçası), geçirdikleri evrimden sonra Efes'te farklı bir görünümde karşımıza çıkar. Doğaya egemenliği, bereketi ve uygarlığın yöneticiliğini simgeleyen tanrıça başının üzerinde bir kule taşır, bununla kırları olduğu kadar şehirleri de koruduğunu gösterir. Ciddi ve derin bakışları tanrıçanın ululuğunu yansıtır. Ensesi dolunay biçiminde bir diskle çevrilidir, alnında hilal taşır, böylece ay tanrıçası olduğu belirlenir; diskin her iki yanında da grifonlar vardır. Boynundan burç işaretlerinden örülmüş bir kolye sarkar. Onun altında dört kat meme sarkar, bereket ve doğurganlığı simgeleyen memelerin sayısı 17 ile 40 arasında değişmektedir. Memelerin ucu olmadığı için, bazı araştırmacılar bunları hurma ya da erkek arı gövdeleri diye de yorumlamıştır. Eteği kat kat dikdörtgen plakalarla bölünmüştür, her dörtgenin içinde kabartma aslanlar, boğalar, grifonlar, sfenksler ve arılar bulunur.

17. Resim— **Ares (Mars),** Roma Dönemi, Roma Lateran Müzesi.

Zeus savaş ve kıyım tanrısı Ares'i, bu uğursuz oğlunu *İlyada*'da şöyle niteler: "En iğrendiğim tanrısın sen/ hep hırgür, kavga, savaş işin gücün/ ele avuca sığmaz huysuzluğun, biliyorum/ anandan gelme sana, Hera'dan". Ares, savaş alanlarında ölüm saçan varlıkların eşliğinde dolaşıp durur. (Yanında kızkardeşi Eris (Kavga), Aphrodite'den olma iki oğlu: Deimos (Korku, Yılgı) ve Phobos (Bozgun), savaş ve yıkım tanrıçası Enyo, şiddetli ölüm tanrıçaları Keresler ve Kargaşanın simgesi Kudoimos bulunur).

Homeros'ta "dev cüsseli" diye anlatılır, Ares'in başlıca işareti mızraktır.

Arkaik vazolarda sakallı ve tepeden tırnağa silahlı olarak gösterilir. Daha sonraki heykellerde idealleştirilmiş çıplak bir gençtir. Savaşçı niteliğinden yalnızca miğferi kalmıştır.

18. Resim— **Hermes (Mercurius)**, vazo resmi, Roma, Vatikan.

Tanrıların habercisi, Zeus'un elçisi, yolcuların piri, tacirlerin ve hırsızların tanrısı olan Hermes'in belirtici işaretleri, kanatlı sandalar ve iki yılanın sarılı olduğu asadır.

18a. Resim— Giovanni de Bologna (1529-1608), **Hermes (Mercurius)**, Firenze Bargello Müzesi.

Zamanla Hermes kaba görüntüsünden sıyrılarak, atletik vücutlu genç bir delikanlı olarak tasvir edilmiştir.

19. Resim— **Hephaistos (Vulcanus) Akhilleus'a silah ve zırh yapıyor**, kabartma, Roma, Museo Capitolino.

"...Troya savaşı sırasında, Troyalıların önderi Hektor, Akhilleus'un en sevdiği arkadaşı Patroklos'u öldürdükten sonra zırhını da soyar ve bir zafer işareti olarak kendisi giyinir. Oysa bu zırhı Patroklos'a Akhilleus vermiştir. Şimdi, dostunun öcünü almak için savaşa girmek istediği halde giremez, çünkü zırhsız ve silahsızdır. Bunun üzerine annesi Thetis, ateş tanrısı Hephaistos'a gider ve ondan oğlu için zırh ve silah yapmasını ister. Hephaistos, kendisini kurtarıp büyüten gümüş ayaklı tanrıça Thetis için elinden geleni esirgemez. Dört yanı işli büyük bir kalkan yapar önce; sonra, ateşin ışıltısından daha parlak bir zırh; sonra, tepesinde altından bir sorgucu olan sağlam bir tolga; ve esnek kalaydan dizlikler yapar..."

Ortada, elinde çekiç, oturmuş olarak Hephaistos ve üç Kyklop, Akhilleus'un kalkanını döğüyorlar. Solda, başında miğferi, sol elinde mızrağıyla Athena; daha solda Akhilleus için yapılan miğfer. Sağda, elinde ucu kuşlu asasıyla Hera, daha sağda yine Akhilleus için yapılmış olan zırh.

20. Resim— Velâzquez (1599-1660), **Hephaistos'un demirci ocağı**, Madrid, Prado.

"...Ateş tanrısı Hephaistos'u (Vulcanus), karısı Aphrodite (Venus), savaş tanrısı Ares'le (Mars) aldatır..." Burada, Apollon, Hephaistos'a aldatıldığı haberini veriyor. Apolon genç ve zarif bir erkek. Başında, ayırıcı işaretlerinden olan, defne yapraklarından bir taç taşıyor ve ışınlar içinde (Phoibos Apollon: Işık saçan, ışıtan, parlak). Duruşuyla topallığını sezdiren sakallı Hephaistos ve yardımcıları, bu haber karşısında şaşkınlıklarını gizleyemiyorlar. İnsan biçiminde tasvir edilen bu yardımcılar efendilerine bağlı, iyi yürekli Kyklop'lardır. Hepsi, bir savaşçıya zırh ve silah hazırlıyorlar.

21. Resim— **Hestia (Vesta)**, İ.Ö. V. yy., Roma, Museo Capitolino.

Hestia (Vesta), aile ocağını, kenti, devleti simgeleyen bir tanrıçadır. Belirli bir işareti yoktur. Ama kimi zaman başından omuzlarına inen bir örtüyle tasvir edilir.

22. Resim— Velâzquez (1599-1660), **Aynalı Aphrodite (Venus)**, Londra, National Gallery.

Kendini seyreden Aphrodite'ye, küçük bir Eros (Aşk) ayna tutuyor.

22a. Resim— **Milo (Milos) Venusu**, İ.Ö. 2. Yy, Louvre.

Aphrodite (Venüs) aşk ve güzellik tanrıçasıdır. Güzelliği ve bereketi simgeleyen Kharit'ler, Hora'lar Aphrodite'nin çevresinde bulunurlar. Antik dönemde tanrıçanın çok sayıdaki heykeli, genellikle yapıldıkları yerin adıyla anılmaktadır.

22b. Resim— **Aphrodite (Venus) ve Eros (Amor-Amores)**, Roma Dönemi, Louvre.

Aphrodite gibi aşkı simgeleyen Eros'tan bazı efsanelerde Aphrodite ve Hermes'in oğlu diye, bazı efsanelerde de Eileithyia veya İris'in oğlu diye söz edilir. Eros'un nitelikleri zamana ve mekana bağlı olarak değişiklikler gösterebilmektedir. Hesiodos geleneğine göre Eros, evrensel bir ilkeden, insanları oklarıyla kovalayan ve yaralayan kanatlı, alaycı ve yaramaz, giderek tehlikeli bir çocuk biçimine girmiş ve günümüze bu nitelikleriyle gelmiştir.

Aşkı, ama cinsel aşkı simgeleyen Aphrodite ve Eros bazen birlikte, yanyana betimlenmişlerdir. Resimde erotik bir duruştaki Aphrodite'nin hemen yanı başında, tanrıçanın kutsal hayvanı yunusun üzerindeki Eros görülmektedir.

23. Resim— Sandro Botticelli (1445-1510), **Aphrodite'nin (Venus'un) doğuşu**, Floransa, Uffizi.

Simgesel anlamlarla dolu bir "Venus'un doğuşu". Bu anlamların açıklanması hayli değişik ve tartışmalı. Esere kaynak olan metnin daha çok Latin ozanı Ovidius olduğu söyleniyor.

Aphrodite, bir kavkı içinde, deniz suyundan doğarken görülüyor. Kimileri bunu, batı rüzgarı Zephyros ve Zephros'un sevgilisi bahar tanrıçası Khloris tarafından itilerek Sicilya kıyılarına veya Portovenere'ye çıkan bir Aphrodite olarak yorumlarken, daha inanılır başka yorumculara göre, bu eserde yeni-platoncu bir anlam aramak gerekir. Bu nedenle, Venus'un deniz suyundan doğuşu efsanesi, aynı zamanda bir Hıristiyan düşüncesini de

laklığı, fiziksel bir güzellikten çok, ruhsal güzelliği yansıtmakta ve yalınlık, apaklık, sadelik anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla Venus, Doğa'nın (hava, su, toprak) doğurduğu bir Humanitas olmaktadır. Solda, kuzey rüzgarı Boreas ile yeller yöneticisi Aiolos (veya Zephyros ile Khloris), üfürükleriyle deniz suyunu dalgalandırıyorlar.

Sağda bir peri (veya Hora), çiçek açmış bir örtüyle Venus'u karşılıyor. Bu örtü ise, doğanın bitki ve çiçeklerden oluşan görünümünü çağrıştırıyor.

24. Resim— Sandro Botticelli (1445-1510), **Bahar**, Floransa, Uffizi.

Yorumu kesin olmayan bir tablo. Öne sürülen yorumlar arasında en inandırıcı olanı, Warburg'un yorumudur. Buna göre, "Bahar" tablosu, eski ozanların ve Poliziano'nun şiirlerinde dile getirdikleri, Aphrodite'nin yaşadığı dünyayı anlatmaktadır.

Sağda, batı rüzgarı Zephyros, Flora'yı izliyor. Zephyros tarafından sahip olunan Flora, bahar 'vakti'ne dönüşüyor ve dünyaya çiçekler saçıyor. Ortada, Humanitas'ı simgeleyen Aphrodite; onun üstünde aşk okunu atmakta olan bir Eros; daha sola doğru, Kharit'ler (Üç Güzeller); en solda, kanatlı sandallarıyla, iki yılan sarılı değneğiyle Hermes (Mercurius).

25. Resim— **Poseidon ve Triton**, 1620, Londra, Victoria and Albert Museum.

Denizlerin tanrısı Poseidon, tasvirlerinde Zeus'a çok benzer. Çoğun dik olarak, çıplak ve üçlü yabasıyla gösterilir. Güçlü kuvvetli kasların egemen olduğu çıplaklığı, vakardan çok kaba kuvvet izlenimi bırakır. Karışık ve sert saçı sakalı vardır. Triton ise, Poseidon'la Amphitrite'nin biricik oğludur. Yarısı insan, yarısı da balık olarak tasarlanırdı. Denizi dalgalandırmak istediği zaman elindeki kavkıyı hızlıca, sakinleştirmek istediği zaman ise hafifçe öttürürdü.

26. Resim— **Poseidon arabasıyla**, mozaik, Ostia.

"...Denizlerin tanrısı Poseidon, deniz dibindeki altın sarayından çıktığı zaman, tunç ayaklı ve altın yeleli atların çektiği arabasına binerdi. Şaha kalkarcasına fırlardı atlar. Öylesine hızla koşarlardı ki, dalgalar üstünde uçardı sanki araba. Poseidon'un çevresinde deniz canavarları hoplayıp zıplardı. Elinde tuttuğu üçlü yabasıyla dalgaları kabartırdı..."

27. Resim— [27a. Resim] Gian Lorenzo Bernini (1598-1680), **Proserpina'nın (Persephone'nin) kaçırılışı**, Roma, Galleria Borghese.

"...Toprak ve bereket tanrıçası Demeter'in kızı Persephone (Lât. Proserpina), bir gün çayırda nergis toplarken, yeraltı dünyasının egemeni Hades tarafından kaçırılır. Persephone, kurtulmak için çığlıklar içinde debelenir ama yer yarılır ve zavallı kız açılan yarıktan kaybolur gider..."

tarafından kaçırılır. Persephone, kurtulmak için çığlıklar içinde debelenir ama yer yarılır ve zavallı kız açılan yarıktan kaybolur gider..."

Heykelde Hades'i, Persephone'yi kaçırırken ve üçbaşlı cehennem köpeği Kerberos'un eşliğinde görüyoruz.

28. Resim— **Dionysos**, vazo resmi. İ.Ö.V. yy., Berlin, Charlottenburg.

Şarap tanrısı Dionysos, asma dalıyla çevrili olarak, başında sarmaşıktan bir çelenk ve elinde *thyrsos* adı verilen (ucunda bir çam kozalağı bulunan) uzun değnekle görülüyor. Karşısında, tanrının alayını oluşturan varlıklardan bir silenos.

28a. Resim— Michelangelo (1475-1564), **Dionysos**, Firenze Bargelo Müzesi.

Önceleri sakallı, orta yaşlı bir erkek figürü olarak canlandırılan tanrı Dionysos, zamanla sakalsız bir genç erkek olarak tasvir edilmiştir. Elinde tuttuğu şarap kadehiyle ayakta zor duran bir sarhoş şeklinde gösterilmiştir; yanında alayında duran bir satyr var.

29. Resim— **Mainas**, kabartma, Paris, Louvre.

"Dionysos'un alayını silenos'lar, satyr'ler ve nympha'lardan başka Bakkha'lar oluştururdu. Bakkha'lar 'Tanrı Dionysos-Bakkhos'un dinsel törenlerini kutlayan kadınlar alayı' idi. Bunlar, 'çıplak bedenlerini benekli ceylan postlarıyla örter, başlarına sarmaşık çelenkleri sarar ve ellerinde *thyrsos* denilen uzun bir değnek' taşırlardı. *Thyrsos*, ucunda çam kozalağı bulunan, sarmaşık ve asma yaprakları sarılı bir değnekti. Tanrının peşinden çılgınca koşan Bakkha'lar, kendilerinden geçerler, önlerine gelen hayvanları parçalarlardı. İşte, çılgınca kendinden geçen Bakkha'lara, bu çılgınlık anlarında Mainas adı verilirdi..."

30. Resim— Pieter Paul Rubbens (1577-1640), **Üç Güzeller**, (**Kharit'ler** veya **Gratiae'ler**), Museo del Prado.

"...Zeus'un, Okeanos kızı Eurynome'den olma üç kızına verilen ad. Çiçek ve yemiş veren doğanın olduğu kadar, insan yaşantısını güzelleştiren, hoş kılan şeyin de kişileştirimidir. Kharit'ler (Üç Güzeller) sanat etkinliğini esinleyen tanrıçalardır. Hesiodos geleneğine bağlı kalınarak, sayıları üç olarak saptanmıştır. Aglaie (Parlaklık), Kharit'lerin en gencidir; Euphrosyne (Sevinç, Neşe)'yi; Thalia ise (Çiçeklenme)'yi temsil eder..."

İ.Ö. IV. yy.'dan itibaren çıplak olarak ve zarif davranışlar içinde tasvir edilmeğe başlandılar.

31. Resim— Raffaello Sanzio (1483-1520), **Galateia'nın zaferi**, Roma, Farnesina.

Bu Galateia'nın, Pygmalion'un dirilen bir heykelden meydana gelen sevgilisi Galateia ile karıştırılmaması gerekir. Resimde, Galateia, iki yunus balığının çektiği, deniz kabuğundan yapılmış arabasıyla, Triton'lar ve Nereus Kızları arasında ilerliyor. En önde, elleriyle yunuslardan birine tutunmuş olan çocuk, İno'nun oğlu küçük tanrı Palaimon'dur. Yukardan, küçük eros'lar aşk okları fırlatıyorlar.

Triton, Poseidon'la Amphitrite'nin biricik oğullarıdır. Belden aşağısı balık veya yunus balığı, belden yukarısı insan olarak tasarlanırdı. Denizi dalgalandırmak istediği zaman elindeki kavkıyı hızlıca, sakinleştirmek istediği zaman hafifçe üflerdi. İ.Ö. IV. yy.'dan itibaren, birden çok Triton türemeğe başladı ve biçimlerinde de değişiklikler oldu. Göğüsleri ve ön ayakları at biçimini aldı. Bu yolla, deniz Kentaur'ları denilen yaratıklar meydana gelmiş oldu.

32. Resim— Caravaggio (1573-1610), **Narkissos**, Roma, Galleria Nazionale di Arte antica.

"...Çenesi düşüklüğü nedeniyle, Hera tarafından, duyduğu her sözün son sözcüğünü tekrarlamağa tutsak edilen Ekho, Narkissos'u sever. Ne var ki sevdiği gence bir türlü kavuşamaz güzel peri Ekho. Kaçtıkça kaçar Narkissos. Sonunda, gönlünü yaraladığı kızlardan birisi tanrılara yalvararak, Narkissos'un cezalandırılmasını ister. Tanrılar da, 'Başkasını sevmeyen kendini sevsin!' buyururlar. Dalgalarında gümüşler oynaşan berrak bir pınar, av ve sıcaktan yorulan Narkissos'u çeker. Gidermek istedikçe artar susuzluğu ve birden, suya vuran kendi güzelliğine tutulup kalır. Ve böylece eriyip gider Narkissos..."

32a. Resim— Benvenito Cellini (1500-1571), **Narkissos.**

33. Resim— **Asklepios ve kızı Hygieia**, kabartma, Paris, Louvre.

İnsan sağlığının korunmasıyla görevli tanrı Asklepios, sanatta, Zeus'a eş görkemde, yaşlı ve sakallı bir erkek olarak tasvir edilir. Düşünceli ve babacan bir ifade taşır.

Bu kabartmada solda oturmuş olarak gösteriliyor. Ayakta duran figür, kızı Hygieia. Sağda ise, Tanrı'ya adak sunan hastalar.

34. Resim— **Meleagros**, İ.Ö. IV. yy., Skopas'ın tunç bir heykelinden kopya, Roma, Vatikan.

"Meleagros, Oineus ile Leda'nın kızkardeşi Althaia'nın oğludur. Aitholia bölgesindeki Kalydon kentine musallat olan domuzu öldürmekle ün kazanmıştır. Meleagros, bir mızrakla öldürdüğü Kalydon domuzunun derisini yüzerek, hayvanı ilk yaralayan avcı kız Atalante'ye armağan eder..."

Meleagros, güçlü ve güzel bir genç olarak, uzun bir mızrakla ve bir köpek eşliğinde tasvir edilir.

zanmıştır. Meleagros, bir mızrakla öldürdüğü Kalydon domuzunun derisini yüzerek, hayvanı ilk yaralayan avcı kız Atalante'ye armağan eder..."

Meleagros, güçlü ve güzel bir genç olarak, uzun bir mızrakla ve bir köpek eşliğinde tasvir edilir.

35. Resim— **Kalydon domuzu avı**, vazo resmi, İ.Ö. 570, Firenze Arkeoloji Müzesi.

"...Kalydon kralı Oineus, bir yıl Artemis'e kurban kesmeyi unutur. Öfkelenen tanrıça, bütün ülkeyi yakıp yıksın diye, görülmedik büyüklükte ve vahşilikte bir yaban domuzu gönderir. Canavarı öldürmek için, Yunanistan'ın bütün kahramanları ava çağrılır. Hayvanı ilkin, Atalante adında bir kız sırtından okla yaralar. Sonra Oineus'un oğlu Meleagros, bir mızrakla domuzu öldürmeyi başarır..."

36. Resim— Guido Reni (1575-1642), **Atalante ve Hippomenes**, Napoli, Capodimonte.

"...Güzel bir kız olan avcı Atalante, kız oğlan kız kalmak istemesine karşın, bir gün evlenmeğe zorlanır. Yine de evlenmemek için bir oyun kurar. İsteklilerin hepsini kendisiyle koşu yarışına sokar; kendisini kim geçerse, onunla evleneceğini söyler. Fakat bütün istekliler yarışı yitirirler ve Atalante'nin şaşmaz oklarıyla can verirler. Yalnız Hippomenes (Melanion) adında biri Atalante'yi alt eder. Hippomenes, Aphrodite'den sağladığı altın elmaları koşu sırasında yere atar. Atalante, elmaları yerden toplamak için eğilip vakit kaybedince, Hippomenes onu geçer ve yarışı kazanır..."

37. Resim— **Sisyphos ile Tityos Hades'de**, vazo resmi, İ.Ö.VI. yy., Roma, Vatikan.

"...Aiolos'un oğlu ve Korinthos kentinin kurucusu Sisyphos, tanrılara karşı suç işlediği için, öteki dünyada sonu gelmeyen bir cezaya çarptırılır: Kocaman bir kayayı durmadan iter bir tepeye doğru. Ama tepeye varmasına bir parmak kala, aşağı yuvarlanır kaya. Ve bu, böylece sürüp gider..."

"...Tityos ise, Zeus'un bir nympha'dan (peri) olma dev çocuğudur. Apollon'la Artemis'in anaları Leto'ya (Latona) saldırdığı için, bu iki tanrının oklarıyla can verir. Hades'de, iki akbaba yüreğini durmadan kemirir; kemirdikçe de yürek büyür..."

Solda, kaya parçasını sırtlanmış Sisyphos; sağda, yüreğini bir akbabanın kemirdiği Tityos.

38. Resim— **Gorgo'lar**, vazo resmi, Paris, Louvre.

"...Yılan saçlı, yaban domuzu dişli, tunç elli, altın kanatlı yaratıklardır Gorgo'lar. Phorkys'le Keto'nun üç kızıdır. Adları Sthenno, Euryale ve Medusa'dır. Baktıkları kimseyi taşa çeviren Gorgo'lardan yalnızca Medusa ölüm-

lüydü. Perseus, Medusa'ya arka arka giderek yaklaşır ve Athena'nın tuttuğu bir ayna yardımıyla, uyumakta olan Gorgo Medusa'nın başını keser..."

Bu resimde üç Gorgo görülüyor. En solda, başı kesilmiş Medusa.

39. Resim— **Perseus Gorgo'lardan kaçıyor**, vazo resmi, Paris, Louvre.

"...Seriphos adası kralı Polydektes, Perseus'un anası Danae'ye tutulur. Bir ayak bağı saydığı Perseus'u ortadan kaldırmak için, ona, gidip Gorgo Medusa'nın başını getirmesini buyurur. Bu çetin iş için Perseus'a Athena ve Hermes yardım eder. Perseus kanatlı sandalları, insanı görünmez kılan miğferi, büyülü torbası ve elmastan orağıyla Gorgo'ların oturduğu Okeanos kıyılarına varır. Orada, üç Gorgo'yu uyur bulur. Medusa'ya bakmamak için arka arka giderek ona yaklaşır, çünkü Gorgo'lar baktıkları kimseyi taşa çevirirler. Perseus, Athena'nın tuttuğu aynada (veya kalkanda) Medusa'nın imgesini görür ve orakla, arkasına doğru vurarak, canavarın başını keser ve kelleyi torbasına yerleştirdiği gibi kaçar oradan. Bu arada uyanan öteki iki kızkardeş, onu izlemeğe koyulurlar. Ama başlığın Perseus'u görünmez kılması nedeniyle, yakalayamazlar..."

40. Resim— **Perseus ve Andromeda**, duvar resmi, Pompeii.

"Denizler tanrısı Poseidon, önüne gelen her şeyi parçalayan bir ejder gönderir Habeşistan'a. Biliciler, bu beladan kurtulmak için, Habeş kralı Kepheus'la Kassiepeia'nın kızı Andromeda'nın ejdere yem olarak verilmesini önerirler. Andromeda, çaresiz, bir kayaya bağlanır ve ejderin gelip onu yemesi beklenir. İşte bu sırada, Zeus'un Danae'den olma oğlu, kahraman Perseus oradan geçer; kızı görür görmez de aşık olur. Ejderi, elmastan orağıyla kestikten sonra, Andromeda ile evlenir..."

41. Resim— **Herakles ve Nemea aslanı**, Attika vazosu, İ.Ö. 500, Metropolitan Sanat Müzesi.

"...Eurystheus'un Herakles'ten istediği on iki işin ilki, Nemea aslanını getirmesiydi. Typhon'la Ekhidna'dan olma bu canavarı Herakles, güçlü kollarıyla sıkarak öldürür..."

41a. Resim— **Herakles (Farnase Heraklesi)**, Napoli Ulusal Müzesi.

Fizik ve moral gücün, kahramanlığın simgesi olan Herakles hem kahraman hem de tanrı olarak tapım görmüştür. Çok içen, çok yiyen, canlı ve iyi kalpli bir dev olarak tanımlanan Herakles, Yunanların gözünde kötüleri, sözünde durmayanları cezalandıran, insanın başına gelen afet ve belaları alt edip yenen yiğitlik ve yüreklilik simgesidir. Tasvirlerde dev boyutlu adeleli biri olarak gösterilir.

42. Resim— **Herakles ve Kyreneia geyiği**, bronz heykel, Palermo, Museo Nazionale.

"...Eurystheus, Herakles'ten Kyreneia geyiğini diri diri yakalamasını ister. Geyik, Artemis'e kutsaldır ve altın boynuzlu, bakır ayaklıdır. Herakles onu, bir nehirden geçtiği sırada hafifçe yaralar ve tutar..."

43. Resim— **Herakles ve Erymanthos domuzu**, vazo resmi, Paris, Louvre.

"...Eurystheus, Herakles'ten, Erymanthos dağındaki yaban domuzunu da canlı olarak yakalamasını ister. Herakles domuzu bir dağda yakalar..."

44. Resim— **Atlas, Herakles'e Hesperid'lerin elmasını veriyor**, Zeus tapınağından metop, İ.Ö.V. yy., Olympia Müzesi.

"...Eurystheus'un Herakles'e buyurduğu işlerden biri de, Batı Kızları'nın (Hesperid'lerin) altın elmalarını getirmesidir. Herakles, Batı Kızları'nın bahçesine gelince, orada dünyayı sırtında taşıyan Atlas'ın yükünü sırtlanır ve altın elmaları almağa onu gönderir. Elmaları getiren Atlas, dünyayı tekrar sırtlanmak istemediği için, elmaları Eurystheus'a kendisi götürmeyi önerir. Bu tuzağı anlayan Herakles, bir dakika dünyayı tutmasını, başına bir yastık koyacağını söyler Atlas'a. Bu tuzağa kanan Atlas dünyayı tekrar sırtlanınca, Herakles elmaları alıp gider..."

Bu kabartmada, Herakles dünyayı tutuyor. Atlas ise, getirdiği elmaları ona gösteriyor. Solda Athena, Herakles'in sırtına koyduğu yastıkla ona yardım ediyor.

45. Resim— **Herakles, karısı Deianeira'yı kaçırmak isteyen Nessos'u yeralıyor**, vazo resmi, Paris, Louvre.

"...Herakles, kaynatasının genç şarap sunucusu Eunomos'u istemiyerek öldürünce, karısı Deianeira'yı da yanına alarak, gönüllü sürgüne gider. Güney Tesalya'da bir nehir kıyısında, Kentaur (At Adam) Nessos'la karşılaşır. Nehri geçmek için At Adam'ın yardımı gerekir. Nessos, Deianeira'yı karşıya geçirirken, ona sahip olmak için zor kullanmak ister, fakat Herakles bir okla Nessos'un işini bitirir..."

Resimde, ortada At Adam Nessos, Deianeira'yı sırtlanmış giderken, Herakles At Adamı ardından yaralıyor.

46. Resim— **Oidipus ve Sphinks**, vazo resmi, İ.Ö. V. yy., Roma, Vatikan.

"...Laios'un oğlu Oidipus, tanımadığı babasını yanlışlıkla öldürdükten sora, Thebai'e varır. Kent, Sphinks adı verilen bir canavarın korkusuyla yaşamaktadır. Sphinks, kadın başlı; göğsü, bacakları ve kuyruğu alsanınki gibi ve kanatlı bir yaratıktır. Hera'nın Thebai kendine bela ettiği Sphinks, şehrin girişinde beklemekte, kente giren yolculara Musa'lardan öğrendiği

bir bilmeceyi sormakta, buna cevap veremedikleri için herkesi parçalayıp yemektedir. Oidipus ise, bu bilmeceyi cevaplandırır ve Laios'tan boşalan taht ile dul kraliçe Iokaste'ye sahip olur. Sphinks ise, kendini kayalıklardan aşağıya atarak öldürür..."

47. Resim— **Amazon**, Roma, Museo Capitolino.

"...Amazon'lar, Kafkasya'dan gelen, Karadeniz'de Thermodon (Terme) çayı kıyılarına yerleşerek, orada Themiskyra kentinde efsanevi bir devlet kuran savaşçı kadınlardır..."

Kalkan, ok ve yayla silahlı olarak, çoğun at üzerinde, güzel savaşçı kızlar olarak tasvir edilmişlerdir.

48. Resim— Tintoretto (1518-1594), **Leda**, Floransa, Uffizi.

"...Sparta kralı Tyndareos'un karısı Leda'yı, Zeus, bir kuğu kılığına girerek elde eder. Bu çiftleşmeden meydana gelen yumurtalardan, Helena, Kastor, Klytaimestra ve Polydeukes (Polluks) doğar..."

49. Resim— Pieter Paul Rubens (1577-1640), **Leukippos kızlarının kaçırılışı**, Münih, Alte Pinakothek.

"...Beyaz bir kuğu kılığına giren Zeus'la çiftleşen, Sparta kralı Tyndareos'un karısı Leda, iki yumurtadan iki ikiz doğurur. Bunlardan Helena ile Kastor, Zeus'un dölleri; Klytaimestra ile Polydeukes (Polluks) ise Tyndareos'un dölleri sayılır. İyi bir binici olan Kastor'la, iyi bir dövüşçü olan Polydeukes'e (Polluks'a), bu yeteneklerinden dolayı, 'Zeus'un delikanlıları' anlamında 'Dioskur'lar' denir..."

"...Tyndareos'un üç erkek kardeşi daha vardır. Bunlardan ikisi Aphareus ve Leukippos'tur. Leukippos'un Hilaira ve Phoibe adında iki kızı; Aphareus'un ise İdas ve Lynkeus adında iki oğlu vardır. İdas'la Lynkeus, Leukippos'un iki kızıyla nişanlanırlar. Fakat nişan törenine amca oğulları iki Dioskur'u da çağırmak yanlışlığını yaparlar. Çünkü Dioskur'lar, iki güzel Leukippos kızını kaçırıverirler..."

Bu resimde, Hilaira ve Phoibe'nin, iki Leukippos kızının, iyi binici Kastor'la, iyi dövüşçü Polluks (Polydeukes) tarafından kaçırılışı görülüyor. At üstündeki genç, Kastor; çıplak genç ise, kardeşi Polluks'tur. Kaçırma olayına iki küçük Eros eşlik ediyor.

50. Resim— **Paris'in yargısı**, vazo resmi, İ.Ö.V.yy., Berlin, Charlottenburg.

"...Kıral Peleus ile Thetis evlenirken düğüne hemen bütün tanrı ve tanrıçalar katıldığı hade, kavga tanrıçası Eris bu çağrının dışında bırakılır. Eris de, bunun öcünü almak için, üstünde 'En Güzeline' diye yazılı altın bir elmayı Hera, Aphrodite ve Athena'nın arasına atar. Kimin daha güzel olduğu konusunda bu üç tanrıça arasında öyle bir kavga çıkar ki, sonunda

ya Zeus, ya da adalet tanrıçası Themis, yargıyı Paris'in vermesini buyurur. Üç tanrıça, Hermes'in kılavuzluğunda Paris'e giderler. Onu, İda Dağı'nda sürülerini otlatırken bulurlar. Ona, gelişlerinin nedenini anlattıktan sonra, her biri ayrı bir söz verir. Hera, kendisini 'en güzel' seçtiği takdirde, ona Asya krallığını vereceğini; Athena, akıl ve başarı sağlıyacağını; Aphrodite ise, 'en güzel' seçildiği takdirde, ona, Spartalı Helena'nın aşkını vereceğini söyler. Paris, Aphrodite'yi, dolayısıyle Helena'nın aşkıyla yanmayı seçer..."

Soldan itibaren: elinde ***lyra***sıyla Paris, kanatlı sandalet ve görünmez kılan başlığıyla Hermes, Athena ve Aphrodite.

51. Resim— Hagesandros, Polydoros ve Athanadoros, **Laokoon**, İ.Ö. I.yy., Roma, Vatikan.

"...Laokoon, Troyalı bir rahiptir. Yunanlılar, içi asker dolu tahta atı Troya kapılarında bırakınca, atın kente sokulmasına karşı çıkmıştır. Atın, Troyalılara kurulan bir tuzak olduğunu ileri sürmüştür. Sinon adında bir casusun çabalarıyla, Troyalılar tahta atı içeri almağa hazırlanırlarken, Laokoon, Poseidon'a bir kurban kesiyordu. Birden, Tenedos tarafından iki yılan belirdi. Dalgalar arasında inip kalkan göğüsleriyle, kan ve ateş fışkıran gözleriyle, ıslık çalan ağızlarını yalayan dilleriyle gelip, Laokoon'un iki çocuğuna saldırdılar, onları kıvrımları arasına sımsıkı kıstırdılar. Çocuklarının yardımına koşan Laokoon da yakalandı korkunç kıvrımlar arasına. Sonra, her üçü de cansız serildiler yere..."

51a. Resim— El Greco, **Laokoon**, Washington, National Gallery.

Resim 52— **Direğe bağlı Odysseus ve Seiren'ler**, vazo resmi, İ.Ö. V. yy.

"...Seiren'ler, kuş vücutlu, kadın başlı deniz kızlarıdır. Sonraları belden yukarısı kadın, belden aşağısı balık olarak tasvir edilmişlerdir. Genellikle üç tanedirler. Söyledikleri çok güzel şarkılarla insanı kendinden geçirip büyülerlerdi. Ne var ki, bu büyüleyici ezgiye dayanamayıp onların yanlarına koşan da bir daha geri dönmezdi. İyi yürekli büyücü Kirke, Seiren'lerin önünden geçmek zorunda olan Odysseus'a, bu büyüye kapılmamak için, kendisini geminin direğine bağlatmasını, arkadışlarının kulaklarını da balmumuyla tıkamasını salık verir..."

Resimde, ortada, direğe bağlı Odysseus; çevresinde dönen üç tane Seiren (Siren); gemide ise, Odysseus'un, kürek çeken arkadaşları.

53. Resim— **Penelope tezgâh başında**, vazo resmi, İ.Ö. V. yy., Chiusi, Museo Civico.

"...İthake kralı Odysseus'un karısı Penelope, kendisiyle zorla evlenmek isteyenleri oyalamak için, Laertes'e gündüzleri dokuduğu kefen bezini, gece söker. Tam üç yıl sürer bu oyun..."

Resimde, üzgün Penelope dokuma tezgâhının başında; oğlu Telemakhos ise yanında görülüyor.

54. Resim— **Odysseus ve sütninesi Eurykleia**, vazo resmi, İ.Ö. V. yy., Chiusi, Museo Civico.

"...Binbir serüvenden sonra İthake'de kendi sarayına bir dilenci kılığında giren Odysseus'u, ayaklarını yıkayan sütninesi Eurykleia, eski bir yara izinden tanır..."

Resimde, Eurykleia, dilenci kılığındaki Odysseus'un ayaklarını yıkıyor.

55. Resim— Tintoretto (1518 - 1594), **Hayvanların yaratılışı**, Venedik, Accademia.

"...Beşinci gün sular, sayısız canlı varlıklarla kaynaştı. Yeryüzünde, gökkubbenin altında kuşlar uçtu. Tanrı, kocaman deniz canavarlarını hareket eden ve suları dolduran bütün canlıları, bütün uçucu hayvanları, kendi türlerine göre yarattı..."

56. Resim— Michelangelo (1475 - 1564), **İnsanın yaratılışı**, Roma, Cappella Sistina.

Tanrı, ilk insan Adem'in vücuduna hayat veriyor. On bir melek, Tanrı'yı tutuyor. Tanrı'nın sağ elinin işaret parmağı, Adem'in sol elinin işaret parmağına dokunmadan, bir elektrik akımı gibi atlayan can, Adem'e geçiyor; Adem, topraktan ağır ağır doğruluyor, bakışları ise dikkatle Tanrı'yı, yaratıcıyı gözlüyor. Tanrı'yı tutan on bir melekten, dişi olduğu öne sürülen ortadaki, değişik kişi ve kahramanlara benzetilmiştir. Richter'e göre Havva'dır; Tolnay'a göre Havva'nın bir 'görünüşü', 'fikri'dir; Sadnay'e göre Bilgelik'tir; Higgins'e göre Meryem'dir; Hettner'e göre insan ruhudur; Sxahn'a göre, Dante'nin sevgilisi Beatrice'dir.

57. Resim— Michelangelo (1475-1564), **İlk günah ve cennetten kovuluş**, Roma, Cappella Sistina.

Havva'nın Şeytan tarafından kandırılışı ve Havva ile Adem'in cennetten kovuluşu tek bir sahne halinde, kesintisiz bir eşzamanlılık içinde veriliyor. Ortada, İyiliği ve Kötülüğü Bilme Ağacı. Ağacın üzerinde, gövdesi ve başı kadın olan Yılan, yani Şeytan. Bu Eden Bahçesi'nin solunda, Havva, sol kolunu uzatmış, Yılan'dan günah elmasını alıyor. Aynı şekilde Adem de ağaca doğru uzanmış, sanki o da meyva alıyor gibi. Anımsanacağı üzere, Yaratılış Kitabında, Adem, elmayı Havva'dan alır. Sağda, sol elindeki kılıcı Adem'in ensesine dayamış olan meleğin cennetten kovduğu Adem ve Havva. Kutsal metinlerde sözü edilen incir yaprağını, ne adem ne Havva taşıyor. Sol yanda genç olan karı kocanın, sağda, yani cennetten kovulurken yaşlandıkları görülüyor.

58. Resim— Michelangelo (1475 - 1546), **Nuh tufanı**, Roma, Cappella Sistina.

Arkada Nuh'un gemisi ve gemiye binmek için onu türlü yollarla zorlayıp çırpınanlar. Geminin hemen önünde, aşırı ağırlık yüzünden batmak tehlikesi içinde bulunan bir kayık. Kayıktakiler, can havliyle binmeye çalışanları suya geri itmeye uğraşıyorlar. Sağda, tepesi su yüzünde kalmış bir kayanın üstüne gerilmiş bir çadıra sığınmış insanlar. Kimisi de şarap fıçısının başında, sarhoş olup her şeyi unutmaya çalışıyor. Sol ön düzlemde, kurtuluş arayan bir insan kümesi. Korkudan yılmış karısını sırtında taşıyan bir erkek. Çocuklarını kurtarmaya çalışan bir anne: Çocuğun birini kucağında sımsıkı tutmuş; öteki yavru ise, annenin bacağına sarılmış. Kasırganın yapraklarını alıp götürdüğü ağaca tırmanan bir genç, aynı kurtuluş çırpınması içinde. Ve bütün olup bitenlerden habersiz, tasasız bir eşek.

59. Resim— **İbrahim, üç melek, ve İshak'ın kurban edilişi**, IV. yy., mozaik, Ravenna, San Vitale.

"...İbrahim'i bir gün Mamre meşeliğinde üç melek ziyaret eder. Ona, kısır karısı Sara'nın gebe kalacağını müjdelerler. İbrahim, melekleri ağırlar; onlara, körpe bir buzağı sunar. Melekler bu muştuyu verdikleri zaman Sara, çadırın kapısında söylenilenleri dinlemektedir..."

Mozaikin sol ve orta bölümünde bu olaylar canlandırılıyor. İbrahim, masaya oturmuş üç meleğe, yiyecek getiriyor. Solda, kapıda, Sara, çocuğunun olacağı haberini dinliyor.

Mozaikin sağ bölümünde ise, İbrahim'in Sara'dan olma oğlu İshak'ı, kurban edişi tasvir ediliyor. İbrahim, Tanrı'nın onu denemek istemesi üzerine oğlu İshak'ı Moriya Dağı'na kurban etmek için götürür. Ama İbrahim'in bağlılığına inanan Tanrı, ona bir koç yollar. Böylece İshak kurtulur.

Sunağın üstünde kolları bağlı İshak. İbrahim, kılıcı kaldırmış İshak'a indirmek üzereyken, üstte bir melek "Dur!" diyor. Ön düzlemde, İbrahim'in ayakları dibinde, Tanrı'nın gönderdiği koç.

60. Resim— Lorenzo Ghiberti (1378 -1455), **İshak'ın kurban edilişi**, Floransa, Museo del Bargello.

"...Tanrı, İbrahim'i sınamak istedi. Ona, bunca sevdiği oğlu İshak'ı alıp Moriya Dağı'na götürerek kurban etmesini buyurdu. İbrahim, iki kölesi ve eşeğiyle birlikte, denilen yere gitti. Yanında ateş yakmak için kestiği odun ve bıçağı da vardı. İshak'ı bağlayıp odunların üstüne koydu. Bıçağı tam boynuna indirecekti ki, bir melek seslendi ve Tanrı'nın ona inandığını, çocuğa bir şey yapmamasını söyledi İbrahim'e. Nitekim İbrahim, az ilerde boynuzları çalıya takılı bir koç gördü. Koçu alıp, oğlunun yerine kurban etti..."

Floransa Vaftizhanesi'nin ikinci tunç kapısı için 1401 yılında açılan ve Jacopo della Quercia, Filippo Brunelleschi gibi sanatçıların da katıldıkları

ünlü yarışmaya Ghiberti'nin sunduğu bu panoda, olayı en geleneksel ikonografik unsurlarıyla izliyoruz. Sağda İbrahim, ellerini arkadan bağlayıp bir sunağın üstüne diz çöktürdüğü oğlu İshak'ın boynuna bıçağını indirmek üzereyken, tepede görünen melek, İbrahim'e doğru uzattığı sağ eliyle, öldürme girişiminin önüne geçiyor. Sol üst köşede, çalılıklar arasında beliren koç; aşağıda, sol ön düzlemde, İbrahim'i Moriya Dağı'nın etceğinde bekleyen iki köle ve eşek.

61. Resim— Albrecht Dürer (1471-1528), **Lut ve kızları**, Washington, National Gallery of Art.

Lut ve iki kızı, Sodom kentinden kaçıyorlar. Arkada, bir tuz heykeli haline dönüşmüş olan Lut'un karısı. Daha arkada, ateş ve duman içinde patlayan iki günahkâr kent: Sodom ve Gomorra.

62. Resim— Lorenzo Ghiberti (1378-1455), **Yakup ve Esav**, Firenze, Battistero, Porta del Paradiso.

"...Gözleri artık görmeyen yaşlı İshak, öteki oğlu Esav'ın kılığına girerek kendisine yiyecek getiren Yakup'a ilkoğulluk hakkını verir. Yakup, kardeşi Esav'ın kıllı vücudunu taklit edebilmek için, annesi Rebeka'nın önerisiyle, boynunu ve ellerini oğlak derisiyle kaplar..."

Arkadaki mimari mekanın soldaki bölümünde, geride doğum yapmış Rebeka ve önde doğumla ilgili konuşan kadınlar yer almakta. Kadınların sağındaki yaşlı, seyirciye dönük figür İshak olup, büyük oğlu Esav'a av yemeği hazırlamasını söylüyor. Esav'ın yanında ayrıca iki av köpeği de yer almaktadır. Mimari mekanın en sağdaki bölmesinin içinde Rebeka, Yakup'a sürüden iki körpe oğlak getirmesini söylemekte ve hemen onun yanında, yapının dışında Yakup, annesinin isteğini yerine getirmek için omuzunda silahıyla giderken gösterilmektedir. Sağda önde oturan yaşlı İshak, Esav'ın kimliğine bürünen Yakup'a, ilkoğulluk hakkını veriyor. Yanlarında sağda, olayı izleyen Rebeka.

63. Resim— Giotto [?] (1267-1337), **İshak, Esav'ı geri çeviriyor**, Assisi, San Francesco yukarı kilisesi.

"...Esav, gözleri görmeyen yaşlı babası İshak'a gidip onun için avladığı hayvanların etinden hazırladığı yemeği veriyor; fakat İshak, Esav'dan önce Yakup'u inayet ettiği ve ilkoğulluk hakkını ona verdiği için, Esav'ı geri çeviriyor, getirdiği yemeği kabul etmiyor..."

Esav'ın ardında annesi Rebeka görülüyor.

64. Resim— Tintoretto (1518-1594), **Yusuf ve Potifar'ın karısı**, Madrid, Prado.

"...Kardeşlerince tacirlere satılan Yusuf, Mısır'a götürülür; orda Firavun'un kumandanlarından Potifar'a köle olarak satılır. Bir süre sonra

Potifar'ın karısı, genç ve yakışıklı Yusuf'a göz koyar; onunla yatmak ister. Ama Yusuf her defasında hayır der. Sonunda, bir gün, evde yalnız oldukları bir an, kadın, onu, esvabından yakalayarak, kendisiyle yatmağa zorlar. Yusuf bu kez de kaçmayı başarır, ama esvabı kadının elinde kalır..."

65. Resim— Tintoretto (1518 -1594), **Musa'nın nehirde bulunuşu**, Madrid, Prado.

"...Uyguladığı bütün tedbirlere karşın, İsrail oğullarının gittikçe daha çok çoğalıp yayıldığını gören Firavun, bütün erkek çocukların Nil nehrine atılıp boğulmasını buyurur. Musa'nın annesi çocuğunu bu durumda ancak üç ay gizleyebilir. Sonunda, bir sepet yapar, dışını katran ve ziftle kaplar, çocuğu da içine koyarak, Nil nehri kıyısında bir sazlığa bırakır. Firavun'un kızı nehre yıkanmağa gittiğinde, sazlıkta sepeti görür. Bulunan bebeğin bir İbrani olduğunu anladığı halde, acıdığı için onu yanına alır. Çocuk büyüdüğünde, adına Musa denir..."

66. Resim— Michelangelo (1475 -1564), **Musa**, Roma, San Pietro in Vincoli.

"...Musa, elinde iki şahadet levhası olduğu halde dağdan indi. Bu iki taş levha, Tanrı yapıtıydı; üzerlerine kazınmış yazı, Tanrı'nın kendi yazısıydı. Musa, ordugâha yaklaşınca, buzağıyı ve onun çevresinde dönüp duran kavmini gördü. Öfkesinden, elindeki taş levhaları yere atıp parçaladı. Sonra, dökme buzağıyı alıp ateşe atıp eritti, suda ezip suyunu İsrail oğullarına içirdi. Tanrı, Musa'ya, kırılanlar gibi iki taş daha yontmasını, parçalanan taş levhalarda yazılı olanı tekrar yazacağını, bunun için ertesi sabah şafak sökerken Sina Dağı'na gelmesini söyledi. Musa, denileni yaptı. Ve elinde, Şahadet'in taş levhalarıyla Sina Dağı'ndan indiğinde, kendi yüzünün ışık gibi parladığını bilmiyordu..."

Musa figürlerinde görülen boynuzun nedeni, 'parlak' sözcüğünün yanlış bir okuma sonucu, 'boynuzlu' anlamını taşıdığının sanılmasıdır.

Bu heykelde tasvir edilen Musa'nın, sağ koltuğunda taşıdığı iki taş levhayla yapmak üzere olduğu davranış, çok değişik yorumlara yol açmıştır.

67. Resim— Andrea Mantegna (1431-1506), **Dalila, Samson'un saçlarını kesiyor**, Londra, National Gallery.

"...Filistinliler, Dalila adında bir kadına tutulan Samson'u öldürmek için, Dalila'yı elde ederler. Ondan, Samson'u yenilmez kılan şeyin ne olduğunu öğrenmesini isterler. Dalila, bu gizli gücün nereden geldiğini öğrenmek için Samson'u o kadar bezdirir ki, sonunda Samson, ancak saçları kazındığı zaman bütün gücünü yitireceğini açığa vurur. Dalila ise, Samson'u dizlerinde uyuttuktan sonra yedi saç örgüsünü keser. Uyanan Samson, artık eski Samson değildir; bütün gücünü yitirmiştir..."

68. Resim— Gian Lorenzo Bernini (1598 -1680), **Davud**, Roma, Galleria Borghese.

"...Davud, Golyat adında Filistinli bir devi, sapanıyla fırlattığı bir taşla yere serer. Sonra da başını kılıçla kesip, kral Saul'a götürür..."

Heykelde, Davud, sapana taktığı taşı atarken görülüyor. Çaydan seçip topladığı beş düzgün taşı koyduğu torbası, sol yanında asılı. Saul'un verdiği, fakat Davud'un bir türlü giyemediği zırh, bacaklarının arasında yığılı duruyor.

69. Resim— Sandro Botticelli (1445 -1510), **Jüdit'in Betulya'ya dönüşü**, Floransa, Uffizi.

Betulyalı genç ve güzel bir dul olan Jüdit, Asur kralı Nebukadnetsar'ın kumandanlarından Holofern'in başını kılıçla kestikten sonra, yanında cariyesi olduğu halde kendi şehrine dönüyor. Elinde kılıç taşıyan Jüdit'in arkasından gelen cariye, Holofern'in başını götürüyor.

70. Resim— Antonio Campi (1525 -1578), **Süleyman'ın yargısı**, Brescia Müzesi.

"...İki fahişenin birer çocuğu vardır. Birlikte oturmaktadırlar. Gece çocuklardan birisi ölür. Çocuğu ölen anne, arkadaşının çocuğuyla ölüyü değiştirir. Bunun üzerine Kral Süleyman'a başvururlar. Kadınlardan her ikisi de, sağ kalan çocuğun annesi olduğunu ileri sürer. Süleyman, hangisinin gerçek anne olduğunu anlamak için bir kılıç istetir, çocuğun ikiye bölünmesini, yarısının birisine, yarısının da ötekisine verilmesini buyurur. O zaman çocuğun asıl annesi, 'Hayır, hayır, onun olsun çocuk, yeter ki ölmesin' diyerek yalvarmağa başlar. Süleyman'ın yargısı kesindir artık: Sağ kalan çocuk, gerçek anne olduğunu ispatlayan bu kadına verilecektir..."

Resimde, tahtında Süleyman; solda, eli kılıçlı bir askerin kucağında tartışma konusu olan çocuk; yerde ölü çocuğun cesedi; sağda, çocuğun asıl annesi yalvarıyor; ayaktaki kadın ise, ölü çocuğunu sağ çocukla değiştirmek isteyen ikinci anne; arkada, olaya tanıklık edenler.

71. Resim— Piero della Francesca (1410-1492), **Saba Melikesi ve Süleyman**, Arezzo, Chiesa di S. Francesco Klisesi.

Süleyman'ın büyük ününü işiten Saba Melikesi, onu, ustaca hazırlanmış sorularla sınamaya geldi. Süleyman'ın yanıtlayamadığı bir tek soru bile olmadı. Saba Melikesi pek çok övücü sözden sonra, armağanlar sundu Kral Süleyman'a.

72. Resim— Tintoretto (1518-1594), **Susanna ve iki ihtiyar**, Viyana, Kunsthistorisches Museum.

"...Babilonia'da oturan, Yohakim adında bir Yahudi'nin karısıydı Susanna. O yıl için yargıç seçilen iki ihtiyar adam, Yohakim'in evine giderlerdi. Susanna ise, her gün öğle üzeri, herkes gittiği zaman, bahçeye çıkar gezinirdi; kimi zaman da banyo yapardı. Kadına tutulan bu iki ihtiyar, bahçeye saklanırlar, onu gizlice gözlerlerdi. Yine günlerden bir gün Susanna, iki cariyesiyle birlikte banyo yapmak için bahçeye çıktı. Cariyelerini gönderip yalnız kalmak istedi. O zaman iki ihtiyar, saklandıkları yerden dışarı çıkıp, ona saldırdılar..."

Bu öykünün gerisi oldukça uzundur. Fakat sonunda, iki ihtiyar, bu namuslu kadına attıkları iftiranın cezasını canlarıyla öderler.

73. Resim— **Vaftizci Yahya'nın doğuşu, adının konulması ve sünnet edilmesi**, Washington, National Gallery.

"...Zekeriya'nın karısı yaşlı Elizabet, kutsal yoldan gebe kalmıştı. Süresi dolduğunda, bir oğlan çocuğu dünyaya getirdi. Doğumun sekizinci günü, komşular ve akrabalar çocuğun sünnetine geldiler ve ona Zekeriya adını koymak istediler. Anası ise, çocuğun adının Yahya olacağını söyledi. Babasına sordular. Zekeriya konuşamadığı için bir levha istedi ve üstüne 'Yahya' yazdı..."

Arka düzlemde, yatağa uzanmış Elizabet'le çocuk Yahya ve iki hizmetçi görülüyor. Ön düzlemde, ortada, oturan Zekeriya, bir levhaya çocuğun adını yazıyor. Hemen sağda ise, Yahya sünnet ediliyor.

74. Resim— Piero della Francesco (1420-1492), **İsa'nın vaftiz edilişi**, Londra, National Gallery.

Vaftizci Yahya, İsa'yı, Erden nehrinin sularında vaftiz ediyor. Soldaki üç melek, genellikle vaftiz sahnelerinde görülenin tersine, İsa'nın giysilerini tutmuyorlar; orada yalnızca bulunmakla yetiniyorlar. Arkada, vaftiz olmak için soyunan bir başka kişi. Üstteki ak güvrcin, Tanrı ruhunun İsa'nın üstüne konduğunu simgeliyor.

75. Resim— Benozzo Gozzoli (1420-1497), **Salome'nin dansı ve Yahya'nın başının vurulması**, Washington, National Gallery.

"...Herodes Antipa, kardeşinin karısı Herodias'la evlenmişti. Vaftizci Yahya ise bu davranışın doğru olmadığını açıkça söylüyordu. Bu nedenle, Herodias, Yahya'ya kin besliyordu. Kral Herodes'in, yaş günü dolayısıyla, Galile'nin ileri gelenlerine verdiği bir ziyafette, Herodias'ın kızı Salome de vardı. Oynadığı oyunlar Herodes'in ve çağrılıların o kadar hoşuna gitti ki, kral bir an, 'Dile benden ne dilersen' diyence, Salome annesine danıştı ve bir tepsi içinde Vaftizci Yahya'nın başını diledi. Kral, istemiyerek de olsa, verdiği söze uyarak, Salome'nin bu isteğini yerine getirdi..."

Sağda, Herodes ve çağrılıların önünde dans eden Saloma. Salome'nin hemen ardında, köşede, ayakta duran Herodias. Solda, hapiste, bir muha-

fız tarafından Yahya'nın başı kesiliyor. Ortada, dip düzlemde, Salome, kendisine tepsi içinde verilen Yahya'nın başını, annesi Herodias'a veriyor.

76. Resim— Giotto (1267-1337), **Altın Kapı'da buluşma**, Padova, Cappella degli Scrovegni.

"...Başmelek Cebrail, iki yaşlının, bir gün Kudüs'te, Altın Kapı'da buluşacaklarını söylemişti. Nitekim Yohakim ve Anna, Meryem adında bir kız çocukları olacağı muştusunu öğrendikten sonra, Altın Kapı'da buluşurlar..."

Buluşup kucaklaşın karı kocanın solunda bir çoban; sağında, kapının girişinde, bir küme kadın, olayda hazır bulunuyorlar.

77. Resim— Giotto (1267-1337), **Meryem'in doğuşu**, Padova, Cappella degli Scrovegni.

Soldaki bölümde, bir kadın ötekisine bez uzatıyor. Odada ise, Anna, komşu bir kadının tuttuğu yeni doğan kızı Meryem'i kucağına almak için kollarını uzatıyor. Anna'nın yattığı yatağın hemen önünde, hizmetçi iki kız, küçük Meryem'i yıkıyor.

78. Resim— Giotto 1267-1337), **Meryem'in tapınağa sunuluşu**, Padova, Cappella degli Scrovegni.

"...Anna, çocuğu olması için Tanrı'ya yalvardığı sırada, bu çocuğunu Tanrı hizmetine adayacağına da söz verir. Meryem beş yaşına gelince, bu sözü yerine getirmek için Meryem'i tapınağa götürür..."

Anna, bu freskoda, çocuk Meryem'i arkasından tutarak, tapınağın merdivenlerinden çıkarıyor. Rahip, Meryem'i kabul ediyor. Olayda hazır bulunanlar içinde, Anna'nın hemen arkasında yer alan, yandan gördüğümüz, başı hâleli ve sakallı figür, Yohakim'dir.

79. Resim— Raffaello Sanzio (1483-1520), **Meryem'in evlenmesi**, Milano, Brera.

"...Meryem, tapınakta on yıl Tanrı'ya hizmet eder. Yaklaşık olarak 15 yaşındayken, rahipler kendisine, evlenme çağının geldiğini bildirirler. Başrahibe görünen bir melek, bütün isteklilerin çağrılmasını, bunların tapınakta bir gece kalmalarını, kimin değneği yeşerirse, Meryem'in onunla evlenmesini söyler. Yalnızca Nâsıralı bir marangoz olan Yusuf'un değneği yeşerir..."

Arka düzlemde tapınağı, ön düzlemde ise evlenme sahnesini görüyoruz. Ortada, başrahip, sağında duran Meryem'le, solunda duran genç görünüşlü Yusuf'un ellerini birleştiriyor; Yusuf, Meryem'e yüzük takıyor. Yusuf'un arkasında, Meryem'le evlenmek isteyen öteki istekliler, ellerinde yeşermeyen değneklerini tutuyorlar. Yusuf'un elindeki değneğin ucunda

çiçek açmış. Meryem'in ardında, arkadaşlarından oluşan bir küme bulunuyor.

80. Resim— Simone Martini (1284-1344), **Meryem'e müjde**, Floransa, Uffizi.

"...Cebrail, Nâsıra şehrinde, Yusuf adında bir marangozla nişanlı Meryem adında bâkire bir kızı ziyaret eder. Ona, Kutsal Ruh aracılığıyla, hiçbir erkek bilmeden gebe kalacağını, bir oğlu olacağını, çocuğa İsa adını koyacağını müjdeler..."

Solda, diz çökmüş, kanatlı Cebrail, Meryem'e mutlu haberi veriyor. Meryem, sağda, bu haber karşısında okumasını yarıda bırakmış. İkisinin ortasında, Meryem'in günahsızlığını, akpaklığını simgeleyen zambaklar. Üstte ise, kanatlı meleklerle çevrili, güvercin biçiminde Kutsal Ruh.

81. Resim— Beate Fra Ancelico (1387-1455), **Meryem'in Elizabet'i ziyareti**, Cortana, Museo Diocesano.

"...Meryem, kendisine başmelek Cebrail tarafından kutsal yolla bir oğlu olacağı muştusu verildikten sonra, Zekeriya'nın karısı Elizabet'i ziyaret eder. Onun yanında üç ay kadar kaldıktan sonra evine döner..."

Zekeriya'nın karısı Elizabet de, ileri yaşına karşın, yine kutsal yolla, Yahya'ya gebedir.

Soldaki genç kadın Meryem, sağdaki yaşlı kadın ise Elizabet'tir.

81a. Resim— Jabobo Carruci Pontormo (1494-1557), **Meryem'in Elizabet'i ziyareti**, Floransa, Uffizi Galerisi.

Açıklama için bkz. 81. resim.

82. Resim— **İsa'nın doğumu**, Göreme, Karanlık Kilise.

Ortada bir döşek üzerinde Meryem sağ elini bebek İsa'ya doğru uzatmıştır. Meryem'in sağında düşünür vaziyette olan yaşlı adam Yusuf'tur. Doğum sahnesi İsa'nın iki hizmetkar tarafından banyo edilişini de kapsamaktadır.

83. Resim— Giorgione (1477-1510), **Çobanların tapınması**, Washington, National Gallery.

"...Beytüllâhim bölgesinde, sürüleriyle birlikte geceyi kırda geçiren çobanlara görünen Tanrı meleği, onları kutsal ışığa boğdu ve İsa'nın doğumunu müjdeledi. Meleğin dediğine göre, çobanlar onu, kundağa sarılmış ve bir yemliğe konulmuş olarak bulacaklardır. Melek, daha başka meleklerin eşliğinde göğe dönünce, çobanlar, müjdelenen bu olayı görmeğe gittiler. Ahırda, Çocuk İsa ile Meryem'i ve Yusuf'u buldular..."

84. Resim— Michelangelo (1475-1564), **Kutsal Aile (Tondo Doni)**, Floransa, Uffizi.

Meryem, Yusuf ve Çocuk İsa'dan oluşan Kutsal Aile görülüyor. Arkadaki çıplak figürler değişik biçimlerde yorumlanmıştır. Sağda, orta düzlemdeki çocuk, küçük Vaftizci Yahya'dır. Eserin anlamı, şöyle açıklanabilir: Meryem ve kocası Yusuf, doğuşları açısından, Eski Ahit dünyasını temsil ediyorlar. Çocuk İsa, Yeni Ahit dünyasını temsil ediyor. Çıplak figürler, Hıristiyanlıktan önceki çoktanrılı dinler dünyasının simgeleridir. Çocuk Yahya ise, iki dünya arasındaki bağı oluşturuyor.

85. Resim— Gentile da Fabriano (1370 - 1427), **Kral kâhinlerin tapınması**, Floransa, Uffizi.

"...İsa, Kral I. Herodes zamanında Beytüllâhim'de doğduğu zaman, Kudüs'e doğudan müneccimler geldi. 'Yahudilerin doğan kralı nerededir? Doğuda onun yıldızını gördük; ona tapınmak için buraya geldik' dediler. Bu haberden tedirgin olan Kral Herodes, kâhinleri gizlice çağırdı; onlara, çocuğu bulduklarında kendisine de haber vermelerini tembih etti. Kâhinler, doğuda gördükleri yıldızın önderliğinde, İsa'nın doğduğu yere vardılar. Secdeye gelip çocuğa taptılar. Ona birçok armağan sundular..."

Solda, Beytüllâhim'de Meryem'in doğum yaptığı ahırı simgeleyen zengin bir yapı. Yapının önünde, kucağında Çocuk İsa ile oturmuş Meryem. Meryem'in arkasında, ayakta, Yusuf. Onun arkasında, yemlik ve çocuğu soluklarıyla ısıtan eşekle öküz. Krallara yaraşır bir biçimde giyinmiş üç kâhin (Gaspar, Baltazar, Melkior), Çocuk İsa'ya tapınıyorlar. Görüldüğü gibi, biri yaşlı, biri orta yaşlı, biri de genç. Kâhin Kralların arasında, onlara eşlik eden kalabalık. Arkada, üst düzlemde, kral kâhinlerin şehre gelişleri görülüyor. Kervanın sonuna doğru, orta yarımayın içinde, üç kral kâhin at üzerinde.

Olay, Gentile da Fabriano'nun bu eserinde, bir av sahnesi içinde veriliyor. Bu nedenle zengin bir sınıfın temsilcilerinin düzenlediği avlanmayla ilgili unsurlar da yer alıyor.

86. Resim— **İsa'nın sünneti**.

Sünnet sahnesinde yer alan kişiler: Solda rahip, hemen arkasında yardımcısı bir çocuk tepsi içinde sünnet için gerekli kap ve araçlar; ortada da bir yardımcı kadın çocuk İsa'yı tutuyor; kadının arkasında Meryem ve nişanlısı Yusuf durmaktadır.

87. Resim— Andrea Mantegna (1431-1506), **İsa'nın tapınağa sunuluşu**, Berlin, Staatliche Museen.

Ön düzlemde, kucağında Çocuk İsa ile Meryem ve rahip. Ortada, Meryem'in kocası Yusuf. Mantegna'nın, en sağdaki figürde kendisini, en sol-

daki ve Meryem'in arkasındaki kadın figüründe ise karısı Nicolosia Bellini'yi çizdiği ileri sürülmektedir.

88. Resim— El Greco (1541-1614), **Pentikost**, Madrid, Prado.

"...Meryem'in göründüğü en son sahnelerden biridir. Pentikost, Paskalya'dan elli gün sonra, bir akşam yemeği sırasında, Meryem'in ve havarilerin üzerine Kutsal Ruh'un inişini anımsatmak için kutlanan bir bayramdır. Bu akşam yemeği sırasında, Meryem ve on bir havari Kutsal Ruh'la dolarlar. Gökten, ansızın rüzgar uğultusuna benzer bir ses iner, sonra ateşten diller belirir ve her birinin üstüne konar. Doğaldır ki bütün bunlar İsa'nın ölümünden sonra olmaktadır. Ve bu arada, İsa'yı ele veren Yahuda İskariot, pişman olmuş, aldığı paraları geri vererek, kendini öldürmüştür. Bu nedenle, havari sayısı on iki değil on birdir..."

Bu eserde, Meryem ve on bir havariyi, geleneksel bir sofra çevresinde görmüyoruz. Her birinin başı üzerinde birer alev yer alıyor. En üstte, beyaz bir güvercin biçiminde Kutsal Ruh.

89. Resim— **Koimesis (Meryem'in Ölümü)**, İstanbul, Chora Kilisesi (Kariye Camii).

Kaynağı, Yakup'un yalancı İncilidir.

"...Oğlundan ayrı yaşamının verdiği yalnızlığa dayanamayan Meryem, Tanrı'ya yalvarır, oğlunun yanına kendisini de almasını ister. Bunun üzerine bir melek, Meryem'e görünür, ona, üç gün içinde cennette oğluna kavuşacağını haber verir. Melek, Meryem'e bir de palmiye dalı sunar. Meryem, öldüğü zaman mezarına dikilsin diye palmiyeyi Yahya'ya verir ve bütün havarilerin, ölümünde hazır bulunmalarını ister. Bu nedenle, Meryem'in ölümünü gösteren resimlerde, yatağın çevresinde havarileri görürüz."

Ortada Meryem ölüm döşeğinde yatmakta, arkasında ayakta duran ve elinde kundaklanmış bebek görümünde Meryem'in ruhunu meleklere uzatan İsa, yatağın çevresinde on iki havari ve piskoposlar. Paulus Meryem'in ayakları üzerine eğilmiştir. Petrus ise yatağın başucunda durmaktadır. İncilci Yahya Meryem'in yüzüne doğru eğilmiştir.

90. Resim—Velâzquez (1599-1660), **Meryem'in taç giymesi**, Madrid, Prado.

"...Meryem'in ruhu göğe çıktıktan sonra, oğlu İsa, onu cennete kabul eder ve ona, bir cennet kraliçesi olarak taç giydirir..."

Ters bir üçgen şemasını yansıtan bu eserde, taç giydirme işlemini yalnız İsa yapmıyor. İsa, üçgenin üst sol köşesinde yer alıyor; karşı köşede ise, Kutsal Ruh-Baba-Oğul üçlüsünden Baba bulunuyor ve İsa ile birlikte, Meryem'e taç giydiriyor. İsa, yani Oğul ile Baba arasında, ak bir güvercin biçiminde Kutsal Ruh, her bir yana kutsallık ışınları saçıyor. Meryem'in ayakları dibinde, kanatlı melekler, bulutlar içinde yüzüyorlar.

91. Resim— Giotto (1267-1337), **Çocukların öldürülmesi**, Padova, Cappella degli Scrovegni.

"...İsa, Kral I. Herodes zamanında Beytüllâhim'de doğduğu zaman, Kudüs'e doğudan müneccimler geldi. Yahudilerin doğan kralını sordular; doğuda onun yıldızını gördüklerini ve ona tapmak için geldiklerini söylediler. Herodes, kâhinleri gizlice çağırıp, onlardan, kendisine çocuk hakkında bilgi vermelerini istedi. Oysa, doğulu müneccimler, bir düş gördüler. Kendilerine bu gördükleri düşte söylenilene uyarak, Kral I. Herodes'in yanına uğramadan, başka bir yol izleyerek ülkelerine gittiler. Müneccimler tarafından aldatıldığını gören I. Herodes, Beytüllâhim ve çevresindeki, iki yaşına kadar olan bütün çocukların öldürülmesini buyurdu..."

Freskoda, I. Herodes'in askerleri, bütün çocukları kılıçtan geçiriyorlar. Çocukların anneleri ise feryat içinde yavrularını askerlerin elinden kurtarmağa çalışıyorlar. Sol üst köşede, mimarî bir unsur içinde, Kral I. Herodes görülüyor.

92. Resim— Giotto (1267-1337), **Mısır'a kaçış**, Padova, Cappella degli Scrovegni.

"...Kıral I. Herodes'in, Beytüllâhim ve çevresinde, iki yaşına kadar olan bütün çocukların öldürülmesini buyurması üzerine Yusuf'a gözüken bir melek, ona, çocuğu ve annesini alıp Mısır'a kaçmasını, Herodes'in çocuğu öldürmek istediğini söyledi. Yusuf, yanına çocuğu ve annesini alıp Mısır'a kaçtı..."

Freskoda, eşek üstünde, kucağında Çocuk İsa bulunan Meryem. Eşeğin önündeki yaşlı kişi, Meryem'in kocası Yusuf. Kutsal Aile'ye uşak ve hizmetçiler eşlik ediyor. Sağ üst köşede, olayın kutsal niteliğini simgeleyen, uçan bir melek.

93. Resim— Caravaggio (1573-1610), **Mısır yolunda dinlenme**, Roma, Galleria Doria Pamphilj.

Kutsal Aile, Mısır'a kaçarken yolda dinleniyor. Sağda, kucağında Çocuk İsa ile yorgunluktan uyuklayan Meryem. Solda, Yusuf, keman çalmakta olan ve tablonun merkezini boydan boya kesen kanatlı meleğe nota defterini tutuyor. Yusuf'un hemen ardında başı ve gövdesinin yarısı seçilen eşek.

94. Resim— Albrecht Dürer (1471-1528), **İsa, din bilginleri arasında**, Lugano, Thyssen Kolleksiyonu.

"...Ana babası, o zaman on iki yaşında olan İsa'yı, Fısıh bayramı için Kudüs'e götürdüler. Dönüşte, yanlarında olmadığını gördüler. Üç gün aradıktan sonra, onu, tapınakta, din bilginlerinin ortasında, onları dinler ve onlara sorular yöneltirken buldular..."

İsa, ortadaki çok genç figür.

95. Resim— **İlk iki havari**, VI. yy., Ravenna S. Apollinare in Nouva, duvar mozaiği.

"...İsa, Galile denizi boyunca yürürken, Simon Petrus ve Andreas adındaki iki kardeşi, denize ağ atarken gördü. 'Beni izleyin!' dedi onlara. Petrus ve Andreas ağı bırakıp İsa'nın ardından gittiler..."

Petrus ve Andreas, İsa'nın on iki havarisinden ilk ikisidir.

96. Resim— Masaccio (1401-1428), **Vergi**, Floransa, Carmine Kilisesi, Brancacci Şapeli.

"...İsa ve havarileri, Kefernahum şehrine vardıklarında, şehre girenlerden tapınak için vergi toplayanlar, İsa'dan da para isterler. İsa, olay çıkarmamak için, Petrus'a emir verir; ona, oltayı suya atmasını, oltaya gelen ilk balığın ağzında bulacağı parayı alıp, vergiyi ödemesini söyler..."

Olayın bu eserde anlatılış biçimi, İncillerden elde ettiğimiz verilerle tümden çakışmıyor. Ortada, tahsildar genç, vergiyi doğruca İsa'dan istiyor. İsa, havarileriyle çevrili. Sağ elini uzatarak, Petrus'a, yukarıda belirttiğimiz buyruğu veriyor. İsa'nın sağ kolunun hareketini aynen izleyen Petrus'un sağ kolu, bizi, öykünün ikinci evresine götürüyor. Nitekim solda, balığın karnından parayı çıkarmağa çalışan Petrus görülüyor. Eşzamanlı bir süreç içinde gelişen öykü, sağda, Petrus'un tahsildara vergiyi ödemesiyle son buluyor. Hemen arkadaki ev, Matta İncili'nde sözü edilen ev olmalıdır.

97. Resim— Vincenzo Catena (1480-1531), **İsa ve Samiriyeli kadın**, Columbia, Columbia Museum of Art.

"...İsa, Samiriye yakınlarında bir kuyunun kenarına oturmuş, yorgunluğunu gideriyordu. Bu sırada, bir Samiriyeli kadın su almağa geldi. İsa, kadından su istedi. Şaşırmıştı kadın, 'Bir Yahudi, nasıl olur da benim gibi Samiriyeliden su ister?' diyordu. İsa şöyle cevap verdi: 'Eğer sen, senden su isteyenin kim olduğunu bilseydin, asıl sen ondan su isterdin ve o sana diri su verirdi'..."

98. Resim— Tintoretto (1518-1594), **Günahkâr kadın ve İsa**, Roma, Galleria Nazionale.

"...İsa, tapınakta bulunuyordu. Yazıcılar ve Ferisiler, zina yaparken suçüstü yakalanmış bir kadın getirdiler ona ve kadının, Musa yasalarına göre taşlanması gerektiğini söylediler. İsa, eğilip yere, parmağıyla bir şeyler yazmağa başladı. Kalabalık sabırsızlanıyordu. İsa'nın cevabı şu oldu sonunda: 'Ona ilk taşı, kim günahsızca o atsın'. Kalabalık, İsa'nın sözünü işitince dağılmağa başladı..."

Soldaki kümenin önünde, bir sekiye oturmuş İsa. İsa'nın önünde, yerde, birkaç satır yazı var. Ortada ise, ayakta, günahkâr kadın görülüyor.

99. Resim— Rembrandt (1606-1669), **Tutumsuz evladın eve dönüşü**, Leningrad, Ermitage.

"Oğlunun döndüğünü gören baba, onu kucaklamış ve şefkatle öpmüş. Bu dönüşün onuruna da büyük bir ziyafet vermiş..."

100. Resim— **Kana düğünü**, İstanbul Chora Kilisesi (Kariye Camii).

Bu mozaikte anlatılan olay, İsa'nın gerçekleştirdiği mucizelerden ilkini oluşturmaktadır.

"...İsa, Gallile'nin Kana kentinde bir düğüne, annesi Meryem ve havarileriyle birlikte çağrılıdır. Bir ara şarap biter. İsa, orada bulunan altı küpe su doldurmalarını söyler. Sonunda, suyun şaraba dönüştüğü görülür..."

Solda İsa ve onun arkasında Yahya ve Petrus. Önde altı küpe testilerle su taşıyan ve dolduran iki genç hizmetkar. Arkada ise suyun şaraba dönüşmesine tanıklık eden bir adam görülmektedir.

101. Resim— Tintoretto (1518-1594), **Şifalı su** (veya **inmeli hastanın iyileştirilmesi**), Venedik, San Rocco Kilisesi.

"... İsa, Yahudilerin bir bayramı dolayısıyle Kudüs'e gitti. Burada 'Koyun Kapısı' denilen kapının yanında beş revaklı bir havuz vardı. Bu revaklar içinde bir sürü kör, topal, inmeli hasta, suyun dalgalanmasını bekliyordu. Bir melek ise, arada bir havuza girip suyu dalgalandırıyordu. Su dalgalandığında havuza dalan ilk kişi, hemen iyileşiyordu. Orada, otuz sekiz yıldır hasta olan bir inmeli de bulunuyordu. Fakat su dalgalandığında kendisini iten bir kimse olmadığı için bir türlü havuza girme fırsatı bulamıyordu. Bunu duyan İsa şöyle dedi: 'Kalk ayağa! Al eline şilteni ve yürü!' Adam o anda iyileşti ve şiltesini alarak yürümeğe başladı..."

Ortada, sağ eliyle, başka hastalara 'Kalk!' işareti veren İsa. Solda ise, ikinci sütunun hemen yanında, şiltesini sırtlanmış olan inmeli hasta.

102. Resim— **Ekmeklerin çoğalması**, XIV. yy., İstanbul Kariye Camii (Chora Manastırı Kilisesi).

"...Kendisini izleyen kalabalığın yiyecek bir şeyi bulunmadığını gören İsa, eldeki beş ekmeği aldı, başını göğe kaldırarak takdis etti, sonra bölüp öğrencilerine ve halka dağıtmalarını söyledi. Herkes doyuncaya dek yedi. Arta kalandan da on iki sepet doldu..."

103. Resim— Tintoretto (1518-1594), **İsa'nın suda yürüyüşü**, Washington, National Gallery.

"...İsa'nın öğrencilerinin bindiği kayık karadan epeyi uzaklaşmıştı. Bu arada çıkan fırtına nedeniyle, dalgalara kapılmıştı. İsa, şafak sökerken, su üstünde yürüyerek, kayıktaki öğrencilerinin yanına gitti. Öğrencileri, onu

su üstünde yürür görünce, bir hayalet sanıp korktular. Petrus, 'Eğer sen isen, buyur ki, su üstünde sana geleyim!' dedi. İsa, bunun üzerine, 'Gel!' diye buyurdu. Petrus kayıktan indi, İsa'ya doğru su üstünde yürümeğe başladı. Fakat rüzgarın şiddetli olduğunu görünce korktu ve batma tehlikesi geçirdi..."

Solda, Petrus'a 'Gel!' diyen İsa. İlerde, kayık içinde İsa'nın öğrencileri ve sağ ayağını kayıktan dışarı atarak, suda yürümeğe hazırlanan Petrus.

104. Resim— **Lazarus'un dirilişi**, Göreme Karanlık Kilise.

Solda İsa ve onun arkasında öğrencilerden Thomas görülmekte.

İsa sağ elini Lazarus'a uzatatarak onu mucizevi bir şekilde diriltiyor. Mezarda Lazarus kefenin sargıları içinde tasvir edilmiş. Önünde mezarın taşını kaldıran bir genç ve İsa'nın ayakları dibinde secdeye yatmış olan Lazarus'un kız kardeşleri Meryem ve Martha.

105. Resim— Duccio di Buoninsegna (1221-1318), **Kudüs'e giriş**, Siena, Museo dell' Opera del Duomo.

"...İsa, Kudüs'e bir eşek üzerinde girer. Yanındakiler, hayvanın üzerine pelerinlerini koymuşlardır. Karşılayanlar ise, kimi pelerinini yere serer, kimi de kırlardan getirilmiş dal parçalarını atar. Zakkay adında zengin bir adam, boyu kısa olduğundan, İsa'yı görmek için bir yabanincirine çıkar..."

Solda, eşek üzerinde Kudüs'e giren İsa; ardında onu izleyen havarileri; sağda, İsa'yı karşılayanlar. Bir kişi, pelerinini İsa'nın önüne seriyor. Birçoklarının elinde ağaç dalları. Solda, üst düzlemde, ağaca çıkmış iki kişi. Büyük ağaçta olan Zakkay olmalı. Öteki ağaçtaki ise, dal kesmeye çıkmış bir kişi.

106. Resim— El Greco (1541-1614), **İsa, tapınaktan tacirleri kovuyor**, Madrid, San Ginés kilisesi.

"...İsa, Kudüs'e girdikten sonra, tapınağa gitti. Bütün tacirleri ve alıcıları kovdu oradan. Sarrafların masalarını, güvercin satıcılarının iskemlelerini devirdi; ve şöyle dedi onlara: 'Bir dua evi olacaktır benim evim; ama siz, bir hırsız evine çevirdiniz onu...'"

107. Resim— Leonardo da Vinci (1452-1519), **Son akşam yemeği**, Milano, Convento di Santa Maria delle Grazie, Refettorio.

"...Hamursuz'un birinci günü, akşam olunca, İsa ve on iki havarisi sofraya oturdular. Bir ara İsa, havarilerine, 'Gerçekten size diyorum ki, içinizden biri bana ihanet edecek' dedi. Çok üzülen öğrencilerinden her biri, 'Ben miyim yoksa ey Rab?' diye sormağa başladı. İsa'nın cevabı şu oldu: 'Benimle birlikte sahana banan (veya Luka'ya göre, 'Eli benim elimle birlikte masanın üzerinde olan') biri bana ihanet edecek'. O zaman Yahuda

İskariot, 'Ben miyim yoksa?' diye sorunca, İsa, 'Ağzınla söyledin' dedi. İsa'nın en çok sevdiği öğrencisi Yahya, başını onun göğsüne dayamıştı..."

Leonardo'nun bu ünlü, ama çok yıpranmış duvar resminde, bir masa çevresinde; ortada İsa'yı ve yanlarında, üçerli kümelere ayrılmış havarileri görüyoruz. İsa'nın sağındaki (bize göre solundaki) ilk kümeyi oluşturan havarileri ilk bakışta saptamak olanaklı. İsa'ya en yakın olan, boynu bükük genç figür, İncilci Yahya; Yahya'nın hemen arkasında, elini onun omzuna koymuş figür, Simon Petrus; Petrus'un masaya doğru iterek, kümeden ayırmağa çalıştığı kişi, İsa'yı ele verecek olan Yahuda İskariot.

Öteki figürlerin kimlikleri ise, Leonardo'nun yaptığı ön çizimlerden çıkartılabilir. Solda itibaren sayarsak: Bartolomeus, küçük Yakup, Andreas, Yahuda, Simon Petrus, İncilci Yahya, İsa, Tomas, büyük Yakup, Filipus, Matta, Taddeus, Gayyur Simon.

108. Resim— **Ayak yıkama**, XI. yy., Delfi yakınları (Yunanistan), Hosios Lukas Manastırı kilisesi.

"...İsa, son akşam yemeği sırasında sofradan kalkar, pelerinini çıkarıp beline bir havlu sarar; sonra leğene su koyar, öğrencilerinin ayaklarını yıkayıp belindeki havluyla kurulamağa başlar; çünkü şeytan, Yahuda İskariot'un içine İsa'yı ele verecek tohumu koymuştur ve İsa bunu biliyordur. Ayak yıkama sırası Petrus'a gelince, şaşkınlığını gizleyemez Petrus. Yıkatmak istemez ayaklarını. İsa ısrar edince ayaklarıyla birlikte ellerinin ve başının yıkanmasını ister. İsa şöyle der: 'Yıkanmış kimselerin, ayaklarından başka bir yanının yıkanmasına gereklik yoktur, çünkü tümden temizdir o. Siz de temizsiniz, ama hepiniz değil...'

Burada İsa'yı, Petrus'un ayaklarını yıkarken görüyoruz.

109. Resim— El Greco (1541-1614), **Zeytin Dağı'nda dua**, Andujar, Santa Maria kilisesi.

"...İsa, son akşam yemeğini on iki öğrencisiyle birlikte yedikten sonra, dua etmek için, her zaman olduğu gibi Zeytin Dağı'na gitti. Yanında, öğrencilerinden Petrus, Yakup ve Yahya vardı. Onlardan biraz uzaklaşarak diz çöktü ve dua etmeye başladı: 'Tanrım, uzaklaştır benden bu kadehi! Ama benim iradem değil, seninki gerçekleşsin'. Döndüğünde öğrencilerini uyur buldu..."

Ortada, diz çöküp dua eden İsa; solda, elinde kadeh ile kanatlı melek; sağda, Yahuda'nın öncülüğünde İsa'yı yakalamağa gelen eli sopalı kalabalık; ön düzlemde ise uyuklayan üç öğrenci: Yahya, Yakup ve Petrus.

110. Resim— **Yahuda'nın İhaneti (İsa'ya İhanet)**, Göreme, Karanlık Kilise.

"İsa ve öğrencileri Zeytin Dağı'ndaydılar. İsa, duasını henüz bitirmemişti. Başkâhinlerin, yazıcıların ve yaşlıların gönderdiği, eli kılıçlı ve sopalı kalabalık, Onikilerden biri olan Yahuda ile birlikte geldi. Yahuda, İsa'yı gös-

termek için önceden sözleşmişti. Onu kucaklayıp öpecekti. Yahuda, İsa'nın yanına vardığında, yaklaşıp ona, 'Üstâd' deyip öptü. O zaman askerler İsa'nın üzerine atıldılar. Orada bulunanlardan birisi bıçağını çıkardı ve başkâhinin uşağının üstüne yürüyüp, kulağını kesti..."

Ortada İsa ve ona sarılan Yahuda, resmin solunda havari Simon Petrus, İsa'ya saldıran uşağın kulağını keserken. Sağ ve solda İsa'yı yakalamaya gelen askerler.

111. Resim— Tintoretto (1518-1594), **İsa, Pilatus'un önünde**, Venedik, Scuola di San Roco.

"...Pilatus, İsa'nın kendisine kıskançlık yüzünden getirilip teslim edildiğini biliyordu. Fakat herkes, tutuklu Barabbas'ın salıverilip, İsa'nın çarmıha gerilmesini istiyordu. Vali Pilatus, karışıklığın gittikçe çoğaldığını görünce, su alıp, halkın önünde elini yıkadı ve, 'Bu doğru adamın kanında suçum yok benim, gerisini siz düşünün' dedi..."

112. Resim— Tintoretto (1518-1594), **İsa Golgota yolunda**, Venedik, Scuola di San Rocco.

"...İsa'yı öldürmek için, çarmıhını sırtına yükleyerek, Golgota (Kafatası) Dağı'na götürdüler. Orada İsa'yı, başka iki kişiyle birlikte çarmıha gerdiler..."

Üst düzlemde, sırtına çarmıhını yüklenmiş, başına dikenli taç geçirilmiş İsa. Ön düzlemde, İsa ile birlikte çarmıha gerilen ve hırsız oldukları söylenen öteki iki kişi, çarmıhlarını taşıyorlar.

113. Resim— Hieronymus Bosch (1453-1516), **Çarmıh taşıyan İsa**, Gand, Musée des Beaux Arts.

Açıklama için, 113. Resme bakınız.
Sol alt köşede, elinde, İsa'nın hayali bulunan medil taşıyan kadın figürü, Azize Veronika'dır.

114. Resim— **İsa çarmıhta**, Göreme Karanlık Kilise.

Resmin ortasında çarmıha gerilmiş İsa. Solda Mecdelli Meryem, Klopas'ın karısı Meryem ve İsa'nın annesi Meryem, sağda ise havari Yahya ve elindeki mızrağı İsa'nın böğrüne saplayarak öldürücü darbeyi indiren asker durmaktadır. Çarmıhın iki yanındaki askerler İsa susadıkça onu sirkeli suya batmış süngerle serinletiyorlar.

115. Resim— Beato Angelico (1400-1455), **Çarmıhtan indiriliş**, Floransa, San Marco Müzesi.

"...İsa'ya inananlardan olup da, Yahudilerden korktuğu için bunu gizleyen Arimateali Yusuf, Vali Pilatus'a giderek İsa'nın cesedini istedi. Pilatus, cesedin verilmesini buyurdu. Arimateali Yusuf'un yanında Nikodimos da vardı. İsa'nın cesedini çarmıhtan indirdiler, zengin birisi olan Yusuf'un aldığı çarşafa sardılar..."

Çarmıhtan indiriliş sırasında genellikle, Arimateali Yusuf, Nikodimos ve Meryem'den başka, İncilci Yahya, Mecdelli Meryem ve Klopas'ın karısı Meryem vardır.

Bu eserde de, ortada, İsa'nın çarmıhtan indirilen cesedi görülüyor. En üstte, daha bir halk giyimli olan ve sağ eliyle cesedin sağ kolundan tutan Nikodimos; hemen sağında, zengin giyimli Arimateali Yusuf, İsa'yı her iki eliyle, omuzlarından tutuyor; İncilci Yahya ise, Arimateali Yusuf'un altında, cesedi alttan destekliyor; İsa'nın ayakları dibinde diz çökmüş olan, uzun saçlı figür, Mecdelli Meryem (Maria Magdalena); sol kümede, ağlayan ve kefenle bezleri tutan kadınlar; kadınların ortasında, diz çökmüş, ellerini kavuşturmuş Meryem Ana; sağ kümede, birtakım bilgin kişiler, İsa'nın çektiklerinin simgesi olan araçlar (dikenli taç, çiviler) üzerine tartışıyorlar; üstte, sağ ve sol yarımaylarda, kanatlı üçer melek.

116. Resim— Giotto (1267-1337), **Ölü İsa'ya ağıt**, Padova, Cappella degli Scrovegni.

Çarmıhtan indirilen İsa, kendisine ağlayan yakınları ve sevdikleri arasında. Annesi Meryem, oğlunun başını tutuyor. Mecdelli Meryem (saçları uzun), İsa'nın ayak ucunda ağlıyor. Bu iki Meryem arasında, yüzünü ve gövdesini yandan gördüğümüz üçüncü Meryem (Klopas'ın karısı). Onun hemen ardında, kollarını yana açmış İncilci Yahya. Kompozisyonu köşegensel olarak ikiye ayıran duvarın üstünde, yine acılarıyla olaya katılan, kanatlı on melek.

117. Resim— Piero della Francesca (1420-1492), **İsa'nın dirilişi**, Sansepolcro (İtalya), Pinacoteca Comunale.

"...İsa, ölümünün üçüncü günü dirileceğini öngörmüştür. Bu nedenle Vali Pilatus, İsa'nın öğrencilerinin bu üç gün içinde cesedi çalıp, İsa dirildi demesinler diye, mezarın muhafızlarla korunmasını buyurur. Başrahipler, mezarı denetledikten sonra, taşı mühürlerler ve önüne muhafızlar dikerler. Ama her şeye karşın, İsa'nın öngördüğü gerçekleşir."

Eserde, üstünde haç bulunan ve zafer simgesi anlamına gelen flamayı taşıyan İsa'yı, mezardan dirilip çıkarken görüyoruz. Ellerinde, ayaklarında ve sağ böğründe çivi ve mızrak yaraları görülüyor. Mezarın önünde ise, dört tane muhafız. Bunlardan yüzü bize dönük olan ikisi uykuya dalmışlar. En ön düzlemdeki ikisi ise, diriliş görüntüsü karşısında şaşkınlığa uğramışlar. Soldaki, gözünü elleriyle örtmüş, sağdaki, irkilerek geriye çekilmiş. Geleneğe göre, Piero della Francesca, tam karşıdan gördüğümüz ve yüzü bize dönük figürde, kendi imgesini canlandırmıştır.

118. Resim— Correggio (1489-1534), **Noli me tangere (Alıkoyma beni)**, Madrid, Prado.

"...İsa'nın, öldükten sonra ilk göründüğü kişi, Mecdelli Meryem'dir (Maria Magdalena). İsa, daha çarmıha gerilmeden önce, ölümünün üçüncü günü dirileceğini öngörmüştür. Mecdelli Meryem, sabahın karanlığında mezara gittiğinde, mezar taşının kaldırılmış olduğunu görür. Hemen koşup Petrus'a ve İncilci Yahya'ya durumu bildirir. Petrus ve Yahya, mezarın içine girerek, İsa'nın gerçekten dirildiğine tanık olurlar. Mecdelli Meryem de, içeri baktığında, beyaz giysili iki melek görür. Melekler kendisine niçin ağladığını sorarlar. O da, İsa'yı aradığını, onu alıp götürdüklerini söyler. Bunu söyler söylemez de arkasına döner ve ayakta İsa'yı görür. Ne var ki onu tanıyamaz. O zaman İsa, Mecdelli'yi 'Meryem!' diye çağırır. Hemen peşinden de ekler: '*Noli me tangere*-alıkoyma beni, çünkü Baba'ya gitmedim daha. Git, öğrencilerime, Baba'ma ve Baba'nıza, Tanrı'ma ve Tanrı'nıza gittiğimi söyle!'..."

Resimde, uzun, sarı saçlı Mecdelli Meryem'le, ona, "Alı koyma beni!" diyen, klâsik güzellikte tasvir edilmiş İsa görülüyor.

119. Resim— Velâzquez (1599-1660), **Emaus'ta yemek**, New York, Metropolitan.

"...İsa'nın dirildiği gün, öğrencilerinden ikisi, Kudüs yakınlarında Emaus denilen bir köye gidiyorlardı. Son günlerde meydana gelen olaylardan söz ederek yol alıyorlardı. İsa, yanlarına yaklaşarak aralarına katıldı. Ama öğrencilerinin gözleri onu tanıma yeteneğinden yoksundu. Köye varınca, birlikte akşam yemeğine oturdular. İsa, sofrada, ekmek aldı, takdis etti, bölerek iki öğrenciye verdi. Öğrencileri o zaman, İsa'yı tanıdılar..."

120. Resim— ***Anastasis*** **(Diriltme, İsa'nın cehenneme inişi)**, İstanbul, Chora Kilisesi (Kariye Camii).

Doğu Hıristiyan sanatında İsa'nın cehenneme inişi sahnesine *Anastasis* adı verilir. Kaynağı, Nikodemus'un yalancı İncili'dir (Apokryph).

Resmin ortasında İsa, sağ eli ile Adem, sol eli ile Havva'yı mezarlarından çıkartarak diriltmektedir. İsa'nın ayakları altında siyah tenli gösterilmiş şeytan figürü ve kırılmış iki parça halinde cehennemin kapıları bulunmaktadır. Sağ ve solda iki gruba ayrılmış havariler. Solda ayrıca elleri ile İsa'yı gösteren Davud ve Süleyman peygamberler ve Vaftizci Yahya.

121. Resim— ***Deesis*** **(Yakarış)**, XIII. yy., İstanbul, Hagia Sophia Kilisesi (Müzesi).

"Bizans sanatında ve bu sanatın etkisinde kalmış bölgelerde, İsa, sağında Meryem, solunda Vaftizci Yahya ile gösterilir. Kimi zaman meleklerin ve havarilerin de eşlik ettiği bu sahneye *Deesis* adı verilir. *Deesis* eski bir dua

biçimidir; nitekim bu sahnelerde, Meryem ve Vaftizci Yahya, günahkârlar için Tanrı'dan mağfiret dilerler..."

121a. Resim— ***Deesis*** **(Yakarış), İsa** (121. resimden ayrıntı).

122. Resim— **Kilise ve Havra**, XIII. yy., Strasburg katedrali.

"...Kilise, Havra karşısında üstün durumdadır; taç taşır, bir çarmıha dayanır ve elinde, Kurtarıcı'nın kanıyla dolu bir kadeh tutar..."

"...Havra'nın tacı yoktur; gözleri bağlıdır; kırık bir ok, yenilgisini imgeler..."

123. Resim— Giotto (1267-1337), **Mahşer**, Padova, Cappella Scrovegni.

Padova'da, Scrovegni (veya Arena) kiliseciğinin giriş cephesinin içyüzeyini kaplayan bu ünlü Mahşer kompozisyonunda, duvarın en üstünde yer alan üçlü pencerenin hemen altında, ortada, bir hâle içinde, göksel bir tahta oturmuş İsa bulunmaktadır. Hâleyi, sağdan ve soldan, altışar melek taşımaktadır. Üstte, üçlü pencerenin her iki yanında, aşağıya doğru inen diziler halinde, melek kümeleri sıralanıyor. İsa'nın her iki yanında, altışardan on iki havari oturuyor. İsa'yı çevreleyen hâlenin hemen altında, iki meleğin tuttuğu bir haç var. Haçın (bize göre) solunda, bu Mahşer sahnesinin yer aldığı Scrovegni kiliseciğini yaptıran Enrico Scrovegni, kiliseyi, iki melek arasında bulunan Meryem'e sunuyor. Kiliseyi, bir rahip, alttan, elleriyle tutuyor. Meryem, sağ elini, diz çökmüş durumda olan Enrico Scrovegni'ye uzatıyor. Yine haçın (bize göre) solunda, havari dizisinin altında, meleklerin koruduğu azizler dizisi; hemen altında, yine meleklerni koruduğu cennetlikler kümesi. Cennetlikler, sağ elleri ve bakışları haça doğru yöneltmişler. Bu bölümün en altı, kayalık bir araziyle kaplı. Burada, sandık biçiminde mezarlarından dirilen ölüler görülüyor. Kimisi mezardan çıkmış, ellerini kaldırarak haça doğru yönelmiş, kimisi daha mezardan çıkmağa uğraşıyor.

Haçın (bize göre) sağında, hâlenin altından çıkan kan kırmızı bir ırmak, haçı tutan meleklerin başlarının hizasına kadar kalın bir gövde halinde devam ettikten sonra, dört kola ayrılıyor ve aşağı iniyor. En soldaki kol, ağaç gövdesini andıran ve giriş kapısının ortasına dek varan bir parçayla birleşiyor. Çıplak cehennemlikler ve bunları yakalayıp eziyet eden zebaniler, ırmağın kolları arasını ve tüm cehennemi dolduruyor. Altta, başından yılanlar fışkıran, elleri ve ayaklarıyla ölüleri öfeleyip fırlatan, kocaman bir zebani egemen. Bu zebani, timsaha benzeyen bir ejderin sırtında oturuyor.

İsa'nın bakışları, azizlere ve cennetliklere dönük.

Geleneğe göre, azizler kümesinin hemen altındaki cennetlikler kümesinin ilk sırasında, soldan dördüncü olan, beyaz bereli kişi, Giotto'nun kendisidir.

124. Resim— Michelangelo (1475-1564), **Mahşer**, Roma, Cappella Sistina.

En üstteki iki yarımayı saymazsak, birbirine paralel üç yatay bölümden oluşmaktadır. Yarımaylarda, İsa'nın çektiklerinin simgesi olan eşyaları taşıyan melekler var; soldaki yarımayda, melekler, bu simgelerden çarmıhı ve dikenli tacı; sağdakinde ise, sütunu taşıyorlar.

Eserde dört yüze yakın figür yer almaktadır. Bu figürlerden birçoğunun saptanması konusunda, çok değişik varsayımlar ileri sürülmüştür.

Yarımayların hemen altındaki birinci yatay bölümün ortasında, Yargıç İsa ve sağında (bize göre solunda) Meryem bulunuyor. Daha altta, üstünde yakıldığı ızgarayı elinde tutan Aziz Lorenzo ile derisi yüzülerek öldürüldüğü için sol elinde kendi derisini tutan Aziz Bartolomeus. Michelangelo'nun Aziz Bartolomeus'un tasvirinde Aretino'yu, Bartolomeus'un derisinin üstünde ise kendi imgesini çizdiği söylenir. Sağdaki insan kümesinin ortasında, elinde anahtarlarıyla Aziz Petrus görülüyor. Soldaki kümede, Meryem'in hemen yanında, arkası bize dönük ve elinde çapraz haçını taşıyan Aziz Andreas. Onun solunda, postuyla, Vaftizci Yahya. İlk yatay bölümün bu sol yanında kadınlar, sağ yanında ise erkekler yer alıyor. Bunlar azizler, azizeler, havariler ve şehitlerdir.

Orta kuşağın solunda, gerek tek başlarına, gerekse kanatsız meleklerin yardımıyla göğe çıkan dirilmiş ruhlar. Ortada, ince uzun borularını üfleyerek, mezarlarından ölüleri dirilten melekler kümesi. Bu kümenin sol alt köşesinde başmelek Mikael, cennetliklerin adı yazılı defteri tutuyor. Sağ alt köşede ise, iki melek, günahkârların adı yazılı kalın defteri tutuyor. Bu orta kuşağın sağında ise, cehennem uçurumuna yuvarlanan günahkârlar var.

En alt kuşağın solunda, mezarlarından dirilen ölüler. Ortada, cehennemin ağzı veya şeytanların giriş yeri diye yorumlanan bir oyuk. Onun sağında, cehennem kayıkçısı Kharon, cehennemlikleri, kayığıyla karşı kıyıya, cehennem yargıcı Minos'a götürüyor. En altta, sağ köşede, bir yılana sarılı figür Minos'tur. Michelangelo, bu Mahşer kompozisyonunu eleştirdiği için, Minos figüründe, Monsignor Biagio Martinelli de Cesena'yı tasvir etmiştir. Bu figürde, bütün Roma halkının Monsignor Biagio'yu hemen tanıması üzerine, Monsignor Biagio, Papa'ya başvurarak, yakınmış. Ama Papa, kimseyi cehennemden çıkarma yetkisi olmadığını söyleyince, Monsignor Biagio da, orada öylece kalmış.

125. Resim— El Greco (1541-1614), **Aziz Andreas ve Assisili Francesco**, Madrid, Prado.

"...İsa'nın ilk iki öğrencisinden biri olan Aziz Andreas, Roma'nın Patros valisi tarafından tutuklanır ve X biçiminde bir çarmıha gerilerek öldürülür. Bu nedenle, inancı uğruna çektiklerinin bir simgesi olarak, X biçiminde bir haçla tasvir edilir..."

Aziz Francesco'nun belli başlı işaretleri, çarmıhta bir İsa figüründen başka, Francesco tarikatına mensup rahiplerin giydiği koyu kahverengi

giysi, kuşandıkları düğümlü urgan ve İsa'nın vücudunda açılan beş yaranın Francesco'ya yansımış izleridir. Bu resimde, el ve ayaklarındaki yara izleri, tarikat giysisi ve kuşağıyla görülüyor.

126. Resim— Giotto (1267-1337), **Aziz Francesco'nun vücudunda kutsal damganın oluşması**, Paris, Louvre

"...Kutsal Francesco, Verna Dağı'nın eteğinde dua ederken, kendisine, çarmıha gerilmiş bir melek görünümünde İsa gözüktü ve Francesco'nun ellerine, ayaklarına ve sağ böğrüne, çarmıhın ve mızrağın açtığı yaraların izini (damgasını) vurdu..."

İsa, çarmıha, ellerinden ve ayaklarından dört çiviyle çakılmıştı. Mızrakla delinen sağ böğründen ise kan çıkmıştı. Bu tabloda, bu beş yara izinin, haça gerilmiş bir biçimde kollarını iki yana açmış ve kanatlı bir melek görünümünde olan İsa'nın vücudundan, ışınlar halinde Francesco'nun vücuduna geçişi görülüyor. Aynı konu, hemen hemen aynı ikonografik özelliklerle, Giotto tarafından, Assisi'de de, Aziz Frencesco'nun yaşamını anlatan fresko dizisinde izlenmiştir.

Tablonun altında, küçük boyutta, yanyana üç hikaye daha yer alıyor. Bunlar da Assisi'de aynen işlenmiştir. Solda, 'III. Innocenzo'nun düşü'; ortada, 'Tarikat yönetmeliğinin onaylanışı'; sağda ise, Francesco'nun kuşlarla konuşması' hikayeleri bulunuyor.

127. Resim— Giotto (1267-1337), **Kuşlarla konuşu**, Assisi, San Francesco yukarı kilesesi.

"...Kutsal Francesco, Bevagna'ya giderken, yolda, kuşlarla konuştu. Kuşlar, sevinç içinde boyunlarını uzatıyorlar, kanatlarını geriyorlar ve gagalarını açarak, Azizin giysisine dokunuyorlardı. Onu bekleyen arkadaşları ise, bütün olanlara tanıklık ediyorlardı..."

Aziz Francesco şöyle diyordu kuşlara: "Kuş kardeşlerim! Sizi yaratana çok şey borçlusunuz. Her zaman, her yerde, ününe ün katmalısınız onun, çünkü iki kat, üç kat giysi verdi size; peşinden her yere gidebilme özgürlüğünü, hatta, Nuh'un gemisinde bile soyunuzu korudu... Görüyorsunuz ne denli seviyor sizi Yaratan... Ama kardeşlerim, sakının nankörlükten; hep ününe ün katın Tanrı'nın!..." (I Fioretti di Francesco, 16. yy.)

128. Resim— El Greco (1541-1614), **Aziz Luka**, Toledo, Katedral.

"...Dört İncil yazarından birisi olan Luka'nın ressam olduğu, Meryem ve İsa'nın resmini yaparak, birçok kimseyi Hıristiyanlığa inandırdığı söylenir..."

129. Resim— Tiziano (1490-1576), **Mecdelli Meryem (Maria Magdalena)**, Floransa, Uffizi.

Mecdelli Meryem, kimi zaman Marta ve Lazarus'un kardeşi Meryem'le bir tutulur. Günahlarından İsa'ya inancı sayesinde kurtulmuştur. Bir koku kutusu ve omuzlarından aşağı akan saçları, başlıca işaretleridir.

130. Resim— Caravaggio (1573-1610), **Aziz Petrus'un çarmıha gerilişi**, Roma, Santa Maria del Popolo kilisesi.

"...Roma'da, imparatorun yakınlarından birine büyü yapmakla suçlanan Petrus, arkadaşlarının uyarılarına kanarak kaçar. Kentin hemen dışında, İsa'nın görüntüsüyle karşılaşır. Ona, *'Domine, quo vadis?* — Nereye gidiyorsun, Rabbim?' diye sorunca, İsa'nın cevabı 'Yeniden çarmıha gerilmek için Roma'ya gidiyorum' olur. Petrus, bunun üzerine Roma'ya döner, orada tutuklanır ve kendi isteği üzerine çarmıha ters gerilir..."

131. Resim— Andrea Mantegna (1431-1506), **Aziz Sebastianus**, Paris, Louvre.

"...Sebastianus, resimlerinde, vücuduna oklar saplanmış genç bir adam olarak gösterilir..."

132. Resim— El Greco (1541-1614), **İncilci Yahya**, Toledo, El Greco Müzesi.

"...İsa'nın en sevdiği havarisidir. Anadolu'da, Efesos'ta yaşamıştır. Burada, İmparator Domitianus tarafından, iki kez zehirletilmek istenmiş, ama ikisinde de kurtulmuştur. Birincisinde, kendisine içi zehir dolu bir kadeh sunulur, ama zehir, yılan biçiminde dışarı çıkar. İkincisinde, yağ kaynayan bir kazana atılır ve hiçbir şey olmadan kazandan çıkar..."

Yararlanılan Kaynaklar

Frederick Antal, **La pittura fiorentina**, Torino, 1969.

G.C. Argan, **Storia dell'arte italiana**, 3 cilt, Floransa, 1968.

Edi Baccheschi, **Giotto**, Milano, 1966.

P.M. Bardi, **Velazquez**, Milano, 1969.

John Berger, Bkz. Howard Daniel-John Berger.

Luciano Berti, **Masaccio**, Milano, 1968.

Piero Bianconi, **Bruegel**, Milano, 1967.

San Bonaventura, **S. Francesco d'Assisi**, Bari, 1972.

Ettore Camesasca, **Michelangelo pittore**, Milano, 1966.

Deoclecio Redig de Campos, **Cappella Sistina e Cappella Paolina**, Novara, 1971.

Angela Ottino della Chiesa, **Dürer**, Milano, 1968.

Angela Ottino della Chiesa, **Caravaggio**, Milano, 1967.

Angela Ottino della Chiesa, **Leonardo pittore**, Milano, 1967.

Mia Cinotti, **Bosch**, Milano, 1966.

Howard Daniel-John Berger, **Encyclopedia of Themes and Subjects in Painting**, Londra, 1971.

Enciclopedia italiana Treccani, Roma, 1949-1960.

Enciclopedia universale dell'arte, Venedik-Roma, 1958-1967.

Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, 1972.

Azra Erhat, **İşte İnsan-Ecce Homo**, İstanbul, 1969.

Azra Erhat, **Mavi Anadolu**, İstanbul, 1960.

Semavi Eyice, **Bizans Sanatı**, Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bilim Dalı 1972-1973 öğretim yılı ders notları.

George Ferguson, **Signs and Symbols in Christian Art**, New York, 1967.

Tiziano Frati, **Greco**, Milano, 1969.

Niny Gravaglia, **Mantegna**, Milano, 1967.

Halikarnas Balıkçısı, **Anadolu Tanrıları**, İstanbul 1962 (2. Baskı).

Edith Hamilton, **Mitologya**, çev. Ülkü Tamer, İstanbul, 1968 (2. Baskı).

Hesiodos, **Theogonia'dan seçmeler**, çev. A. Erhat-S. Eyüboğlu, YENİ DERGİ, n. 98 (Kasım 1972).

Homeros, **İlyada**, çev. Azra Erhat-A. Kadir, İstanbul, 1967.

Homeros, **Odysseia**, çev. Azra Erhat-A. Kadir, İstanbul, 1970.

Kitabı Mukaddes (Tevrat, Zebur ve İncil), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1972.

Mario Lapucci, Bkz. Augusto Torre e Mario Lapucci.

Paolo Lecaldano, **Rembrandt**, Milano, 1969.

Gabriele Mandel, Botticelli, Milano, 1967.

Behçet Necatigil, **100 soruda Mitologya**, İstanbul, 1969.

New Larousse Encyclopedia of Mythology, Londra-New York-Sdyney, Toronto, 1968.
Marcel Pacaut, **L'iconographie chrétienne**, Paris, 1952.
Erwin Panofsky, **Il significato nelle arti visive**, Torino, 1967.
Giacomo Prampolini, **La mitologia nella vita dei popoli**, 2 cilt, Milano, 1954 (3. baskı).
Giovanni Previtali, **Giotto, gli affeschi di Assisi**, Milano, 1969.
Louis Réau, **Il Giudizio universale**, "Enciclopedia universale dell'arte", Venedik-Roma, 1958, cilt IV, s. 847-850.
La Sacra Bibbia, Ed. Paoline, Roma, 1971 (Kutsal Kitabın İtalyanca çevirisi).
La Sacra Bibbia, Libreria Editrice Fiorentina, Floransa, 1929 (Kutsal Kitabın İtalyanca çevirisi).
Francesco Santi, **San Francesco di Assisi**, Floransa, 1967.
Pietro Scarpellini, **Assisi**, Novara, 1973.
Margaret E. Tabor, **The Saints in art**, Londra, 1969.
Eva Tea,**Raffaello**, Brescia, 1963.
Nicola Terzaghi, **Miti e leggende del monda greco**, Floransa, 1954 (14. baskı).
Augusto Terre e Mario Lapucci, **Ravenna e i suoi mosaici**, Novara, 1972.
Francesco Valcanover, **Tiziano**, Milano, 1969.
II Vangelo secondo Matteo, Yunancadan çev. Salvatore Quasimodo, Milano, 1958 (Matta İncili'nin İtalyanca çevirisi).
Pierluigi De Vecchi, **Tintoretto**, Milano, 1970.
Vergilius, **L'Eneide (Aeneis)**, İtalyanca'ya çev. Giuseppe Albini, Bologna, 1966.
Pietro Zampetti, **Giorgione**, Milano, 1968.

DİZİN

Abas, 64
Abraham, 93
Abram, 93
Adem, 13; 89- 91; 138
Aden, 13; 89- 90
Admete, 68
Admetos, 61
Adonis, 36
Aello, 49
Agenor, 26; 64; 70; 71
Aglaie, 19; 33; 44
Aiestes, 63
Aigeus, 64; 70; 73; 74; 75
Aigialeus, 64
Aigina, 24; 25; 60; 79
Aigisthos, 86
Aigle, 58
Aigyptos, 64
Ailos, 61
Aiskhylos, 22; 57
Aison, 61; 63
Aither, 17
Aitholos, 59
Aithra, 39; 73; 77
Aitolia, 26; 77
Akeso, 58
Akheloos, 50; 69
Akheron, 41
Akhilleus, 22; 34; 48; 49; 52; 56; 79; 80; 81; 82
Akıllı kızlar, 129
Akrisios, 25; 64; 66
Akropol, 27
Aktaion, 30; 71
Alekto, 57
Alfeus, 125; 147
Alkaios, 66
Alkestis, 61
Alkmene, 26; 46; 66
Alpheios, 32; 50; 67
Althaia, 42; 59
Altın post, 62; 63
Amaltheia, 24
Amazonlar, 75
Amphion, 25; 71; 72
Amphitrite, 38; 39; 52; 53
Amphitryon, 26; 66
Andreas (Aziz), 122; 145; 147; 149
Androgeos, 70
Andromeda, 65; 76
Ankhises, 35; 78
Antaios, 38
Antakya, 148; 149
Anteia, 61
Antiope, 25; 71; 72; 75
Aphareus, 76; 77
Aphrodite, 17; 31; 33; 35; 36; 37; 44; 48; 52; 60; 64; 79; 80
Apollodoros, 23; 24; 36; 42; 78; 81
Apollon, 18-20; 28-30; 32; 34; 44; 45; 51; 58-61; 66; 69; 76; 82; 83; 86; 146
Apsyrtos, 63
Aptal kızlar, 129
Ararat, 92
Ares (bkz. Mars), 19; 20; 31; 33; 35; 37; 46; 48; 60; 63; 68; 75
Arethusa, 50
Arges, 17
Argo, 25; 48; 51; 61- 64; 66; 73; 79; 81
Argolis, 61
Arhelaos, 121
Ariadne, 42; 43; 70; 71; 74
Arimatealı Yusuf, 135
Aristaios, 30; 76
Aristoteles, 47
Arkadia, 25; 32; 56; 59; 60; 64; 67
Arkas, 25; 64

Artemis (bkz. Diana), 18-20; 25; 28-31; 34; 50; 51; 59; 60; 67; 75; 77; 81; 86
Asklepiades, 58
Asklepios, 58
Asopos, 24; 25; 60; 71; 79
Assisi, 147
Astraios, 18; 48
Asur, 107
Asurlular, 107
Aşkelona, 105
Atalante, 59; 60
Athamas, 41; 62; 71
Athena, 19-21; 24; 27-29; 31; 33; 39; 45; 52; 62; 65-71; 78; 79; 82; 83
Athena Parthenos, 28
Athena Promakhos, 28
Atina, 27; 28; 39; 45; 48; 64; 70; 73; 74; 75; 86
Atlas, 19; 21; 38; 68; 76; 78
Atreus, 80
Atropos, 18; 58
Attika, 27; 40; 75; 86
Augias, 67
Augustus, 117
Auloniad'lar, 54
Aventinus, 68
Aziz Antonius, 145
Azize Anna, 145
Azize Apollonia, 146
Azize Barbara, 146

Baba, 46; 62; 71; 74; 86; 92; 96; 113; 124; 127; 130; 137; 138; 146
Babilonia, 109
Bakkhos, 41; 42
Balios, 49
Baltazar, 119
Barabbas, 133
Bartolomeus, 146; 147
Bellerophontes, 61
Belos, 64
Ben-Ammi, 95
Benyamin, 99
Betulya, 107
Betyanya, 138
Beytüllahim, 106
Bithynia, 62
Bizans, 139; 141
Boreas, 18; 48; 49; 62
Bosporos, 25
Bozdağ (bkz. Thomas), 29
Briareus, 17
Brontes, 17
Büyük Ana, 23
Büyük İskender, 20

Cebrail, 113; 115; 116; 119
Cehennem, 141
Cennesaret, 125
Cennet bahçesi, 89

Çarmıh, 133; 134; 135; 150
Çobanlar, 117; 118; 121
Çocuk İsa, 117; 119; 121

Danaos, 64
Daniel, 110
Daphne, 30
Deesis, 139
Deianeira, 42; 50; 59; 69
Deimos, 31
Delos, 28; 29
Delphoi, 23; 29; 34; 66; 69; 71; 72
Demeter (Ceres), 18; 19; 38; 39; 40; 79
Demir çağı, 23
Demophon, 39
Deukalion, 23; 59
Devler, 17; 20
Diana (bkz. Artemis), 30
Dicle, 89
Didimos,Thomas (havari) 137
Dike, 19; 44; 133
Diktys, 26; 64; 65
Diocletianus, 150
Diomedes, 68
Dione, 35
Dionysos (Bkz. Bakkeos), 19; 33; 35; 41-43; 51; 55; 59; 71; 74
Diriliş, 127; 137; 140
Dodona, 26
Dolion, 62
Domitianus, 150

Efesos (Efes), 31; 150
Eileithyia, 19; 46; 58
Eirene, 19; 44
Ekhidna, 18; 67
Ekho, 54
Elektra, 18; 49; 76; 78; 80; 86
Elektryon, 66
Eleusis, 39; 40; 79
Elizabet, 113; 116; 117
Elysion pedion, 50
Emaus, 137
Endymion, 48; 59
Enkelados, 20
Enyo, 31
Eos, 18; 47; 48
Epaphos, 47; 64
Epikaste, 72
Epimetheus, 21
Erden, 113; 114
Erebos, 17; 40; 41
Erektheus, 48
Erginos, 66
Eridanos, 47
Eriha, 129
Eris, 18; 31; 52; 79
Eros, 17; 35; 37
Eryks, 68
Erymanthos, 67
Esav, 95; 96
Eucnos, 59
Eumenides, 57
Eunomia, 19; 44
Eunomos, 69
Euphemia, 146
Euphrosyne, 19; 44
Europa, 26; 70; 71
Euros, 18; 49
Euryale, 18
Eurybie, 18
Eurykleia, 86
Eurynome, 19; 33; 44
Eurystheus, 66; 67; 68; 69
Eurytion, 56
Eurytos, 69
Eustochium, 148
Euterpe, 45
Eylsion, 41
Fenikye, 26; 70
Ferisiler, 123; 125; 127
Fidias, 28
Filistinliler, 102; 104-107
Fırat, 89
Firavun, 97-102
Fısıh, 121; 129
Gaia, 17-20; 24; 27; 29; 30; 38; 44; 50; 51; 54; 57; 68
Galateia, 37; 51
Galile, 113-116; 121-126; 136; 138
Gallia, 150
Ganymedes, 26; 46; 78
Gaspar, 119
Gayyur Simon, 147
Gaza, 105; 106
Geryoneus, 18; 68
Getsemani, 131
Gibeon, 108
Gigantomakhia, 20
Gihon, 89
Giotto, 7; 141; 147
Girit, 24; 26; 68; 70; 74
Glaukos, 61
Golgota, 134; 135; 149
Golyat, 106; 107
Gomorra, 94
Gürcistan, 63
Gyes, 17
Habeşistan, 48; 65
Habil, 91
Hacer, 93
Hades (bkz. Pluton), 18; 19; 22; 33; 39; 40; 41; 45; 50; 57; 60; 61; 65; 69; 75; 76; 84
Ham, 54; 91; 92; 129
Haran, 92
Harmonia, 19; 41; 71; 73
Harun, 101-104
Havariler, 147
Havra, 140
Havva, 13; 90; 91; 138
Hebe, 19; 45; 46; 70
Hekate, 20; 30; 31; 39
Hekatonkheirler, 17

Hektor, 34; 48; 78; 81; 82
Helena, 75; 77-82
Helene, 26; 77-79
Heliades, 47
Heliopolis, 146
Helios, 18; 24; 29; 31; 34; 38; 39; 47; 48; 64; 68; 70; 85
Hemera, 17
Heosphoros, 48
Hephaistos (bkz. Vulcanus), 19-21; 24; 27; 29; 31; 33- 35; 47; 63; 66; 67; 71; 82
Hera, 18-22; 25; 26; 27; 29; 31; 33; 34; 38-46; 48; 50; 51; 52; 54; 59; 61-79
Herakles, 46; 50; 51; 66- 70; 76
Hermaphroditos, 35; 36
Hermeias, 21
Hermes (bkz. Mercurius), 19; 20; 23; 25; 32; 33; 35; 39-42; 51; 55; 60; 65; 66; 69; 78; 79; 84; 85
Herodes, 113; 114; 118; 121; 126
Herodes Antipa, 114
Herodias, 114
Hesiodos, 17; 19-23; 31; 33-38; 41; 44; 45; 48-50; 52; 57; 58; 61
Hesperidler, 27
Hesperos, 48
Hestia (bkz. Vesta), 18; 34
Hieronymus (Aziz), 148
Hilaira, 77
Himeros, 35
Hippodameia, 56; 75; 80
Hippolyte, 68; 75
Hippomenes, 60
Hıristiyan, 7; 138-141; 145-149
Holofern, 107
Homeros, 19; 31; 33; 35; 37; 44; 48; 49; 50; 52; 56
Hur, 103
Hydra, 18; 69
Hygieia, 58
Hylas, 51; 62
Hyperion, 17; 18; 19; 47
Hypnos, 18; 57

İapetos, 17; 21
İaso, 58-64
İason, 61- 64
İasos, 60
İbrahim (Peygamber), 92-95; 101; 124; 139-141
İda Dağı, 35; 79
İdas, 59; 77
İkelos, 57
İlk Günah, 13
İlya, 29-33; 60; 61; 128
İmroz, 38
İnakhos, 25; 64
İncil, 12; 119; 122; 125; 126; 129-131; 134; 135; 138-141; 147-151
İno, 41; 43; 62; 71
İo, 25
İobates, 61
İokaste, 72
İolkos, 61-64; 69; 79
İphikles, 26; 66
İphitos, 69
İris, 18; 29; 40; 45
İsa, 114-140; 145-151
İshak, 93; 94; 95; 96; 101; 141
İsmail, 93; 97
İsmaros, 83
İsrail, 100-104; 106; 110; 113
İsrail oğulları, 100-104
İşler ve Günler, 21; 22
İşte insan (Ecce homo), 134
İthake, 85; 86
İyi çoban, 127

Jupiter (bkz. Zeus), 24

Kabil, 91
Kadmos, 19; 41; 70; 71
Kafkasya, 68; 75
Kalais, 48; 62
Kalliope, 36; 45; 76
Kallirhoe, 18
Kallisto, 25; 64
Kalydon, 42; 59; 69; 77; 79; 81
Kalypso, 85
Kana düğünü, 125
Kapıdağ, 62
Kassiepeia, 65
Kastor, 26; 59; 62; 77

Kayafa, 132
Kazdağı (İda Dağı), 35
Kefernahum, 122
Kekrops, 27
Keleos, 39; 40
Kenan, 92
Kentaur, 30; 52; 56; 61; 81
Kepheus, 65
Kerberos, 18; 41; 57; 69
Kerubi, 13; 91
Keto, 18
Khaos, 17; 37; 41
Kharis, 33
Kharitler, 19; 21
Kharon, 41; 57
Kheiron, 30; 52; 56; 58; 61; 67; 79; 80
Khimaira, 18; 61
Khrysaor, 18; 65
Kıbrıs, 17; 35-37; 42
Kikon, 83
Kilise, 140; 146
Kinyras, 36
Kirke, 47; 84
Kızılırmak, 63
Klio, 45
Klopas, 134; 135
Klotho, 18; 58
Klymene, 21; 47
Klytaimestra, 26; 77; 80; 86
Koios, 17; 18; 28
Kolkhis (Gürcistan), 62; 63; 64
Konstantin, 138
Kore, 39; 40
Korinthos, 38; 60; 64; 72; 73
Kottos, 17
Koyun Kapısı, 125
Kreusa, 64
Kriophoros, 32
Krios, 17; 18
Kronos, 17-19; 22; 24; 34; 35; 37; 39
Ksanthos, 49
Kudoimos, 31
Kudüs, 108; 109; 113; 115; 118; 119; 121; 122; 125; 128; 129; 137; 139; 141
Kutsal Aile, 117; 119; 121; 145
Kutsal Ruh, 114; 116; 117; 119; 122; 137
Kybele, 57
Kykhreus, 40; 79
Kykloplar, 17; 19; 34; 61; 83
Kyllene, 32
Kyreneia, 67
Kythera, 17; 35
Kyzikos, 62

Laban, 95; 96
Labyrinthos, 70; 71; 74
Ladon, 56
Laertes, 85
Laios, 71; 72
Lakhesis, 18; 58
Lamek, 91
Laokoon, 82; 83
Laomedon, 69; 78; 79
Lapith, 56; 75
Larissa, 66
Latmos, 48
Latona, 28
Lazarus, 124; 127; 128; 140; 149
Lea, 42; 97
Leda, 26; 59; 77
Lemnos, 33; 42; 62; 74
Lerna, 67
Leto, 18; 19; 28-30; 46
Leuke, 39
Leukippos, 76; 77
Libya, 47; 64; 70
Lotos, 83
Lydia, 29; 69
Lykaon, 25; 64
Lykia, 28; 61
Lykurgos, 42; 61
Lynkeus, 64; 77
lyra, 29; 30; 45; 71; 72; 76

Mahşer, 138; 139; 140; 141
Maia, 19; 25; 32; 76
Malthus, 132
Mamre, 93
Manoah, 104
Marathon, 70; 74
Maria, 134; 135; 149
Markos (İncilci), 114; 122; 126; 129-136; 147; 148
Maron, 83

Marpessa, 59
Mars (bkz. Ares), 31
Marsyas, 28; 29
Marta, 124; 127; 128; 149
Matta, 114; 117; 118; 121-138; 147; 149
Med, 107
Medeia, 63; 64; 74
Medusa, 18; 28; 38; 65; 66
Megaira, 57
Mekone, 21
Melanion, 60
Meleagros, 59; 60; 62
Melikertes, 42
Melkior, 119
Melpomene, 45
Memnon, 48
Memphis, 64
Menoithios, 21
Mercurius, 32
Mersin, 35
Meryem, 115-128; 134; 135; 136; 137; 139; 141; 145- 151
Mesih, 114; 132
Messina, 53; 68
Metaneira, 39
Michelangelo, 11-13; 141
Midas, 29
Midyan, 100; 101
Minerva (bkz. Athena), 27; 82
Minos, 26; 41; 42; 47; 68; 70; 71; 74; 75; 79
Minotauros, 70; 74
Mintha, 39
Mnemosyne, 17; 19; 44
Moab, 95
Moira, 18; 19; 20; 58; 59; 61
Moriya, 93
Morpheus, 57
Musa, 19; 29; 36; 44; 45; 72; 76; 100-104; 110; 123; 128; 138
Müjde, 116; 145
Mykene, 80; 81
Myrrha, 36
Mysia, 51; 62; 81

Nahor, 92; 95
Naiades, 51
Nain, 126
Narkissos, 54
Nasıra, 116; 117; 121
Nebukadnetsar, 107
nektar, 22; 29; 39
Nemea, 66; 67
Nemesis, 18; 58
Neptunus, 37
Nereus, 18; 22; 33; 38; 51; 52; 65; 68; 79
Nereus Kızları, 18; 51; 65
Neron, 149
Nessos, 69
Nike, 28; 45
Nikodimos, 135
Nil, 25; 64; 98; 100; 101; 145
Niobe, 29; 72
Nisa, 90
Noli me tangere, 137
Notos, 18; 49
Nuh, 91; 92
Nyks, 17; 18; 57
Nykteus, 25; 71
Nysa, 42

Odysseia, 33; 49; 60; 72
Odysseus, 38; 49; 77; 80-86
Oidipus, 72; 73
Oikhalia, 69
Oineus, 42; 59
Oinone, 24; 78
Oita, 70
Okeanos, 17-19; 21; 33; 38; 39; 44; 45; 47; 49; 50; 51; 58; 64; 65; 68; 76
Okeanos Kızları, 18
Okypete, 49
Olympos, 18-24; 29; 31; 33; 39-41; 44; 50; 51; 55; 61; 70; 71
Omphale, 69
On emir, 103
Oneiros, 57
Oreithyia, 48
Orion, 48
Orkhomenos, 66
Orman Perileri, 17
Orpheus, 55; 62; 76
Orthos, 68

Othrys, 19
Ovidius, 23; 25; 37; 54

Pahos, 37
Palladion, 28; 78; 83
Pallas, 18; 20; 27; 28; 45; 78; 83
Pan, 51; 54-56
Pandia, 48
Pandora, 21; 22; 23
Paola, 148
Paris, 27; 52; 77- 80; 82
Parnassos, 23; 29
Parthenon, 28
Pasiphae, 47; 70
Paskalya, 119
Patara, 28
Patmos, 151
Patroklos, 34; 80; 81
Paulus, 145; 148-150
Pegasos, 18; 61
Peirithoos, 56; 75
Pelasgos, 64
Peleus, 22; 51; 52; 79; 80
Pelias, 61; 62; 63; 64
Pelops, 80
Penelope, 77; 85; 86
Peneus, 30
Pentheus, 71
Pentikost, 119
Perseis, 47
Persephone, 19; 36; 39; 40; 61; 75; 76
Perses, 18
Perseus, 18; 25; 28; 39; 64; 65; 66; 76
Pessinus, 57
Phaethon, 47
Phallos, 43
Phantasos, 57
Phera, 61
Phineus, 48; 49; 62; 63
Phobos, 31
Phoibe, 17; 18; 28; 77
Phoibos, 29
Phoiniks, 70; 80
Phorkys, 18
Phoroneus, 64
Phosphoros, 48
Pieria, 32; 76
Pilatus, 113; 133-135
Pire, 28
Pişon, 89
Pittheus, 39; 73
Pleuron, 59
Pluton, 39
Podarge, 49
Polluks, 26; 77
Polybos, 72
Polydektes, 26; 64; 65
Polydeukes, 26; 59; 62; 77
Polydoros, 71
Polyneikes, 72; 73
Pontos, 17; 18; 51; 62
Poseidon, 18; 19; 26; 27; 34; 37; 38; 39; 51; 52; 62; 65; 66; 68; 70; 73; 75; 79; 82; 84; 86
Priamos, 78; 81; 82; 83
Pronoia, 28
Psamathe, 79
Psykhopompos, 33
Pygmalion, 37
Pylades, 86
Pyramus, 37
Pyrrha, 23
Pytho, 29

Quirinus, 117

Rab, 101; 116; 117; 124; 127-130; 138
Rahel, 96; 97
Rebeka, 95; 96
Rhadamanthys, 26; 41; 79
Rheia, 17; 18; 24; 34; 39; 42; 57; 78
Rhodos, 38; 47
Roma, 7; 12; 113; 145; 148-150
Ruben, 97

Saba Melikesi, 109
Salome, 114; 136
Sam, 91; 92
Samiriye, 123
Samson, 104; 105
Samuel, 106
Sara, 83; 93; 108
Saul, 106; 107; 149
Sebastianus, 150

Seirenler, 84
Selene, 18; 30; 47; 48; 59
Semele, 19; 41; 71
Seriphos, 26; 64; 65
Sezar, 123
Sicilya, 20; 50; 68; 71
Silenos, 42; 55
Simon Petrus, 122; 130; 132; 136; 145
Sina, 103; 104
Sinis, 73
Sinon, 82; 83
Sinop, 63
Sisyphos, 24; 60; 61
Skeiron, 73; 74
Skylla, 53; 85
Smyrna, 36
Sodom, 94
Sophokles, 73
Soylar, 40
Sparta, 26; 75- 80
Sphinks, 72
Steropes, 17
Stheneboia, 61
Sthenelos, 66
Sthenno, 18
Styks, 29; 31; 45; 51; 80
Stymphalos, 67
Suriye, 36; 117
Susanna, 109; 110
Süleyman, 108; 109

Şekem, 97
Şeytan, 122; 138; 140; 145

Tabor, 128
Taddeus, 147
Tantalos, 72; 80
Tarsus, 149
Tartaros, 17; 19; 22; 41
Teiressias, 84; 85
Tekvin, 12; 13; 89
Telamon, 79
Telemakhos, 85; 86
Telephassa, 70; 71
Telesphoros, 58
Tenedos, 38; 82; 83
Tepegöz, 17; 38; 83; 84
Terak, 92
Terme, 75
Tesalya, 19; 51; 56; 59; 61; 66; 69; 79
Tethys, 17; 18; 50; 64
Tevrat, 12; 148
Thalia, 19; 44; 45
Thanatos, 18; 57; 60
Thaumas, 18; 49
Thebai, 25; 30; 66; 69; 71; 72; 73
Theia, 17; 18; 36; 47
Themis, 17; 19; 23; 29; 44; 75; 79
Theogonia, 20; 31; 34; 35; 37; 45; 50; 58
Theos, 145
Thermodon, 75
Thestios, 26; 77
Thetis, 22; 33; 34; 42; 51; 52; 79; 80; 81
Thisbe, 37
Thoosa, 38
Thrinakie, 85
Thyas, 43
Tiberius, 113
Timna, 104
Tiphys, 62
Tisiphone, 57
Titanides, 17
Titanlar, 17-20; 24; 28; 51
Tithonos, 48
Tmolos, 29
Toprak Ana, 17-19; 23; 24; 30; 50
Trakya, 42; 48; 49; 62; 76
Triptolemos, 40
Troizen, 39
Tros, 46; 78
Troya, 27; 33-35; 48; 77-83
Troya savaşı, 80
Troyalılar, 34; 35; 81; 82; 83
Tsoar, 94; 95
Tufan, 91
Tunç soyu, 22
Tykhe, 58
Tyndareos, 26; 76; 77; 80
Typhon, 18; 19; 67
Tyro, 61

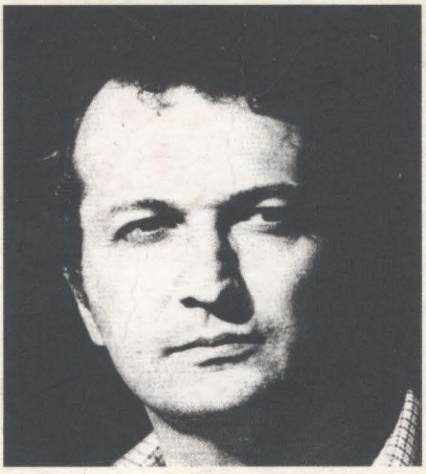
Umut, 22
Urania, 45

Uranos, 17; 20; 24; 27; 29; 35; 44; 50; 57
Urato, 45
Üç Güzeller, 19; 44

Vaftiz, 114; 122; 126; 138; 139; 141
Vergi, 27; 41; 82; 122
Veronika, 150
Vesta, 34
Vulcanus, 33

Yafet, 91; 92
Yahuda, 99; 107; 116; 130; 131; 132; 133; 147
Yahudi, 109; 113; 115; 118; 121; 123; 125; 127-129; 133-135; 140; 149
Yahudiye, 113; 118; 121; 123; 127; 128
Yahya, 113; 114; 119; 120; 122; 123; 125-128; 130-141; 147; 149; 150
Yakup, 95-101; 128; 131; 136; 141; 147
Yazıcılar, 123
Yesse, 106
Yeşu, 103
Yohakim, 109; 115; 151
Yunanistan, 23; 28; 34; 50; 59; 62; 63; 73; 75; 148
Yusuf, 97-100; 116-118; 121; 135; 151

Zakkay, 129
Zebedi, 128; 131; 147
Zekeriya, 113; 116
Zephyros, 18; 49
Zetes, 48; 62
Zethos, 25; 71; 72
Zeus, 18-54; 58; 60-62; 64; 66; 68; 70; 71; 76-79; 82; 83; 85
Zeytin Dağı, 128; 131; 132

BEDRETTİN CÖMERT

"Sanatçının özgün kişiliğinden gelen ve alışılmış biçimlere, kalıplara ters düşen ama aslında yeni bir gelenek oluşturacak unsurlar taşıyan yeni anlatım yollarından haz alabilecek, her zaman kolayca gerçekleşen bir ilişki değildir. 'Beğeni' gelişen, ilerleyen, zamanla tamamlanan bir özellik taşır...
Sanat ürünleriyle sürekli düşüp kalkmaktan öte, kurumsal bir çaba da ister..."

Bu kitabın amacı da bir sanat yapıtının "doğru bir estetik değerlendirmesini olanaklı kılacak konu çözümlemesi için, yararlı bir araç olmaktır."

ISBN: 975-8087-26-6
9 789758 087266

AYRAÇ YAYINEVİ

2005/TEM KATALOĞUNDA 25.00 YTL.

2005/TEM KATALOĞU